

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Sonbahar/Падать/Autumn 2017 ■ Yıl/Год/Year 9 ■ Sayı/Число/Issue 35
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

ISSN: 1308–6200

<http://www.dergikaradeniz.com>; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org

Sahibi/ Учредитель/ Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar–ANKARA (+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Erhan İVGİN

Editör/ Главный редактор/ Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK ■ Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ ■ Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA

Arif Cem TOPUZ ■ Eser KARADENİZ

Yayın Kurulu/ Редколлегия/ Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Ahmet BURAN (Firat Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Emekli) ■ Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Bekir DENİZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Caval KAYA (Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (Çuy Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Faruk ÇOLAK (Niğde Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Prof. Dr. Hikmet KORAS (Niğde Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Dimitri D. VASİLEV,(Moskova Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Moskova Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Yakup ÇELİK(Yıldız Teknik Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH (Kiev Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli) ■ Prof. Dr. Hüseyin TÜRK (Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. İhsan BULUT (Akdeniz Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL(Erciyes Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Mambetturdu Mambetakun (Şincan Pedagoji Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA (Manas Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (İvana Cevahişvili Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Enver TÖRE (Artvin Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ (İvana Cevahişvili Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Elena ARABADJİ (Melitopol Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Alberta Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Betül KARAGÖZ (Giresun Üniversitesi) ■ Doç. Dr. Nadya TİDİKOVA (Altayistik Enstitüsü) ■ Doç. Dr. İbrahim TÜZER (Yıldırım Bayazıt Üniversitesi) ■ Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Ardahan Üniversitesi)

Redaksiyon/ Редакция/ Redaction

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Uluslararası İlişkiler / Международные отношения / International Relations Expert

Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU : vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

Yabancı Dil Danışmanları / Советники по иностранным языкам / Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Yazışma Adresi/ Адресиздательства/ Correspondance Address

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü–Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 – (+995) 597054760 e-mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı/ Типография/ Pres: Atalav Matbası (ANKARA)

Bu dergi Tübitak/ULAKBİM TR, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by Tubitak/ULAKBİM TR, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest and ASOS Index.

Hakem Kurulu / Консультативный совет – Редколлегия / Editorial Board
Hakem Kurulu

- Prof.Dr. Tofiq ABDÜHASANLI ABDÜLAZİZ OĞLU, Devlet İktisat Üniversitesi (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Adnan AKGÜN – Marmara Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali AKAR – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aygün ATTAR – Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG – (Hollanda)
- Prof. Dr. Valerij BOVTUN – Altay Devlet Teknik Üniversitesi (Altay Kray – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. İhsan BULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet BURAN – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN – Kültür Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet CİHAN – Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Maria CİKİA – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halit ÇAL – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bekir DENİZ – Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV – Kırım Devlet Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Abide DOĞAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gavril GAVRILEVIÇ FILIPPOV – (NEF Üniversitesi Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hande BİRKALAN-GEDİK – Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan GÖKÇE – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN – (İran)
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Figen GÜRİSOY – Ankara Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Tacida HAFİZ – (Bosna–Hersek)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV – (Bulgaristan)
- Prof. Dr. Vasiliy Vasileviç İLLARİONOV (SAHA Cumhuriyeti –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alimcan İNAYET – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bravina Rozalia İNNOKENTYEVNA (SAHA Cumhuriyeti Bilimler Akademisi –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Fitnat KAPTAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Recai KARAHAN – Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ – İvane Cevahişvili Üniversitesi (Gürcistan)
- Prof. Dr. Ceval KAYA – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sulayman KAYİPOV (CHUI Üniversitesi – Kırgızistan)
- Prof. Dr. İsmail KERİMOV – Kırım Devlet Pedagoji Üniversitesi (Kırım)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Faruk KOCACIK – Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK – Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ – İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL – Ahi Evran Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH – (Moskova Lomonosov Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK – Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Mambetturdu MAMBETAKUN (Şincan Pedagoji Üniversitesi, Çin)
- Prof. Dr. Olga MELNITCHOUK, (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alekseyev Anatoly NIKOLAYEVIC (RAN Kuzey Sibirya Halkları Bölümü – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdülkerim RAHMAN – (Çin)
- Prof. Dr. Hülya SAVRAN – Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN – Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN – Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdülvahap TAŞTAN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU – Rize Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Berrak TARANÇ – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halil İbrahim USTA – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Olga MELNİCUK – (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kamil VELİ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Obayev Nikolay VYACESLAVOVIC (Tuva Devlet Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI – Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. İbrahim TÜZER – Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, Ankara (Türkiye)
- Doç. Dr. Mustafa ŞENEL – Kafkas Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Mutlu Deveci – Fırat Üniversitesi, Elazığ (Türkiye)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN – (Abay Üniversitesi, Kazakistan)

Temsilcilikler/ Представители/ RepresentativeYURT İÇİ / Турция / Interior:

Prof. Dr. Bekir DENİZ – ANTALYA ▪ Yrd. Doç. Dr. Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN ▪ Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR ▪ Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY – BOLU ▪ Halis TEKİN – BURDUR ▪ Yrd. Doç. Dr. Rahman ÇAKIR – GİRESUN ▪ Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE ▪ Doç. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ ▪ Yrd. Doç. Dr. Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL ▪ Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR ▪ Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ ▪ Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN – KARS ▪ Osman KABADAYI – KIRŞEHİR ▪ Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL – KİLİS ▪ Dr. Erkan KALIPÇI – KONYA–NEVŞEHİR ▪ Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes KAYA – MALATYA ▪ Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR ▪ Doç. Dr. Hikmet KORAŞ – NIĞDE ▪ Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU ▪ Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN ▪ Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA – SİVAS ▪ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON ▪ Yrd. Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – DİYARBAKIR

YURT DIŞI / Другие страны / Abroad:

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAJCAN ▪ İlyı İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria ÇİKİA – GÜRCİSTAN ▪ Mehmet TÜTÜNCÜ – HOLLANDA ▪ Harid FEDAİ – KKTC ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPÖYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVIÇ – SİRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ – RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU – TATARİSTAN M.C. ▪ Natalya BUDNİK – KIRIM – UKRAYNA ▪ Dr. İrina KAYAN – POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN – TRİNİDAD–TOBAGO ▪ Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV – İNGİLTERE ▪ Prof. Dr. Charlyn DYERS – GÜNEY AFRİKA ▪ Prof. Dr. Shih–chung HSIEH – TAYVAN ▪ Doç. Dr. Rainer CZICHON – ALMANYA ▪ Doç. Dr. Ramile ESXADULLAKIZI – TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL – ÖZBEKİSTAN ▪ Doç. Dr. Gholam VATANDOUST – KUVEYT ▪ Dr. Anarhan NADİROVA – KIRGIZİSTAN ▪ Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ – NAHÇIVAN ▪ Prof. Dr. Rukiye HACI – ÇİN ▪ Prof. Dr. Cengiz HAKOV – BULGARİSTAN ▪ Prof. Dr. Marika Cikia – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Dosay KENÇATAY – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kopy KYÇYKU – ROMANYA ▪ Dr. Maria MAVROPOULOU – YUNANİSTAN ▪ Dr. Emna CHIKHAOUİ – TUNUS ▪ Yrd. Doç. Dr. Damuta CMMİELWSKA – POLONYA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Doç. Dr. Kadir GÜLDİKEN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ – RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (Dağıstan Cumhuriyeti, RUSYA FEDERASYONU) Doktorant Nursaula AKHATOVA (Oral şehri KAZAKİSTAN)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ**Söz Başı***Presentation**Предисловие***Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak..... 9****Bir Urum Şairi Valery Kör Ve Onun “Hasavet Yazmaları” Adlı Şiir Kitabından Seçmeler***An Urum Poet, Valery Kör And A Selection From His Poetry Book Titled “Hasavet Yazmaları”**Урумский Поэт Валерий Кёр И Избранные Отрывки Из Его Стихотворения “Хасавет Язмахлары”***Erdoğan Altınkaynak..... 11****İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Mizah Gazetesi: Geveze***A Humor Newspaper In The Second Constitutional Era: Geveze**Юмористическая Газета “Гевезе” Периода Второй Конституции***Berna Civalıoğlu – Yakup Çelik..... 28****Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı Ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türk İmajı***The Image Concept In International Relations And The Turkish Image As A Failure In The Western Nostalgia**Имидж Турка, Как Недостаток При Носталгии О Западе И Концепция Имиджа В Международных Отношениях***Betül Karagöz Yerdelen..... 43****Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Günleri (3 Temmuz 1919-29 Ağustos 1919)***Mustafa Kemal Pasha's Erzurum Days (3 July 1919-29 August 1919)**Мустафа Кемаль Паша В Эрзрумез (03 Июль 1919 – 29 Август 1919)***Dr. Mustafa Özyürek 64****Toplum Ve Birey: Yabancılaşma Üzerine Kuramsal Bir Tartışma***Community And The Individual: A Theoretical Discussion On Alienation**Общество И Личность: Теоритическая Дискусия По Поводу Отчуждения***Vedi Aşkaroğlu 78****Kariyer Basamaklarında Kadının Düşmanı Olarak Kendisi: Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu Ve Külkedisi Sendromu***Woman As Her Own Enemy In Career Path: Supermom Syndrome, Invisible Woman Syndrome And Cinderella Syndrome**Женщина, Как Сам Себе Враг В Течении Своей Карьеры: Синдром Супер Матери, Синдром Невидимой Женщины И Синдром Золушки***Şafak Gündüz 84**

- Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Sinemasının Ulus-Devlet Politikalarıyla İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme**
An Evaluation On The Relationship Between The Turkish Cinema And The Nation-State Policies During The Early Republican Period
Обзор Отношений Турецкого Кино С Политикой “Государство-Нация” Раннего Республиканского Периода Турции
Ali Haydar Soysüren – Necip Yıldız 95
- Yaratıcı Endüstrilerde Yenilikçi İş Davranışı Ölçeğinin Yöneticilere Uygulanması Ve Doğrulanması: Reklamcılık Sektörü Örneği**
Implementation And Confirmation Of Innovative Work Behavior Scale To Directors In Creative Industries: Advertising Sector
Применение И Проверка Методов Иновационных Бизнес-Поведении В Креативной Промышленности При Участии Руководителей Организации: На Примере Сектора По Рекламирванию
İşıl Kiroğlu - Raif Serkan Albayrak..... 111
- Altay Türkçesinin Ayırt Edici Ses Bilgisi Özellikleri**
The Distinctive Phonetic Features Of Altai Turkish
Особенности Фонетики Алтайско-Турецкого Языка
Abdullah Elcan 123
- Prof. Dr. Gürkan Doğan Özgeçmiş**
Ferhat Uzunkaya 136
- Erken Ortaçağ Ve Öncesinde Karadeniz’de Bulgarların Tarihi Coğrafyası Ve Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme**
An Evaluation On The Historical Geography And Ethnic Structure Of The Bulgarians In The Black Sea In The Early Medieval And Before.
Очерк Об Истории, Географии И Этнической Культуре Болгар, Проживающих В Области Черного моря В Эпоху Средневековья И В Эпоху До Средневековья
Önder Güler 143
- Ferit Edgü’nün “Gece Bekçisi” İsimli Küçürek Öyküsü Üzerine Bir İnceleme**
A Study A Study On Ferit Edgü’s Short-Short Story Titled “Gece Bekçisi”
Новелла Ферита Эдгу “Ночной Сторож” И Его Исследование
Betül Hastaoğlu Özbek..... 150

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

Dergimizin 35. Sayısı Prof. Dr. Gürkan DOĞAN'a armağan edilecektir. Yazılarınızı bekliyoruz.

Bizlere, dergimizin yayın kurallarına uymayan pek çok makale gelmektedir. Bu nedenle gönderdiğiniz makalelerinizin pek çoğunu geri çevirmek veya kabul etmemle karşı karşıya kalıyoruz. Bu hem bizim ve hem de siz değerli araştırmacılar için zaman kaybına neden olmaktadır. Lütfen, dergimizin yayın ilkelerini gözden geçirerek makalelerinizi gönderiniz.

Bu sayıdan sonraki sayılarımızda, posta adresimize gelen makaleler kabul edilmeyecektir. Makalelerinizi lütfen sistem üzerinden gönderiniz. Dergipark projesi kapsamında yüklenen makaleler editörlerimiz tarafından uygunluğu kontrol edildikten sonra hakemlere gönderilerek değerlendirilmeye alınacaktır.

Dergimizin yayınlanmış sayılarına, arşivlerimizdeki makalelerine www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org adreslerinden erişebilirsiniz.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan sosyal bilimcilere Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

The 35th issue of our journal will be dedicated to Prof. Dr. Gürkan DOĞAN.

So far, we have received many articles which are not compatible with the writing format of our journal. Therefore, we are forced to turn down some of them for revision or not accept some at all, which means a loss of time for us and the dear writers/contributors. I kindly ask you to first have a close look at the writing principles of the journal and then send us the articles.

In the following issues, articles sent to us through e-mail will not be considered for publication. Please send your articles through the system present in ULAKBİM-Dergipark. The articles will be examined technically by our editors and those considered suitable will be sent to the referees for blind review.

You can attain the published issues of our journal and the articles in the archives through www.dergikaradeniz.com ; www.dergikaradeniz.net ; www.dergikaradeniz.org .

We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away.

We wish you a bright period of success..

Professor Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемые читатели,

35-й номер нашего журнала посвящается профессору Гюркану Доган.

Мы получаем много статей, не соответствующих нашим требованиям. В связи с этим, вынуждены не принимать, или отправлять эти статьи обратно авторам. Всё это становится причиной потери дорогого времени как для реколлегии, так и для авторов. Просим Вас высылать доклады соответствующие нашим требованиям.

Со следующего номера доклады, высланные по электронной почте, не будут приниматься. Просим высылать доклады по электронной системе журнала. Соответствие докладов, высланных в рамках проекта Dergipark, будут проверятся со стороны нашей редколлегии. После чего, они будут отосланы рецензентам.

Доступ к архиву нашего журнала можно осуществлять по следующему адресу:www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org

Учёным желаем высоких научных достижений, царство небесное всем деятелям общественных наук, покинувших нас.

С уважением.

Профессор доктор Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор журнала

**BİR URUM ŞAİRİ VALERY KÖR VE ONUN “HASAVET YAZMAHLARI” ADLI
ŞİİR KİTABINDAN SEÇMELER**

**AN URUM POET, VALERY KIOR AND A SELECTION FROM HIS POETRY
BOOK TITLED “HASAVET YAZMAHLARI”**

**УРУМСКИЙ ПОЭТ ВАЛЕРИЙ КЁР И ИЗБРАННЫЕ ОТРЫВКИ ИЗ ЕГО
СТИХОТВОРЕНИЯ “ХАСАВЕТ ЯЗМАХЛАРЫ”**

Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZ

Urums, Rusların Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerine yönelik ürettiği politikalar neticesinde Azak Denizinin üst taraflarına göç ettirilmiş Türk dilli topluluktur. Dilleri Kırım Tatar Türkçesini bir ağız sayılır.

Urum Türkçesiyle şiir yazar Valery Kior'un (Kör) şiirleri serbest şekildedir. Şiirlerini üç kitapta toplamıştır. Bu şiirler Urum Türkçesiyle yazılmış ilk edebi metinlerdir.

Anahtar Kelimeler: Urum, Ukrayna, Rusya, Türkçe, Şiir, Valery Kör

ABSTRACT

Urums are a Turkish speaking community, who were forced by Russians to migrate to upper regions of Azakh Sea in accordance with the policies followed to realize their aims on Ottoman State. Their language can be regarded as a dialect of Crimean Tatar Turkish.

The poems composed in Urumian Turkish by Valery Kior (Kör=Blind in Turkish) are in free verse. He compiled all his poems in three books. These poems are the first literary texts written in Urumian Turkish.

Key Words: Urums, Ukraine, Russia, Turkish, Poetry, Valery Kör

АННОТАЦИЯ

Урумы, это тюркоязычное общество, которые в результате политики Российской империи были выселены из Османской империи и заселены в надазовье. Язык Урумов считается диалектом крымскотатарского.

Стихотворения Валерия Киора (Кёр), сочинённые на урумско-турецком по характеру относятся к свободной поэзии. Они являются первыми литературными произведениями на урумско-турецком.

Ключевые слова: урумы, Украина, Россия, турецкий, стихотворение, Валерий Кёр.

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, erdoganaltinkaynak@Ardahan.edu.tr

Rusya İmparatorluğu'nun Türk ülkelerine doğru yayılma siyaseti gereği, sınır bölgeleri boşaltmak, istila etmeye hazırlandığı bölgeleri ekonomik olarak çökerterek kendine bağlamak amacıyla güttüğü politikalar neticesinde, Osmanlı hakimiyetinde bulunan yerlerdeki gayri Müslimleri kendi sınırlarına çekmeye yönelik çalışmaları XVIII. Asırda Kırım ve Anadolu'daki Hıristiyan tebaanın Rusya topraklarına göçü ile sonuçlandı.

Hıristiyan muhaceretinden sonra Kırım'da 52 yerleşim yeri boşalmıştır. Bunlardan en fazla boşalan yer 36 köy ile Bahçesaray'dır (Vernara, 1889). Anadolu'nun da Trabzon, Rize, Giresun, Kars ve Erzurum gibi vilayetlerinden, Gürcistan'ın Tselka bölgesine de aynı maksatla göçler yapılmıştı ki bu göç edenlerin meslekleri Fatih dönemindeki kanunnamelerde de geçtiği gibi madenci idiler.

Urumlar, birlikte iskan edildikleri Rumeyleler ile aynı merkezlere yerleşmezler. Esasında bu iki halk Kırım'da iken de birbirlerini pek sevmezler. Urumlar 'Bazaryan' olarak adlandırılır, Rumeyleler ise 'Tat' olarak adlandırılırlar. Birbirlerine karşı hoş olmayan, aşağılayıcı fıkralar uydurup anlatırlar. Urumlar ayrı, Rumeyleler ayrı yerlere yerleşirler ancak Kilise merkezi Mariupol şehri, nüfus itibarıyla de üstünlüğü elde tutan Urumlara aittir. Kırım'da iken yaşadıkları coğrafyaya ait isimleri burada da terk etmezler, çıktıkları yerleşim merkezlerinin adını kurdukları yeni merkezlere verirler. Mesela Beşev, Bagatır, Kamar, Ulaklı, Eski Kırım bunlardan bazılarıdır.

Urumların arasına, kendi ifadelerine göre 1821-1825 yılları arasında, Anadolu'nun Trabzon, Giresun, Erzurum ve Kars vilayetlerinden Gürcistan'ın Tselka bölgesine göçen ve oradan da 1981-1986 yıllarında Kırım, Donetsk ve Dniyepropetrovsk'a yerleşen 2-3 bin kadar Urum da gelip katılmıştır. Bunlardan biri de Kırım Muhtar Cumhuriyeti Meclisi, Dış İlişkiler Komisyonu üyesi Malhazi Arudov'dur ki 1986 yılında Kırım'a gelen Arudov'un evinde Urum Türkçesi konuşulmaktadır. Ancak kendisini Pontiyah (Pontuslu) olarak kabul etmektedir. Cemali Sagirov'da Dniyepropetrovsk'ta mermercilik işleriyle uğraşmaktadır. Her ikisi de Grekçeyi, yine kendi ifadelerine göre, sonradan, kelime bazında öğrenmişlerdi. Özellikle Cemali Sagirov'un Rusçası da çok bozuktur, çünkü, kendi ifadesine göre, onun annesi, Türkçeden başka dil bilmiyormuş (Altınkaynak, 2003, 30-33). Onlar sadece Anadolu'dan değil XVIII. Ve XX. yüzyılın İran'dan da gelmişlerdi (Panamerova, 2003,16). Önce Güney ve Kuzey Kafkasya'ya göçüp sonra Ukrayna topraklarına yerleşmişlerdir. Türkler bütün Bizanslılardan kalma Hristiyanlara dedikleri gibi bunlara da Urum veya Rum Milleti demişlerdir (TDK, 1998). Anadolu'dan göçenlerin çıkış yerleri: Beştaş, Beşköy, Tekkilise, Yedikilise, Evreni, Kümbet, Tersun, Santa, İmira, Cinis, Ölenk, Hadit, Karakum, Parmaksız gibi merkezlerdi.

Urum Türkçesi ile eser veren iki insan ile tanıştık ki bunların birisi olimpiyat şampiyonu yetiştiren Viktor Borata, diğeri de politika alanında yükselmeye çalışan Valery Kör'dür. Her ikisi de şairdir. Biz burada Valery Kior'u ve onun şiirlerinden örneklerle Urum Türkçesine ait bazı bilgileri vereceğiz.

Şairimiz Valery Kör, 8. 10. 1951 doğumlu, Mariupol'de, Preazovskiy Gasudarstvinniy Tehniçeski Üniversitesinde, öğretim görevlisi olarak çalışmakta, bu şehre bağlı Sary Kırım'da yaşamaktadır. Sary Kırım Mariupol'e çok yakındır. Evli, iki oğlu ve bir torunu vardır. Mariupol'de kurulan Yunanistan destekli Federasyonun aktif elemanlarından. Federasyonun yanlı ve tarafgir tutumlarından her Urum gibi o da rahatsızdır.

Sary Kırım'da çok geniş bir sülaleden olup, Urumların önde gelen isimlerindedir. Küçük bir siyasi macerası da olmuş, Ukrayna milli meclisi seçimlerine girmiş, ancak az bir farkla kaybetmiştir.

Kitap, içindekiler ve etiket kısmı ile yayınevini reklamı dahil 144 sayfadır. Şiirler Urum Türkçesinde olup ayrıca Rusçaya da çevrilmiştir . Valery Kör bu kitabına 42 şiir ile ‘Denizin Sölemek’, ‘Sevda Çekenin Sölemek’, ‘Yohsan Sağının Döğül’, başlıklarında iki de nesir (artistik nesir) almıştır. Kitap, Çohrah, Yalnız Sölemekler ve Sevda Aсталığı (Sonat Örukü) adlarında üç kısımdan oluşmaktadır. Şairimizin başka bir şiir kitabı ve yazıları da vardır. Kitap Ukrayna’nın Donetsk eyaletinde 1990 yılında basılmıştır.

Şiirlerinde sevgi, özellikle insan sevgisi, aşk, kardeşlik gibi temalarında meydana getiren şairimizin dinler ayırmayan bir anlayış yapısı vardır. Mitolojik unsurlara da rastlanır, hatta kahramanlarının veya imgelerinin çoğunu mitolojiden kaynaklanan şahıslar oluşturur. İlk şiirini 16 yaşında yazmış, Zavotskaya Gazetesinde ve Preazovski Raboçiy’de 1974’te yayınlanmıştır. Rusça Patirat i Nayti (Kaybetmek ve Bulmak) adında bir şiir kitabı daha vardır.

Urum Türkçesi’nin beş ağızı vardır. Şair bu ağızlardan, Mariupol ve Stary (eski) Kırım ağızını kullanmaktadır. Yazı dili olarak fazla işlek olmadığından bazı gramer kaideleri de farklı biçimlerde kullanılmıştır. Bu farklılığın normal karşılanması gerekir.

Dil olarak kendilerine en yakın Türkçe Kırım Tatar Türkçesidir. Urum Türkçesinde bazı kelime başlarındaki “i” sesi düşmektedir (Steydim = istiyordum), ilk sesteki “g” sesi “d” sesine (deliy = geliyor); bazen “t” sesine (titsin= gitsin) bazen de kelimenin her tarafında “k” sesi “t” sesine (beretet= bereket) dönmektedir. Bununla beraber değişmeyen sesler de vardır. “b” sesinin “m” sesine dönüştüğü de görülmektedir. (menim = benim) gibi. Bazı hallerde kelime başı “h” sesi düşmektedir (epsi= hepsi) gibi. Yazı dili henüz oluşmadığından farklı kullanımlara ve yazılımlara da rastlamaktayız. Ses düşüklükleri de oldukça fazladır.

Aşağıdaki örneklere dayalı olarak Valery’nin şiirlerinin temasını çocukluk anıları, aşk, ebeveynler, dostluk ve sevgi, savaş karşıtlığı, insana saygı olarak belirleriz. Dini terminolojinin genellikle Arapça ve Farsça kelimeler ile birlikte Türkçe kelimelerden oluştuğu görülür. Dini konular işlenmemiştir.

BALALIĞIM ÇOHRAĞI

Ne vahtı can benim,

ağrıp haltar,

Epsi bir su – salhın,

İylik steydin.

Tüşme dibik

Deliy küçük çohrah

Huru çölde.

Delen deçen içeydi.

Bir eradam,

Egrip, yüzünü batraydı...

‘Avgu tatry’, -

Denede: ‘avgu’

Olsun öle, - O su avgu tadydı, -

Verdi huvat mana

O su bungur.
Ondan sora
Men çoh çohrah gordum...
Küçük yollar,
Büyük yollar
görüydüm.
İylere
Men az yaman oldum,
Yamannara
Men az iy oluydum.
Sevdim isan.
Tilti iznen dezmeydim
Canma sindiriydim
Çok ağır yaban
De bir vahıt
İsan comertlikne men
Hayırsızlıhnan
Etmeim yaman.
Çohrah,
Sen oşna delme bir şeyne,
Ne vahtı men,
Boldurup,
Sana delirim.
Camdan dibik,
Senin mannayına
Ateş dudahlarım,
Eglip, dekdırım
... Tüşen gözyaş
suyun içne buzulur,
Deçen isan, içip söler :
'Tuzlu...'

MİLALİKA

O mensiz,
O sensiz...
O, alleim, gökten

Tapuŧtuh barabar,
 Çan-dilleri yenip.
Sag olsun o biyaz gün
 Men seni gördükte.
Milalikam benim
 Milalikam benim.
Men sensiz,
 Sevgilim,
 Yaŧamaa olamam-
Seni sevip,
Dünya baŧladım men yeni
Panyana çırayın,
 Çoh stesem, unutmam,
Milalikam benim
 Milalikam benim.
Görümsüz yerlere,
 Uzaga men dezdım,
Çoh isan men gördüm
 Bek çoh laf ettim.
Ne yazım men sensiz,
 Sen uçun men yazdım,
Milalikam benim
 Milalikam benim
Bu büyük dünyada – çoh isan hayırsız...
Yunahlarmız olsa,-
 Men alırım dendim
Göklere hıçırırım men:
 ‘ O yunahsız!’
milalikam benim
 Milalikam benim...
* * *
Men çıharım dece
Yıldızları dinnerim...
Nas söyley isannar,
 O yanay yürekler,
Tim dedi dendine :

‘Dünada çoh eterim,
Düna yolu ama, yap yaş, tes bitrenner.
O yana yürekler,
 Ölenner poetlerin ,
Delmeyen askerlerin – yolları uzak.
Yavaştan hartlayıp,
 Küçücük ateşleri
Hasavetli bahaylar bizim canmıza.
Ne oldu olmadı,
 Deçip titsin, delmeyip.
Gök tinçih-
 Huş sesleri ştliy yuvada...
Sen çiharsın çapıp
 Decenin zindanda
De ağlarsın,
 A hız,
 Yıldızları dınneyip.

BALLARIM GÖZLERİ

Biliyim,
 Ne kureş , ne acısı.
Derçek urba
 Yalan stüne diyer...
Yine dibik,
Meni sanıçsız
Ballarımın
 Derçek gözler.
Nasıl bilmeye
 Tim dost,
Ya tim düşman?
Laf yalancı
 Tamam canıma gözler.
Sonti dibik,
 Haldırsın uruşmaa
Ballarımın
 Derçek gözler.

Yıldırımnar

Başım stüne ursun,
Hara lafın çalgı canıma deger...

Tımar suyu

Mana olsun

Ballarımın

Derçek gözler.

* * *

Men hazarım çohrah...

İçsinner isannar

Bu dünya –

İsana beretet.

O uçun yazmaya –

Yetişmez mereteb,

Yazmasan – ta,

Tim seni anar?

Men severim hızı...

Hararır altınnar!

Sevgili olana

Gül – bahır.

A sevda çekene günnü olsun bahıt,-

Sevmesen de,

Tim seni anar?

Türküler şitilse-

Sevdanın çoğaplar.

Yaremler

Yaremleri günner.

Sağ olsunnar

Sevda çekenner!

Men hazarım çohrah –

İçsinner isannar

TÜŞ

Men gördüm bek yaramay tüşler.

Ağırmah,

Susamah,

Ayazlarnan

Ama sen beyazlı

Urbalarnan

Tüşme deldin-

Ölümüşün- sen.

Yınanıp

Pittigne dünyası,

Men bağırydım

Banma – mı ,

Tüşme mı- :

‘Uyansa,

mennutluh uyansan,

Pişiy sölerim sana,

Men yetşerim.

Tüştür bu,

Biz çohtan uzahlı.

Oh olsun.

Yürek sesmi annayım.

Oh olsun, - derdan mı yınanmayıp,

El - ele delemeyık

Sahlı.

Men öle

Dizlerimnan çokmem,-

Üç hat sağ ol,

Öle men tüşnüyüm.

Del tüşüme .

Ölü del, ama – del.

Unutuyum seni.

Unutuyum...

STEMEK

Direkler bahçide yaprahsız...

Ayahtaş,

Yalvarırım sana-

Men ölsem,

mezarın tenarına

Bir küçük söğütçük

Hoyarsız.

O söğüt kiçkene olduhta,

Yapraqlarını

Mana çekecek,

De olar –

Uzahtan – avlahtan –

Ballarım gözlerne

Benzecek.

Uzdardan,

Ayazdan, hormayıp,

O söğüt

Yavaştan ösecek...

Dallarınan yeri

Sipayıp,

Yaremin

Ellerne benzecek.

Çalanır o süğüt ağlayan,

Er küzde

Yapraqlar tişecek...

Hara yerin içine

Tamnaya

Anamın

Gözyaşna benzecek.

Biz yaşayılı.

Ünya halana!

Ayahtaşlar,

Unutmanız siz.

Men ölsem,

Mezarın tenarına

Bir küçük süğütçük

Hoyarsız.

* * *

Güzün son ti sığısı haltıray.

Yaprah tüşey

Kıçırdayılı sesnen.

Huş hanatınan gökleri
Yaray.
Ellerni çek –
Bomboş-
 Birne degmesin.
Yoh, men göz süz döğül,
Omuz hıdırıp,
Barmahlarım
 Çırayını görüymüş.
Görüyüm –
 Gözlerin senin bağırıy-
Deçen vahıt
 Deren güzde buyukmuş.
Sen deçene deçennere haldır.
De şit
 Uçan yaprahların sesleri.
Biz esleniyih,
 Ama yoh fitir,-
Şinciklikte – m biz
 Yohsam deçennerde?
Duna duruy.
 Huş göklere uruluy.
Yaprah tüşey,
 Kıçırdayıp,
 Haltırayıp
Nu ne etme, -
 Hasevetlik yahaydır-
Güzün sonti
 Sıcağısı durıy.
* * *
Sevgilimin gün dogdusna
Yalnız halsan,
 Sevdan ölü.
Çiçek
 Halır yer bogazna,
İölen şarap

Avgu görünür.
Türkü söler
Hara celler,
Uzah yerde yarem öknür
Tşürür hade
Biyaz dal eller-
Töklen şarap
Alhan görünür
Hara bulut gökte bulunur.
Düünya seven-
Sıdırgı yaş,-
Salıh çohrah suyu
Olur
Sevgilimin göktüs gözyaş.

* * *

Tezden
Çıhtan olur hırgah...
Tiyat dibik sen almayan
Güz yaprah yahacah
Ağırmah
Mana degmez
Tek layan
Senin tyatlar
Yaprah yerne
Vahıttan sararır de...
Ölmez.
Sen anna-
Er bir şiy bu yerde,
Güzden hayır,
Deri delmez

HASEVET

Hasevet,
Hasevet...
Ne üçün sorsalar.
Sölemee olamam,

Ağalılıh.
Huş türkü söylemez-
Ağılar
Astalıhsız
İlmi bağılar,-
Bim-biyaz gün-de
Olur haranlıh,
Sag yıldız
Avçma bulunur
A mana
O görünür hara taş.
Ne etsem men-
Yaramay olur,
Etmesem - de-
Yüregim öknur
Ama yohtur
Gözümde gözyaş.
Men yaşarım onsuz!
Pşiy olmaz!
Ölümsüz olsun onu seven...
Astalıhta,
Ölüme
Meni alamaz,
Türkülerim
İçme halamaz
... Yaşamamı onsuz,
hasavet.
hasavet...

ÇÖL

Çöle sevnıp,
Yıldızlara sevnıyım.
Duna açılıh.
Tüşünmeyim men çoh:
Yalnız...
Yoh ayahtaş, duşman – da yoh,

Olar bizde

Bek çoh sesliydi

Huru çölde

Yıldız dübne yatıyım...

Nahaar tüş.

De nas güzel tüşler!

Ot yalnızlıh suvnan asta bahlıyım –

Tıñçihli yer.

O, beretetli yer.

Yinan,

Men aa iyi, nazik olurum,-

Yinaddım-

Çoh yalan uydurdular.

... Ah, sevgilim,

Yürek ağır doludur, -

Bunda da çoh

Hara bagran huşlar

* * *

Olaydı ses

Şamarnan:

‘Tit menden!’

Titerdim men...

A o –

Sütme bagırmadı,

Elini kötermedi,

Canımı agırtmadı-

‘Aybetme, - dedi, -

men titeyim senden...’

ÖLEN AYAHTAŞMA

Tüşme deliysin,

Sırtıp:

‘Görüşmedık çohtan ...’

Ah, ayahtaş ,

Bir menutlık

Delse haranıhtaç

Ama-

Şincik haldı tüşler

Yası –

O yalandan!

Öle siftı biyaz har tüşen

Örtey

Hara boran

Öle

Siftı sevda gözyaş

Oluy havga yesız.

Yarem yaşar,

Tapar oynaş.

... Tutulmayan hırsız.

* * *

Aysa salamlaşayih

Yaznan,

Bom-boş suvuhlar delecek

Haltıray sarmançih

Yengil iznen,

Andi

Tepede pitecek.

Oş titnız, huşlar.

Titmece siz

Deniz yolda yaz tapmaya.

Timse sizlerden

Stemecekim

Bunda

Hışlığa halmaya?

Ah, o yalandandır yolları...

Bahsan-

Tamaşa ecele.

Ölede mana da-

Uçardım,

Ama ...

Men bilmemdir öle.

İsan yüzlerne bahınıyim,

Avgudur

O laf annayan:

Huşa dendimi

Benzetiyim,

Bunda

Hışlığa halana.

Huşlar uçacahım,

Degmeyip,

Yohsam

Takilerler bunda,-

Biliyim,

İçme, irimeyip,

Ölmez yinanmah

Sevdada!

ÖLÜLERİN GÜNÜ

Var gün öle-

Günsüz andırmay.

Huş türküler şitmesin sen.

Dılenci

Aşnan su hıdırmay

Ölülerin

Günne.

Çoh isan deliy

Ortalıhtan...

Otrup mezarının

Çetine

Ostluh

Ölüşüy duşmannıhnan

Ölülerin

Günne.

Yunah olmaz

İştıl dılinnen,-

En oş urba

Sen diy stüne,

De...

Sen ansa meni-
Dırinen
Ölülerin
Günne.
* * *
Urum harı,
Neye hasevetliysin?
Neye, benim çal saçlısım,
Söle.
Hurtoz döğül-
Vahitnen devrenıysın,
İyi derçeknen
Yamannıh – nalet.
Ne yamannıh?
Sen onu çoh görmüştün.
Çöller yanaydı,
Çannar uruldu.
Senı bahıt
Hırmah üçün urmuştu,-
Hırılmayıp,
Sen daa iyi olun.
Yammanıhtan iyi.
Yanıh ölemı?!
Yanıhtır,-
Ballardan çoh yaşamah.
Yunah döğül-
Olar ölüp,
Ölmedı,
Hazandılar
Ananın haç-hoymah.
Ogulların
Yılan-dögüş almıştı
Ateş vahitlerin içne uçup,
Sen sağ haldın.
Sen ölümü yenmiştın.
İç dogmayan

Küçük ballar için.
Yaralanmış yere
Nafle ögül sen
Auç - auç
Hoydun salhın zare...
... Urum harı,
Neye hasevetliysin,
Neye, benim çal saçlısım,
Söle.

KAYNAKLAR

- Erdoğan Altınkaynak, Urumlar, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 201,IX, 2003, 30-33.
- İrina Panamerova, **Mariupolski Greki İstoriku – Etnograficeskiy Abzor**, Basılmamış Doktora tezi, Mariupol 2003.
- K. A. Vernara, **Sbornik Statıçeskih Svedeniye Po Tavriçeskih Gubernih**, IX, Simferopol 1889.
- Türkçe Sözlük**, TDK C.II, Ankara 1998.
- Valery Kör, **Hasavat Yazmahları**, Donetsk, 1990.

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR MİZAH GAZETESİ: GEVEZE

A HUMOR NEWSPAPER IN THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA: GEVEZE

ЮМОРИСТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА “ГЕВЕЗЕ” ПЕРИОДА ВТОРОЙ КОНСТИТУЦИИ

Berna CIVALIOĞLU* – Yakup ÇELİK**

ÖZ

İkinci meşrutiyetin 1908’de ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı matbuat hayatında büyük bir canlılık meydana gelmiştir. Pek çok konu ve alanda gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlandığı bu dönemde, özellikle mizah alanında pek çok süreli yayın çıkarılmıştır. 115 sayılı yaygın hayatıyla hakkında rahatlıkla uzun ömürlü olarak bahsedilebilecek olan bu dönemin mizah gazetelerinden biri de Geveze Gazetesi’dir. İlki 63 ve ikincisi 52 sayıdan oluşan gazetenin ilk cildi, her gün neşredilen bir gazete olması hasebiyle mizahî bir gazetede olmaktan ziyade günlük haber gazetesi olarak değerlendirilir. İkinci cilt ise haftada iki gün yayımlanır ve mizah unsuru ilk cilde göre büyük ölçüde artmıştır. Her iki ciltte de karikatürler oldukça önemli bir yer kaplamakla beraber neredeyse tüm sayıların ilk sayfası ve çoğunlukla son sayfaların da bir kısmı karikatüre ayrılmıştır.

Bu çalışma, literatürde hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olan Geveze Gazetesi’ni konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazete, Dergi, Geveze Gazetesi, Mizah, İkinci Meşrutiyet

ABSTRACT

With the declaration of the Second Constitution in 1908, a great deal of vitality came to life in the Ottoman period. The publication activities showed a wide diversity ranging from sports to humor. Many periodicals were published especially in the field of humor during this date. One of the humorous newspapers of this period, which can be mentioned as a long-lived life with its 115-issue publication life, is Geveze. The newspaper, which consists of 63 newspapers in the province and 52 newspapers in the second, dominates the direction of being a daily news newsletter because it is the first newspaper published daily. The second volume was published two days a week and the humor element greatly increased compared to the first one. In both volumes, caricatures occupied a very important place, and the first page of almost all the numbers, and a part of the last pages were mostly spared for cartoons. This study deals with Geveze, which has not been studied in the literature.

Key Words: Newspaper, Journal, Geveze, Humor, Second Constitutional Era

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı, iletişim: bernacivalioglu@gmail.com

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, iletişim: yacelik@yildiz.edu.tr

АННОТАЦИЯ

С оглашением второй конституции в жизни Османской печати появилось сильное оживление. В этот период начали издаваться многочисленные периодические газеты и журналы, особенно юмористического характера. Одним из них стала газета “Гевезе”. Были выпущены 115 номеров этой газеты. Первый том газеты состоит из 63-х, а второй из 52-х номеров. Газета была ежедневной и кроме юмористических статей, печатались ежедневные новости. Вторым том выходил в два раза неделю и по сравнению с первым томом были увеличены элементы юмора. Во всех двух томах, в основном на первой последней страницах, были расположены многочисленные карикатуры.

В статье, впервые делается анализ газеты “Гевезе”.

Ключевые слова: газета, журнал, газета Гевезе, юмор, вторая конституция.

GİRİŞ

Osmanlı Devrinde Basının Gelişimi ile Mizah ve Mizah Gazeteleri

Basın kavramı; gazete, dergi ve bunun gibi halkın istifadesine açık, süreli yayınları ifade eder. Bir toplumdaki dünya görüşü, sosyal yapı, ekonomi ve kültürle ilgili olan değişimler ve yenilikler çoğu kez basın yoluyla halka bildirilir. Basının bu bakımdan bir ülkenin kültürel ve sosyal durumuyla ilgili üstlendiği görev göz ardı edilemez.

İspanya’dan uzaklaştırılan Yahudilerden bazıları Osmanlı’ya sığınırken ilk basımevini yanlarında getirmişlerdi. Osmanlı Devleti’nde ilk basımevi, Avrupa’da 1455’te ilk kitap olarak İncil’in basılmasından kırk yıl sonra 1494’te, basımcı David ve Samuel Mahmes kardeşlerin, Hazreti Musa’nın *Beş Kitap* adlı kutsal kitabını İstanbul’da basmalarıyla kurulmuştur. Bundan sonra da 1494-1729 yılları arasında azınlıklar ve yabancılar tarafından açılan basımevi sayısının otuz yediye bulmuştur. 18. yüzyıl gibi Osmanlı’nın zor yıllar geçirdiği bir dönemde bir basımevi kurmak büyük bir sorun olsa da İbrahim Müteferrika ve Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin oğlu Sait Efendi, ilk Türk basımevinin kurulması için gerekli izni 1726’da alabilmişlerdir. Bu olay yazıcıların büyük eylemlerine yol açsa da dönemin padişahı III. Ahmed ile veziri Damat İbrahim Paşa’nın destekleriyle ilk Türk basımevi 14-16 Aralık 1727’de kurulmuş ve iki ay sonra ilk kitapları olan *Vankulu Lügati* basılmıştır (Gevgilili 1983: 203).

Osmanlı Devleti’nde ilk kez 1795 yılında bir gazete yayımlanmıştır. Fransızca olarak çıkan ve kısa ömürlü olan bu gazete *Bulletin des Nouvelles* (Haberler Belleteni) ismindedir (Gevgilili 1983: 203). Osmanlı’da Türkçe olarak yayımlanan ilk gazete ise 1831’de İstanbul’da II. Mahmud’un öncülüğünde yayımlanan *Takvim-i Vekayi*’dir. Bu resmî gazete ile devlet halka bilgi aktarımı görevini üstlenmiştir. Türkçe ilk özel gazete ise William Churchill adlı İngiliz bir tüccar tarafından 1840’ta yayımlanan *Ceride-i Havadis* gazetesidir. Türkler tarafından ilk Türkçe özel gazete ise Ağâh Efendi ile Ziya Paşa tarafından 1860’ta çıkarılan *Tercüman-ı Ahval* gazetesidir (Gevgilili 1983: 204).

Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Türk basınında hareketli bir dönem yaşanmış ve özellikle 1860’lı yıllarda birçok yeni gazete çıkarılmıştır. Bunun sonucunda bazı gazete muharrirleri öne çıkmış, bazıları yabancı ülkelere gönderilmiştir. 1864’te çıkarılan *Matbuat Nizamnamesi*’nde gazete çıkarabilmek için hükümet izni almanın şart olduğu, gazete ve benzeri yayınların ruhsat alınmaksızın basılıp yayımlanamayacağı, cevap hakkının ücretsiz olarak verilmesi, aslı astarı olmayan yazılara yer veren gazetelerin bir aydan üç aya kadar

kapatılabilmesi gibi hükümler vardır (Ceylan 2006: 152). Nizamnâmenin madde on ile otuz altıyı kapsayan ikinci bölümünde ise suç ve cezalar yer alır. Ruhsatsız gazete çıkarmak, gazetenin imzalı bir sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek, hükümetten gelen resmi yazıları yayımlamamak, genel adaba ve millî ahlaka aykırı yazılar, saltanata ve padişaha taarruz sayılabilecek yazılar, bakanlara dokunacak söz yazılması, dost hükümdarlara dokunacak deyimler kullanılması, devlet memurları aleyhine yazmak, halkı kötülemek, yabancı büyükelçileri ve maslahatgüzârları kötülemek gibi suçlar ve cezaları yer alır (Topuz 1973: 45-46).

Dönemin gazetelerinde özellikle de Muhibir’de hükümeti eleştirilen siyasi nitelikli yazılar Ali Paşa tarafından bir kararnâme yayımlanmasına sebep olmuştur. Geçici olduğu belirtilmesine rağmen 1867’de yayımlanan Kararnâme-i Âli’de, gazetelerin görevinin yararlı şeylere hizmet etmek olduğu halde birçok uydurma ve yalanla zihinleri bulandırmakta olduğu ve bu durumun yüce padişahlık tarafından düzeltilmesine ve hükümetçe cezalandırma işlemleri ile koruyucu önlemler alınmasına karar verilmiştir.

Matbuat Nizamnâmesi’nin getirdiği yasaklarla yetinmeyen hükümet; 1867’de geçici olmak üzere çıkmasına rağmen 1909’a kadar yürürlükte kalan Âli Kararnâme ile hem basın için uyulması gereken geniş bir yasaklar dizisi düzenlemiş hem de hükümete, bu yasaklara uymadıkları gerekçesiyle gazeteleri kapatma yetkisi tanımıştır.

Tüm bu nizamnâmeler, kısıtlamalar ve sansür II. Abdülhamid ile artarak devam etse de Padişah Abdülaziz’in tahttan indirilmesi ile 1878’de Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasına kadar geçen sürede Osmanlı basınının en hür dönemini yaşadığı söylenebilir. Padişah Abdülhamid her ne kadar sözünde durup Kanun-ı Esasî’yi onaylayıp meclisi açsa da 1876’da savaş bahanesiyle meclisi kapattıktan sonra bir daha otuz üç yıl boyunca açmamıştır. Kanun-ı Esasî’yi her ne kadar kaldırmamış olsa da hükümsüz bırakan Abdülhamid devrinde, meşrutiyetçi aydınlar türlü bahanelerle İstanbul’dan uzaklaştırılmışlardır. Bu dönemde Maarif, Malûmat gibi meşrutiyetçi ve hürriyetçi fikirlerle alakası bulunmayan yalnızca haber vermeye dayalı dergiler çıkmıştır (Ülken: 2010: 97-98). Hafiyelerin bu dönemki etkisi ve yarattığı korku da yadsınamaz bir gerçekliktir. 1878 ile 1908 arasında geçen otuz yıllık tabiri caizse suskunluk dönemi ise “istibdat dönemi” olarak adlandırılır. Hafiyeler teşkilatının hürriyetçi yayınları önleme ve sürgün girişimlerine rağmen gençler kendi aralarında faaliyete girip “İttihad ve Terakkî Cemiyeti”ni kurmuşlardır (Ülken: 2010: 97-98). Bu cemiyetin kurulmasının ardından otuz yıllık suskunluk bir sona ermeye yaklaşmış ve II. Abdülhamid 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyeti ilan etmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte kabine artık padişaha karşı değil meclise karşı sorumlu hale gelmiş, padişahın 1876’daki yetkisi sınırlanmış, kişi hak ve hürriyetleri alanında; sansür, sürgün ve kanunun saptadığı durumlar hariç tutuklama ve cezalandırma usulleri kaldırılmış, toplanma ve dernek kurma hakkı kabul edilmiştir (Birecikli 2008: 218-219). Artık halkın içinde hürriyet, coşku ve heyecanının hüküm sürmeye başladığı dönemin basın hayatına bakıldığında aşikardır.

Osmanlı Devrinde Mizah ve Mizah Gazeteleri

Gülme kuramcısı Henri Bergson’a göre “Tümüyle insana özgü olanın dışında komik yoktur.” (2011: 12).

Türk mizahı söz konusu olunca elde bulunan ilk örnekler arasında Yunus Emre’nin bazı şiirleri karşımıza çıkar. Bu tür şiirler, şeriata aykırı gibi görünen fakat tasavvufî bir hakikati ifade eden, iğneleyici ve alaycı bir üslûba sahip şiirlerdir (Kortantamer 2002: 605-621). Tunca Kortantamer’e göre; 13.-14. yüzyılların Anadolusunda kıssahan, şehnâmehan

isimleri taşıyan kişileri görmeye beraber 15. yüzyıldan itibaren meddah lakabının aynı anlamda kullanılmaya başlandığı görülür. 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın başında yaşamış olan Ahmed-i Dâî'nin ve aynı dönemde yaşamış Şeyhî'nin divanlarında mizahî beyitlerin çoğaldığı, çeşitlendiği, geliştiği görülür ve yine 15. yüzyılda sanatkârane mizah ürünlerinin belki de başında Şeyhî'nin *Harnâme*'si gelir ve bu eserde toplumsal eleştiri, herkes ve her şeyle ince ince dalga geçerek yapılır (2002: 605-621). Kenan Akyüz'e göre ise Divân Edebiyatı'nda mizah türü yok denecek kadar azdır ve Tanzimat devrinde Batılı anlamda mizahın ilk örneğini Edhem Pertev Paşa'nın *Av'ava-nâme*'sinde görürüz (1995: 82-83). Mizah yoluyla hiciv tarzının ilk örneği ise Tanzimat devrinde Ziya Paşa tarafından verilir. Sadrazam Ali Paşa'nın Girit ayaklanmasında devlet otoritesini küçük düşüren hareketlerini büyük bir başarı ve zafer olarak niteleyen Ziya Paşa *Zafer-nâme* ve *Şerhi* adlı eserinde Ali Paşa'yı sözde göklere çıkararak ağır bir şekilde hicveder (Akyüz 1995: 83). Bu dönemde Ziya Paşa'dan başka Namık Kemal, Direktör Ali Bey ve doğrudan hicivle uğraşan Mehmed Eşref gibi isimleri zikretmek mümkündür.

Tanzimat devrinde mizahın başlı başına bir edebiyat türü olarak değerlendirildiğinin delili olarak yalnız mizahla ilgili gazetelerin de çıkarılmış olması gösterilebilir (Akyüz 1995: 84). Siyasî mizaha da yer verdikleri için hükümetçe zaman zaman kapatılmış olan bu gazeteleri ilki Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen* (1870), ikincisi ve üçüncüsü de aynı yazarın çıkardığı *Hayâl* (1872) ile *Çıngıraklı Tatar*'dır (1872) (Akyüz 1995: 84).

İlk mizah gazetemiz olan *Diyojen*'den biraz bahsetmek gerekirse; adını iki bin dört yüz sene önce Sinop'ta yaşamış meşhur filozofun isminden alan bu gazetenin sahibi Teodor Kasap'tır (Çapanoğlu 1970: 7-8). İlk sayısı 1870'de çıkmıştır ve haftalıktır. *Diyojen*'in kendine mahsus maaşlı muharrirleri vardır ve yazılar Teodor Kasap'ın tarifi üzerine bu muharrirler tarafından yazılır (Çapanoğlu 1970: 8-9). Namık Kemal'in Mahmud Nedim Paşa'yı ele aldığı meşhur *Kedi Mersiyesi* bu gazetede yayımlanmıştır. *Diyojen* dört kere kapatma cezası almış ve beşincisinde sürekli olarak kapatılmıştır (Oymak 2013: 56). Mizah gazeteleri doğaları gereği çeşitli cezalar almaya, sansüre maruz kalmaya ve çok kereler kapatılmaya meyillidirler. *Geveze Gazetesi*'nin de Dahiliye Nezâreti'nin emri üzerine iki haftalık tatil edildiği vâkidir (İfade-i Hal, 1909).

Diyojen'den başka *Hayal*, *Çıngıraklı Tatar*, *Curcuna*, *Davul* da dönemin diğer mizah gazeteleridir. II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte istibdat son bulmuş ve basında bir canlanma dönemine girilmiştir. Gazetelerin baskı sayıları kısa sürede on binleri bulmuş ve iki üç yılda yayımlanan yeni gazete ve dergilerin sayısı beş yüzü aşmıştır (Gevgilili 1983: 210).

1908'de meşrutiyetin ilanından sonra mizah gazeteleri ve dergilerinde de ciddi bir hareketlenme görülür. Sonraki yıllarda da mizah dergi ve gazetelerinin hem sayı bakımından artmaya hem de daha nitelikli hale geldiği görülür. Bu dönemde birkaç aylık süre zarfında birçok dergi ve gazete yayımlanır: *Karagöz* (1908), *Tasvir-i Hayal* (1908), *Hacivat* (1908), *Kalem* (1908), *Dalkavuk* (1908), *Davul* (1908), *Boşboğaz ile Güllabi* (1908), *Esref/MusavverEsref* (1909), *Yeni Geveze* (1910), *Alafranga* (1910), *Eşek* (1910) ve *Cem* (1910) bunların başlıcalarıdır.

GEVEZE

Sermuharriri Mazhar, sahib-i imtiyazı Kırkor Faik olan *Geveze Gazetesi* 2 Ağustos 1324 (15 Ağustos 1908) tarihinde yayımlanmaya başlanmıştır. İlk cildi 63 ve ikinci cildi 52 sayı olmak üzere 1908-1909 yılları arasında 115 sayı çıkmıştır. Bu itibarla meşrutiyet döneminin uzun ömürlü gazetelerinden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Geveze Gazetesi 2 Ağustos 1324 (15 Ağustos 1908) tarihinden 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908) tarihine kadar günlük bir gazete olarak 63 sayı yayımlanmıştır. Ardından 6 Teşrinisani 1324 (19 Kasım 1908) ile 25 Mayıs 1325 (7 Haziran 1909) tarihleri arasında hafta iki defa olmak üzere 52 sayı yayımlanmıştır. *Geveze Gazetesi*'nin ilk cildi olan 63 sayılı bölümde tarih kısmı; "2 Ağustos 1324 Pazar" şeklinde Rumî takvimle ifade edildiği halde ikinci cilt olan 52 sayılı bölümde tarih "6 Teşrinisani 25 Şevval Perşembe" şeklinde Rumî ve Hicrî olarak belirtilmiş ve yıl olarak klişede geçen "1324" ifadesinden başka bir şey belirtilmemiştir. Fakat biz 1325 yılına geçilen 34. sayıdan itibaren tarih kısmını 1325 olarak belirttik. Ayrıca gazetenin ikinci cildinin 49. sayısı eksiktir.

Geveze Gazetesi'nin ilk cildi haftanın her günü yayımlanırken ikinci cildi pazartesi ve perşembe olmak üzere haftada iki gün yayımlanmıştır.

Geveze, 115 sayılı yayın hayatı boyunca bir kez kapatılmıştır. İkinci cildin elli numaralı sayısında *İfade-i Hal* başlıklı yazıda, gazetenin Dahiliye Nezareti'nin emri üzerine iki hafta tatil edildiği ifade edilip okuyuculardan özür dilenir. Ayrıca gazete tatil edilmeden önce bazı gazetelerde sahib-i imtiyaz Kirkor Faik'in sorgulama geçirdiğinin yazıldığı belirtilip bu rivayetin gerçek olmadığına da *Tercüman* aracılığıyla beyan edildiğinden bahsedilir.

İlk cildin son sayısında *Kâriin-i Kirâma Ma'rûzat* başlıklı yazıda bir mizah gazetesini her gün neşretmenin zorluklarından bahseden yazar bundan sonra *gevezenin* haftada iki gün yayımlanacağından ve nitelik bakımından daha dolu olacağından bahseder ve ikinci cilt bu şekilde olur. İkinci cildin son sayısında ise gazetenin son sayısı olduğuna dair herhangi bir ifade bulunmaz.

I. *Geveze Gazetesi*'nin Şekil Özellikleri

1) *Geveze Gazetesi*'nin Yayımlanma Tarihi, Sahib-i İmtiyazı ve Sermuharriri

Geveze Gazetesi'nin 63 sayılı ilk cildinde sayfanın en üst bölgesi üçe ayrılmış bir şekilde en solda Rumî tarih, örneğin ilk sayıda; "2 Ağustos 1324", ortada yayımlandığı gün ve en sağda ise numara bilgisi verilir. Gazetenin 52 sayılı ikinci cildinde ise sayfanın en üst bölgesindeki düzen aynı olmakla birlikte tek fark; sayfanın solundaki tarih kısmının Rumî ve Hicrî tarihe göre verilmesi ve yıl bilgisi olarak 1324'ün sadece logoda bulunması ile bu tarihin 34. sayıdan itibaren 1325 olmasına rağmen logoda hala 1324 şeklinde kalmasıdır.

Geveze Gazetesi'nin ilk 63 sayısının logosunda *Geveze* yazısının üzerinde bir "musavver" ifadesi görülmesine rağmen gazetenin kendisinden bahsedilirken hiçbir yerde "Musavver *Geveze*" şeklinde bahsedilmediği için biz de gazetenin tümünden *Geveze Gazetesi* şeklinde bahsetmeyi uygun gördük.

Gazetenin iki cildinde de sahib-i imtiyaz her sayıda en son sayfanın en son yazısının altında ve sol alt köşede olmak üzere, ilk 63 sayılı ciltte bazı sayılarda "*Sahib-i İmtiyaz: Kirkor Faik*" bazı sayılarda "*Sahib-i İmtiyaz: Kirkor*" şeklinde; 52 sayılı ikinci ciltte ise bazı sayılarda "*Sahib-i İmtiyaz: Kirkor*", bazı sayılarda "*Sahib-i İmtiyaz Asır Matbaa ve kitabhânesi sahibi: Kirkor*", bazılarında "*Sahib-i İmtiyaz: Kirkor Faik*" şeklinde ifade edilmiştir.

35 numaralı sayıda *Mehmed Celal*'in *Ser Muharrir Mazhar Bey* ile *Geveze* için bir muhavere hakkında görüşüklerini ifade etmesi ile gazetenin ser muharririne ait bir bilgi edinmiş oluruz. Bu bilgi hariç gazetenin herhangi bir yerinde ser muharrirle ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ser muharrir Mazhar Bey ile ilgili olarak edebiyatımızda müstear isimler sözlükleri tarandığı halde herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

2) Geveze Gazetesi'nin Basım Yeri, İdarehanesi, Fiyatı ve Sayfa Sayısı

Geveze Gazetesi'nin basım yeri ve idarehânesi ilk 63 sayıda logonun sol tarafında; "Matbaa ve İdarehânesi: Bâb-ı 'Âli Caddesinde 4 Numaralı Asır Matbaasıdır" şeklinde verilmekle birlikte 52 sayılı kısımda yine logonun sol tarafında olmakla beraber; "Matbaa ve İdarehânesi: Bâb-ı 'Âli Caddesinde 4 Numaralı İdare-i Mahsusadır" şeklinde ifade edilir.

Geveze Gazetesi yayım hayatına dört sayfalık küçük bir gazete boyutunda başladığında fiyatı 5 para olmakla beraber 7. sayıdan itibaren sayfa sayısı sekize çıkarılmış ve fiyatı da 10 para olmuştur. Gazetenin fiyatı 5 para iken Latin harfleriyle "Le Numero 10 Paras" ve 10 parayken de "Le Numero 10 Paras" ifadesi mevcuttur. 52 sayılı ikinci ciltte ise gazetenin boyutu daha büyük olmakla birlikte sayfa sayısı hep dörttür ve fiyatı 10 paradır.

3) Geveze Gazetesi'nin Logoları, Serlevhaları ve Abonelik Şartları

Geveze Gazetesi'nin ilk 63 sayılı cildinin logosu hep aynı şekildedir ve *Geveze* yazısının üzerinde "musavver" ifadesi bulunmaktadır. Logonun sol tarafında matbaa ve idarehanenin adresi ile yayımlanmayan yazıların iade edilmeyeceği bilgisi verilir ve onun da altında Latin harfleriyle gazetenin fiyatı yer alır. Logonun sağ tarafında ise abonelik şartları ile gazetenin fiyat bilgisi vardır.

<p>۴ آغستوس ۳۲۱</p> <p>بازار</p> <p>مطبعه و اداره خانه سی:</p> <p>باب عالی جاده سنه ۴ نومیرو صحر</p> <p>مطبعه سیدر</p> <p>هر خصوص ایچون صاحب امتیاز</p> <p>کز قورافندی به مراجعت</p> <p>ایقلیدر</p> <p>مسلكه موافق آثار مع المنوبیه درج</p> <p>ایدیلیر، درج اولنمیان اوراق اعاده</p> <p>ایقلیر.</p> <p>LE NUMERO 5 PARAS</p> <p>حق اوله رق و قوع و له جق هر درلو شکایاته صحیفه لر من آچیقدر</p> <p>وطن و ملتہ خادم هر کون نشر اولنور سیاسی مصور مزاح غزته سیدر</p>	<p>شرايط اشترای:</p> <p>ولایات ایچون سنه لکی ۷۰ آتی ایلی</p> <p>۴۵ غروشدر. استانبول ایچون اداره</p> <p>خانه مزدن المی شرطیله سنه لکی ۵۰ آتی</p> <p>ایلی ۲۵ غروشدر.</p> <p>زمان و حاله مطابق محررات مضحکه</p> <p>و اکلنجه لی و سسلر ایچون هیئت</p> <p>تحریریه طرفندن تنسیب ایدیله جک بر</p> <p>اکرامیه وریلور.</p> <p>نسخه سی ۵ پاره</p>
<p>۸ آغستوس ۳۲۱</p> <p>جمعه</p> <p>مطبعه و اداره خانه سی:</p> <p>باب عالی جاده سنه ۴ نومیرو صحر</p> <p>مطبعه سیدر</p> <p>هر خصوص ایچون صاحب امتیاز</p> <p>کز قورافندی به مراجعت</p> <p>ایقلیدر</p> <p>مسلكه موافق آثار مع المنوبیه درج</p> <p>ایدیلیر، درج اولنمیان اوراق اعاده</p> <p>ایقلیر.</p> <p>LE NUMERO 10 PARAS</p> <p>حق اوله رق و قوع و له جق هر درلو شکایاته صحیفه لر من آچیقدر</p> <p>وطن و ملتہ خادم هر کون نشر اولنور سیاسی مصور مزاح غزته سیدر</p>	<p>شرايط اشترای:</p> <p>ولایات ایچون سنه لکی ۱۱۰ آتی ایلی ۷۰</p> <p>غروشدر. استانبول ایچون اداره خانه مزدن المی</p> <p>شرطیله سنه لکی ۱۱۰ آتی ایلی ۵۵ غروشدر.</p> <p>زمان و حاله مطابق محررات مضحکه و اکلنجه لی</p> <p>و سسلر ایچون هیئت تحریریه طرفندن تنسیب</p> <p>ایدیله جک بر اکرامیه وریلور.</p> <p>نسخه سی ۱۰ پاره</p>

Gazetenin 52 sayılı ikinci cildinde de logo hep aynı olmakla birlikte bu kez birbirlerine dönük bir kadın ile bir erkek karikatürü arasında *Geveze* yazısı ile 1324 tarihi bulunur.

Logonun sol tarafında ilk ciltteki gibi matbaa ve idarehâne bilgileri ve sağ tarafında abonelik şartları ile fiyat bilgisi yer alır.

Geveze Gazetesi'nin ilk cildinde serlevhası şu şekildedir; “*Vatan ve millete hâdim, her gün neşrolunur siyasi musavver mizah gazetesidir.*” İkinci ciltteki serlevha ise “*Vatan ve millete hâdim, pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur musavver mizah gazetesidir.*” şeklindedir.

Geveze Gazetesi'nin ilk cildinde, 7. sayısına kadar olan nüshalarında abonelik şartlarında vilayet içinde seneliği 70, altı aylığı 45 kuruş ve İstanbul için idarehânedan alınmak şartıyla seneliği 45 altı aylığı 25 kuruş ve nüshası 5 paradır. 7. Sayıdan itibaren gazetenin artan hacmi ile abonelik şartları da bittabi değişmiştir. Vilayet içinde seneliği 140 altı aylığı 70 kuruş ve İstanbul için idarehânedan alınmak şartıyla seneliği 110, altı aylığı 55 kuruş ve nüshası 10 paradır. Gazetenin ikinci cildindeki abonelik şartları ise; vilayet içinde seneliği 35 altı aylığı 20 kuruş ve İstanbul için idarehânedan alınmak şartıyla seneliği 25 altı aylığı 13 kuruş ve nüshası 10 paradır.

Gazetede herhangi bir renk kullanılmamakla beraber karikatürler oldukça işlevsel kullanılmış ve birkaç istisna hariç ilk sayfaların genellikle tamamı karikatüre ayrılmıştır.

II. *Geveze Gazetesi*'nin Muhtevası

Geveze Gazetesi'nin iki cilt, 115 sayılık yayın ömrünün ilk bölümünde muhtevayı siyasî, gündelik haberlerle mizahî unsurlar oluştururken, ikinci bölümünde haber kısmı asgari düzeyde tutulup edebî unsurlar ile sosyal hayata ait detaylar, karikatürler ve yine mizahî unsurlar daha fazla görülür. İlk cildin serlevhasında; siyasî, musavver, mizah gazetesi ibaresi görülürken, ikinci ciltte musavver mizah gazetesi ibaresinin görülmesi gazetenin muhteviyatı hakkında fikir verir.

Geveze Gazetesi her ne kadar siyasî yönü ağır basan bir gazete de olsa dönemin yayınlarının ortak özelliği olarak birçok konuyla ilgili yazılara rastlamak mümkündür. Edebiyattan tiyatroya, boykottan bilmeceye, günlük haberlerden mizahî fıkraya kadar birçok türde yazı görmek mümkündür.

1) Muhavere

İki kişi arasında karşılıklı yapılan konuşma anlamına gelen muhavere, haber ve hikâyelerle birlikte *Geveze*'de en çok bulunan yazı türüdür. Hem ilk ciltte hem de ikinci ciltte her sayıda en az bir muhavere bulunur. Muhavereler dil özelliği bakımından mizahî fıkralarla birlikte en yalın ve basit halde olan yazılardır.

Her iki ciltte de *Geveze ile Zevzek* başlıklı bir muhavere yazı dizisi mevcuttur. Bu başlığı kullanan yazılarda *Geveze* ile *Zevzek* kimi zaman mevcut günün güncel olaylarıyla ilgili, kimi zaman genel olarak sosyal bir sorunla ilgili atışma havası içinde karşılıklı konuşurlar. Bu yazı dizisinin ortak özelliği ya *Geveze*'nin ya da *Zevzek*'in karşısındaki kişiyi iğneler tarzda konuşması, diğer kişinin de bahsedilen olayı ısrarla yanlış anlama çabası içinde olmasıdır. Bu yaklaşımdan da ayrıca bir mizah unsuru yakalanmaya çalışılmıştır.

Geveze ile Zevzek başlıklı muhaverelerden başka en çok görülen muhavere başlığı şekli ise “*İki Arkadaş Arasında, Valide ile Oğul Arasında, İki Kişi Arasında*” gibi belirtilen iki kişi arasında olan yazılardır. Bu muhaverelerde söz konusu olan kişiler genelde bir olayla ilgili kısa bir sohbet gerçekleştirirler, bir konuyu eleştirirler ya da herhangi bir güncel durumla ilgili karşılıklı konuşurlar. Muhaverelerin başlıkları konularıyla yakından alakalı olur. *Bir Mektep Müdürü ile Bir Muallim Arasında* başlıklı yazıda konu, müdür ile muallim arasında o dönem ne okutulacağı ile ilgilidir. *İki Değirmenci Arasında* başlıklı yazıda konu, değirmencilerin o seneki hasatıyla ilgiliyken hayvanları satarlarsa değirmeni kime çektireceklerini soran bir kişiye, karşısındaki kişi “işsiz kalmış hafiyeye çok” şeklinde cevap verir. Bu gibi iğneleyici ifadeler ve özellikle hafiyelere yönelik göndermelere muhavere türündeki yazılarda çok rastlanır.

Dönemin sosyal hayatıyla ilgili yazılardan biri olarak *Bir İhtiyarla Bir Genç* başlıklı yazıda eski insanların daha samimi, şimdiki insanların daha samimiyetsiz olduğundan bahsedilip artık samimiyet diye bir şeyin kalmadığı ifade edilir. Toplumda hemen her dönemde olduğu gibi, o dönemde de eskiye özlem duyulmaktadır.

Mahalle Kahvesinde başlığı altındaki muhaverelerde de yaşanan ortamın güncel olaylarından bahsedilip karşılıklı konuşma şeklinde sohbetlere yer verilir.

Baba ile Oğul Arasında, Baba Oğul şeklindeki başlık altındaki muhaverelerde bir büyük ile bir küçük arasında verilen muhavere ile bir konu hakkında öğüt verilirken, *Dedikodu* başlıklı muhaverelerde güncel olaylar, tiyatrolar, gazeteler hakkındaki görüşler paylaşılır.

Geveze'de genel olarak muhaverelerin içeriği güncel sosyal olaylarla ilgili ve genellikle kısa olup bazı yazılarda ise bir sayfayı dolduracak uzunlukta tutulur. Dil bakımından oldukça sade bir anlatım kullanılan muhaverelerde bahsedilen mevzulara mizahî bir pencereden bakışa sıkça rastlanır.

2) Hikâye

Geveze'de muhavere, haber ve mizahî fıkra ile birlikte en yaygın görülen yazı türü hikâyedir. *Geveze*'deki hikâyelerin neredeyse hepsi *Küçük Hikâyeler* alt başlığı ile çıkmıştır. Bundan başka münferit olarak da hikâyelere rastlanır.

Hikâyelerin dili gazetenin genelinde olduğu gibi oldukça yalındır. Konu olarak kadın-erkek ilişkileri ve sosyal hayatla ilgili temalara rastlanır. Hikâyelerde genel amaç bahsedilen konuyu akıcı bir şekilde aktarmak, kimi zaman da ders vermektir.

Gazetenin ilk cildinde *Küçük Hikâyeler* başlığı altında ve Mehmed Celal imzası ile iki adet birbirinin devamı niteliğinde hikâyeye vardır. Bunların konusu ise; yazar ile arkadaşının Galata'da gittikleri bir yerde yemek yerken sebepsizce polisler tarafından karakola götürülmeleri ile haklarında jurnal yazılması, yanlış anlaşılmanın ortaya çıkması ve geçirdikleri gecenin sona ermesi ile hikâyeye biter. Bundan başka ilk ciltte günlük hayatın olaylarını konu edinen, imzasız olarak yayımlanmış başka birkaç hikâyeye daha vardır.

Gazetenin ikinci cildinde ise yine *Küçük Hikâyeler* ana başlığı altında fakat bu defa *Mahalle Şairi* alt başlığı ile beşinci sayıdan itibaren son sayıya kadar her sayıda bir bölümü yayımlanmak üzere bir hikâyeye serisi bulunur. Bu hikâyenin konusu en genel tabirle bir kadın erkek ilişkisidir. Mahalle Şairi unvanına sahip olan hikâyenin ana karakterlerinden Hasan Efendi, annesi ve kız kardeşiyle yaşayan, yakışıklı, kalemi kuvvetli, gümrük kalemlerinin birinde çalışan bir memurdur. Hasan Efendi'nin şair diye ünlenmesinde mahallesindeki Sabbek ve Gülsüm Hanımların kendisine yazdırmış olduğu mektupların payı büyüktür. Hasan Efendi'nin kaleminin gücü Şekure adlı dış güzelliğinin büyüleyiciliği ile tasvir edilen genç kadına kadar ulaşmıştır ve bir gün Şekure Hanım'ın Hasan Efendi'ye mektup yazdırmak üzere onun evine gelmesiyle hikâyedeki olaylar başlar. Şekure, on sekiz yaşındayken dayısının zorlamasıyla birisiyle evlenmiş fakat mutlu olamayıp Şevki Bey diye biriyle yakınlaştığı için kocasından ayrılmış ve artık teyzesiyle birlikte yaşayan bir kadındır. Bu hikâyeye dizisinin içerisinde Şevki Bey'in Şekure Hanım'a âşık oluşu ve onunla evlenebilmek için yaptığı türlü fedakarlıklardan bahsedilir.

Mahalle Şairi'nden başka ikinci ciltte de münferit hikâyeler de vardır. Bunlarda belirli bir konu bağlamı izlenmemiştir. Örneğin *Tuhaf Bir Temenni* başlıklı hikâyede zamanın meşhur şairlerinden biri hükümdarın iltifatına mazhar olur ve hükümdar, şairin kendisinden bir şey dilemesini ister. Şair, sarhoşluk suçundan kendisine dayak atılmamasını dileyince padişah önce bu isteği hoş karşılamasa da çözümü sarhoş yakalanan şaire yirmi değnek, şairi tutuklayana kırk değnek vurulması cezasına karar verir.

Ahlakî değerlerin konu alındığı *Tuhaf Bir Ders-i Ahlak* adlı hikâyede; iki küçük çocuğun kuyumcunun önünde camekandan içeri bakarken dükkandaki ustanın en hızlı hangisi koşarsa ona para vereceğini söylemesiyle çocuklar hızlıca koşmaya başlarlar. O esnada kuyumcunun camları kırılır ve dükkân sahibi koşan çocukları suçlar. Çocuklar koşu yarışları bitince dükkânın önüne gelirler ve olay anlaşılır. Fakat çocukları hırsızlıkla suçlayan dükkân sahibinin kendisi o dönemde bir sorgulama geçirmektedir.

Toplumsal konularla ilgili olarak *Borçlu ile Alacaklı* adlı hikâyede az miktar bir geliriyle yaşamaya çalışan yaşlı bir kadının her gün süt aldığı fakat parasını ödeyemediğinden bahsedilir. Bir gün sütçü, yaşlı kadının kapısına dayanır ve alacağını zorla tahsil etmeye çalışırken güürültü üzerine cama çıkan bir komşu, kadının borcunu ödediğini ve bunu yapma sebebi olarak sütçünün kendi memleketine gittiğinde "Biz ilan-ı istiklal ettik, öyle ise borcumuzu neden vermiyoruz? Borcumuzu veremeyecek idik öyle ise neden bu işi yaptık?" diye sorması için olduğunu ifade eder.

Bu konuların dışında *Geveze*'de meclisin açılması, hürriyet ve eski istibdatçılarla ilgili de birkaç hikâyeye bulunmaktadır ve bu konular mizahî bir anlayışla birlikte değerlendirilmiştir.

3) Şiir

Geveze'de şiir türünde pek fazla eser bulunmamaktadır. Mevcut şiirlerin konusu ise genel olarak hürriyet temalı olarak görülür. Hürriyet ve siyasî içerikli olanlardan başka, dönemin şairlerine atıfta bulunan birkaç nazire vardır. *İhya-yı Emvat, Elveda Ey Mazi-i Dehşet-nüma, Dastan-ı İstikbal, Hürriyet-i İstikbal, 11 Temmuz'dan Evvel, Tarih, Tebrik-i Meclis-i Mebusân, Kahraman Ordu Bir Nağme-i Hürriyet* başlıklı şiirlerde hürriyetin gelişinden duyulan sevinç dile getirilir.

Hürriyeti konu edinen şiirlerde halkın hissettiği yoğun sevinç ve mutluluktan bahsedilir. Meclisin açılmasıyla ilgili olan *Osmanlı Düğünü* başlıklı şiirde yaşanan hisler düğün, bayram gününe benzetilerek ifade edilir. Gazetenin ikinci cildinde ise *Kısm-i Manzum* adlı bir bölüm altında zaman zaman şiir türünde yazılara yer verilir.

İmzasız olarak yayımlanan şiirler kadar dönemin ünlü şahsiyetlerinden Florinalı Nazım, Abdullah Cevdet Bey, Akil Koyuncu, Mehmed Celal gibi isimlerin şiirlerine de rastlanır. Fakat edebî yönü pek ağır basmayan *Geveze*'de şiir türü çok yaygın değildir.

Bunlardan başka istibdat dönemini eleştiren *Kime Söyleniyor* başlıklı bir şiir ile ramazanın gelişinden duyulan sevinci ifade eden şiirler bulunmaktadır.

4) Fıkra

Geveze Gazetesi'nde *Tuhaf Fıkralar, Eğlenceli Fıkralar, Küçük Fıkralar* alt başlıkları altında her iki ciltte de neredeyse tamamı imzasız halde fıkralar mevcuttur. Fıkralar genellikle hacimce küçük, dil bakımından oldukça sade bir yapıdadır. Gazetenin hemen her sayısında fıkraya yer verilmiştir. Bazıları Nasreddin Hoca tadında olsa da hikâye türünün imkanlarından da yararlanan bu yazılarda nükte, mizah ve güldürü unsuru ön planda tutularak toplumla alakalı birçok nokta eleştirilmekten geri kalınmamıştır.

Gazetenin ikinci cildinin üçüncü sayısında yer alan bir fıkrada bir kişi diğerine Topkapı'ya mı gittiğini ve ne ile gideceğini sorduğunda tramvay cevabını alır ve yürüyerek gidecek olan kişi "öyleyse orada sizi beklemeğe mecbur olacağım!" der. Bu gibi ince göndermelerle bazı durumların da eleştirildiği fıkralarda kimi zaman ders verme, kimi zaman eleştiri ve çoğunlukla da güldürme işlevi görülür.

5) Tiyatro

Geveze Gazetesi'nde, şehirde oynanacak tiyatroların yeri ve zamanının duyurulduğu pek çok ilan vardır. Bilhassa gazetenin ikinci cildinde dönemin tiyatroculuk anlayışıyla ve amatör tiyatrocuların gittikçe artmasıyla ilgili birkaç yazı vardır. Bundan başka olarak komedi türünde iki adet metin vardır. *Bâb-ı Zabtivede Küçük Bir Komediya* başlıklı yazı bir hazine komisyonu üyesi, zabtiye eski nazırı, muhasebeci ve polis arasında geçer ve yazıda kişilerin zenginlik hırsı ile açgözlülüğü konu edinilir.

Komedi başlığı ile birkaç muharrir, sermuharrir ve mütercim kişi kadrosundan oluşan bir tiyatro metni vardır. Bu metin birkaç tefrika halinde çıkacakmış gibi görünse de gazetenin bir süre tatil edilmesi dolayısıyla yarım kaldığı ve *Gazeteci* ismiyle kitap olarak basıldığı, ilerleyen sayılarda okuyucuya duyurulur.

6) Mülakat

Geveze Gazetesi'nin ilk cildinde imzasız olarak yayımlanan iki adet mülakat vardır. Bunlardan biri, *Engizisyon Şubeleri* başlıklı yazıyla ilgili gazetenin dava edileceğinden bahseden bir yazıyken diğeri ise Mizancı Murat ile yapılmış olan mülakattır. Bu mülakatı gerçekleştiren yazar, Murat Bey'in kendisini çok iyi karşıladığından bahseder ve okuması

için “*Turfa mı Turfanda mı*” adlı eserini verdiğini, romanın konusunun eski hükümetten şikâyet olduğunu belirtir.

7) Deneme

Geveze Gazetesi’nde edebî nitelikle bir deneme görülmez. Bunun yerine günlük hayata ilişkin düşünce ve yorumlardan oluşan denemeler vardır. Gazetenin sermuharri A. Mazhar’ın imzasıyla çıkan *Ramazan Mektubu Küçük Hasbihaller* başlıklı yazıda yazar, üzerinde bulunan aksilikten huysuzluktan bahseder. Bundan başka imzasız olarak yayımlanan denemelerle gazetenin ikinci cildinde neredeyse her sayıda karşılaşırız. *Dereden Tepeden* başlıklı bu yazılarda yazar, her sayıda bir konu hakkındaki fikirlerinden, yaşadıklarından, gördüklerinden bahseder. Bazen sabırlı olmanın nimetlerinden, bazen fes mi kalpak mı takmalı gibi konulardan bazen de sosyal hayatın getirdiği sorunlardan bahseder. Bu yazı dizisinde üslup oldukça samimi ve dil yalındır.

8) Edebiyat ve Dil

Geveze Gazetesi, konusu itibariyle edebiyatı kendine konu edinen bir gazete olmasa da şiirlere, şairlere önem veren bir gazetedir. *Şair-i Şehir Eşref Bey* başlıklı yazıda mevzubahis şairin zeki, mizahî yönden başarılı bir şair olduğundan bahsedilirken imzasız olarak yayımlanan *Edebiyatta Sadelik Nedir?* başlıklı yazıda matbuata mensup üç kişi toplanır ve her biri kendini över. Biri ciddiyeti sevip dekadanca yazılan şiirlere düşmandır, diğeri edebiyatın ne sade ne de mükemmel vezinli olmasını ister, üçüncüsü ise şiirde vezin ve kafiyeden ayrılmak istemez. Yazıda bu üçü arasında geçen şiddetli tartışma konu edinilir. Mehmed Celal imzasıyla çıkan *Meram Anlaşılmalıdır!* başlıklı yazıda yazar, kendisinin bir şiirine Ahmet Mithat Efendi’nin verdiği cevaptan ve kim ne derse desin şairlikten vazgeçmeyeceğinden bahseder.

Dil ile ilgili olarak *Geveze Gazetesi*’nde düzenli olmayan aralıklarla Lügat başlıklı bir yazı dizisi dikkati çeker. Birkaç farklı kişinin imzasıyla çıkan Lügat yazılarında ortak nokta kelimelerin anlamlarını nükteli bir şekilde vermektir. Örneğin; ilan “gazetelerin yalancı kısmı”, hakikat “acı söz”, deniz “sürgüne giden biçare masumların mezarı”, yatak “muvakkat mezar”, hapishane “istirahat edilecek yer” şeklinde kelimelerin anlamları hem eleştirel hem de mizahî bir bakış açısıyla verilmiştir.

9) Eleştiri

Sosyal hayatın aksayan yönlerinden, sokakların pisliğine, tramvayların işleyemeyişine, Şirket-i Hayriye Vapurlarının düzenine kadar sosyal hayata dair birçok farklı konu gazetede eleştirilmiştir. Yangından zarar görenler için toplanan yardımların bir türlü yerlerine ulaşamayışı da gazetede pek çok kez eleştiri konusu olmuştur. Eleştirinin düzeyi tahkire, kötü bir üsluba varmadan iğneleyici bir tarzda yapılır. *Bir Gün Gelecek ki, İnanmayınız, Acırım* başlıklı yazılarda birtakım durumlar ve özellikler sıralanıp bu unsurlar eleştirel bir şekilde değerlendirilir.

10) Mektup ve Okur Mektupları

Gazetenin her iki cildinde de pek çok konularda açık mektup ve okur mektuplarına yer verilmiştir. Tebrik, teşekkür, özür konularından başka okurlar tarafından idarehaneye gönderilen mektupların mümkün mertebe yayımlanmaya çalışıldığı görülür. Bu tarz mektuplarda konu genellikle yazan kişinin gazete aracılığıyla bir konuda sesini duyurmaya çalışmasıdır. Bazen başlıksız bazen de *Muhterem Kariilerimizden* ve çoğu zaman *Varaka* alt başlığıyla çıkan mektuplarda anlatım özelliği konuya bağlı olarak genellikle sadedir. Konu bakımından; örneğin Fatma Hüsna imzalı bir mektupta emekli askerlerin maaşlarının

uzun süredir verilmediği konusu dile getirilir. Bir başka okur mektubunda da bir mahalle sakinlerinin sokaklarına fener yaptırılmasını devletten talep etmeleri konusuna yer verilir.

11) Haber ve Mizahî Haber

Geveze Gazetesi'nin ilk cildi büyük ölçüde haber ve mizahî haberlerden oluşur. Bu haberlere genellikle gazetenin son bir ya da iki sayfası ayrılır, çoğu kez dahili alt başlığı altında verilir ve kapsamı; siyasî durum, diğer ülkelerle olan ilişkiler, telgraflar, tayin ve azil gibi durumlar ile sosyal hayatı ilgilendiren haberler, yangın haberleri gibi konulardan müteşekkildir.

Haberler genel olarak güncel olaylarla ilgilidir. Meclisin açılması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya mallarını boykot, dış ülkelerin elçilikleriyle ilgili haberler, yerel idarelerle ilgili durumlar, vergilerle ilgili konulardan bahsedilir. *Geveze*'de *İkdam*, *Boşboğaz* gibi yerli ve *Berliner Tageblatt* gibi yabancı gazetelerden alınan haberlere de yer verilir.

Gazetenin ikinci cildinde ise ilk ciltte olduğu gibi her sayıda haberlere yer verme, haberlere özel yer ayırma gibi bir durum söz konusu değildir. Bu ciltte sayıca ve hacimce ilkinde kıyasla oldukça az sayıda haber vardır ve bunların mahiyeti de çoğunlukla mizahî haber denilecek türdedir.

İlk ciltte *Ajans Atmasyonal*, ikinci ciltte ise *Ajans Atmasyonal*'e ek olarak *Örümcek Beyefendi* imzası ile mizahî haber denilecek türde yazılar vardır. Bu tür yazılarda konu genellikle ciddi bir meseleyi olmayacak bir şekilde ele almak etrafındadır. Matbuat alanında korkuya sebep olan *Sivrisinek* adlı gazetenin şerrinden korunmak için cibinlik tedarik edildiği, *Örümcek Beyefendi*'nin Sulukule ilgili felsefî incelemelerde bulunduğu, dalavere piyasası tahvilatı gibi konularda yazılar bulunur. Bunların içerisinde mizah unsuru olduğu kadar eleştiri de yoğunlukla hissedilir.

12) Reklam ve İlan

Geveze Gazetesi'nin ilk cildinde neredeyse hiç reklam görülmesi de ikinci ciltte her sayının en son sayfasının en son sütununda bir veya iki adet reklam görülür. Gazetenin kendisinin de basıldığı Asır Matbaasından çıkan Muallim Naci'nin *Lügat*'i hemen her sayıda okuyucuya tavsiye edilir.

Satılık Köşk başlıklı bir diğer reklam metni ise ikinci cildin otuz yedinci sayısından itibaren sekiz defa yayımlanmıştır.

Bunlardan başka *Geveze*'de, yeni çıkan gazetelerin okuyucuya duyurulduğu çok kez görülür. *İhtar* başlıklı siyasî meselelere ilişkin ilanlar, tiyatroların oynanacağı yerin bildirilmesi şeklinde ilanlar, tebrik, teşekkür ve özür metinlerine de gazetede sıkça rastlanır.

13) Karikatür

Geveze Gazetesi'nin her iki cildinde de göze çarpan en önemli ortak noktalardan biri karikatürlere verilen önemdir. Gazetenin neredeyse her sayısının ilk sayfası tamamen karikatüre ayrılmıştır ve özellikle ikinci ciltte son sayfada da çok parçalı bir karikatüre yer verildiği görülür.

Geveze'de karikatürler yayımlandıkları sayının genel muhteviyatıyla uyum içerisinde olması ve taşıdıkları mizah ve eleştiri öğeleri bakımından önemlidirler. İlk ciltteki tüm karikatürler imzasız olarak yayımlanmıştır ve ilk sayfanın tamamı karikatüre ayrılmış olup karikatürün altında genellikle bir metin bulunur. Bundan başka yine ilk ciltte bazı sayılarda son sayfanın yarısını kaplayacak bir karikatür bulunduğu da görülür. İlk ciltteki karikatürler

genelde siyasetle, siyasî kişilerle ve bazen de hafiyelik gibi durumlarla ve sosyal hayatla ilgilidir. İkinci ciltte de yine ilk ciltte olduğu gibi ilk sayfa karikatüre ayrılmıştır ve otuzuncu sayıya kadar karikatürler imzasızdır. Otuzuncu sayıdan sonra Frans imzasıyla karikatürler çıkmaya başlar ve bunu müteakiben son sayfada küçük küçük parçalardan oluşan karikatür dizileri görülmeye başlanır. Bu parçalı karikatürlerin kendi içinde bir konu bütünlüğü olmasına rağmen sayfadaki başka bir yazıya herhangi bir göndermede bulunmaz, diğer yazılarla bağlantılı değildir. *Geveze Gazetesi*'ndeki karikatürlerde çoğunlukla abartı, mizah unsuru ve eleştirel bakış olmazsa olmazdır.

III. Yazar Kadrosu

Geveze Gazetesi'nde yazıların ve karikatürlerin büyük bir bölümü imzasız olarak yayımlanmıştır.

Gazetenin ikinci cildinde on üç adet karikatürde Frans imzası ve bir de George O. imzası görülmüştür ve diğer tüm karikatürler imzasızdır.

Gazetede imzasız olan yazarlar 141 kişidir: A (Ayın), Fahreddin, A (Ayın), Feridun, A (Ayın), Mazhar, A (Ayın), Şükrü, A. Burhaneddin, A. Ferid, A.K., Abdullah Cevdet Bey, Abdülgafur, Abdülkadir, Adalet, Adil, Ağaçkakan, Ahmed, Ahmed İzzet, Ahmed Kaşif (Kaptan), Ahmed Mümtaz, Ahmed Sanevber, Ahmed Şükrü (Doktor), Ajans de la Bomba, Ajans Veyl, Ajans Vızgeçti, Ali Ferid, Ali Fikri, Ali Naim, Ali Semin, Arif Hikmet (Bahriye Nazırı), Bedriye, Bişdi, C. Ferid, Cadaloz, Celil, Cemal (Galata Posta Müdürü), Cemal Ali, Ebü'l-Hüdâ, Edhem, Fatma Hüsnâ (İbrahim Edhem Bey Halilesi), Fatma Seniyye (Ahmed Reşid Efendi Hafidesi), FE, Ferid Vecdi, Feride, Frans, Galib, Gayretullah, George O., H. Fahreddin, Hafız Eşref, Hakkı, Halid, Halil Fahreddin, Hamdi, Hayret (Doktor), Hayri (Harputlu), Hüsn Said, İbrahim, İbrahim Edhem, İbrahim Fatin Hakkı, İran Kurdu, İsmail Faik, İsmail Şeyda, K. Sıdkı, K.H, Kabil, Kakavan, Kara Baltacı, Karilerinizden Biri, Karilerinizden Makriköylü: S, Karilerinizden: Ali, Kaşif (Şirket-i Hayriye Kaptanlarından), Kaval Cevval, Kenan (Kaptan), Kirkor Faik, Kösezade Todoriki, Kul Ağası Kadri, Laedri, M-T, M. Hakkı, M. Hayreddin, M. Nedim, M. Servet, M. Şekib, M. A(Ayın), M.N, Mehmed, Mehmed Ali, Mehmed Celal, Mehmed Hakkı, Mehmed Hulusi, Mehmed Memduh, Mehmed Sıtkı Bey, Mehmed Tevfik, Metin, Midhat Celal,

Mirat-ı Alem, Mirgunlu Muhiddin, Mustafa, Mustafa Nuri (Ser Çerhçi), Mümtaz, Namî, Nazım (Florinalı), Nazif, Nebîl (Müdir-i Maarif), Nizameddin Yümnî, Numan, Ömer, Ömer Razî, Örumcek, Örumcek Beyefendi, R. Ferid Şâdi, R. Gayretullah, Rami, Refik Ulvi, Rıfıkı Gayretullah, Rif'at, S. Muvahhid, S.M, S.V, Saadet, Sadık Vicdani Bey, Sadi, Sadi Muvahhid, Salih Feridun, Salih Münir, Salih Zeki, Sedad İhsan (Doktor), Serbesti, Servet, Sokrat, Sururi, Şemseddin, Şerafeddin, Şirket-i Hayriye Kaptanlarından Birisi, T. A, T. R, Tahir, Tevfik, Toduraki, Tonton (İdare-i Mahsusa Müdürü), Tunalı Hilmi, Üç Gazete, Vicdani (HAFIZ HAKKI PAŞA), Yümnî Hilmi.

Sonuç

İkinci meşrutiyetin ilanının ardından ülkedeki bilhassa matbuat alanındaki özgürlük havası kısa sürede pek çok süreli yayının çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. 115 sayılık ömrüyle bu dönemin uzun soluklu yayımları arasında sayılabilen Gezeze Gazetesi de dönemin önemli mizah gazetelerindendir. İki ciltten oluşan gazetenin ilk cildi her gün yayımlanan ve daha ziyade günlük haberler, siyaset ve mizahi unsurlardan oluşurken ikinci cilt haftada iki gün yayımlanır ve muhtevası günlük haberlerden sıyrılmış ve mizahî yönü daha ağır basmaktadır. Gazetenin mizahî unsuru genelde siyasî unsurunu destekler niteliktedir ve İkinci Abdülhamid ile istibdat devrine yönelik olumsuz, eleştirel bakış açısı mizah ile desteklenerek okuyucuya sunulmuştur.

KAYNAKLAR:

AKYÜZ Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

BERGSON Henri (2011). *GÜLME Komiğin Anlamı Üzerine Bir Deneme* (Y. Avunç, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BİRECİKLİ İhsan Burak (2009). “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlamı Üzerine Bir İnceleme”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Kış 2008, s.218-219.

CEYLAN Ayhan (2006). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukukî Düzen (1839-1876)”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Bahar 2006, s. 150-152.

ÇAPANOĞLU Münir Süleyman (1970). *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Garanti Matbaası.

GEVGİLİLİ Ali (1983). Türkiye Basımı. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, s.203, 204, 210, İstanbul: İletişim Yayınları.

İMZASIZ, “İfade-i Hal”, Gezeze, C.2, N.50, (18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909) s.2.

KORTANTAMER Tunca (2002). “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 11, s.605-621, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

OYMAK Alparslan (2013). *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

TOPUZ Hıfzı (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ÜLKEN Hilmi Ziya (2010). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İMAJ KAVRAMI VE BATI NOSTALJİSİNDEKİ BİR AKSAKLIK OLARAK TÜRK İMAJI

THE IMAGE CONCEPT IN INTERNATIONAL RELATIONS AND THE TURKISH IMAGE AS A FAILURE IN THE WESTERN NOSTALGIA

ИМИДЖ ТУРКА, КАК НЕДОСТАТОК ПРИ НОСТАЛГИИ О ЗАПАДЕ И КОНЦЕПЦИЯ ИМИДЖА В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Betül KARAGÖZ YERDELEN*¹

ÖZ

Bu makalede, hemen her Türk'ün farklı yoğunluklarda hissetmek, hatta yüzleşmek zorunda kaldığı Batı toplumundaki Türk imajı tartışılmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “imaj” kavramı, kavramsal derinliği içinde ele alınmakta ve siyasal bir olgu olarak “uluslararası ilişkilerde imaj” kavramı incelenmektedir. İkinci bölümde, Yeni Dünya Düzeni'nde öne çıkan imaj-değer algısı ve bu algının hegemonik yönü üstünde durulmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Doğu'nun ve Türkiye'nin Batı'daki imajı ile bu imajın arkaplanı çözümlenmektedir.

Anahtar Kelimeler:

İmaj, Uluslararası İmaj, Uluslararası Önyargı, Türk İmajı, Ötekileştirme.

ABSTRACT

In this article, the Turkish image in the Western society, nearly all the Turks have to feel in different intensity and even have to face, is discussed. The study prepared in these terms consists of three sections. In the first section, the “image” concept is handled in its conceptual deepness, and “image in international affairs” as a political concept is examined. The second section focuses on the image-value perception coming out in the New World Order and the hegemonic side of the perception. Lastly, in section three, East and Turkey's image in the West and the background of this image is resolved.

Key Words:

Image, International Image, International Prejudice, Turkish Image, Othering.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается имидж турка при общении с западным обществом и в разных плоскостях. Статья состоит из трёх частей. В первой части рассталкиваются вопросы по концепции имиджа и имидж, как явление в международных отношениях. Во второй части рассматриваются вопросы восприятия имиджа и ценностей в

* Prof. Dr. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi-Giresun/TÜRKİYE
(E-mail: betul.karagoz@giresun.edu.tr)

¹ Yazar, bu makaledeki katkılarından dolayı Prof. Dr. Mustafa Nail Alkan'a teşekkürlerini sunar.

современном мире и гегемония этого явления. В третьей – имидж Турции и востока в западном мире.

Ключевые слова: имидж, международный имидж, международное преубеждение, имидж турка, отчуждение,

GİRİŞ

İmaj kavramı, enformasyon çağının bir yansıması olarak, üzerinde çok konuşulan ve tartışılan bir kavramdır. Kişiler, hizmetler, ürünler, olaylar, düşünceler, kurumlar, uluslar, ülkeler ve devletler hakkında edinilmiş olan algı, izlenim, genel kanı ve beyinde tasarlanan kurguya imaj diyoruz. En basit anlamıyla imaj, kısa ve uzun vadede bir kişinin, kurumun, objenin veya ülkenin sahip olduğu tüm değerleriyle ilgili simgelerin algılanışıdır (Gültekin, 2005: 127). İmaj, karşı tarafın durumunu yansıttığı kadar, alımlayıcının, yani imaj yapıcının kendi alımlama koşullarını da yansıtır. İmaj, gerçeğin tam bir ifadesi olmadığı gibi, alımlayıcının, bu bağlamda genel kanıya varanın algısına göre de gerçeklikten uzaklaşabilir.

Günümüzde imaj kavramı ile kimlik kavramı arasında sıkı bir bağ olduğu anlaşılmıştır. Kimlik kavramı, 1980 sonrasındaki siyasal-toplumsal dönüşüm sürecinin aktörlerinden biri olarak sivrilmiştir. Ancak Sosyal Psikoloji'nin, kimlik ve sosyal kimlik kuramlarını 1940'lardan beri incelediğini belirtmek gerekir. Bu çalışmaların ışığında, kimliği oluşturan iki bileşenin son derece önemli olduğu anlaşılmıştır: Bunlardan birincisi tanıma ve tanımlanma, bireyin (ulusun/ülkenin) toplum içerisinde diğerleri tarafından nasıl tanındığı ya da kendini nasıl tanımladığı ile ilgilidir. Bunun aracı, dil ve kültürdür. İkincisi olan aidiyet ise, bireyin kendini herhangi bir toplumsal gruba dâhil hissetmesidir (Aydın, 1999: 12). Kimlik, tanıma ve tanımlanma işlevine aracı olan dil ve kültür yanında, bir de oluşturulan imaj değerler ile gerçekleşir. Hedef grup (toplum) ne kadar olumlu algılanırsa, o kadar olumlu bir kimlik gelişir (ayrıca bkz: Hortaçsu, 1998 ve Turner, 1991).

Kimliği bir aidiyet olarak ele aldığımızda, birey/etnik topluluk/ulus kendisine biçilen kimliğe ait olmadığını düşünebilir. Bu durumda, gerek tanıma, gerekse tanımlanma aracılığıyla, yani ister dışsal, isterse içsel olarak oluşturulmuş olsun, her zaman aidiyet ile kimlik arasında tam bir örtüşmeden söz edilemez. İmaj-değerleri ve dolayısıyla kimliği biçimlendiren “değerler, tutumlar, görüşler, inançlar, bunların değişimi, kalıpyargılar ve sosyal göstergeler sosyal psikolojiktir; çünkü insanları diğer insanlara, olaylara ve nesnelere yöneltir; diğerleri olmaksızın, bunların varlığından söz etmek mümkün değildir. Tüm bunlar, kişilerarası iletişim sonucunda bireylerin zihninde yaşam bulur ve diğerlerinin "düşlenen" varlığıyla gelişir (Hogg ve Abrams, 1988: 124).

Bu bağlamda, kimlik kavramının en geniş anlamdaki kullanımlarından biri, uluslararası imaj kavramını ilgilendiren “ulusal kimlik” kavramıdır. Ulusal kimliği, aynı zamanda ulusun kendi bilincinde ve başka ulusların zihninde bulunan, o ulusa ait kültürel kodlar, yani simgeler ve imgelemler tarafından oluşturulan imajlar biçimlendirir. Bu nedenle uluslararası imajı yaratan kod değerler söz konusudur. Bunlar bir ulusun ekonomik koşullarından, estetik algısına, demokrasi süreçlerinden, bilimsel düzeyine kadar farklı ulusal kodlardan ve kabullerden oluşabilmektedir. Siyasal bir kavram olarak uluslararası imajın, o ulusun geçmişini, şimdiki durumunu ya da geleceğe ilişkin potansiyel değerini olabildiğince doğru ve gerçekçi olarak yansıtmaları beklenir.

Günümüz koşullarında kimlik, çok tartışmalı bir konu olduğu kadar, çok çeşitli kullanım biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır (Kaypakoğlu, 1997: 251). Kişisel kimlik,

insanın kim olduğu hakkında kendi bilincinde ve çevresindekilerin bilincinde oluşan yargıları, değerlendirmeleri ve kabulleri kapsar. Aynı şekilde toplumsal kimlik ise, insanın içinde bulunduğu sosyo-kültürel gruplarla geliştirdiği cinsiyet, yaş, etnik unsur, bölgesel özellik, etnik nitelik vb. aidiyetlerine, toplumda oynadığı role, konuma ve dünya görüşüne göre ortaya çıkar. Ulusal kimlik de, tıpkı kişisel ya da toplumsal kimlik gibi, bir ilişkiler bütünü içinde oluşmaktadır. Bu anlamda ulusal kimlikler ve hatta devletlerin kimlikleri bile, insanların zihninde yer edinen simgeler ve imgelemler olarak biçimlenmektedir.

Bu makalede üstünde durulan başlıca tema, ulusal kimlik kavramının aynı zamanda imgelem dünyası tarafından oluşturulduğu; bu bağlamda ulusal kimliklerin, uluslararası dünyaya yansıyan imgelemlerle şekillendiği ve ifade edildiğidir. Başka ulusların önyargı benzeri bir alımlama ile kafasına yerleştirdiği, tasavvur halindeki bilgiler gerçek, gerçeğe yakın ya da gerçek dışı olabilmektedir. David Campbell'in konu edindiği gibi, imaj kavramı bazen “ilkesiz siyaset” olarak iktidar etkisi yaratmaktadır (1993: 23–57). Tasarım bilgileri, sanki birer ulusal kimlik oluşturucusu gibi işlevselleşerek klişe bilgiye, yani yargıları yansıtan koda, bu yolla ulusal kimliğe ve nihayetinde uluslararası imaj-değere dönüşebilmektedir. Tanrısal devleti dünyevileştiren Thomas Hobbes, *Leviathan* ile yeni bir devlet imajı yaratırken, gerçekte imajın, dolayısıyla tahayyülün, “zayıflayan algıdan başka bir şey olmadığına” da dikkat çekmiştir (2008: 25).

Burada hemen şu ayrıntıyı belirtmek gerekirse, bir ulusun kimliği ile kişiliği aynı kavrama denk gelmemektedir. Ulusal kimlik ile ulusal kişilik kavramları birbirinden farklıdır. Ulusal kişilik, birçok ulusal kimlikten oluşabilir. Bu çerçevede uluslararası imajlar da, ulusların kişiliklerini değil, o kişiliğin parçaları olan kültürel kimliklerini yansıtır. Kimlik kavramının en geniş anlamdaki kullanımı olan ulusal kimliği ve buradan hareketle ulus-devlet kimliğini, kültürel kodların ve imaj-değerlerin biçimlendirdiği açıktır. Ulusal /dinsel kodların, imaj-değerlerin ve kalıp ön-bilgilerin, uluslararası ilişkilerde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Hargie, 2008: 792-821). Bazen bu kültürel kodların ve önbilgi niteliğindeki görüşlerin, önyargı niteliğine bürünerek devletlerarası ilişkilerde, sanki ikinci ve gizli bir devletlerarası hukuk gibi etki yarattığı, diplomasi süreçleri yanında, karar verme süreçlerini olumlu ya da olumsuz yönlendirdiği görülmektedir.²

I. SİYASAL BİR OLGU OLARAK “ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İMAJ”

Uluslararası ilişkilerde imaj, çoğu kez ulusal kimliğin ifadesi olarak öne çıkmakta ve çoklu değerlendirme mekanizması içinde yer almaktadır. Ancak ulusal bir imaj olarak beliren kültürel kodların, kendiliğinden dinamik oldukları fikri her zaman geçerli değildir. Uluslararası imaj, çoğu zaman ülkelerin kendi özgün koşulları içinde oluşmakta, kimi zaman da özellikle emperyalist ülkelerin *proxy* (vekâlet ettirme) politikası sonucu desteklenen, karşı-lobiler tarafından yaratılmaktadır. Öyleyse, özünde siyasal anlam taşıyan uluslararası bir imaj, her zaman o ulusla özdeşleşen gerçek ulusal kimliğinden türemeyebilmektedir. Bu durum devletlerarası ilişkilerin yapısına ve toplumların algısına göre değişmektedir; dahası bir devleti köşeye sıkıştırma ya da istenileni kabul ettirme gibi, uluslararası gizli stratejiler için taktik olarak da, *uluslararası imaj* bir araca dönüştürülebilmektedir. Ulusların, kendi kültürel kimlikleri olarak, olumlu anlam yüklü olmasını bekledikleri uluslararası imajları, küreselleşmenin öne çıkardığı bildirişim/iletişim ortamında daha işlevsel bir hâle gelmiştir. Ancak küreselleşme çerçevesinde, yerellikler

² İmaj kavramı ile ilgili olarak ayrıca bkz: Saurette, 2009, Campbell, 1991, Ergun, 2000 ve Biber, 2003.

küresel alana taşınmış, böylece ulusların en yerel kavramları bile, küresel değerlendirme ve yargı sürecine maruz kalmıştır. Bu da uluslararası imajları farklı boyutlarda etkilemektedir.

Ulus-devletlerin sınırlarının, küresel sermayenin akışı altında gevşediği ve kültürün görece homojenleştiği çağımızda, enformasyon (bildirişim) dolaşımı, bir bakıma ulusal imaj dolaşımı ile gerçekleşmektedir. Paradoksal biçimde ulus-devletlerin sınırları gevşerken, birbirinden farklı olan uluslar daha dar sınırlar içinde sanal kolonilere hapsedilmektedir. Uluslararası güç çatışmaları ve emperyal ilişkiler, giderek imaj dünyasına yerleşmeye ve burada gerçekleşmeye başlamıştır. Hatırlayacak olursak, yirminci yüzyılın son çeyreğinde, böyle bir imaj-değer derinleşmesinin ve kolonileşmesinin yansıması, kültürel bölünmüşlük olarak yaratılmak istenmiş, hattâ bu bölünmüşlüğü de Samuel Huntington “*Medeniyetler Çatışması*” tezi ile açıkça ifade etmiştir (Huntington, 1996).³ Ulusal kültürel kodların dünyaya yansımasıyla, aynı ulusun ve / ya da başka ulusların toplumsal zihinlerinde, imgelem aracılığıyla oluşan hem “biz” hem de “öteki”ne dönük önyargılara, kalıpyargılara, kavramlara ve simgesel çağrışımlara uluslararası imaj diyoruz. Siyasal bir kavram olarak uluslararası imajı yaratan üç unsuru şöyle sınıflandırmak mümkündür: 1. Bir ulusun geçmişine ait tarihî kültürel kodlar, 2. Ulusun içinde bulunduğu koşulların yarattığı mevcut kültürel kodlar, 3. Ulusun kendi geleceğine ilişkin vaat ettiği potansiyel kültürel kodlar. Şimdi bu üç unsuru inceleyelim:

1.1. Ulusların Geçmişinden Gelen Kodların Yarattığı Tarihî İmaj-Değer

Uluslararası ilişkilerde, ulusların geçmiş birikimleri, toplumsal imaj oluşturan bir kod işlevi görmektedir. Elbette bir ulusun, bir başka ulus üstüne düşünce üretip durması söz konusu olamaz. Ancak özellikle devletlerarası kararların alınması sırasında, ulusal önyargılar ve aşılama kalıpyargılar karar verme süreçlerini etkileyecek ölçüde öne çıkabilmektedir. Bu özel zamanlarda, karşı taraf konumundaki ulusların, geçmiş deneyimleri ve uluslararası birakmış oldukları olumlu-olumsuz değerler, imaj oluşturu bir kod olarak devreye girebilmektedir. Ulusların tarihinin, günümüzün siyasî çıkar grupları tarafından kullanılmasına ve hatta sömürülmesine yol açan bu eğilim, ne yazık ki bazen bir lobi stratejisi olabilmektedir. Üstelik tarihî gerçekler çarpıtılarak da, yaşayan toplum yanıltılabilmektedir. Lobi faaliyetlerinin, başka ulus hakkında kökü geçmiş tarihte bulunan bir önyargının sürdürülmesinde, hatta güncel diplomasi çabalarının ve karar verme süreçlerinin akılcı niteliğinin baskılanmasında rol oynayabildiği görülmektedir. Belirli gruplar tarafından finanse edilip yürütülen, imaj sömürüsüne dayalı böyle bir lobi çalışmasının sonucunda, siyasî kararların etki altına alınması hedeflenmektedir. Bu tür bir imaj sömürüsünün açık örneğini Türkiye yıllardır yaşamaktadır.

Türkiye en başta Ermeni meselesinde, çarpıtılmış tarihten türetilen uluslararası imaj mağduru bir ülke durumundadır. Türkler, Ermeni meselesindeki uluslararası önyargıları ve yanlış değer-yargılarını hafifletecek olan bilimsel aklı etkili kılmakta sorun yaşamaktadır. Öte yandan Türkiye'nin demokrasi imajının yeterince iyi olmaması, en azından askerî müdahalelerle kesintiye uğraması, uzun yıllar boyunca Batı'daki olumsuz imajını arttırmıştır. Şunu da bilmek gerekir, uluslararası imajın bir kez oluştuktan sonra, tekrar dönüştürülmesi ya da görece yok edilmesi çoğu zaman zor, bazen de neredeyse olanaksız olabilmektedir. Ama bunu başaran ulusların, kendi kötü imajlarını olumluya dönüştüren ülkelerin bulunduğu bir gerçektir. Batı Avrupa, Ortaçağdan kalma imajını Aydınlanma'ya, bilimsel devrimlere, teknolojiye, insan haklarına, sanata ve özgürlüğe dayandırmayı büyük

³ Türkçesi: “Medeniyetler Çatışması mı?,” *Medeniyetler Çatışması*, çev. Mustafa Çalık, Murat Yılmaz (der.), Ankara, Vadi Yayınları, 2000.

ölçüde başarmıştır. Oysa Batı imajı, Ortaçağ'dan bugüne uzanan bazı tarihî kötü imaj-değerleri de barındırır; bunlar cadı avcılığından köle avcılığına, zenci kıyımından Yahudi kıyımına, sömürge imparatorluklarından Faşizme-Nazizme kadar genişleyen bir sicile yaslanmaktadır. Öyleyse diyebiliriz ki, tanımlananın bıraktığı genel kanı yanında, asıl olarak alımlayıcıyı etkileyen bir kod-değerleştirme ya da kod-değersizleştirme bilişsel imaj-yapının kurulmasında başlıca rolü oynamaktadır.

I.2. Ulusların Mevcut Koşullarının Yarattığı Yaşayan İmaj-Değer

Bir ülkenin uluslararası toplumdaki algısını etkileyen unsurlardan bir diğeri, o ülkenin "şu anda" içinde bulunduğu durumdur. Asıl etkili olan uluslararası imajın, o ülkenin mevcut koşulları ile oluşturulduğunu düşünmek yanlış olmaz. Geçmişe ait kodların kurmaca, geleceğe ait kodların ise spekülâtif bir algı yaratacağı dikkate alındığında, gerçekçi bir imajın, mevcut koşulların ürünü olması gerektiği anlaşılır. Kabul etmek gerekir ki, geçmiş olguların gerçekliğini ayırt etmek her zaman başarmamaktadır. Buna karşın bugünü resmetmek ve insanların zihinlerinde kalıcı bir yer edinmek daha kolaydır. Bugün (şu an-şimdi) yaratılacak bir imaj, dünün ötekileştirdiği, hatta düşman olarak nitelediği kültürel kodlamayı, tam olarak ortadan kaldıramasa bile, olumsuz yargıları azaltıcı ya da bunun tam tersi artırıcı etki yaratabilir. Genelde toplumların diğer ülkeler ve uluslar hakkındaki görüşleri, bilimsel inceleme ve araştırmadan daha çok, medyaya yansıyan haberlerle ve kültürel etkinliklerle oluşmaktadır. İletişim ortamının her türlü aracı, bir imaj taşıyıcı olarak rol oynamaktadır. Bu nedenle ülkeler, tıpkı firmalar gibi, reklâm ve halkla ilişkilere bütçelerinden servet ayırmaktadır.

Eskiden kulaktan dolma ya da hayal ürünü olarak oluşan ülke imajlarını, çağımızda medya, kültürel etkileşimler, turizm, reklâm, tanıtım, bilimsel bilgiler ve internet ortamı doğrudan yansıtmakta ve hatta bazen de yaratmaktadır. Savaş öyküleriyle oluşturulan ülke imajları, tarihin sayfalarındaki etkisini giderek yitirmiştir. Bugünün uluslararası toplumunun algısını etkileyen ve toplumsal zihniyette bir koda dönüşerek yerleşen imaj-değerlerden başlıcaları şunlardır: Ülkelerin dünya barışı içindeki tutumları, iktisadî kalkınmışlık ve sanayileşme düzeyleri, demokratikleşme düzeyleri, adalet sisteminin işleyişi, lâik yapının sağlamlığı, insan haklarına verilen önem, haber alma, bilgilenme ve düşünce özgürlüğü, kadın haklarında elde edilen kazanımlar, çevreye ve hayvan haklarına duyarlılık, suç oranındaki düşüklük, yoksulluğun yenilmiş olması, sanat ve bilimin yüksekliği, teknolojik olanakların yaygınlığı, estetik anlayışın gelişmişliği, temizlik, ucuzluk, şehirlerin planlılığı, turizm olanakları, bilimsel seçkinlik, karar verme süreçlerine halkın katılımı ve siyasilerin güvenilirliği başta gelmektedir.

Uluslararası yarışmalarda elde edilen sonuçlar, bilim, sanat ve sporda kazanılan başarılar, uluslararası ilişkilerdeki iyi niyetli tavır, diplomatik ılımlılık, ticari girişimcilik, özellikli/nitelikli bilgi (*know how*) ve marka-değer üretmek, dünya değer-zinciri içinde yer almak da aynı şekilde büyük önem taşımaktadır. Sıradan bir okur-yazar toplumu olmanın ötesinde, post-endüstriyel bilgi ve estetik toplumu olmak, artık ülke adını markalaştıran ve bir "marka imaj" etkisi yaratan başlıca etmendir. Uluslararası imajın, çok boyutlu bir niteliği bulunmaktadır, bu niteliğin sağlanması yanında, uluslararası iletişim ortamında doğru kullanılması da gerekmektedir. Ülke imajının tanıtılması, dıştaki ve içteki topluma anlatılması, mevcut koşullarla yaratılan güncel imajın kalıcılığını arttıran, ülkenin kimi niteliklerini ise değerlileştiren, hattâ markalaştıran bir süreçtir. Hiç kuşkusuz bir ülkede ulusal imaj-değerleri yaratacak ölçütlerin ve kaynakların kalitesi yükseldikçe, o ülkenin yaşam koşulları daha iyileşmekte, uluslararası imajı da bundan olumlu etkilenmektedir.

I.3. Ulusların Geleceğine İlişkin Kodların Yarattığı Potansiyel İmaj-Değer

Uluslararası imaj, başka ulusların zihnindeki “ulusal siz” algısıdır, yani onların bizim ulusumuz hakkında düşündükleri ve kabulleridir. Öyleyse her ulus, kendi biz algısının, bu anlamda kendi ulusal kimliğinin kendi isteği doğrultusunda şekillenmesini ister. Ama bunu sağlamak hiç kolay değildir. İmaj, retorik söylemlerin ve bilimsel nesnel çalışmaların kamuya sunduğu bilgilerin ötesinde, ülkelerin kendilerinin sahip olduklarına inandıkları imgelem-değerlerden oluşur. İmgelem-değerler, yani imaj-kodlar gerçeğe ne kadar yakın olursa o ölçüde inandırıcı, etkileyici ve kalıcı olacaktır (Kaleağası, 23 Mart 2003: 3). Uluslararası imajı, ulusal kimliğin bir parçası olarak ele aldığımızı göre, bizim kimliğimizi resmeden görüntü de, bizim istediğimiz gibi olmalıdır. Bunu başarabilmek içinse öncelikle, “Biz” kavramının içinin ne ile dolu olduğunun kesin olarak belirlenmesi gerekir. “Biz”in içi, bazen geçmişin izleri, bazen varolan somut koşullar, bazen de geleceği işaret eden verilerle doldurulabilmektedir. Giles Deleuze’un “aşkın gerçekler” (*transcendental facts*) adını verdiği düşüncenin ürettiği imajlar, siyasal ve kültürel değer olarak toplumda yeniden keşfedici (*rediscover*) rol oynamaktadır (1994: 135)

Geleceği işaret eden kodlar arasında, özellikle iktisadî göstergeler ve tamamlanacak yatırım projeleri öne çıkmaktadır. Örneğin bugünün iktisadî verilerine göre Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya, Türkiye ve Malezya’nın, küresel piyasa koşullarındaki dinamik etkisinin artarak süreceği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu görüş, geleceğe ilişkin bir saptama olarak, devletlerarası rekabette bu ülkeler için görece olumlu-ımaj yaratıcı bir unsur olarak düşünülebilir. Aynı şekilde güçlü devletlerin belirledikleri misyon ve vizyonlar da, ülkelerin imajlarının bir parçasına dönüşebilmektedir. Bunu fark eden Türkiye, “10 Yılda 10 Dünya Markası Yaratmak” öngörüsü ile *Torquality Projesi*’ni yaşama geçirme çabası içine girmiştir. Böyle bir projenin kendisi bir imaj-değer oluşturmakla birlikte, bu projenin diğer bir amacı da, Türk ürünlerinin yurtdışında markalaşması ve fason üretim etkisi bırakan markalaşmamış ürünler yerine, *Türk Malı* etiketinin ve imajının itibarının yükseltilmesidir.

Ekonomi alanı dışında siyasal, toplumsal ve kültürel alanlara ilişkin olarak da, geleceğe dönük belirli imaj-değerler oluşturulabilmektedir. Gelecek yıllarda yapılacak olan olimpiyatlar, kongreler, fuarlar, toplantılar, yarışmalar vb. uluslararası dev organizasyonlar artık birer imaj kaynağı sayılmaktadır; hatta devam eden arkeolojik kazılar ya da bilimsel çalışmalar bile geleceğe ilişkin imaj yapıcı etmenler arasındadır. Diğer taraftan özel yıllar, örneğin Japonya’daki 2003 Türk Yılı, 2007 Mevlana Yılı ya da Amerika Birleşik Devletleri’nde düzenlenen Türk Yürüyüşü gibi etkinlikler, uluslararası kamusal algıdaki ulusal imajı geliştirmektedir. Hemen bu noktada, bir ülkenin iyi bir imaja sahip olması ile itibarlı olması arasında bir fark olduğunu belirtmek gerekir. Bilgehan Gültekin’in vurguladığı gibi, bir ülke uluslararası kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olabilir; ama o ülkenin uluslararası platformda itibarlı olarak kabul edilebilmesinin ise, bazı unsurları aşağıdaki şekilde sıralanabilir: “1. Sözünün dinlenilir olması, yani uluslararası karar verme sürecini etkileyebilmesi; 2. Belli konularda kamuoyu yaratma gücünün bulunması; 3. Jeostratejik öneminin olması; 4. Etkili liderlere sahip olması; 5. Kültür, sanat, spor etkinliklerinde ciddi kazanımları olması; 6. Önemli uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapması; 7. Ülkedeki insan faktörünün, ciddi bir dönüşüm sürecini yakalaması ve dinamik bir ruhun yaratılması; 8. Uluslararası sivil toplumla diyalogun kurulmuş olması” (2005: 129–30).

Ülke itibarının, ülkenin mevcut koşullarının yarattığı olumlu imaj ile görece örtüştüğü görülmektedir. Öyleyse ister geçmişteki izlerden oluşsun, ister şimdinin koşullarıyla

yaratılmış olsun, isterse geleceğin vaadi olarak belirsin; ulusal imajın, uluslararası saygınlığını ve böylece devletlerarası ilişkilerde görece bir güç unsuru oluşturmasını sağlayan olgu, ülkenin evrensel normların altında kalmaması ve hatta üstünde yer almasıdır. Bu da, bir imaj-değer olarak “*kalite*” kavramının önemine işaret etmektedir. Ülkelerin imaj-değer oluşturabilmesi, artık “*kalite*” standardını tutturmalarına bağlıdır. Ancak burada kastedilen kavram, iktisadî alanın daha ötesinde, genel yaşam kalitesiyle ilişkilidir. Çağımızda, yüksek kalitede bir yaşam standardı tutturmak ve aynı zamanda ulusal kimliğin öğelerini bir marka-değere dönüştürerek “ulusal *özgünlük*” yaratmak, uluslararası bir ölçüt olarak belirmiştir. UİA (Uluslararası İlişkiler Ağı), ulusal kalite ve özgünlüğün onaylandığı, bu onayın devletlerarası ilişkilerde doğrudan olmasa da, dolaylı bir güce dönüştüğü alandır. Söz konusu ulusal kalite ve ulusal özgünlük, ülkelerin mal-hizmet üretimlerinin sınırlarını çoktan aşmış ve yaşamın her alanına girmiştir. İktisadî koşullar için gerekli olan kalite ve özgünlük, siyasi süreçlerde, toplumsal ilişkilerde ve kültürel dinamiklerde standart bir ölçüt olarak öne çıkmıştır. “Küresel” dünyada “ulusal” olmak, artık hem zihinsel süreçlerde hem de pratik deneyim alanında, yüksek kaliteyi yakalamayı ve bir marka-değer izlenimi yaratacak olan ulusal özgünlüğe ulaşmayı gerektirmektedir.

Bu koşullarda Uluslararası İlişkiler kavramı, devletlerarası ilişkilerin, yani genel ifadeyle dış ilişkilerin (*Foreign Affairs*) dar alanından çıkmış ve yaşamın geneline dönük bir zemine yerleşmiştir. Böylece uluslararası siyaset ve ekonomi kadar, uluslararası kültür ile birlikte toplumsal pratikler de, UİA içinde belirleyici hâle gelmiştir. Uzun yıllar akademide Siyaset Bilimi’nin bir alt dalı olarak kalmış olan Uluslararası İlişkiler, özellikle **II. Dünya Savaşı**’ndan sonra ayrı bir çalışma alanı olarak gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde daha çok devletlerarası siyaset yanında, diplomasi, strateji, uluslararası hukuk ve ekonomi konularına yönelik araştırma, analiz ve bilimsel çalışmalara ağırlık verilmiştir. Ama 20. yüzyılın ortalarından beri, neredeyse yaşamın geneli artık uluslararası çalışma alanı içinde düşünülmektedir; hatta 1960’lardan itibaren biyoloji, psikoloji, antropoloji, sosyoloji ve ekonomi başta olmak üzere, diğer bilim dallarını da kullanarak, uluslararası politika ve uluslararası ilişkileri geliştirmeye dönük çalışmalar yapılmıştır (Arı, 1999: XXIV). 1980’lerden sonra ise, uluslararası ilişkiler tek tek devletlerin etki alanlarının ötesindeki, bütün insanî ilişkiler ve etkileşimler ile bunları belirleyen faktörleri anlama çabası olarak değerlendirilmiştir (Aydn, 1996: 73).

II. YENİ DÜZENİN YENİ İMAJI

Küresel sermayenin sınır tanımaz yayılımı karşısında, ulus-devletlerin, devletlerarasındaki aktör rolü tartışmaya açılmıştır. Küreselleşme, uluslararası ilişkileri yalnızca devletlerin denetimi ile sınırlı olmaktan çıkarmış, hükümetlerin kontrolü dışında oluşan yığınla gelişme ve hükümetleri doğrudan temsil etmeyen örgütler/eylemler uluslararası ilişkileri etkilemeye başlamıştır (Arı, 1999: 14). Uluslararası ilişkiler, hükümet dışı örgütlerin ve eylemlerin yanında, imaj oluşturucu ulusal ve etnik kültürel kodlara yapılan müdahaleler aracılığıyla da, denetlenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca küresel dış politikanın, diplomasi ve ekonomi dışında, kültürü de kapsayacak bir biçimde, yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Kültür, uluslararası ilişkilerin üçüncü boyutu, ya da bir başka ifade ile “dünya politikasının üçüncü sahnesi” olarak daha büyük önem kazanmıştır (Canbolat, 1999: 98). Uluslararası ve uluslararası siyasi dinamikleri harekete geçirebilen başlıca beş olgudan söz edilmektedir. Bunlar ekonomik düzeyin yüksekliği, siyasal kurumsallaşma, askerî güç, nüfus yoğunluğu ve kültürel seçkinliktir. Uluslararası ilişkilerin kültür politikaları ve kültür diplomasisi ile ilgilenmesi geleneği, aslında sömürgeciliğe

kadar dayanmaktadır. Ancak bugünün uluslararası ilişkiler kuramında kültür, “hegemonik” boyutu ile uluslararası ilişkilerin doğrudan ilgi alanı olacak biçimde dış siyasete eklemlenmiştir. Artık yerel-ulusal birikimler ve koşullar, küreselleşmenin süzgecinden geçerek elenip dönüşüme uğratılmakta, küresel düzen ile çelişmesi istenmeyen yeni kodlar, yeni imajlar, yeni kültürler ve de kuşkusuz yeni hegemonya alanları doğmaktadır (Karagöz, 2008: 181).

Aslında ta geçen yüzyılın başında Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri* kitabında, kapitalizmin kendini tekrar tekrar nasıl yenilediğinden hareketle, devlet aygıtının rolünü gündeme getirmiştir. Gramsci, *Tarihsel Blok*'ta iki büyük üstyapısal uğrak belirlemiştir; kültürel ve siyasal hegemonya uğrakları. Kültürel hegemonya uğrağı, sivil toplum'daki kurumlar bütünlüğüdür; bu da “etik” bir tasarım olarak belirir. Siyasal hegemonyanın alanı ise siyasal toplum, yani hükümet ve devlet aygıtıdır. Gramsci'ye göre hegemonya, herhangi bir sınıfın, diğer sınıflar üstünde kurduğu üstünlük biçimidir. Hegemonik üstünlük, içinde zorun yer aldığı *rıza-yoğun* koşulları ifade eder. Ama hegemonik ilişkiler üstyapısal ve alt yapısal ilişkilerin bütünüdür kapsar. Hegemonik üstünlük rıza-yoğun uğrakta, yani sivil toplumda, egemenliğe dayalı üstünlükse zor-yoğun uğrakta, yani devlette gerçekleşir. Sivil toplum hegemonyanın, siyasal toplum –*devlet*- ise egemenliğin yaşandığı alandır (1978: 52-5). Gramsci'nin sınıflararası hegemonya kuramını Immanuel Wallerstein, uluslararası hegemonya analizi için yeniden teorize ederek, buradan *merkez-çevre bağımlılık ilişkisi* anlayışını geliştirmiştir (1974: 160–70).

Hegemonya kavramına dönersek, hegemonya bir grubun, bir sınıfın ya da bir ülkenin, diğeri (diğerleri) üzerinde üstünlük kurması, bunun koşulunu da görece “rıza-yoğunluklu” olarak sağlamasıdır. Rıza kavramı, aslında içinde örtük olarak zoru taşısa da, bilincin yeni baştan oluşturulması ile varılan bir toplumsal aşamadır. Rıza, yeni bir bilinç yaratımıdır. Bu nedenle ulusal ya da uluslararası kültürel hegemonya, gerçekte bir imaj başarısıdır ve aynı zamanda bir imaj silahıdır da. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, askerî müdahalelerine, “savaş” yerine, *insanî müdahale*, *devletlerarası müdahale*, *dünya barışının korunması girişimi* ya da *haklı savaş* gibi farklı adlar ve tanımlar vererek yeni bir imaj yaratmakta, böylece savaşı görece meşrulaştırarak, saldırganlığına kılıf geçirmektedir. Uluslararası adalet ve hukuk mekanizması, çoğu zaman yaratılan yeni uluslararası imajlar doğrultusunda, güçlü ülkelerin dümenine uyumlu çalışmaktadır. Açıkçası demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi kavramlar bile, bir imaj aracına dönüşebilmektedir; tıpkı kimi ülkelerde vaat edilen adı var kendi yok demokrasiler gibi. İmaj-değerleştirilen kavramlar üzerinden, uluslararası meşruiyet ve hukuk gerekçesi bile yaratabilmektedir; Irak saldırısı öncesinde ABD'nin yarattığı da, bu tür bir imaj operasyonudur. Kısacası uluslararası imajlar, kimi zaman hegemonya merkezi olan ülkelerde, uluslararası yeni bilinç yaratma ve küresel hegemonyayı sağlama aracına dönüşebilmektedir.

ÜİA içinde, karşılıklı etkileşim sonucu görece kendiliğinden oluşması beklenen uluslararası kabul, izlenim ya da bu bağlamda uluslararası kültürel bir imaj, hegemonik amaçlar için oluşturulan kasıtlı siyasal bir imaja dönüştürülebilmektedir. Bazı devletler, çeşitli düşünce kulüpleri, çeşitli dernekler, medya ortamları, haber alma örgütleri belirli çıkarlar doğrultusunda, uluslararası ilişkilerde belirleyici olacak bir uluslararası imaj oluşturma kampanyasını/stratejisini yaşama geçirmekte tereddüt etmemektedir. Son yıllarda dünyanın birçok yerinde, ülke içi imaj-değerlere yapılan müdahalelerle, o ülkelerin siyasal-toplumsal düzeninin etkilenmeye çalışıldığı bilinmektedir. Örneğin son on yıllarda George Soros'un Orta Asya'daki faaliyetlerini, bu türden bir imaj-değer müdahalesi olarak düşünmek mümkündür. Bilindiği gibi Soğuk Savaş yılları da, Birinci ile İkinci dünya

arasında yaşanan karşılıklı “imaj savaşı” yılları olmuştur.⁴ Bugün uluslararası kamusal/özel örgütlerin birçoğu, uluslararası imaj yaratma kuruluşları gibi çalışmaktadır. Bunlar, bazı devletlerarası ya da hükümetler-dışı uluslararası örgütler, Birleşmiş Milletler’den NATO’ya, ekonomik birliklerden kimi vakıflara, hattâ Dünya Yazarlar Birliği’nden NOBEL Ödül Komitesi’ne kadar, çok geniş bir yelpazede, insanî amaçlarla olduğu gibi, bazı durumlarda ise, uluslararası hegemonik imaj yaratıcıları olarak, bu anlamda hegemonya taraftarlığı adına UİA içinde rol oynamaktadır (bu konuda ayrıca bkz: Hasgüler ve Uludağ, 2005).

Elbette bu örgütlerin yarattıkları imaj-değerler ve imaj-kodlar da, devletlerarası ilişkilerde gerekli olduğu zaman, yaratıcıları tarafından siyasal hegemonya aracı olarak kullanılmaktadır. Tekrar vurgularsak, imaj-değerlere, uluslararası ilişkiler alanında kimi zaman kültürden çok, siyasal bir strateji tekniği olarak başvurulmaktadır. Batı tarihinin karanlık sayfalarını yokladığımızda, imaj-değerlerin her zaman çok önemli olduğunu, hem uluslararası ilişkileri hem de iç siyaseti etkileyecek bir güce dönüştürüldüğünü görüyoruz. Tarihte Haçlı Savaşları’ndan (1095–1270), Otuzyıl Savaşları’na (1618–1648) ve günümüze doğru geldikçe Yahudi soykırımından, Birleşmiş Milletler’deki siyaset oyunlarına kadar pek çok olay, siyaseten yaratılan kirli imajın yaşama yansıyan gerçekliğini temsil etmiştir ve etmektedir. Kuşkusuz imaj-değerlerle kurgulanan “Biz” ve “Öteki” siyaseti; devleti, yani egemeni, “olağan üstü hâle karar veren” bir imaj-değer olarak yeniden yaratan ve bunun yaşama geçmesini hukuk marifetiyle başaran Carl Schmitt ile en somut biçimini almıştır. Nazizm, Faşizm ve totalitarizmin farklı uygulamalarının hepsi, imaj-değer iktidarı olarak yükselmiştir. Bu yönetimlerde “Biz” ve “Öteki” ayrımı, kısımları ve savaşları tetikleyen kirli imaj oyununun bir aracı olmuştur (bkz: Schmitt, 2002: 15).

Bugünkü küresel koşullarda, ulus-devletler iktisaden kendi kendilerine yeten bir ulusal sistem olmaktan çıktıkları/çıkarıldıkları gibi; kendi kendilerine yeten bir kültürel sistem olmaktan da çıkmaya/çıkarılmaya zorlanmaktadır. Sermayenin ve kültürün hızlı akışı, sınırları aşmış, hatta yıkmıştır. Bauman, bugün ulus-devletten geriye kalanın ekonomik yönetim ve kültürel hegemonyaca desteklenmeyen “*saf siyasi otorite*” olduğunu, bunun da aslında kurgusal bir varlığa dönüştürülmek istendiğini belirtiyor (2002: 52–63). Bauman’ın yorumundan açıkça anlaşıldığı gibi, artık ulusların imajlarını yalnızca devletleri ile ilişkilendirme ve ulusal imajı devlete yönelik bir sorun olarak görme anlayışı çok geçerli değildir. Devlet imajı yanında, insan toplumları olarak ulusların imajı, daha büyük bir önem taşır hâle gelmiştir. Bir başka ifade ile günümüz anlayışında uluslar, ordularının asker sayısı yerine üniversitelerindeki bilim insanı sayısı ile ya da nüfuslarının fazlalığı yerine, tiyatro koltuklarının fazlalığı ile yeni ve farklı bir kimlik kazanmaktalar. Bu eğilim aslında çok yeni olmayıp, 20. yüzyılın ikinci yarısından beri sürmektedir. “Öteki” olanı tanımlama ve resmetme sürecinde, ibrenin ucu giderek iyice kültüre dönmüştür. Bu yüzden günümüzde

⁴ “Henüz yeni kurulmuş olan CIA, son derece geniş ve etkili bir ağ oluşturan istihbarat personelinden, siyasal strateji uzmanlarından, şirket kuruluşlarından, Amerika’nın “Ivy League” denen kalburüstü üniversitelerinin eski okul ilişkilerinden yararlanarak 1947’den itibaren bir “konsorsiyum” oluşturma işine girişti; bu konsorsiyumun iki görevinden biri dünyayı komünizm hastalığına karşı aşılama (Marksizm’e ve komünizme yakınlık duyan Batı Avrupa aydınlarını yavaş yavaş “Amerikan tarzı”na daha uygun bir bakış açısına ısındırmak) ve Amerika’nın dış dünyadaki siyasal çıkarlarının korunmasını kolaylaştırmaktı. Sonuçta görülmemiş bağlarla birbirine bağlı insanlar, Teşkilat’ın yanı sıra çalışarak şu düşüncüyü yayma çabasına girişti: Dünyanın bir Pax-Americana’ya ve yeni bir Aydınlanma Çağı’na ihtiyacı vardır. Bu çağ Amerikan çağı olacaktır” (Saunders, 2004: 13).

siyaset ve ekonomiden beklenen bir diğer işlev, kültürel imajın istenilen biçimde yaratılması için gerçekçi koşulların oluşturulmasıdır (Wendt, 1994: 384-96).

II. Dünya Savaşı'nı izleyen sosyo-ekonomik gelişmeler, dünya üzerinde iktisadî ağırlıklı bir imaj-değer kavramı yaratırken, küreselleşmenin yoğunlaştığı 1980 sonrası dönemden itibaren kültür yoğunluklu imaj-değer fazlalaşmıştır. Karma ekonominin, kapitalist ekonominin kıskacına tamamen teslim olması, buna karşın çoklu kültür dalgasının yükselmesi hegemonik çevrimde ciddi bir dönüşüme yol açmıştır. Gerçekte bu durum Amerikan ulusal kapitalizminin Japonya, Avrupa ve Uzak Doğu ulusal kapitalizmleri karşısında güç kaybetmesini açıklamaktadır. “Bu koşullarda, Amerikan sermayesi kendi ulusal sınırlarından çıkarak uluslararasılaşma sürecine geçmiştir. Bir başka ifade ile Amerikan iktisadî hegemonyası zorunlu olarak gerilemiştir” (Keyder, 1993: 36). Fakat Amerika Birleşik Devletleri, iktisaden geriye düşüşünü, bir imaj oyunu ile kültürel alan üzerine kaydırmış ve kültürel hegemonyada iktidara oynamıştır. Zaten çevrimsel olarak da, kapitalizmin siyasî ve iktisadî kurumsallaşması tamamlanmış, sıra kültürel kurumsallaşmaya gelmiştir. 1991’de, Baba Bush’un, Maxwell Hava Üssü Savaş Okulu’nda “ilahî müjde” (*Gospel*) gibi dünyaya duyurduğu, bugün modası geçmiş bir kavrama dönüşen “Yeni Dünya Düzeni” söylemi, ABD’nin hegemonik imaj oyunundan fazla bir şey değildir gerçekte.

“Yeni Dünya Düzeni” imajı, çok kısa bir zamanda öyle bir yerleşmiştir ki, Francis Fukuyama “tarihin sonu”nu bile ilân edivermiştir.⁵ Yaratılan bu ‘müthiş’ kapsayıcı ve sanki ‘küre-ötesine taşması beklenen’ imaja göre, “Yeni Dünya Düzeni ile mücadele etmenin hiçbir anlamı yoktur, çünkü bu düzen teknolojinin, ekonominin ve kültürün küreselleşmesinin zorunlu bir sonucudur. Yapılması gereken küresel neo- liberal kapitalizme uyum sağlamaya çalışmak ve onun gereklerini yerine getirmektir” (Duman, 2002. 12). Gerçekte ulaşılan sonuç bir hayli düşündürücü olmuştur: 1820’de en zengin olan ülkenin vatandaşları, en yoksul on ülkenin toplam bütçesinden ancak üç kat daha zengindiler; şu anda ise, tam elli kat daha zenginler (Derviş, 25.03.2007: 10). Buna karşın, küresel güce karşı çıkan ülkelerin bir kısmı, “insanî müdahale”, “haklı savaş”, “adalet” ya da “demokrasi” gibi söylemler ve bu söylemlerin yarattığı soyut imaj-değerler bahane edilerek cezalandırılmışlardır.⁶

İmaj kavramı, küreselleşme ile birlikte hiç olmadığı kadar siyasallaşmıştır. Artık devletlerarası ilişkiler, demokrasiler arası ilişkiler olarak algılanmaktadır. Günümüzde diplomasinin süreklilik taşıyan bir etkinlik olarak yerleşmesi ve açık diplomasinin kabul görmesi, *ad hoc* anlayışları geçersizleştirirken, kamu görüşünü bir dış ilişkiler aracı hâline

⁵Türkçesi: Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu mu?,” *Tarihin Sonu mu?*, çev. Nebi Avcı, Ankara, Vadi Yayınları, 1999.

⁶Amerika Birleşik Devletleri’nin Yeni Dünya Düzeni’nin başladığı 1980 yılından beri gerçekleştirdiği askerî müdahaleler şunlardır:

İran (1980), Libya, El Salvador ve Nikaragua (1981), Honduras (1982), Lübnan (1982), Grenada (1983), Lübnan ve Grenada (1984), Libya (1986), Bolivya (1987), İran (1987), İran (1988), Libya ve Virgin Adaları (1989), Panama (1989), Liberya, Nikaragua ve Honduras (1990), Suudi Arabistan-Irak-Kuveyt (1990–91), Somali, El-Salvador ve Angola (1992), Bosna (1993), Haiti ve Somali (1994), Hırvatistan (1995), Kongo (1996), Liberya, Arnavutluk ve Kongo (1997), Sudan, Afganistan ve Irak (1998), Yugoslavya (1999), Yemen (2000), Makedonya (2001), Afganistan (2001), Irak (2003). ABD son yüz yıl içinde, yaklaşık her yıla bir savaş düşecek biçimde saldırganlaşmıştır. (Özmenek, 2005).

getirmiştir. Çok yönlü parlamenter diplomasi uygulamasının, hükümet dışı örgütlerin, kitle iletişim araçlarının, karar öncesi müzâkere sürecinin ve basının takibinin karar alma süreçlerinde etkili olduğu ortadadır. Bu süreç imaj-değerlerin bir propaganda aracı olarak kullanıldığı, dış ilişkileri ilgilendiren kararların içteki seçmen görüşünü dışlayamadığı yeni bir anlayışı yansıtmaktadır. Özellikle dış ilişkilerin Avrupa Birliği, terör, savaş, insan hakları gibi, kamuoyunu meşgul eden konularında, seçmen görüşü önem kazanmıştır. Dış ilişkiler konusundaki seçmen davranışlarını belirleyen etmenler arasında ise, daha çok ulusların yaygın imaj-değerleri belirleyici olmaktadır. Ülkelerin imaj-değeri, siyasal-değer biçiminde, uluslararası ilişkilere hem çok boyutluluk getirmekte, hem de uluslararası güç dengelerini etkilemekte ve sanki somut bir veri gibi karar alma süreçlerini yönlendirebilmektedir (Dyson, 2009: 33-48).

III. BATI DÜNYASINDAKİ “DOĞU” ALGISININ TARİHSEL KÖKENLERİ VE TÜRKİYE’NİN “İMAJ” MAĞDURİYETİ

Antik Roma Cumhuriyeti’nden miras kalan “uygar olmayanları uygarlaştırma” fikri, Rönesans’tan sonra Batının şiarı olmuştur. Antik Roma’da fetihlerin, emperyalist yayılcılığın ve özgür halkları köleleştirmenin bir formülü olarak öne sürülen “uygarlık götürme” iddiası, giderek Batı kimliğinin bir parçasını oluşturmuştur. Uygarlaştırıcılık misyonunun Ortaçağ Avrupası’ndaki anlamı, dünyayı zorla Hıristiyanlaştırmaktı; ama o zamanki Avrupa’nın bunu hayata geçirecek gücü yoktu; hem siyaseten bölünmüştü hem de mezhepler savaşı içinde kıvranıyordu. Bu misyonun Rönesans sonrasındaki karşılığı, doğrudan “zor” ile uygarlaştırmaktır. Daha sömürgeci dönemde bile, Batı’nın uygarlık anlayışı, Karl Jaspers’in eksensel (*axial*) olarak tanımladığı ortak dünya uygarlığı anlayışından bütünüyle kopmuştur.

Yeni uygarlık, 16. yüzyıldan sonra kurumsallaşmaya başlayan ve sonraki çağlarda dünyanın tek uygarlık modeli olarak gelişecek olan kapitalizmin sivil uygarlığıdır (*civil civilization*). Bu da Rönesans sonrasında, Roma Hukuku (*civil law*) temelinde buluşan siyasal toplumların yarattığı sivil uygarlığı ifade etmektedir. Locke, “devlet” anlamında “sivil toplum” (*civil society*), Marx da iktisadî düzen anlamında “sivil ekonomi” (*civil economy*) tanımı ile yeni uygarlığa gönderme yapmıştır. Yeni uygarlık, artık maddi uygarlıktır ve uygarlığın ruhu, kapitalizmi yaratmakta olan çeşitli *mücadele oyunlarıyla* maddî dünyanın hükmü altına girmiştir (Braudel, 2004). Bedri Gencer’e göre, “Batı’da Rönesans ile başlayan sekülerleşme sürecinde, Hıristiyanlığın yaşadığı sürüncemeli krizden dolayı kimliğin kaynağı olarak din, medeniyete dönüştü. Kimlik kaynağı, öğretisi olarak dinin medeniyete dönüştürülmesi sürecine paralel olarak ötekileştirme sayesinde, özdeşleştirme için medeniyet de ayrıma tabi tutuldu; ötekileştirmenin bir disiplini olarak oryantalizm sayesinde, geleneksel “hak/batıl din” ayrımı, “Batı/Doğu medeniyetleri” ayrımına çevrildi” (Gencer, 2009: 11).

Bu dönemin bir sorunu da, Anglo-Sakson ve Franco-Alman deneyimlerin ortak bir paradigma, yani bir örnek model olarak sunduğu madde temelli uygarlık tasarımının ulusal mı, Avrupa merkezli mi, yoksa evrensel mi olduğu idi. Bu sorunun, ne yazık ki kültürün ulusal, uygarlığın ise evrensel olduğu yönünde gelişen kabullerin etkisiyle, daha karmaşık bir hale geldiği bilinmektedir. 18. ve 19. yüzyıl Avrupa’sında, özellikle Alman entelektüeller -örneğin Kant ve Hegel- yeni uygarlık anlayışını, ısrarla Batı Avrupa veraseti bağlamında nitelemiş ve uygarlığı, kalıtsal bir forma yerleştirerek Antik Yunan, Roma, Roma-Germen, Anglo-Sakson ve Franco-Alman bir dünyadan ibaret kılmıştır (Karagöz, 2008: 17). Böylece dünya tarihinin farklı uygarlıkları, örneğin önde değinilen Alman filozof Jaspers (1883-1969) tarafından “*Axial Age*” (Eksensel Çağ) olarak tanımlanan,

üstelik dünya tarihinde kilit uygarlıklar olarak bilinen Orta Doğu, Hindistan ve Çin uygarlıkları bile dışarıda bırakılmıştır (Jasper, 1953, bu konuda ayrıca bkz: Armstrong, 2006 ve Eisenstadt,1982).

III. 1. BATI'NIN ÖTEKİSİ OLARAK DOĞU İMAJININ İNŞASI

Batılı toplumun zihninde tasavvur ettiği ve hattâ projelendirdiği “ötekilik” fikri ve ötekinin imajı giderek kesinleşmeye başlamıştır. Gerard Delanty, bir kimlik olarak Batı'nın kendini dünyadan ayırıp Batılılaşmasını, İstanbul'un 1453'te Türkler tarafından fethedilmesine bağlamaktadır (2005: 66). Oysa bilindiği gibi Edward Said, Avrupa'nın öteki algısını Doğu içindeki Arapların oluşturduğunu öne sürer. Buna karşın Thierry Hentch ve ondan hareketle İbrahim Şirin, Batı'nın ötekisinin gerçekte Arapların değil, Türklerin olduğuna işaret etmektedir (Hentch, 2006). Georges Corm ise, Doğu-Batı ayrımının “hayalî kırılma” olduğunu, çünkü bu ayrımın temellerinin zihinsel yaklaşımdan beslendiğini ve Batı toplumunun kafasında yaratıldığını savunmaktadır (Corm, 2003: 23-131). Aslında Batı kendini ayrıcalıklandırıp dünyanın geri kalanından ayırırken, sadece dünyanın değil, Avrupa'nın Doğu'sunu da ötekileştirmiştir. Üstelik hem dünyanın doğusunda (Japonya) hem de Avrupa'nın doğusunda (Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları) modernleşme ve dolayısıyla Batılılaşma sürecine geçilmiştir. Yine de Batı, “uygarlık üretiyoruz ve size uygarlık getiriyoruz” iddiasına rağmen, her zaman Doğu'yu sömürme planına sadık kalmıştır.

“Doğu'nun, Batılılaşma ve modernleşme azmine rağmen yaşadığı gerilimi” en açık biçimde, Rus bilginlerinden Nikolay Yakovleviç Danilevski (1822–1885)'nin yazılarında buluyoruz. Danilevski yazılarında, Rusya'nın tarihini gözden geçirmekte ve Batı Avrupa'nın Rusya'ya karşı düşmanlığını irdelemekte, bu düşmanlığın hiçbir “akılcı” temeli olmadığına işaret etmektedir (aktaran Sorokin, 1972: 53–71). Danilevski 1800'lerde Rusya'nın, Avrupalılaşmak (modernleşerek Batılılaşmak) uğruna yola çıkmasına bakmayarak, Batı Avrupa'nın yine de Rusya'dan nefret ettiğini vurgulamaktadır. Danilevski'ye göre, Avrupa'nın doğusu, Batı Avrupa'da Avrupa'nın bir parçası olarak değil, tam tersine karşıtı, hattâ düşmanı gibi algılanmaktadır: (Karagöz, 2008: 477).

Biz, herhangi bir Avrupa görüşünü ne kadar içtenlikle kabul etmişsek, Avrupa bizden o kadar derinliğine nefret etmiştir. Bizim içtenliğimize inanmamış ve yalnızca Avrupa çıkarlarına en içten bir bağlılık olan yerde, bir takım saldırgan emperyalist plânlar görmüştür... Batı Avrupa, Rusya'yı kendisinin bir parçası saymamaktadır. Avrupa, Rusya'da ve Slavlarda, genel olarak kendisine tamamıyla yabancı bir şey görmektedir, aynı zamanda, Batı Avrupa'nın Çin'i ve Hint'i, Afrika'yı ve Amerika'nın büyük bir kısmını kendi imge ve kalıbına göre yoğurup biçimlendirebileceği bir malzeme olarak sömürdüğü gibi sömüremeyeceği; yani yalnızca Batı Avrupa'nın yararına olarak sömürülebilecek salt bir malzeme diye kullanılamayacak bir şey görmektedir... Avrupa, Rusya'da ve Slavlıkta yalnızca yabancı değil, kendisine düşman bir güç (ilke) de görmektedir (aktaran Sorokin, 1972: 54).

Önde gelen Batılı düşünürler için de, Avrupa uygarlığı yalnız Batı'ya aittir ve Doğu hiçbir biçimde Batı uygarlığı içinde yer alamaz. Bu düşünürler arasında Kant ve Hegel başta gelir. Hegel'e göre Rusya ve Osmanlı İmparatorluklarını Avrupa uygarlığı içinde düşünmek olanaksızdır. Avrupalılık ruhuna ve dünya görüşüne, Doğu uygarlığı içinde ulaşmak bir hayaldir. Hegel'in sınıflamasında Doğu dünyası despot bir devlet içinde, sadece tek bir adamın (hükümdarın) özgür olduğu bir dünyadır. Eski Yunan ve Roma'da yurttaşlar (bazı erkekler) özgür olabilmişlerdir; Avrupa'da ise, herkes özgürdür (Hegel, 2006). Hegel, yarı feodal, hukukî eşitsizliğin olduğu, demokrasinin olmadığı Prusya'yı,

özgürlükler ülkesi olarak sunarken; Batılı toplumun önünde imaj-yapıcı bir rol oynamıştır. Köleci Batı toplumu bir özgürlük toplumu, Doğu ise despotizmin kaynağı olarak zihinlerde biçimlenmiştir. Bilimsel çalışmalarda bile, bu imaja hemen her zaman bağlı kalınmıştır.

Hegel'e göre, Doğu, hak ve özgürlüklerle donanmış bireyleri yaratamamakta ya da bu nitelikli bireylerce geliştirilememektedir. Belirsiz ve genel olanın kapsayıcılığından kurtulamayan insanlarsa özgürleşememekte; özgür bireyler olamadıkları için de, kişi hak ve özgürlüklerini içeren bir hukuk dizgesini geliştirememektedirler (Hegel,1971: 453; Kula,1998: 62). Hegel, İslâm ile şiddeti de özdeşleştirerek, Batı uygarlığının bugününe etkileyen kavramsal açmazlarına bir yenisini daha eklemiştir. Uygarlık ışığının Doğu'dan doğduğunu, ama aydınlığını Batı'ya verdiğini kabul eden Hegel, Batılı toplumun Doğu imgesini oluştururken, aslında hayalî bir Doğu imajı yaratmıştır. Ancak burada şunu belirtmek gerekir, Hegel biyolojik üstünlüğü incelemiş olmakla birlikte, bu görüşü benimsemeyip reddetmiştir.

Doğu yorumunda Hegel'in izini sürdüğü Kant ise, evrenselci, barışçı, özgürlükçü ve Aydınlanmacı yönüyle öne çıkmış olmasına karşın, şaşırtıcı biçimde *ırk* kavramını konu edinen düşünürlerden biridir. Bu bakımdan bir Antik Atina düşünürünü çağrıştıran Kant'a göre, Avrupalılar, hem Doğululardan hem de Afrikalılardan üstündür. Avrupalıların, anılan insan kümelerinden üstünlüğü, en genel anlamıyla "Avrupalı aklın üstünlüğünden" kökenlenir. "Avrupalı aklın üstünlüğü bağlamında Kant, Avrupa devletlerinin birleşmesini ister ve bu birleşmenin de bir "Dünya Cumhuriyeti"ne dönüşmesini önerir" (Kula, 2002: 12). Avrupa'da ırkçılığın, Aydınlanma'nın akli yüceltmesi ile güçlendiğini bilmek üzücü ama gerçektir. Avrupa'da erken aydınlanan Akıl, diğer insanlardan üstünlüğün bir kanıtı olarak da, işlevsel bir anlam kazanmıştır.

İnsanlık tarihindeki farklı ideolojik ve kurumsal boyutların gelişmesine dayanarak, uygarlıkların ayrı olduğuna dair bir bilincin oluşmasının başlangıcı, eski Mısır, Asur ve Mezopotamya'da bulunan son derece özgün bazı tarihsel bağlamlarda ortaya çıkmıştır. "Başka bir deyişle, farklı uygarlıklar olarak ayırma ve ayrılma eğilimi, ilk defa Mihver (*Axial-Eksensel*) uygarlıklar olarak adlandırılan coğrafyalarda belirlemiştir" (Eisenstadt, 2001: 1916). Oysa 19. yüzyıldaki bazı Alman entelektüeller, kültür ve uygarlık arasındaki ayrımı reddederek, gerçekte Batı dışındaki uygarlıkların bu paradigmatik rolünü de reddetmiş oldular. Buna karşın sivil uygarlığı (*civil civilization*) ise, "uygarlıklar kümesini dışlamasına karşın, yine de dünyadaki sosyo-kültürel büyük çoğunluğun, iktisadî ve siyasî koşullar bağlamında zaten benimsemek zorunda kaldığı bir model olarak gösterdiler (Al-Azmeh, 2001: 1906). Rönesans sonrasındaki Batı uygarlığının, yani *Civil Law* eksenindeki ülkelerin oluşturduğu sivil uygarlığın yaratıcıları, Batı'nın maddî uygarlığının gelişimi uğruna, kendi uygarlıklarının maddî olmayan köklerini keserken, dünyanın geri kalanının her türlü istismarına ve sömürüsüne yol açacak yeni uygarlığı kapitalizm aracılığı ile sınırsız büyütmeye çalıştılar (Karagöz, 2008: 17).

Batı'daki Doğu imajının elbette dinsel temelleri de çok geniş bir yer tutmaktadır. Batı Hıristiyanlığının biçimlenmesinde (gelişmesinde) büyük etkisi olan St. Augustin (354–430), "Tanrısal Devlet" (*De Civitate Dei*) adlı yapıtında, din devleti ile dünya devleti arasındaki farkı ortaya koymaya uğraşmıştır (Güriz, 1999: 180). Augustin, devlet kavramına metafizik bir açıklama getirmiş; "dünyevî otoritenin Aziz Paul tarafından kurulduğunu ve bunun da Tanrı'nın isteği ile gerçekleştiğini" savunmuştur. Bu anlayıştan dolayı, Dünya Devleti kusursuz bir barışı, dirliği sağlayan, bu bağlamda zorbalığın egemen olmadığı, mutlak adaletin uygulandığı bir devlettir. Bu devletin halkı, yani Hıristiyanlar da, Tanrı'nın halkı olarak her zaman Tanrısal iradeye uygun davranırlar; ancak aynı dünyevî

devlet içinde cennetten kovulmuşların ve günahkârların Şeytansal Devleti (*Civitas Diaboli*) de bulunur. Bu yüzden de, dünyada hiç bir zaman mutlak huzura ulaşamaz (Schilling, 1971: 143–45). Augustin’in kitabında, Şeytansal Devletin göstergesi ise, tipik bir Ortaçağ düşüncesi olarak, içerideki kavgalar ve dışarıdaki savaşlardır. Bunlar da Tanrı’dan uzaklaşmış olmaktan, açgözlülüklerden ve engellenemeyen hırslardan doğmuştur. İşte *civitas diaboli*, bu anlamda dünyasal devlete yansımıştır; Augustin, bütün dünya devletlerini, ötekilerin zararına durmadan büyüme ve uyruklarını vergi yoluyla kullanma eğilimi gösterdikleri oranda, *magna latrocinia*’lar, yani haydut çeteleri olarak tanımlamıştır (Schilling, 1971: 146–54). Augustin’in kitabında kaleme aldığı, Aziz Paul’e dayanan *civitas dei* ile *civitas diaboli* arasındaki karşıtlık fikri, Batı kültüründe zamanla Doğu-Batı karşıtlığına; dahası Osmanlı Devleti’nin bir *civitas diaboli* olduğu metaforuna kadar götürülmüştür.

Dünya barışı için en büyük engellerden birini oluşturan Doğu’nun ötekileştirilmesi eğilimi, daha sonraki çağlarda emperyalizmin etkisiyle artarak devam etmiştir. Batı belleğinde düzeltilmesi zor bir arıza bırakan siyasilerin başında ise, Türkleri bütün Avrupa’ya bir barbar kavim olarak tanıtan William Gladstone gelmektedir. Gladstone, İngiltere’nin Sömürgeler Bakanı olarak çalışmış ve 1868–1874 yılları arasında Başbakanlık yapmıştır. Büyük bir Türk düşmanı olarak tanınan Gladstone, o dönemde birlikte “Hasta Adam” ilan ettikleri Osmanlı Devleti’ni, Rus İmparatorluğu ile paylaşma projesinin mimarlarından biridir.⁷ Gladstone’un yarattığı Balkanlar’daki Türk imajı ve yanlış bilinçlendirmenin etkisi öylesine güçlü olmuştur ki; Balkanlar’daki Türkler katledilirken ve Anadolu’ya sürülürken, sözde çok duyarlı Avrupa halkının hiç sesi çıkmamıştır. Kemal Karpat, Türklerin Avrupalılar arasındaki imajının onaltıncı yüzyıla kadar korku, onaltıncı yüzyıldan sonra korkudan saygıya, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda, lakaydi ve küçümsemeye doğru değiştiğini belirtiyor. Ondokuzuncu yüzyılda artık düşmanca bir tutum öne çıkmıştır. Ancak Karpat’ın da ustaca tespit ettiği gibi, “modern çağda bile, Avrupa’nın Türkler ve Osmanlı Devleti imajı, aynı Ortaçağ (hatâ Antikçağ) kavramlarından beslenmeye devam etmiştir; bu kavramlar Haçlı Seferlerini meşrulaştırılgelmiş, gerçekte ekonomik ve kültürel emperyalizm çağında işe yaramıştır” (2004: 18).

III. 2. “2015” DE, ASLINDA YİNE BİR “İMAJ MESELESİ” İDİ

Avrupa toplumundaki, Osmanlı-Türk imajını besleyen başlıca üç tarihî uğrak söz konusudur: Haçlı Seferleri, İstanbul’un fethedilmesi ve Viyana’nın iki kez kuşatılması. Bu üç uğrak, Batı’nın tehdit algısını harekete geçirmiştir. Aslında 17. yüzyıldan itibaren

⁷ Burada tarih sahnesinde yerini almış olan başka bir ayrıntıya daha değinmek gerekmektedir:

Marx ve Engels, önceki yazılarında Osmanlı İmparatorluğu topraklarını “Avrupa, Asya ve Afrika Türkiyesi diye üçe ayırmıştır. Önceleri Asya Türkiyesi’ni, Türk etnik kökenli ve fanatik Müslümanlar olarak, her türlü ilerlemenin önündeki engel diye görmüştür (Marx, 1962/1853: 14). Ancak Marx ve Engels, İngiliz – Rus emperyalizminin Osmanlı’yı ele geçirme planını anlayınca, derhal Gladstone’a ve İngiliz – Rus dayanışmasına savaş açmıştır. Marx, *Das Kapital*’in yazımına ara vermiş, İngiliz emperyalizmini eleştiren üç büyük makale yazmış, bunları en yüksek trajlı İngiliz gazetelerinde imzasız olarak yayımlatmıştır. Marx ve Engels, Gladstone önderliğindeki İngilizlerin, Balkanlardaki Bulgar çetecilere verdiği desteği ve İngilizlerin para toplama kampanyasını “domuzca bir gösteri” olarak aşağılamıştır. Gladstone’un, Hıristiyan Bulgarların haklarını yüceltmesine karşı, Marx, Türk köylüsünün ahlâkî değerini ve Muhammed’in çocuklarının bütün Hıristiyan sahtekârlara ve ikiyüzlü gaddarlık tacirlerine karşı aldıkları sağlam şerefli tutumu yüceltmıştır (Schullian ve Colp, 1983: 178-87, Türkçe çevirisi için bkz: Keşmir, 1985 ya da e-kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=1283528,2010>, erişim tarihi 14 Haziran 2010: 1-7).

“Batılılaşma” çabası içine giren Osmanlı Devleti, yavaş yavaş bir tehdit olarak algılanmaktan çıkmış, hattâ 1856 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile bir Avrupa devleti olarak resmen kabul edilmiştir. Bu dönemde olumlu imajın “Osmanlı”, olumsuz imajın ise “Türk” sözcüğü ile ifade edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte karşıtlıklar ve ötekileştirme mantığı üzerinden üretilen yanlış ya da kasıtlı kötü değer yargıları, Batılı toplumun zihninde yaşam bulmuş, bugüne yansıyan bir bellek arızası olarak Doğu, İslâm ve Türk imajının hastalıklı tohumlarını yeşertmiştir.

Neredeyse yüz yıldır köhne Batı’dan kalma bu hastalıklı tohumlar, tarihî Ermeni meselesi ile beslenmekte ve yaşamaktadır. Tarihî Ermeni meselesi çok çarpıcı biçimde, Türkiye ve Türkler üzerine kurulu, sanki bir darağacı imajı gibi gösterilmektedir. Tarihî Ermeni meselesini kendi gerçekliği içinde ortaya koyma konusunda yaşanan kriz, sorunun Ermeni radikal milliyetçiliği ideolojisi olarak yayılmasını güçlendirmiştir. Böyle güçlü bir ideoloji de, Türk-Ermeni ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerini tamir edilmesi zor biçimde yeniden hasara uğratmıştır. Üstelik bunun üzerine bir de affi mümkün olmayan “Hocalı katliâmı” eklenmiştir. Öte yandan bu trajik durum, her fırsatta Türkiye’nin uluslararası imajında ülke, toplum ve devlet algısını tehdit eden bir etmen olarak rol oynamıştır ve oynamaktadır.

Bölgesel barışın riske atılarak toplumlararası diyalogun kesilmesinin ötesinde; diasporadaki Osmanlı Ermenilerinin, uluslararası kamuoyunda ‘soykırım’ üzerinden yürüttükleri lobi çalışmaları, evrensel akla ipotek koyan bir duygusal sapmayı, uluslararası imaj oluşturabilecek ölçüde işlevselleştirmiş ve dünya kamuoyu önüne çıkarmıştır. Uzun soluklu bu süreçte Türkiye, uluslararası imaj açısından başta Batı ülkelerinde olmak üzere sürekli büyük bir taarruz altında kalmış, diplomatik çabası, bilimsel verileri ve hukukî savunusu hemen hiçbir zaman yeterince etkili olamamıştır. Ancak son yıllarda, evrensel aklın doğruyu bulmasına öncü olmak isteyen bilim insanları artmıştır. Örneğin 4 Şubat 2011’de, İngiltere’nin Başkenti Londra’da düzenlenen “Önyargı, Aldatma ve Ermeni Sorunu” konulu konferansa, ünlü İngiliz tarihçi Andrew Mango ile birlikte konuşmacı olarak katılan İrlanda asıllı Amerikalı Profesör Justin McCarty, yaptığı konuşmada “Ermeniler, kendileriyle aynı fikirde olmayan herkesin ‘Şeytan’ olduğunu düşünüyorlar” diyerek, bu yüzyıllık duygusal sapmanın vahametine açıkça dikkat çekmiştir.

2015 yılı, sözde soykırımın yüzüncü yılı olarak özellikle Ermeni diasporasının radikal stratejisinde çok özel bir öneme sahipti. Bu noktada Türkler için, 2015 krizine girmeden, 2015’i en olumlu ve hattâ verimli biçimde geçirmenin, büyük değer taşıdığını algılamak gerekiyordu. Türkiye imajının 2015 yılını yara almadan atlatması, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin sürdürülebilir bir normalliğe ulaşmasını gerektirmekteydi. Bu nedenle Ermenistan ile başlatılan diyalog süreci gereğinden fazla önemsendi. Bu zorlu çaba, toplumca kabullenilebilir bir rasyonel gerçeklikte sürdürülmeye, hiçbir bakımdan yeni bir duygusal sapma içine girilmemeye çalışıldı. Böyle bir yanlışlığın, yeni bir imaj bozumu yaratacağını kestirmek zor değildi. Türkiye’nin, yıllarca dış ilişkilerde uluslararası imaj kavramından başarıyla yararlanması bir yana, Batı’daki kötü imajının, uluslararası arenada haksızlığa uğramasına bile yol açtığını biliyoruz. Bu dezavantajlı durumu yenme konusunda gösterilen çabalar ve iktisadi büyümenin etkisi dikkat çekmekle birlikte, Türkiye’nin Batı’daki uluslararası imajının hâlâ zayıf olduğu ortadadır. Türkiye, kimi zaman haklı olduğu konularda bile, Batı dünyasını karşısında bulmaktadır. Kuşkusuz eldeki olanakları en verimli biçimde kullanarak yaratılacak olan imaj-yenileme ve oluşturma süreci, özellikle Batı toplumunda eskiden beri var olan önyargıları etkileyecektir. Ancak küreselleşme ve bildirişim olanaklarının, siyasî tasarım olarak öne çıkarılan kurgusal

tabanlı ülke imajını çabuk eriteceği göz ardı edilmemelidir. Uluslararası toplumun, bazen yabancı diplomatlardan daha hassas ve ilgili, üstelik önyargılı olduğu bilinmektedir. Bu koşullar altında 2015’i, imaj tazeleme yılı olarak görmek ve planlamak, hem dünya barışına hem de iki topluma büyük bir hizmet olacaktır. Türkiye’nin 2015’i ağır bir haksızlığa uğramadan atlattığı düşünülebilir. Ancak 17 Temmuz 2016’da karşılaşılan Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) kanlı darbe kalkışmasının, Batı mediasındaki verilmiş biçimi, tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Türkler bir yana bırakılsa bile, insanî değerlere saygılı hiçbir toplumun ve bireyin terörü desteklemesinin kabul edilemeyeceği bir biçimde; Batı medyası, Türk yurttaşlarının kendilerini tankların, topların önüne siper etmelerinden hiç etkilenmemiş, yalnızca Türk ulusunun değil, tüm sivil toplumun ve insanlığın bir kahramanlık destanına dönüşen bu muazzam sivil savunma yerine, teröristlere arka çıkmıştır. 2017’de ise, Avrupa Birliği üyelik sürecinde oyalama taktikleri ile Türk imajına ciddi zarar verildiği ve devlet refleksinin bu duruma sessiz kalamadığı görülmektedir.

Kuşkusuz ulaşım-iletişim-turizm olanakları, ulusal kültür değerleri ve arkeolojik zenginliklerimiz yanında, özelleştirilen kamu kurumları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nın yüksek faizi ve hatta yabancılara kolay satılan ülke toprakları artık bir imaj-değer hâline gelmiştir. Son yıllarda sıcak paranın ülkeye akışı da, zaten bu imaj-değerler üzerinden sağlanmıştır. Fakat elbette, ne tatilcileri ne küresel piyasaları ne küresel yatırımcıları cezp etmek ne de Filistin davası sempatanlarının gönlünü fethetmek, güçlü bir uluslararası imaj oluşturmak ve dış ilişkilerde karar verme süreçlerini etkileyebilecek bir itibar kazanmak demek değildir. Bu iç-dış koşullarda, imaj bir güç aracı halini almıştır ve Türkiye’nin de, kuruluşunda içine doğmuş olduğu tarihi imaj mağduriyetine rağmen, bölgede sürdürülebilir barışın ve demokrasinin bir teminatı olduğunu tekrar tekrar göstermesi, üstelik bunu “şahsiyetlilik” anlamındaki milliliğinden ödün vermeden ve hiçbir duygusal saptmaya maruz kalmadan yapması son derece önemlidir.

SON SÖZ

Bir toplumsal tasarım anlamındaki uluslararası imajın, asıl olarak o toplumun zihniyetini ve yaşam biçimini yansıttığı kabul edilmektedir. Uluslararası toplumda kabul gören imaj, ulusun insanî boyutunu gözardı etmeden ülkeyi resmetmeyi gerektirmektedir. Bazen uluslararası imaj taşıyıcısı olarak, ulusal kimliğin karşı tarafça daraltılması/baskılanması söz konusu olmakta ya da sanki ulusal kültürel kimlikler diğer toplumlara karşı imiş gibi bir değer biçilmeye gidilmektedir. Böylece başka bir ulusun, uluslararası imajı üzerinden “biz” fikri yaratılmaktadır. Jorge Larrain’in belirttiğine göre, bu noktada farklılıklar abartılır. Sonuç olarak bir yandan belirli kültürel özellikler, ulusal karakterin içinde doğal olarak mevcutmuş gibi savunulurken, diğer yandan da, yapay bir doğallaştırma süreci ortaya çıkar (1995: 225). Bu söyleme dayalı olarak, ulusal kültürel kimlik oluşturma süreci, tehlikeli bir biçimde *ideolojik* hâle gelebilir. Uluslararasıdaki benzerlikler gibi, farklılıklar da, bir imaj-değere dönüştürülerek değerlendirilir, hatta kimi farklılıklar bile ideolojikleştirilir. Türkiye’nin Batı’daki imajı da, benzerlikler yerine, daha çok farklılıkların abartıldığı “yanlış ya da eksik değer yargıları” üzerinden oluşmuştur. Bu kötücül siyasetin aracı olarak, uluslararası güç yarışında kullanılagelmiştir.

İbrahim S. Canbolat’a göre, “yanlış değer yargıları, hem genelde uluslararası ilişkilerin yürütülmesi ile ilgili hem de (Doğudan gelen Asya kökenli) Türkler ve Avrupalılar (Batı dünyası) hakkında zihinlere kazınmış imajlar ile bağlantılı bir sorun olarak dün de ağırlığını hissettirmiştir, bugün de mevcuttur” (2007: 5). Batı toplumunun yanlış değer yargılarını, Doğu-Batı ayrımının ifadesi ve farklı kimliklenmenin dışavurumu olarak anlamak kolaycılık olsa da kaçınılmazdır. Zaten Batı’da böyle bir farklılığın kabulü söz konusu

olmasa idi, sömürgeci ve emperyalist Batı toplumu kendini ‘uygarlaştırıcı’ misyon ile tanımlayamazdı ve Doğu’yu ‘uygarlaştırma görevi’ni de “ilâhî sorumluluk” anlamında, yani “mutlak iyilik” olarak kutsayamazdı.

Öte yandan Batı’daki Türk imajının sadece Batılıları değil, tüm dünyayı etkilediğini gözardı etmemek gerekir. Şunu da belirtmek gerekirse, bu etki 1965 sonrasındaki işgücü aktarımı ile daha da kötüleşmiştir. Türkiye’den Batı’ya giden nitelsiz işçiler, o yıllarda “yüz yüze imaj” aracılığı ile olumsuz imajı arttırıcı bir rol oynamışlardır. Ama şimdiki kuşağın ise, bu hasarı tamir etmekte oldukça hüner sahibi olduğunu bilmeliyiz. Ancak bugün Batı sömürgeciliği karşısında, Osmanlı’nın koruyucu bir kalkan olduğunu anlamayan sömürge eğitiminden geçmiş Arap entelektüellerin anti-Osmanlı imajını kırmak bile hâlâ çok güçtür (Davutoğlu, 2009. 408); hattâ kimi zaman bazı Türk seçkinlerinin de, Batı’da yaratılan olumsuz Türk imajının görece etkisinde kaldığını gözlemlemek mümkündür.

Türk imajının, Batılı toplumun geçmiş zihniyetinde ve kendi nostaljik hatıratında bir arızaya uğradığı kesindir. Aynı zamanda şu da kesindir ki; bu arızalı hâl, edilgen bir hatırat olarak kalmayıp, uzun yıllar boyunca Türkiye’nin hem dıştaki siyasetini hem de içteki birlik ve tutunumunu farklı derecelerde etkileyebilen imaj-yargılar üretmiştir. Bir taraftan şu önemlidir ki, Türkiye, yüzyıllardır devam eden ve özellikle diasporadaki Ermenilerin, tam yüz yıldır iyice kötüleştirmeyi başardığı olumsuz imajını, son yıllarda artık büyük bir sorun olarak önemsememeye başlamış, hatta bu önemsemeyişini ifade eder hâle gelmiştir. Diğer taraftan ise, aslında bu önemsemeyiş, Türkiye’nin artık asıl olarak kendi değerini daha fazla önemsediyiğini göstermektedir. Kuşkusuz 2016 Temmuz’u, Türklerin kendilerini ve kendi değerlerini önemsemeleri yönünde devrimsel bir dönüşüm olmuştur.

Aslında son onbeş yıldır Türkler, mevcut imaj sorunları yerine, kendilerini önemseyecek değerler bütünü üretmekle ve bunu küresel dünyayla bütünleştirmekle daha fazla meşguldüler. Bundan on yıl önce, 4 Ekim 2007 Salı sabahı *Financial Times* okuyanlar, çok etkili bir reklâmla karşılaştılar. O gün bu gazetede, Kal-Der, yani Türkiye Kalite Derneği’nin *Financial Times*’a verdiği bir ilan vardı. Lüksemburg’daki Avrupa Birliği ile ilgili yine yaşanan sancılı saatlerin ertesi günü *Financial Times* gazetesini satın alanlar, İngilizce şöyle bir cümle gördüler: “Who cares about Europe?” İlanın altındaki imzalar ise, Avrupa Kalite Ödülü’nü almış şirketlere aitti; Brisa, Beksa, Beko, Arçelik, Vitra, Bosch, Kocaeli Sanayi Odası, ECA, SKF. İlanda Türkiye’nin ‘Avrupa Kalite Ödülü’nü en fazla kazanan iki ülkeden biri olduğu hatırlatılıyordu. Ama ‘care’ sözcüğünün İngilizcedeki çifte anlamı da vurgulanmıştı; hem *Avrupa’ya kim bakar* denilerek şirketlerin hizmetleri kastedilmişti, hem de *Avrupa’ya kim takar* anlamında Türkiye’nin büyüyen iktisadî gücü öne çıkarılmış ve bir imaj operasyonu gerçekleştirilmişti (*Financial Times*, 4 Ekim 2007: <http://enteresanolaylar.blogcu.com>).

Kabul etmek gerekir ki, Türkler gerçekten de kararlı davranmaya başlamışlardır, tam da bu ilanın işaret ettiği biçimde, kalite ödüllü şirketleri aracılığıyla tüm dünya gibi, elbette Avrupa’ya da bakıyorlar, yani yüksek kaliteli hizmet sunuyorlar. Ama diğer taraftan maddî dünya içinde, bir *kalite ülkesi* yaratma kararlılığıyla, ne “ayrıcılık ortaklık” peşindeki Avrupa’ya, ne de bir zamanlar “BOP ortaklığı” peşindeki ABD’ye takmamayı öğrendiler.⁸ 17 Temmuz 2016, bu kararlılığın kurumsallaştığı bir dönemeç yaratmıştır. Bu toplumsal kararlılığın, uluslararası yeni imaja, diplomatik eski sorunlara ve dış ilişkilerdeki karar

⁸ Avrupa’ya takmamak: 1. Avrupa’yı önemsememek/galeye almamak; 2. Avrupa’ya kafayı takmamak.

verme süreçlerine güçlü bir yansımalarının olacağı çok açıktır. Batı dünyası, Türk imajı hakkında hâlâ nostaljik takılmaktadır, oysa kendince yarattığı hatıratlar dünyasından çıkıp, Türkler ve Türk Dünyası ile yüzleşmelidir.

KAYNAKLAR

AL-AZMEH, Aziz, "Civilization, Concept and History of," *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Neil J. Smelser ve Paul B. Baltes (ed.), Oxford, Elsevier, 1903-9, 2001.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Ankara, Alfa Yayını, 1999.

ARMSTRONG, Karen (2006), *The Great Transformation: The Beginning of our Religious Traditions*, New York, Knopf, 1999.

AYDIN, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz," *A.Ü. SBF Dergisi* (Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan Sayısı) C. 51, No. 1-4, 71-114, 1996.

AYDIN, Suavi, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara, Öteki Yayınları, 1999.

AYDOĞAN, Metin, *Batı ve Doğu Uygarlıkları*, İzmir, Umay Yayınları, 2006.

BAUMAN, Zygmunt (2002), "Modernite, Postmodernite ve Etik Yapısalcılık," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 19, 51-63, 2002.

BAXTER, Leslia A., "Symbols of Relationship Identity in Relationship Culture," *Journal of Social and Personal Relationships*, S. 4, 261-88, 1987.

BİBER, Ayhan, *Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ankara, Nobel Yayını, 2003.

BRAUDEL, Fernand, *Maddi Uygarlık - Mücadele Oyunları*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge, 2004.

BÜLBÜL, Kudret, "Küreselleşen Kültür ve Değişen Yerleşik Siyasal Konumlar," *Uluslararası İlişkiler, Akademik Dergi*, C. 3, S. 9, 205-45, 2006.

CAMPBELL, David, *Politics Without Principle*, Boulder, Lynne Rienner, 1993.

CAMPBELL, David, *Writing Security*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1991.

CANBOLAT, İbrahim S., "İmaj-Gerçek ve İşlevsellik Bağlamında Eleştirel Bir Uluslararası İlişkiler Çözümlemesi Üzerine", *Gazi Akademik Bakış*, C. 1, S. 1, 1-24, 2007.

CANBOLAT, İbrahim S., *Alman Dış Politikası*, İstanbul, Alfa Kitabevi, 1999.

CORM, Georges, *Doğu-Batı Hayali Kırılma*, çev. A. Nüvit Bingöl, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.

DELANTY, Gerard, *Avrupa'nın İcadı – Fikir, Kimlik, Gerçeklik*, çev. Hüsamettin İnaç, Ankara, Adres, 2005.

DELEUZE, Giles, *Difference and Repetition*, New York, Columbia University Press, 1994.

DEMİRTAŞ, H. Andaç, "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar", *İletişim Araştırmaları*, S. 1, 123-44, 2003.

DERVİŞ, Kemal, “Küreselleşme Âdil Hâle Getirilmeli,” *Milliyet*, 25 Mart 207, 10.

DUMAN, Mehmet, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri,” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, 1-16, 2002.

DYSON, Stephen “Cognitive Style and Foreign Policy”, *International Political Science Review* 30, 2009, 33-48.

EISENSTADT, Shmuel "Civilizations," *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Neil J. Smelser ve Paul B. Baltes (ed.), Oxford, Elsevier, 2001, 1915-21.

EISENSTADT, Shmuel, “The Axial Age: The Emergence of Transcendental Visions and the Rise of Clerics”, *European Journal of Sociology*, S. 23, C. 2, 1982, 294–314.

ERGUN, Doğan, *Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

FUKUYAMA, Francis, “Tarihin Sonu mu?,” *Tarihin Sonu mu?*, çev. Nebi Avcı, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, 13-49.

GENCER, Bedri “Hıristiyanlaştırmadan Medenileştirmeye Batılı Kozmopolitanizmin Dönüşümü”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S. 21–22, 2009, 9-40.

GRAMSCI, Antonio, *Selections from the Prison Notebooks*, çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowel Smith (ed.), Londra, Lawrance and Wishard, 1978.

GÜLTEKİN, Bilgehan, “Türkiye’nin Uluslararası İmajında Yükselen Değerler ve Eğilimler”, *İletişim Dergisi*, S. 4, 2005, 126–40.

GÜRİZ, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Beşinci Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999.

GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

HARGIE, Owen, Dickson David Dickson, John Mallet, Maurice Stringer, “Communicating Social Identity”, *Comunicatlon Research*, S. 35. C. 6, 2008, 792–821.

HASGÜLER, Mehmet ve B. Mehmet Uludağ, *Uluslararası Örgütler*, Ankara, Nobel Yayını, 2005.

HEGEL, G. Wilhelm Friedrich, *Geschichte der Philosophie*, Bd. 19. Stuttgart-Bad, Canstatt, 1971.

HEGEL, G. Wilhelm Friedrich, *Tarih Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 2006.

HENTCH, Thierry, *Hayali Doğu*, çev. Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.

HOBBS, Thomas, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

HOGG, Michael A. ve Dominic Abrams, *Social Identifications. A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, Londra, Routledge, 1988.

HORTAÇSU, Nuran, *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

HUNTINGTON, P. Samuel, *The Clash of Civilizations*. New York, Simon and Schuster, 1996; Türkçesi: “Medeniyetler Çatışması mı?,” *Medeniyetler Çatışması*, çev. Mustafa Çalık, Murat Yılmaz (der.), Ankara, Vadi Yayınları, 2000.

JASPERS, Karl, *The Origin and Goal of History*, çev. Michael Bullock, Londra, Routledge, 1953.

KALEAĞASI, Bahadır “Akıllarda Kalacak Türkiye,” *Haberinadresi:/haber.php?haberno =87783*, 7 Temmuz 2003, (Erişim Tarihi 20. 11. 2007).

KARAGÖZ, Betül, *Mutlakıyetçi Devlet'ten Hukuk Devleti'ne, Hukuk Devleti'nden Dünya Sistemine: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşma Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi, 2008.

KARPAT, Kemal, "Giriş", *Osmanlı ve Dünya*, çev. Mustafa Armağan, Dördüncü Baskı, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004, 15-31.

KAYPAKOĞLU, Serdar, "Kimliğin Oluşumunda Çevrenin İşleri ve Farklılaşan Çevreye Uyum," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 5, 1997, 249-58.

KEYDER, Çağlar, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

KEYMAN, E. Fuat, *Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2000.

KULA, Onur Bilge, "Hegel'de İslâm İmgesi," *Bilim ve Ütopya*, S. 47, 1998, 62-4.

KULA, Onur Bilge, *Alman Kültüründe Türk İmgesi I*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992.

KULA, Onur Bilge, *Batı Düşüncesinde Türk ve İslâm İmgesi*, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2002.

LARRAIN, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev. Ayşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.

MAALOUF, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

MARX, Karl, "Die Türkische Frage – Die Times'-Die Russische Expansion", 1962/1853, (New-York Daily Tribune), S. 3794, C. 14. Juni - 1853).

MEAD, G. H., *Self and Society*, Chicago, University of Chicago Pres, 1964.

ÖZMENEK, Elif, "Amerikalı Türklerden İlginç Girişim," 23 Eylül 2005, <http://www.sansursuz.com/haberler/templates/sansursuz.asp?articleid=1573&zoneid=1&y>, (Erişim Tarihi 7 Aralık 2007).

SAUNDERS, Frances Stonor, *Parayı Verdi Düdüğü Çaldı – CIA ve Kültürel Soğuk Savaş*, çev. Ülker İnce, İstanbul, Doğan Kitap, 2004.

SAURETTE, Paul, "International Relations Image of Thought: Collective Identity, Desire and Deleuzian Ethology", *The International Journal for Peace Studies*, C. 1, S. 5, 2009, www.gmu.edu/pgm/icar/ijps/vol5_1/cover5_1.htm, (Erişim Tarihi 29 Haziran 2010).

SCHILLING, Kurt, *Toplumsal Düşünce Tarihi*, çev. Nihal Önel, İstanbul, Varlık Yayınları, 1971.

SCHMITT, Carl, *Siyasi İlahiyat*, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2002.

SCHULLIAN, Dorothy M. ve Ralph Jr. Colp, "Notes on William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriazev, and the "Eastern Question" of 1876-78", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, S. 38, C. 2, 1983, 178 – 87.

SMITH, Anthony D., *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

SOROKIN, Pitirim A., *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi, 1972.

ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara, Lotus Yayınları, 2006.

TOMLINSON, John, *Globalization and Culture*, Chicago, University of Chicago Pres, 1999.

TUNCER, Hüner, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995.

TURNER, John. C., *Social Influence*, Buckingham: UK, Open University Pres, 1991.

WALLERSTEİN, Immanuel, *The Modern World-System*, C.1, New York, Acedemic Press, 1974.

WENDT, Alexander “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, S. 88, 1994, 384-96.

“Who Cares About Europe?”, *FINANCIAL TIMES*, (4 Ekim 2007); <http://enteresanolaylar.blogcu.com> (Erişim Tarihi 10 Aralık 2008).

YEP, Gust A., “My Three Cultures: Navigating the Multicultural Identity Landcape”, *Readings in Intercultural Communication*, New York: Wadsworth, 1999, 79-85

**MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ERZURUM GÜNLERİ
(3 TEMMUZ 1919-29 AĞUSTOS 1919)**

**MUSTAFA KEMAL PASHA'S ERZURUM DAYS
(3 JULY 1919-29 AUGUST 1919)**

**МУСТАФА КЕМАЛЬ ПАША В ЭРЗРУМЕ
(03 ИЮЛЬ 1919 – 29 АВГУСТ 1919)**

Dr. Mustafa ÖZYÜREK*

ÖZ

Erzurum şehri, Türk Tarihi açısından daima önemli bir yer olmuş, ancak en hareketli günlerini Milli Mücadele'nin teşkilatlanması aşamasında yaşamıştır. Çünkü Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk vatanının çeşitli bahanelerle işgallere maruz kaldığı sırada ulusal birliğin ilk aşaması burada gerçekleşmiş, Türk'ün haklı feryadı bütün dünyaya buradan yükselmiştir. Erzurum'un bu kutlu yoldaki en eşsiz rolü de kuşkusuz, Türk'ün varlığına son vermek isteyen dâhili ve harici düşmanlara karşı mücadele bayrağını açan Mustafa Kemal Paşa'ya hayatının en zor günlerinde kucak açması olmuştur. Ev sahipliği yaptığı Erzurum Kongresi'nin toplanarak haksız işgallere dur demesi; manda ve himayeyi kesinlikle reddedip tam bağımsızlığı ülkü edinmesi, bu mücadelenin en büyük aşamasını teşkil etmiştir. Bu nedenle M. Kemal Paşa'nın Erzurum'da kaldığı yaklaşık iki aylık sürede gerçekleştirdiği faaliyetler, aziz vatanın işgallerden kurtarılması yolunda hayati derecede rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele, Bağımsızlık

ABSTRACT

The city of Erzurum has always been a significant place in Turkish history, yet it has experienced the most stirred days during the National Struggle. It is because after the Armistice of Mondros, when the homeland of Turkish people was exposed to occupation for various reasons, the first stage of national unity was realized here and the rightful cry of Turks rose from here to all over the world. The unique role of Erzurum in that blessed path has been undoubtedly to embrace Mustafa Kemal Pasha in difficult days of his life, unfurling the battle flag against the internal and external enemies who wanted to put an end the presence of the Turks. Erzurum Congress, hosted in Erzurum, constituted the major stage of this struggle by stopping the unjustified occupations, rejecting absolutely mandate and commitment, and adopting full independence as an ideal. For this reason, activities conducted by M. Kemal Pasha in Erzurum for two months played a vital role in rescuing precious homeland from the occupation.

Key Words: Erzurum, Mustafa Kemal Paşa, National Struggle, Independence

* Dr., Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Öğretim Elemanı.
Mozyurek25mail.com

АННОТАЦИЯ

Город Эрзрум всегда занимал значительное место в истории Турции. Однако, самые будные времена своей истории город прожил во время национально – освободительной борьбы. Так как, после Мудросского пермирия, на оккупированной по разным причинам турецкой земле, центром национального единства стал Эрзурум. Правовой зов турецкого народа по всему миру, начал распространяться с этого места. Эрзрум, несомненно занимает уникальную роль в этой благословенной борьбе. Город, в эти тяжёлые дни принял Мустафу Камаль Пашу, возведшего пламя против внутренних и внешних врагов турецкой нации. В Эрзуруме состоялся конгресс, где было принято решение об остановлении несправедливого вторжения оккупантов, отказе мандата, покровительства и о начале борьбы за полную независимость. В связи с этим, приезд М. Кемаль Паши в Эрзрум, побывание в теченни двух месяцев и его деятельность является действием жизненного значения в деле освобождения святой родины.

Ключевые слова: Эрзурум, Мустафа Кемаль Паша, национально-освободительная война, независимость

GİRİŞ

Coğrafi özellikleri bakımından kartal yuvasına benzetilen Erzurum şehri; Aras, Çoruh ile Fırat nehirlerinin doğduğu ve Anadolu'ya hâkim bir merkezdir. Bu nedenle birçok medeniyete ev sahipliği yapan şehrin bilinen halkları arasında Urartular, Hititler, Ermeniler, Medler, Persler, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Moğollar ve Türkler zikredilebilir. Erzurum'un önemi, bulunduğu jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuş ve bağlı olduğu siyasi teşekküllerin hayatında tarihi rol oynamıştır. (Konukçu: 4) Özellikle Rusya'nın, sıcak denizlere inmek gibi tarihi emelini gerçekleştirebilmek için öncelikle Kafkas'ları aşabilmesi gerekmekte olup, bunun yolu da Erzurum'un alınmasından geçmekteydi. 1928-1829 Osmanlı-Rus savaşları sonrası Rus ordusuyla birlikte Anadolu'ya gelen Aleksandr Sergeyeviç Puşkin "Erzurum Yolculuğu" adlı eserinde Erzurum'dan "Asya Anadolusunun Baş şehri" olarak bahsetmektedir.

Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru Rus işgaline uğrayan şehir, Brest-Litowsk Antlaşması'ndan sonra I. Kafkas Kolordusu tarafından kurtarılmışsa da 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bir kez daha Ermeni işgali ihtimaline maruz kalmıştı. Çünkü mütarekenin 24. maddesinde "Vilâyat-ı Sitte" olarak geçen doğu vilayetleri, mütarekenin İngilizce metninde "The Six Armenian Vilayets" olarak zikrolunmuştu. Bu da Doğu Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından Ermenileştirileceği anlamına gelmekteydi. Bu ihtimal karşısında tepkisiz kalmayan aydınlar tarafından önce İstanbul'da Vilâyat-i Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuş, ardından Erzurum'da cemiyetin bir şubesi açılarak bölgede milli mücadele başlatılmıştır. (Konukçu: 124) M. Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinin ardından gerçekleştirdiği faaliyetler kapsamında Erzurum'a gelmesi ve Milli Mücadele'de Erzurum'un başlangıç noktası olarak seçilmesinin ne kadar doğru bir tespit olduğunu ortaya koymuştur. I. Dünya Savaşı öncesi 80.000 olan şehir nüfusunun büyük kısmı göç etmiş, on binlercesi salgın hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmiş ve on bin kadarı da Ermeniler tarafından katledilmişti. Ancak şehrin Rus işgalinden kurtuluşundan sonra geri dönen göçmenler baba ocaklarına sahip çıkmaya başlamışlardı. Bunun en büyük sebebi ise bölgenin İtilaf Devletleri tarafından

Ermenistan yapılacağına ilişkin kulaktan kulağa yayılan söylentilerdi. Bu nedenle büyük bir infial içerisinde bulunan halk tarafından milli direniş birlikleri kurulmak suretiyle mücadele teşkilatlandırılmaktaydı. (Canım, 2010: 24-25)

İtilaf Devletleri mütarekenin imzalanmasından sonra, asayişsizlik alametleri ve Türklerin gayrimüslimlere karşı zulmü gibi asılsız gerekçeler ileri sürerek istedikleri yerleri işgal etmekteydiler. Karadeniz Bölgesi'nde de benzer hadiseler zuhur edince yaşananların giderilmesini Osmanlı Devleti'nden istemişlerdi. Bunun üzerine İstanbul hükümeti ve padişah, M. Kemal Paşa'yı ordu müfettişi olarak Samsun'a göndermişlerdi. O'ndan beklenen vazife ise durumu yerinde görerek gerekli tedbirleri alması idi. Bu tedbirler; bölgede asayişin sağlanması, dağınık halde bulunan silah ile mühimmatın toplatılması ve çeşitli yerlerde kurulan bazı şûraların lağvedilmesi idi. Ancak M. Kemal Paşa, fırsattan istifade ederek, geniş yetkilerle Anadolu'ya gidebilmek için bu imkânı değerlendirmiştir. Aslında niyeti, başlamış olan milli mücadeleyi bir mihrak etrafında organize ederek Türk milletinin var olma mücadelesini açmaktı. (BTTG, 1968: 5) Böylece 15 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrılan M. Kemal Paşa, beraberindeki heyetle birlikte 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varmıştır. (Gürer, 1006: 234-235; Gökbilgin, 1959: 83-87; Yalçın&Koca, 2012)

M. Kemal Paşa Samsun'da bir süre kalarak ilk incelemelerini yaptıktan sonra 24 Mayıs 1919'da karargâhını Havza'ya taşımış ve 26 Mayıs 1919'da kendisini ziyarete gelen Havza eşrafına: *"Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız, memleketi kurtaracağız"*, diyerek her şeye rağmen ümitli olunması gerektiğini ifade etmiştir. Bir süre sonra ise güvenlik gerekçesiyle 13 Haziran'da Amasya'ya gitmiştir. Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa da 19 Haziran'da Amasya'ya gelmiş ve daha sonra bunlara Refet Bey de kendilerine katılmıştı. İki üç gün süren müzakereler sonucunda fikirler daha da netleşmiş ve memleketi kurtarmak amacıyla ilk tarihi kararlar alınmıştı. M. Kemal Paşa İstanbul'da milli davayı sevk ve idare eden bazı kişilere gönderdiği özel mektuplarda, İstanbul'un artık Anadolu'ya ve milli hislere hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetinde bulunduğunu söylediikten sonra, tarihte "Amasya Tamimi" olarak bilinen maddeler kararlaştırılmıştı. 21-22 Haziran tarihli bu genelgede; vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâlinin tehlikede olduğu, İstanbul hükümetinin görevini yerine getiremediği, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağı, her türlü baskı ve kontrolden uzak milli bir heyetin varlığının zaruri olduğu, Anadolu'nun en güvenli yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması gerektiği ve tüm bu meseleler bir sır olarak saklanmak suretiyle doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongrenin toplanacağı ifade edilmişti. (Gökbilgin, 1959: 150-158) Amasya Genelgesi ile İstanbul Hükümeti'ne karşı Anadolu'da milli bir hükümetin temelleri atılmak istenmiştir. (Bayar, 1997: 113)

A. Mondros Mütarekesi Sonrası Erzurum

I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekenamesi'nin 24. maddesinde "Vilâyât-ı Sitte" olarak geçen Erzurum, Bitlis, Sivas, Elazığ, Van ve Diyarbakır'dan mütarekenin İngilizce metninde "Armenia" olarak bahsedilmekte idi. Yine bu madde ile adı geçen vilayetlerin tamamının veya bir kısmının işgal hakkının da İtilaf Devletleri'nin muhafazasında olduğu kabul edilmekteydi. Bölgedeki aydın ve milletvekillerinin bir kısmı, bu hükmün meydana getireceği korkunç felaketleri önceden görerek, 2 Aralık 1919'da İstanbul'da "Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"ni kurmuşlardı. (Kırzioğlu, 1993: s. 4) Cemiyetin amacı, Doğu Anadolu topraklarının Ermenilere verilmesi ihtimaline karşı çıkararak bu toprakların Türk yurdu olduğunu siyasi ve ilmi açıdan ispat etmek, gerektiğinde bu gaye uğruna silahlı mücadeleye girişerek bölgedeki Türk halkının siyasi, dini ve milli haklarını korumaktı. (Çil, 2015: 3)

Erzurum çoğunluğunu İttihat ve Terakkicilerin oluşturduğu Teşkilât-ı Mahsusa'nın en önemli merkezlerinden biri olup, I. Dünya Savaşı yıllarında burada kurulan bir müfreze halen faal durumda idi. Ayrıca mütarekeden sonra Erzurum'daki bazı İttihatçıların girişimleri sonucu kurulan İstihlas-ı Vatan Cemiyeti üyeleri Süleyman Necati (Güneri) Bey'in sorumluluğu altında "Albayrak" gazetesi yeniden çıkarılarak milliyetçi fikirler işlenmeye başlanmıştı. (Konukçu, 1999: 7; Kılınçkaya&Yavuz, 2003: 418-419) Serhat şehri olan Erzurum'un Ermenilere verilmesine engel olmak ve milli direnişte bulunmak amacıyla cemiyetin Erzurum'da bir şubesini açmak için vilayete başvuru yapılmıştı. Başvurunun ardından 6 Martta cemiyetin ilk toplantısı yapılarak başkanlığına Hacı Fehim Efendi, muhasipliğine ise Dursun Beyzade Cevat Bey seçilmiştir. Cemiyetin Erzurum şubesinin kurulduğuna dair izin ise 10 Mart 1919'da verilmiştir. (Sarıkoçuncu, 2003: 348) Böylece Milli Mücadele'nin Doğu Anadolu'daki ilk teşkilatlanması meydana getirilmiş oluyordu. (Çil, 2015: 4)

Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum şubesine İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberi telgrafla bildirilince Erzurum halkı adeta galeyana gelmiştir. Çünkü İzmir ve civarında Yunanlılar tarafından yapılan haksız işgallerin benzerinin daha sonra Erzurum ve çevresinde Ermeniler tarafından yapılacağı bilinmekteydi. (Konukçu: 21) Bu nedenle 18 Mayıs 1919'da Lala Paşa Camii yanındaki Yakutiye meydanında toplanıp İzmir'in işgaline karşı bir protesto mitingi düzenlenmiş ve burada yapılan ateşli konuşmalarla halk, işgale karşı tepkilerini topyekûn ortaya koymuşlardı. Hınıs, Pasinler ve Bayburt ilçeleri de "*ne millet ne de ordu, mevcudiyetine karşı yapılmış bu haksız tecavüzü hazz ve kabul etmeyecektir*" demek suretiyle İzmir'in işgaline karşı tepkilerini göstermişlerdi. (Himoğlu, 2015: 92) Erzurum'da 2 Haziran 1919'da ikinci bir miting daha yapılmış, bu mitingde konuşan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey ve diğer bazı kişiler tarafından İzmir'in işgali nedeniyle Yunanlılar ve İtilaf Devletleri bir kez daha protesto edilmiştir. Daha önce Ermeni zulüm ve vahşetine maruz kalan Erzurumlular bu suretle İzmir'deki vatandaşların acılarına ortak olduklarını ispat etmişlerdi. (Konukçu: 16)

Bu sırada M. Kemal Paşa'nın henüz Samsun ve çevresinde faaliyetlerini sürdürürken, Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin gayretleri sonucu 17-21 Haziran 1919 tarihleri arasında Erzurum'da bir "Vilayet Kongresi" toplanmıştır. Kongreye Erzurum, Bayburt, Pasinler, Tortum, Yusufeli, İspir, Narman, Kiğı, Hınıs ve Tercan'ı temsilen 21 delege katılmıştır. Burada Doğu Anadolu'daki propagandalar, milli duygular ve hürriyet konuları üzerinde durularak Osmanlı Devleti'nden kopmamak için her türlü fedakârlığa katlanma ve Ermeni istilasına karşı şiddetle karşı koyma kararı alınmıştır. (Konukçu: 125-126) Cemiyetin "Heyet-i Faale" adı verilen idarecileri ayrıca, 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da Doğu illeri adına bir kongre toplama kararı almışlardı. (Çil, 2015: 5)

Vilayet Kongresi'nin bu kararının ardından, Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti anlaşarak 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da bir doğu illeri kongresi toplanması hususunda fikir birliğine varmışlardır. Bu nedenle M. Kemal Paşa henüz Amasya'da iken bu kongreye delege göndermeleri için doğu illerine davette bulunulmuş ve kongreye katılacak kişilerin yola çıkarılması ve yolculuk esnasında kendilerine gereken kolaylıkların sağlanması için valilik ve kumandanlıklara gerekli tebligatlar yapılmıştı. M. Kemal Paşa da Erzurum'a geldiği ilk andan itibaren de bu kongrenin hazırlıkları ve gerekli tedbirlerin alınması ile ilgilenecektir. (Korkmaz, 1994: 32; Konukçu, 1992: 810)

B. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a Gelişi

M. Kemal Paşa Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan Erzurum'a varacağı güne kadarki yaklaşık 45 günlük süre zarfında 690 km'lik yol kat ederek son derece önemli faaliyetlerde bulunmuştu. (Aydoğan, 2000: 135) Bu faaliyetler sırasında Erzurum'a gidip orada milletle el ele vererek çalışması gerektiğini anlamıştı. Bunun için gerekli olan otomobil ve benzin ihtiyacını Kazım Karabekir Paşa'nın karşılaması ve gizlice yapılan hazırlıkların tamamlanması üzerine beraberindekilerle birlikte 26 Haziran sabahı Amasya'dan ayrılarak, bir süre Tokat ve Sivas'ta kalmış, 27-28 Haziran gecesi sabaha doğru Sivas'tan Erzurum'a doğru yola çıkmıştır. (Konukçu: 779; Korkmaz, 1994: 31) Bu sırada, onun Anadolu'da bulunmasından rahatsızlık duyan İngilizler Amasya'da alınan kararları öğrenmiş ve İstanbul hükümetine yönelik baskılarını daha da arttırmışlardı. Mabeyn Başkâtipliği'nden 2 Temmuz 1919'da M. Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta kendisinin bazı tertibat ve teşebbüslere girişmesinin İngilizlerin dikkatini çektiği ve bu nedenle hükümete baskı yapmaya başladıkları ifade edilerek, istifa ederek ya İstanbul'a dönmesi veyahut iki ay süreliğine hava değişimi alarak istediği yerde istirahat çekilmesi tavsiye edilmişti. Bu telgraf Erzurum'a gitmekte olan M. Kemal Paşa'ya Erzincan'da ulaşmıştı. (Cebesoy, 2010: 160)

M. Kemal Paşa, yanında Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Manastırlı Miralay Kâzım (Dirik) Bey, Binbaşı Hüsrev (Gerde) Bey, Miralay İbrahim Tâli (Öngören), Refik (Saydam) Bey, yaver ve zabıtlar olduğu halde Sivas'tan ayrıldıktan sonra bir haftalık yorucu bir yolculuğun ardından 3 Temmuz 1919'da ikindiye doğru Ilıca'ya (Aziziye) varmışlardı. Erzurum'un eski bir âdetine göre şehre batı tarafından gelen misafirler, şehirden ilk görünen yer olan Ilıca'da karşılanır ve şehir merkezine kadar kendilerine eşlik edilirdi. (Dursunoğlu, 1998: 71-72; Korkmaz, 1994: 31) Bu nedenle M. Kemal Paşa ve beraberindekiler Ilıca'ya vardıklarında XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum Valiliği'nden alınan Ahmet Münir (Akkaya) Bey, Bitlis Valiliği'nden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere olan Mazhar Müfit (Kansu) Bey, Vilâyat-i Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Reisi Hoca Raif Efendi ve cemiyetin idare heyeti tarafından karşılanmışlardır. IX. Ordu Müfettişi ve Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari ünvanına sahip olan M. Kemal Paşa, padişah yaveri kordonu ile göğsünde altın imtiyaz madalyasını da taşımaktaydı. (Karabekir, 1969: 67; Kansu, 1997: 25; Kocahanoğlu, 2005: 188; Selvi, 2000: 94; Goloğlu, 1968: 63)

M. Kemal Paşa burada ilk önce Kazım Karabekir Paşa ve M. Müfit Bey ile selamlaşmış, ardından Kâzım Karabekir Paşa tarafından Ilıca'da hazırlatılan çadırlarda bir süre çay içilerek sohbet edilmiştir. (Kansu, 1997: 26-27; Konukçu: 783) Bu sırada batı yönünden gelen yirmi otuz kişilik bir grup M. Kemal Paşa ve yanındakilerin dikkatini çekmiştir. Yaklaştıklarında grubun önünde bulunan ve "Mezararkalı Mevlüt Ağa" adlı ihtiyar bir adamla M. Kemal Paşa arasında dikkat çeken bir konuşma geçmiştir. M. Kemal Paşa, Mevlüt Ağa'ya nereden gelip, nereye gittiğini sormuş, Mevlüt Ağa ise verdiği cevapta I. Dünya Savaşı sırasında Erzurum'dan Çukurova'ya göç ettiğini ve orada geçiminin son derece iyi olduğunu, fakat Erzurum ve çevresinin Ermenilere verileceğine dair şayiaların duyulması üzerine memleketinin elden çıkmasına mani olmak için yeniden Erzurum'a döndüğü ifade etmiştir. (Dursunoğlu, 1998: 72-73) Aldığı cevap üzerine M. Kemal Paşa'nın yurdun düşmandan kurtarılabilmesine dair inancı bir kat daha artmıştır. Bu kısa molanın ardından Erzurum'a doğru yola çıkmıştır. "İstanbul Kapı" adındaki asıl karşılama mevkiine gelindiğinde, kalabalık bir halk topluluğu, XV. Kolordu İhtiram Kıtası ve Kâzım Karabekir Paşa'nın oluşturduğu "Şehit Yavruları" tarafından parlak bir karşılama

töreni yapılmıştır. (Selvi, 2000: 94) M. Kemal Paşa burada kendisini karşılamaya gelen askerleri selamlamış, ardından sivil zevatın ellerini sıkarak öğrencilerin başını okşamak suretiyle kendisine gösterilen derin hürmete karşı memnuniyetini belirtmiştir. (Kocahanoğlu, 2005: 188) Erzurum'da kaldıkları süre boyunca genellikle M. Kemal Paşa ve Rauf Beylerle birlikte dolaşan Hüsrev (Gerede) Bey'in verdiği bilgilere göre, Erzurum ve çevre köylerinde bulunan bütün halk Hamidiye Kahramanı adıyla Rauf Beyi tanımakta, fakat M. Kemal Paşa'yı tanımamaktaydı. Kâzım Karabekir de bu durumu teyid etmektedir. (Önal, 2003: 66; Karabekir, 1960: 66)

Karşılama merasiminin ardından M. Kemal Paşa, kendisini daha yakından görmek isteyen kalabalığa kısa bir konuşma yaptıktan sonra şehrin ileri gelenleriyle de görüşerek onlara düşüncelerini ve gayelerini açıklamıştır. Burada gördüğü ilgi ve yakınlığı 1924 Erzurum depremi nedeniyle şehre ikinci gelişinde şu şekilde ifade etmiştir: *“Benim buraya gelişim, bütün ulusun ateşten bir çember içine alınmış olduğu bir zamana rastladı. Bütün ulus, bu çemberin içinden çıkacağını düşünüyordu. Memleketin batısı, düşman ayaklarına terkedilmiş ve oradaki halk silaha sarılmış, buranın ahalisi ise memleketin felaketten kurtulması için ayağa kalkmış bir durumdaydı. Ben, işte böyle bir zamanda Erzurum'a geldim. Burada gördüğüm içtenlik, mertlik, gönülden bağlılık benim memleketi kurtarmak için her türlü özveriye yapmam konusundaki azim ve gücümü artırmıştır”*. (Aydoğan, 2000: 136-137)

Törenin ardından M. Kemal Paşa ve beraberindekiler, Ordu Kumandanlığı Karargâhı olarak hazırlanan Erzurum Müstahkem Mevkii Kumandanlığı binasına gitmişlerdir. Bu sırada Refet Bey'in gönderdiği 1 Temmuz tarihli bil telgraf kendisine ulaşmıştır. Refet Bey söz konusu telgrafta, İstanbul'a çağrılmaması için ordu müfettişliği ve askerlik görevinden istifa etmesini tavsiye etmiştir. M. Kemal Paşa ise İstanbul ile haberleşmeyi uzatarak zaman kazanmak, böylelikle doğu vilayetlerinin milli mücadeledeki kudret ve gayretleri hususunda bilgi sahibi olmaya çalışmaktaydı. (Goloğlu, 1968: 63)

C. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Faaliyetleri

M. Kemal Paşa, Erzurum'a geldikten sonra hemen çalışmalara başlamıştır. İlk günden beri her bölge veya vilayette bağımsız olarak faaliyet gösteren müdafaa-i milliye cemiyetlerini birleştirerek tek merkezden idare etmeyi düşünen M. Kemal Paşa, Vilâyat-i Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesini ziyaret ederek Cemiyet Reisi Hoca Raif Efendi ve idare heyeti ile temaslar kurmuştur. Bu sırada Erzurum halkı M. Kemal Paşa ve beraberindekilerin cemiyete giderken geçişini adeta kurtuluşun bir tezahürü kabul etmişlerdir. (Kansu, 1997: 28-29; Dursunoğlu, 1998: 74)

M. Kemal Paşa Erzurum'da kaldığı yaklaşık iki aylık zaman zarfında iki ayrı yerde ikamet etmiştir. Bunlardan ilki, şimdiki Cumhuriyet caddesinde Ulu Camii hizasında Cime Sultan Kümbetinin karşısındaki binadır. Bu bina o zamanlar Erzurum Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait olup müfettişlik karargâhı olarak kullanılmaktaydı. Bu binada resmi işlerini yürütmekte ve hemen yanında bulunan küçük ve o dönem için yeni bir binada da ikamet etmekteydi. Milli Mücadeleyle katılanların Erzurum'daki ilk grup toplantılarının yapıldığı, kararların alındığı ve M. Kemal Paşa'nın askeri faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bu bina idi. Burada üzerinde bir Avrupa haritası bulunan masanın etrafına toplanarak uzun süre toplantılar yapılmaktaydı. Ancak toplu olarak bir arada bulunabilmek için daha büyük bir binaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle M. Kemal Paşa askerlik görevinden ayrıldıktan sonra, Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey ve Süreyya (Yiğit) Bey ile şimdiki Çaykara caddesinde yer alan, zengin bir Ermeni tarafından XIX. Yüzyıl sonlarında, derenin kenarındaki yüksek bir alana yaptırılan konağa taşınmıştır. Bu konak, 1915'te Ermeni tehcirinden sonra Tahsin

Bey'in Erzurum Valiliği sırasında emvâl-i metruke'den sayılarak Almanya'nın Erzurum Konsolosluğu olarak kullanılmıştı. Bir ara Ermeni çete reislerinin de oturduğu bina, 1918 Martından sonra Erzurum Valisi Münir Bey'e tahsis edilmişti. Ancak valinin İstanbul'a dönmesi üzerine ondan boşalan bu eve M. Kemal Paşa taşınmıştır. O günlerde Erzurum'un en güzel binalarından birisi olan bu konak günümüzde Atatürk Evi müzesi olarak hizmet vermektedir. (Önal, 2003: 61; Himoğlu, 2015: 126; Kansu, 1997: 97-98; Kocahanoğlu, 2005: 191-192; Konukçu, 1992: 790)

İki katlı olan bu evin bir de çatı katı vardı. M. Kemal Paşa ikinci katta, merdivenden çıkınca sağ tarafta bulunan odada kalmaktaydı. Odasında bir karyola, aynalı bir konsol, bir masa ve birkaç tane de sandalye vardı. Evin salonunda ise 15-20 kişilik uzun bir masa ile 20'ye yakın sandalye yer alıyordu. Bu masada hem çalışılıp hem de yemek yenilmekteydi. Yemek sırasında masada bulunan herkesin yeri belliydi ve yemek uzun sürerdi. Çünkü hemen her meseleyi yemek sırasında görüşmek isteyen M. Kemal Paşa, bazen neşeli hikâyeler anlatarak ciddi meselelere renk katardı. Öğlen yemeklerinden sonra ise ilk katta yer alan ve içerisinde piyano bulunan odada kahvesini içer ve misafirlerini kabul ederdi. (Kansu, 1998: 98-1000)

Erzurum'a gelişinin ertesi günü olan 4 Temmuz günü Sultan Mehmet Reşat'ın yerine tahta geçen Vahdettin'in cülusunun yıldönümü idi. Bu nedenle bütün yurttaki gibi Erzurum'da da törenler yapılmıştır. Eskiden mülkiye mektebi olan fakat o zamanlarda hükümet binası olarak kullanılan binaya giden M. Kemal Paşa ve beraberindekiler törene katılmışlardır. M. Kemal Paşa III. Ordu Müfettişliğinin yanı sıra Fahri Yaveri Şehriyari olduğu için İstanbul'a telgraf göndererek padişaha tebriklerini de iletmıştır. (Önal, 2003: 49-50; Konukçu, 1992: 791)

M. Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, H. Rauf Bey, Erzurum Eski Valisi A. Münir Bey, Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım Bey, Binbaşı Hüsrev Bey, Binbaşı Refik Bey, İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ve Bitlis Eski Valisi M. Müfit Bey Erzurum Kalesi Muhafızlığına ait küçük bir binada 5 Temmuz akşamı gizlice bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda ülkenin içerisinde bulunduğu genel durum ve nelerin yapılması gerektiği gecenin geç saatlerine kadar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Burada fikirlerini açıklayan M. Kemal Paşa, büyük bir fedakârlık ve özveriyle saray, hükümet ve işgallere karşı son nefese kadar mücadele edilmesi gerektiğini, bu doğrultuda kendisinin her şeyi göze aldığını ve her vatan evladının da aynı şeyi yapması gerektiğini ifade etmiştir. Ardından hedeflerini "millî hâkimiyete dayanan ve kayıtsız şartsız bağımsız bir Türk devleti kurmak ve bu hedefe mutlaka ulaşmak" olarak belirttikten sonra kendisinin bu kutlu yolda ulusun bir ferdi olarak çalışacağını, fakat kendinde azîm, imkân ve cesaret görmeyenlerin henüz işin başındayken aralarından ayrılacaklarını söylemiştir. Ailevi sebepleri nedeniyle fiilen görev alamayacağını belirten Eski Vali A. Münir Bey dışındaki herkes M. Kemal Paşa'ya bağlılık sözü vermiş ve onu hareketin lideri olarak benimsediklerini belirtmişlerdir. (Korkmaz, 1994: 31; Kansu, 1997: 30-35; Dirik, 2016: 65; Önal, 2003: 50-51; Selvi, 2000: 97; Sarıhan, 1994: 363)

D. M. Kemal Paşa'nın Sine-i Millete Dönmesi

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmasının ardından yaptıkları nedeniyle İngilizler ve dolayısıyla İstanbul hükümetinin dikkat ve tepkisini çekmişti. Hükümet nazarında artık bir âsi olup, onunla mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle 7-8 Temmuz 1919 gecesi bizzat Padişah Vahdettin tarafından telgraf başına çağrılmış ve derhal İstanbul'a dönmesi istenmiştir. M. Kemal Paşa ise padişahın bu isteğini reddedince IX. Ordu Müfettişliğinden alınmıştır. Bunun üzerine M. Kemal Paşa aynı akşam 22:50'de Harbiye Nezareti'ne ve

23:00'da ise padişaha telgraf çekerek müfettişlik görevinin yanı sıra çok sevdiği askerlik mesleğinden de istifa ettiğini ve sine-i millete döndüğünü bildirmiştir. (Korkmaz, 1994: 33; Kansu, 1997: 37-39; Kocahanoğlu, 2005: 191; Goloğlu, 1968, 64) Böylece fevkâlade yetkilerle Anadolu'ya gönderilen M. Kemal Paşa sıradan bir vatandaş durumuna gelmişti. Ancak Kâzım Karabekir Paşa, hiçbir askeri yetki ve sıfatı olmamasına rağmen M. Kemal Paşa'ya ziyaret ederek, kolordusuyla birlikte emirlerine amade olduğunu söylemiştir. M. Kemal Paşa ile birlikte H. Rauf Bey, Refik Bey, Hüsrev Bey, Müfettişlik Kalem Amiri Hayati Bey, Yaver Cevat Abbas Bey ve Muzaffer Bey de kendiliklerinden ordudan ayrılarak milletin birer ferdi olarak M. Kemal Paşa ile beraber milli mücadeleye devam etme kararı almışlardır. Yalnızca Miralay Kâzım Bey Erzurum Kale Kumandanlığına atandığı için askerlikle ilişkisini kesmemiştir. (Karabekir, 1960: 64; Selvi, 2000: 97-98; Kocahanoğlu, 2005: 192; Konukçu, 1992: 801)

M. Kemal Paşa askerlik görevinden ayrıldıktan sonra hiçbir ünvânı olmamasına rağmen en büyük bağlılık ve vefayı kuşkusuz Kâzım Karabekir Paşa'dan görmüştü. (Kocahanoğlu, 2005: s. 194) 9 Temmuz günü Erzurum Vilayeti'ne gönderdiği yazıyla istifa ettiğini bildirmiş, Süleyman Necati Bey de Albayrak Gazetesi'nde "*Anafartalar'da ulusun onurunu, tarihin bugünkü kuşaklarından beklediği görevi gür sesiyle yükselten bu sayın komutanı, bugün de Milli Mücadele'nin başında görmek mutlu bir temâşâdır*" demek suretiyle onun bu kutlu mücadelesinde bütün Erzurumluların kendisinin yanında olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. (Aydoğan, 2000: 146-147) Ayrıca, bütün Erzurum halkı ve Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesinin gösterdiği güven ve yakınlığa da mazhar olmuştur. Çünkü Türk milletinin sıradan bir ferdi gibi sivil olarak vatan ve milletin tam bağımsızlığı için çalışacağına söz verdiği için Erzurum halkı da kendisinden yana olmuştur. Hatta cemiyetin idare heyeti, 10 Temmuzda M. Kemal Paşa'yı cemiyetin reisliğine, H. Rauf Bey'i de reis vekilliğine getirdiğini kendisine iletmış ve birlikte çalışacağı beş kişiyi daha belirlemiştir. Bunlar: Hoca Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kâzım Bey, Süleyman Necati Bey ve Dursunzade Cevat Bey idi. Ayrıca cemiyet, İstanbul'da bulunan genel merkezine telgraf çekmek suretiyle genel merkez adına fikir beyan etme ve oy kullanma yetkisinin de M. Kemal Paşa'ya verilmesini istemiştir. Bu durum askerlikten istifa ettiği için üzgün olan M. Kemal Paşa'yı son derece mutlu etmişti. Çünkü böylece ilk defa sivil bir kuruluş tarafından bağrına basılmıştır. (Korkmaz, 1994: 44; Selvi, 2000: 100; Tansel, 1991: 48)

E. Kongre Hazırlıkları

Erzurum Kongresi'nin 10 Temmuzda toplanması kararlaştırılmış olmasına rağmen delegeler şehre vaktinde gelemediği için kongrenin açılışı Meşrutiyetin yıldönümü olan 23 Temmuzta ertelenmişti. (Baykal: 1969) Ancak kongrenin 10 Temmuzda toplanacağı düşünen Albay Rawlinson, M. Kemal Paşa'yı evinde ziyaret baskı yapmaya çalışmıştır. Rawlinson, M. Kemal Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa Milli Mücadelenin ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerde kongrenin toplanmaması, toplansa bile M. Kemal Paşa'nın katılmaması tavsiyesinde bulunmuş, aksi takdirde doğu vilayetlerinin mütarekeye dayanılarak işgal edilebileceği tehdidinde bulunmuştur. Bu durum karşısında son derece sinirlenen M. Kemal Paşa ise kongrenin kesinlikle toplanacağını çünkü milletin buna karar verdiğini belirterek, İngilizlerden veya Rawlinson'dan müsaade istenmediğini belirtmiştir. Rawlinson bu defa, kongrenin toplanması halinde güç kullanılarak dağıtılacağını söyleyince M. Kemal Paşa "Türk milletinin mecburi ve zaruri olarak kuvvete, kuvvetle karşı koyarak milletin kararının yerine getirileceğini, ne pahasına olursa olsun kongrenin toplanacağını" kesin bir dille ifade etmiştir. (Çay, 2016: 221-274; Konukçu, 1999: 67)

Kongreye katılacak delegeler bu süre zarfında yavaş yavaş Erzurum'a gelmeye başlamışlardı. Erzurum I. Dünya Savaşı'nda Rus işgaline uğradığından ekonomik ve fiziki durumu son derece kötü olup, adeta harap bir şehir görünümündeydi. Bu nedenle kongrenin düzenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yapılan hazırlıklara Erzurum halkı da büyük destek vermiştir. (Selvi, 2000: 103-104) Öncelikle gelecek olan delegeleri karşılamak ve onlara kalacak yer ayarlamak için Vilâyet-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin üyeleri arasında iş bölümü yapılmıştı. Buna göre cemiyet öncelikle 42 mahallesi bulunan şehri 9 bölgeye ayırarak her bölgeye bir görevli tayin etmiştir. Bu görevliler tarafından, şehre gelecek delegelerin masrafları için bölgesinde bulunan halktan para, yatak ve sofa malzemesi temin edilmesinin yanı sıra delegelere hizmet etmeleri için uygun ücret karşılığında hizmetçiler bile tutulmuştu. (Çil, 2015: 7) Birkaç kişi de delegelerin kalacağı yerleri, kongrenin toplanacağı mektebin salonunu, komisyon odaları ve dinlenme yerlerini hazırlayacaktı. Süleyman Necati Bey ise Erzurum'da çıkardığı Albayrak Gazetesi'nin o günkü nüshasını düzenleyerek "heyet-i faale" toplantılarında kararlaştırılacak nizamname tasarısını yazacaktı. Cemiyet Reisi Hoca Raif Efendi ise şehir merkezine gelecek delegeleri karşılayacaktı. (Dursunoğlu, 1998: 79) Kongreye katılmak üzere şehre ilk olarak Trabzon delegeleri ulaşmıştı. Trabzon'dan 5 Temmuzda yola çıkan delegeler Erzurum'a geldiklerinde Hacı Dede Ağa'nın konağında ağırlanmışlardı. (Himoğlu, 2015: 111-112)

Kongreye Erzurum'u temsilen M. Kemal Paşa ile H. Rauf Bey'in katılması kararlaştırılmasına rağmen bu husus tartışmalara yol açmıştı. Ancak Kâzım Karabekir Paşa'nın müdahale etmesi üzerine Emekli Binbaşı Kâzım (Yurdalan) ve Cevat (Dursunoğlu) istifa ederek yerlerini M. Kemal Paşa ile H. Rauf Bey'e vermişler, kendileri de daha sonra Pasinler ve Tortum'dan delege seçilmişlerdir. (Korkmaz, 1994: 44; Dursunoğlu, 1998: 80-81; Goloğlu, 1968: 65) Bu sırada Erzurum Kongresi'nin yanı sıra daha sonra Sivas'ta toplanacak kongrenin hazırlıkları ile de meşgul olan M. Kemal Paşa kolordulara gönderdiği gizli yazı ile hükümetin vatan ve millet aleyhinde yapması muhtemel tebliğlerin önüne geçebilmek için, haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde gerektiği zaman uygulanmak üzere acilen tedbirler alınmasını ve bunun hükümet ile telgraf memurlarına hissettirilmeden yapılmasını istemiştir. (Sarıhan, 1994: 363-373)

Kongrenin toplanmasından önce M. Kemal Paşa ve beraberindekiler kongre hazırlıklarından geri kalan vakitlerde zaman zaman çevreyi gezme imkânı da bulmuşlardı. Örneğin 19 Temmuz günü cirit alanındaki spor müsabakalarını izlemişlerdir. Şehir meydanı eski haline nazaran düzenlenmiş, erkek ve kadınlar için oturma yerleri yapılmak suretiyle modern bir yapıya kavuşturulmuştu. (Önal, 2003: 57) Etrafı çevrilen ve daha sonraları "Çocuklar Ordusu Talimgâhi" adı verilen bu alanda cirit, güreş ve koşu gibi yarışmalar düzenlenmekteydi. Kâzım Karabekir Paşa'nın şehre gelişinden sonra bu oyunlara futbol, bisiklet ve benzeri birçok spor daha eklenmişti. Özellikle atına ve biniciliğine güvenenler bu alana gelerek yarışlara katılır ve kendilerini kalabalık bir seyirci kitlesi izlerdi. Cuma günü ile Pazar akşamları düzenlenen bu etkinlikler şehir halkının başlıca eğlencesiydi. Kadınlar bu meydandaki eğlence ve müsabakaları seyretmekte olup, kız öğrencilerin oluşturduğu "Şefkat Bacıları" ise hasta bakıcılık ve ilk yardım hizmeti vererek sağlık talimleri yapmaktaydılar. (Çay, 2016: 263; Canım, 2010: 26)

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nin toplanabilmesi için bugünkü kongre caddesinde bulunan Sansaryan Mektebi hazırlanmıştı. Sansaryan adında zengin bir Ermeni tarafından kurulan bu

okul, dönemine göre ileri düzeyde bir eğitim vermekteydi. Okulun öğretmenleri Almanya'da eğitim almışlar ve Doktor Moryan adında son derece iyi eğitimli bir müdürü vardı. Okulda biyoloji, jeoloji ve müzik gibi henüz Osmanlı'da olmayan dersler

verilmektedir. Ayrıca Erzurum'da "satır buzu" denilen buz pateni ile "eğri kayak kızağı" olarak adlandırılan kayak gibi o dönemde Türkiye'de henüz görülmemiş spor branşları da öğretilmekteydi. (Önal, 2003: 57) Bu okulun 12 metre genişliğinde ve 20 metre uzunluğundaki salonuna toplanacak kongre için bir başkan, iki de kâtip kürsüsü koyulmuştu. Bu kürsülerin üzeri halı ve seccadelerle kaplanmıştı. (Dursunoğlu, 1998: 79)

F. Erzurum Kongresi

10 Temmuzda açılması kararlaştırılan fakat delegelerin zamanında gelememesi nedeniyle ertelenen Erzurum Kongresi nihayet 23 Temmuz 1919'da parlak bir şekilde çalışmalarına başlamıştır. (Sarihan, 1994: 1) Öğlene doğru mektebin önüne üç otomobil gelmiş ve en öndeki otomobilden M. Kemal Paşa, yaveri ve Kâzım Karabekir Paşa, ikinci sıradaki otomobilden Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey, İbrahim Süreyya Bey ile bir iki kurmay subay inmiştir. Kongrede hazır bulunan delege sayıları hakkında farklı bilgiler mevcut olsa da yaklaşık 60 kişi olduğu kabul edilebilir. (Konukçu, 128) En yaşlı üye olan Trabzonlu Eyüpoğullarından İzzet Bey'in, Vilâyat-i Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesine jesti üzerine Hoca Raif Efendi tarafından kongre açılmış, ardından Şiran Delegesi Hasan Efendi tarafından Arapça dua okunmuştur. (Dursunoğlu, 1998: 88-89; Dayı, 1997: 26) İlk oturumda, salonun en ön sıralarında bulunan Erzincan delegesi Hacı Şeyh Fevzi Efendi'nin yanına oturan M. Kemal Paşa, yapılan seçim sonunda kongre başkanlığına seçilmiştir. Başkan seçilmesi üzerine kürsüye çıkarak delegelere bir teşekkür konuşması yapan M. Kemal Paşa'nın üzerindeki mirliva üniforması ile padişah kordonu bulunması kendisini birtakım münasebetsiz eleştirilere maruz bırakmıştır. Gümüşhane Delegesi Zeki Bey, M. Kemal Paşa'ya hitaben "Paşa! Evvela üniforma ve kordonunu at, ondan sonra kürsüye gel! Milli kuvvet askeri tahakküm şekline girmesin" diyerek tepkisini göstermiştir. (Konukçu, 1992: 816; Karabekir, 1960: 83; Karabekir, 2009: 612; Sürmeli, 1997: 29-41)

M. Kemal Paşa yapmış olduğu konuşmada, I. Dünya Savaşı sonrası dünyada ve Türkiye'de hâkim olan siyasi durum hakkında bilgi vermiştir. Bu konuşmayı kendisi şu sözlerle ifade etmiştir: "Ve milletin mukadderatına hâkim bir milli iradenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim. Milli iradeye dayanan bir millet meclisinin meydana getirilmesini ve gücünü milli iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdim". (Çil, 2015: 45)

Kongre çalışmalarına başladığında Erzurum'da bunlar olurken İstanbul'da da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. İstanbul hükümeti, Erzurum Kongresi'nin toplanacağını önceden bildiği için kongreyi engellemek için bazı girişimlerde bulunmuştu. Sadrazamlık, dâhiliye ve harbiye nezaretleri kongrenin toplanmasını engelleyip milli mücadelenin halk desteğinden yoksun kalmasını sağlamak için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı. (Selek, 2010: 232) Ancak bütün gayretlerine rağmen kongrenin toplanmasını önleyemeyince, M. Kemal Paşa'yı tutuklatarak Milli Mücadele hareketini akim bırakma yoluna başvurulmuştu. Çünkü kongrenin toplanması İstanbul Hükümetini olduğu kadar İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerini telaşlandırmıştı. Özellikle General Franchet d'Esperey, hükümeti tazyik etmeye başlamıştı. Bunun üzerine Milli mücadeleyi bir ayaklanma, isyan olarak niteleyen hükümet, M. Kemal Paşa ile Rauf Bey için 30 Temmuzda yakalama kararı çıkarmıştır. Harbiye Nazırı Nazım Paşa bu yakalama kararını uygulaması için Kâzım Karabekir Paşa'dan yardım talebinde bulunmuş, fakat M. Kemal Paşa'ya hayatının belki de en zor günlerinde destek vererek yanında olan Kâzım Karabekir Paşa

6 Ağustos'ta İstanbul'a gönderdiği telgrafta, M. Kemal Paşa'yı tutuklayamayacağını şu sözlerle belirtmişti: "Doğu vilayetlerinde hayat endişesinden doğmuş olan ve bugünkü durumda M. Kemal Paşa ve Rauf Bey'in tesirleri olmadığı, kongreye herkes tarafından hürmet ve tazimle kabul edilen bu iki zâtın, siyasi durumumuzu daha fazla idrak etmiş olduklarından, bilakis hükümetimizin mevkiini düşünerek, mevcut kuvayı milliyeyi daha

sakin ve tedbirli bir şekilde icra ile iyi şekilde idare ettikleri açıkça görülmektedir”. (Cebesoy, 2010: 181; Çil, 2015: 13)

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında devam eden Erzurum Kongresi 14 günlük süre zarfında 13 toplantı yapmıştır. (Çil, 2015: 9) Bu toplantılar sonucu Türk milletinin varlığı ve istikbâli açısından hayati önem taşıyan birtakım kararlar alınmıştır. Bunlar: Milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür, parçalanamaz. Manda ve himaye kabul edilemez. Osmanlı ülkesinin bütünlüğü için milli güçleri ve milli hâkimiyeti hâkim kılmak esastır. Her türlü işgal ve yabancı müdahalesine karşı millet ittifak halinde mukavemet edecektir. Hristiyan unsurlara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengeyi bozabilecek ayrıcalıklar verilemez. Kuvayı Milliyeyi âmil ve milli iradeyi egemen kılmak esastır. Milli meclisin

derhal toplanmasına ve hükümet icraatlarının meclis denetimine alınması için çalışılacaktır. Vatanın maruz kaldığı üzücü hadiseler sonunda milletin vicdanından doğan Vilâyât-ı Şarkıye Müdâfa-ı Hukuk- ı Milliyeye Cemiyeti her türlü partililik akımından uzak olup, bütün İslam vatandaşları cemiyetin üyesidir. Kongre tarafından seçilen bir de Temsil Heyeti kabul edilmiştir. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliyeye Cemiyeti ile Vilâyât-ı Şarkıye Müdâfa-ı Hukuk-ı Milliyeye Cemiyeti, Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş ve başkanlığına da M. Kemal Paşa getirilmiştir. (Karabekir, 2009: 614; Çil, 2015: 14; Konukçu, 129; Tansel, 1991: 55-56)

Erzurum Kongresi'nin devam ettiği günlerde 28 Temmuzda M. Kemal Paşa ile Albay Rawlinson arasında uzun bir görüşme yapılmıştı. M. Kemal Paşa bu görüşmede Albay Rawlinson'a kongrede alınacak kararlar hakkında kendisini bilgilendireceğini söylemişti. 6 Ağustos'a gelindiğinde bu defa Rauf Bey'in evinde yaklaşık üç buçuk saat süren ikinci bir görüşme daha yapılmıştır. Burada, Milli Mücadele hareketinin gayesi ve gelecekte ortaya çıkacak durum hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Erzurum Kongresinden sonra alınan bu kararlar yurdun her tarafına dağıtılmıştı. Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı mücadele eden Kuvayı Milliyeye kuvvetleri üzerinde de pek büyük manevi etki yaratmıştır. (Çay, 2016: 221-274; Selvi, 2000: 173; Özalp, 1971: 43)

G. Kongre Sonrası M. Kemal Paşa

Erzurum Kongresi, M. Kemal Paşa'nın muhafaza ettiği gaye ve emellere uygun şekilde sonuçlanmış, alınan kararlarla doğu vilayetlerinin birlik ve bütünlüğünü sağlayan bir teşekkül meydana getirilmişti. Fakat M. Kemal Paşa kongrenin sona erdiği gece son derece düşünceliydi. Çünkü her gün ağırlığını daha da hissettiren işgal şartları ve ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi durum ona ağır bir sorumluluk duygusu yüklemişti. (Kansu, 1997: 127) O günlerde Sivas Kongresi'nin hazırlıkları da devam etmekte olup, kongrenin açılmasına kadar M. Kemal Paşa ile Rauf Bey'in güvenlikleri ve kongrenin selameti açısından Erzurum'da bulunmaları uygun görülmüştü. 25 Ağustos akşamı Kâzım (Yurdalan) ile Necati ve Cevat Beyler M. Kemal Paşa'yı evinde ziyarete gitmişlerdi. M. Kemal Paşa Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın biran önce açılması gerektiğinden bahsederken, Erzurum'dan mebus seçilmek istediğini söyleyerek ilk ihtilal adımını attığı bu kadim şehri temsil etme şerefini her yere tercih edeceğini ifade etmiştir. Çünkü kongre günlerinde Erzurum'da gördüğü samimiyet, mertlik, fedakârlık,

M. Kemal Paşa'nın gönlünde unutulmaz izler bırakmıştır. Bu nedenle 26 Ağustos günü toplanan Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyeye Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi, M. Kemal Paşa'ya Erzurum hemşehriliğini teklif etme kararı almış ve bunu kendisine resmi yazıyla bildirmiştir. M. Kemal Paşa, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyeye Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesine gönderdiği 27 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, “Erzurum hemşehriliğini teklif suretiyle hakkımda bu kerre de izhar buyrulan asâr-ı muhabbet ve samimiyetin müteşekkiriyim. Tarihi olan Erzurum'un bu erler yatağının

hemşehrileri meyânında bulunmak, âcizleri için en büyük sa'adettir. Erzurum'un nüfusuna kaydımın icrası için icap eden muameleye tevessül edildiğini beyan ve revabıt-ı kalbiye ve samimanemi te'yid eylerim efendim" demek suretiyle memnuniyetini ifade etmiştir. Böylece "Türklüğün Anadolu'daki en eski kalesine, en kahraman şehrine asrın en büyük Türk'ü hemşehri olmuştur". (Atam, 1991: 63; Dursunoğlu, 1998: 112-113)

28 Ağustos akşamı M. Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleri ile birlikte Kâzım Karabekir Paşa'nın evinde son defa hep birlikte genel durum değerlendirmesi yapılmıştır. Sivas'a gidecek olan kişiler, ülkenin batısı ve güneyinin işgale uğradığı günlerde, hür ve bağımsız bir ülke amaçlayan kararları ülkenin doğusundan yani Erzurum'dan götürceklerdi. (Karabekir, 1960: 156-157) Ancak M. Kemal Paşa ve beraberindeki heyetin Sivas'a gidebilmesi için yaklaşık 1000 liralık paraya ihtiyaçları vardı, fakat Erzurum'daki cemiyette sadece 80 lira bulunmaktaydı. Heyet-i Faale üyelerinden emekli Binbaşı Süleyman Bey'in kendi istikbali için sakladığı 900 lirayı vermesiyle bu maddi sıkıntı da halledilmiş oldu. (Dursunoğlu, 1998: 111) Maddi sorunun halledilmesinin ardından 29 Ağustos günü

M. Kemal Paşa, Rauf Bey, Hoca Raif Efendi ve müfettişlik heyeti, Sivas'a gitmek üzere öğlene doğru Erzurum'dan hareket etmişlerdir. Rahatsız olduğu için yolcu edemediği heyeti Erzurum'un çıkışına kadar dürbünle gözleyen Kâzım Karabekir Paşa, heyetin ardından "hayırlı yolculuk ve hayırlı kongre" sözleriyle dua etmişti. Ona göre, Erzurum'dan doğan istiklâl güneşi, M. Kemal Paşa ve beraberindekilerle birlikte Anadolu'nun içlerine gidiyordu. (Sarıhan, 1994: 75; Selvi, 2000: 176; Karabekir, 2009: 620-621; Karabekir, 1960: 158-159)

Osmanlı Meclis-i Mebusanı için 1919 yılı sonlarında seçim yapılması kararlaştırılmış ve Ali Rıza Paşa hükümeti tarafından vilayet ve mutasarrıflıklara genelge gönderilerek en kısa zamanda mebus

seçiminin yapılması bildirilmiştir. Bunun üzerine Süleyman, Necati, Kâzım ve Cevad Beyler tarafından 19 Ekim 1919'da M. Kemal Paşa'ya bir telgraf gönderilerek kendisinin Erzurum'dan mebus adayı koyulduğu belirtilmiş ve bunu kabul etmesinin Erzurumluları son derece mutlu edeceği bildirilmiştir. Bu sırada Amasya'da bulunan M. Kemal Paşa ise 20 Ekim'de verdiği cevapta "Türklüğün mert ve necip merkezini teşkil eden Erzurum'un, Müdafaa-i Hukuk'unun bana tevdi eylemek hususunda, izhâr edilen arzudan dolayı, pek mütehasis ve müteşekkirim. Şimdiye kadar rehber-i hareketittihaz eylediğim esâsât-ı malûme dairesinde bu vazifeyi de sonuna kadar ifâya âzim bulunduğum halde kabul eyleyeceğimin tebliğini rica ederim" demek suretiyle aldığı tekliften duyduğu memnuniyeti dile getirerek Erzurum'dan mebus seçilebilmek için adaylığı kabul ettiğini bildirmiştir. Aralık 1919'da seçimler yapılmış ve M. Kemal Paşa 268 oy alarak Erzurum mebusu seçilmiştir. (Konukçu, 1999: 91)

SONUÇ

Tarihin hemen her döneminde önemli bir yere sahip olan Erzurum bu önemini Millî Mücadele Dönemi'nde de korumuştur. Rus işgali ve Ermeni mezalimini yaşadığı için bölgenin Mondros Mütarekesi sonrası Ermenileştirilme ihtimaline karşı millî mücadelenin ilk teşkilatlandığı yerlerin başında gelmektedir. Özellikle Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin 10 Mart 1919'da Erzurum Şubesi'nin açılmasıyla bu mücadelenin teşkilatlandığı görülmektedir.

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi karşısında duyarsız kalmayan Erzurum ve çevre halkı, 18 Mayıs ve 2 Haziran 1919 tarihlerinde düzenledikleri protesto mitingleriyle bu işgale karşı tepkilerini göstermişlerdir. Benzer acıların Erzurum'da yaşanmaması için 17-21 Haziran 1919'da toplanan Vilayet Kongresi'nde olası

bir Ermeni istilası karşısında her türlü mücadele edileceği kararı alınmıştır. Ancak Erzurum'un bu tarihlerdeki en önemli rolü şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın şehre gelişi ve ardından yaşanan gelişmeler olmuştur. IX. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak 3 Temmuz'da Erzurum'a gelen M. Kemal Paşa, İstanbul hükümetinin baskıları sonucu müfettişlik görevi ve çok sevdiği askerlikten istifa ederek sivil bir yurttaş olarak hayatını Türk milletinin bu kutlu mücadelesine adanmış, tüm şehir halkı onu lider kabul ederek bağrına basmıştır. Böylece Erzurum, M. Kemal Paşa'nın ilk defa sivil kıyafet giydiği yer olmuştur. M. Kemal Paşa'nın burada ikamet ettiği binalar halen onun izlerini ve hatırasını taşımaktadır. O, buradaki günlerini Erzurum ve daha sonra toplanacak olan Sivas Kongresi'nin hazırlıkları ile meşgul olmakla geçirmiştir. 23 Temmuz'da toplanan Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919'da sona ermiş ve Türk milletinin geleceği ile bağımsızlığı konusunda en önemli kararları almıştır. Burada oluşturulan Heyet-i Temsiliye'ye başkan seçilmek suretiyle de milli mücadele hareketinin önderi olduğu kongre delegeleri tarafından da kabul edilmiştir. Sivas Kongresi'ne katılmak üzere 29 Ağustos'ta şehirden ayrılmışsa da Erzurum'la olan bağını asla kesmediği görülmektedir. Çünkü 27 Ağustos'da kendisine teklif edilen hemşehriliği kabul etmiş, Aralık 1919'da yapılan seçimlerle toplanan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na da Erzurum mebusu olarak seçilmiştir. Böylece Türk'ün bu önemli şehri, tarihin son dönemlerde yetiştirdiği en büyük Türk'ün memleketi olmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- “Mustafa Kemal'in Samsundan Gönderdiği İki Mühim Rapor”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 14, İstanbul, 1968, s. 5-9
- Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları, (Çev. Cengiz İ. Çay), Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2016
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, ATAM Yay., Ankara, 1991
- Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer (Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl), (Derleyen: Turgut Gürer), Özkaracan Matbaacılık, İstanbul, 2006
- AYDOĞAN Erdal, Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal, ATAM Yay., Ankara, 2000
- BAYAR Celâl, Ben de Yazdım, VIII, İstanbul, 1997
- CANIM Rıdvan, Tarihin Nabzını Tutan Şehir: Erzurum, Ankara, 2010
- CEBESOY Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul, 2010
- ÇİL Yücel, Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2015
- DAYI S. Esin, Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1997
- DİRİK Kâzım Doğan, Vali Paşa Kâzım Dirik, Gürer Yay., İstanbul, 2016
- DURSUNOĞLU Cevat, Millî Mücadele'de Erzurum, İstanbul, 1998
- Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), T.İ.T.E. Yay., Ankara, 1969
- GOLOĞLU Mahmut, Erzurum Kongresi, Ankara, 1968
- GÖKBİLGİN M. Tayyib, Milli Mücadele Başlarken, I, TTK Yayınları, Ankara, 1959
- HİMOĞLU Mücahit, Tarihe Mühür Vuran Şehir Erzurum, Fener Yay., Erzurum, 2015
- Hüsrev Gerede'nin Anıları, (Haz. Sami Önal), Literatür Yay., İstanbul, 2003
- KANSU Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I, TTK Yayınları, Ankara, 1997
- KARABEKİR Kâzım, Günlükler (1906-1948), I, YKY Yay., İstanbul, 2009
- KARABEKİR Kâzım, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960
- KILINÇKAYA Leyla - YAVUZ Nuri, “Erzurum Kongresi İçin Yapılan Hazırlıklar”, 23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002), ATAM Yay., Ankara, 2003, s. 411-421
- KIRZIOĞLU M. Fahrettin, Bütünüyle Erzurum Kongresi (Cumhuriyetimizin 70. Yıldönümüne Armağan), Ankara, 1993

- KONUĞÇU Enver, “Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923)”, Şehr-i Mübarek Erzurum, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, s. 124-137
- KONUĞÇU Enver, “Tarih’te Erzurum”, Şehr-i Mübarek Erzurum, Erzurum Belediyesi Kültür Yay., Ankara, s. 1-124
- KONUĞÇU Enver, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum, Eser Ofset, Erzurum, 1999
- KONUĞÇU Enver, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, YÖK Matbaası, Ankara, 1992
- ÖZALP Kâzım, Millî Mücadele (1919-1922), I, TTK Yay., Ankara, 1971
- Rauf Orbay’ın Hatıraları (1914-1945), (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2005
- SARIHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, TTK Yay., Ankara, 1994
- SARIKOYUNCU Ali, “Milli Mücadele’de Bir Din Adamı: Erzurumlu Hoca Raif Efendi (Dinç)”, 23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002), ATAM Yay., Ankara, 2003, s. 337-361
- SELEK Sabahattin, Anadolu İhtilali, I, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010
- SELVİ Haluk, Millî Mücadele’de Erzurum, ATAM Yayınları, Ankara, 2000
- SÜRMELİ Serpil, “Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi Sırasında Üniforma Giyme Meselesi”, Atatürk Dergisi (Atatürk Üni. Atatürk İlk. Ve İnk. Tar. Enst. Yay.), Erzurum, Temmuz 1997, s. 29-41
- TANSEL Selâhattin, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, II, MEB Yay., İstanbul, 1991
- YALÇIN E. Semih - KOCA Salim, Mustafa Kemal

**TOPLUM VE BİREY: YABANCILAŞMA ÜZERİNE KURAMSAL BİR
TARTIŞMA**

**COMMUNITY AND THE INDIVIDUAL: A THEORETICAL DISCUSSION ON
ALIENATION**

**ОБЩЕСТВО И ЛИЧНОСТЬ: ТЕОРИТИЧЕСКАЯ ДИССКУСИЯ ПО
ПОВОДУ ОТЧУЖДЕНИЯ**

Vedi AŞKAROĞLU*

ÖZ

Günümüz dünyasındaki gelişmeleri, insan ve toplum kavramlarını göz önünde tutmaksızın açıklamak, yeni olguları / değerleri / kavramları anlamak açısından imkansızdır. İnsanın niteliği zamana, mekana ve değerlere sinerek çağın temel niteliğini belirlerken, zaman içinde insanla ilgili tüm bu kavramlar da insanın ve çağın niteliğini belirlemeye başlar. Günümüz postmodern iletişim çağının sanallığa ve görselliğe yaslanan yapısında insan hem ön plana çıkmakta hem de aynı zamanda önemsizleşen ve her şeyin tüketilebilir birer metaya dönüştürüldüğü pazarın bir maddesine evrilmektedir. Yeni insan, toplumsallıktan bireyselliğe evrilerek, sanal dünyalardaki imge konumuna düşmekte ve fiziksel, ruhsal ya da toplumsal bir varlık olmanın eşliğinden kopmaktadır. Böylesi bir kopuş çift boyutlu bir yabancılaşmanın ve yeni kimlik ediniminin de başlangıcıdır. Yabancılaşma hem kendine dönük bir kimlik yitimi hem de zamana, mekana, değerlere ve toplumsal rollere göre sosyolojik bir çözümlerdir.

Anahtar Sözcükler: Birey, Toplum, Kimlik, Yabancılaşma, Yeni Dünya

ABSTRACT

Any attempt to explain the new developments of the present world without a reference to the concepts of community or the individual will be futile as regards comprehending new cases / values or terms. While the human quality determines the main quality of any age by piercing into time, setting and humanistic values, in time, all these concepts begin to determine the quality of humans and the age they live in. In today's postmodern world, which rests upon simulacrum and visuality, the individual comes to the fore, and, at the same time, becomes an insignificant object of the global market where everything is converted into profitable objects. The new human is being transformed from sociality into individuality, and then into a simple imaginary image, which forces him/her to destroy his connection with physical, psychological and social dimensions. Such disconnection is the starting point of a double-layered alienation and adoption of a new identity. Alienation is both a loss of identity on a personal level and a social dissolution as regards time, setting, values and social roles.

Key Words: Individual, Society, Identity, Alienation, the New World

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

АННОТАЦИЯ

В современном мире не возможно понимать новые явления/ценности /понятия не имея в виду мировые процессы, индивидуальные и общественные идеи. В виду того, что свойство человека проникается во время, место и ценностях, определяя основной характер эпохи, наряду со всеми свойственным человеку характером начинает определять общие свойства индивида и самой эпохи. Человек, в современных постмодернистических коммуникациях, опирающийся на виртуальность и визуальность, выходит на первый план и одновременно эволюционируется как субстанция общего рынка. Новый человек, эволюционирующий от общительности к индивидуализму, уходит в виртуальный мир и отрывается от физического, духовного и социального мира. Это является началом двумерного отчуждения и приобретения новой идентификаций. С отчуждением человек теряет самоидентификацию и с точки зрения социологии, пространства, времени и ценностей теряет свою роль в обществе.

Ключевые слова: индивид, общество, личность, отчуждение, новый мир.

“Pozitif bilimlerdeki ilerlemeler sonucunda teknolojik gelişimin hızlanması ve bu olumlu atılımın toplumda sağladığı geçici bir refah artışı; akla tapınma noktasında maddeyi Tanrılaştırmış ve Tanrı’yı yeryüzünden kovmaya kalkışmıştır. Şehir / kent kültür itibarıyla refahı, çağın kazanımlarını paylaşan insanların oluşturduğu yüksek seviyeli bir toplumsal organizasyon gibi görünürse de aslında yabancılaşma, kalabalıklaşma ve yağınlaşma tehlikesiyle yüzyüze gelmiş bir çözükle değerler sembolü haline dönüşmüştür.” (Korkmaz, 2015:131).

İnsan, belirli bir zaman kavramı içinde, geçmişten geleceğe hafızası, şimdiki zamandaki eylemselliği ve gelecek tasarımları ile mekana bağlı / bağımlı biçimde yaşar. Zaman içinde bellekte oluşturduğu bilgi birikimi sayesinde, yeni toplumlar kurar, yeni düzenler oluşturur ve kendini sürekli bir değişimin içinde bulur. İnsan, belleği sayesinde, ilkel toplumdaki günümüz elektronik çağına kadar, kendi varoluşunu farklı biçimlerde deneyimlemiştir. Geçmiş nesillerin / uygarlıkların bilgi ve düşün birikimini arkasına alarak, kendisine daha uygun uygarlıklar kurmuştur. Din, teknoloji, ideoloji, sosyal kurumlar, yasalar ve kültürel kodlarla değişimin izi sürülerek, insanın geçirdiği dönüşümün nitelik ve nicelik açısından değerlendirmesi yapılabilir. Asıl sorun, insanın kendisi ve çevresindekiler için kurmaya çalıştığı / toplumun / düzenin ve onun eşlikçisi değerlerin / normların / kuralların, insana ne kadar uygun olduğudur. Değişimin / dönüşümün kaçınılmazlığı bir gerçektir, ama değişen insan doğası mıdır yoksa, sadece dış koşullar mıdır? Eğer, insan doğasının ilkel zamanlardan günümüze kadar, her an evrildiğini / değiştiğini / dönüştüğünü söylersek, o zaman, eski ile bağımızı tümü ile koparmış ve adına insan dediğimiz varlığı yeniden tanımlamaya ihtiyaç duyar hale geldiğini iddia etmiş oluruz. Öte yandan, değişen insan doğası değil de, salt değerler, yaşam tarzları, normlar, sosyal kurumlar vb insan ile ilgili ama onun da dışındaki olgular ise, o zaman, değişen dış dünya karşısında değişmeyen insan doğası sıkıntılar çekmekten, kendini uyarlamaya çalışırken, zorluklar yaşamaktan, kimi zaman değişim hızına ayak uyduramamaktan, geri kalmaktan, ötekileşmekten ve yabancılaşmaktan kurtulamaz.

Değişimin kendine özgü dinamikleri bulunur; teknolojinin hızı, mekanı daraltan, kısaltan icatlar, çevresel etkenler, ekonomik kaygılar, siyasi kurumlar ve dünyanın içine girdiği yeni paylaşım tasarımları, uluslar arası rekabet, ...vb. Toplum dediğimiz olgu ise bireye dayalıdır. Aynılığı hedefleyen organik bir bütün gibi görülen toplum, içindeki

ayrışmalarlar ne kadar az oranda uğraşmak, kendi içinde ne denli ortak değerler üretmek, bir bütün olmayı ne kadar başarmak durumunda olursa, değişimin / dönüşümün karşısında o kadar güçlü bir uyum sağlama yeteneğine kavuşur. Öte yandan, insan doğasının temel nitelikleri, nesneyi kendine uydursa bile, kendisinin nesneye ve dış koşullara uyumunu o kadar hızlı ve rahat biçimde gerçekleştiremez. Aynı toplum diye bir şey yoktur. Cinsellik, cinsiyet, ekonomik, etnik, sosyal, dini, ahlaki, kültürel, ideolojik, düşünsel, psikolojik, coğrafik vb pek çok unsur, aynılığın / homojenliğin / ortaklığın / bütünlüğün / birliğin karşısında ayrıştırıcı / farklılaştırıcı güçler olarak karşımıza çıkar. Üst sosyal yapıların alt birimlerden oluştuğu göz önüne alındığında, en genel kavramlardan, daha alt kavramlara doğru atılan her adım, ayrışmanın ve farklılığın katlanarak belirgin hale geldiği bir resmi ortaya çıkarır. Genelin karşısında öznel olanın, evrenselin karşısında yerelin, ulusal olanın karşısında etnin, merkezi olanın karşısında talinin, ortak olanın karşısında aykırılığın, kabul edilenin yanında reddedilenin, iyinin yanında kötünün vb tüm karşıtlıkların insana özgü değerler ve konumlandırma açısından belirli normlara / kıstaslara göre yapılan göreceli tasarımlar olduğunu unutmamak gerekir. Toplum olmanın, hele de ortak bir değer sistemi üretmenin, asıl zorluğu burada yatar. Birey, kendi biricikliği / benzersizliği ile kendine kurduğu bir dünyanın içinde toplum denen sosyal oluşuma yukarıda sayılan ve daha da genişletilebilecek öğeler kadar farklı noktalardan aykırı düşebilir. İşte, adı her ne ise, hangi etkenler / kavramlar / değerler bakımından olursa olsun, bireyin kendiliğini kurduğu / oluşturduğu / tanımladığı / benimsediği / inandığı / doğru bulduğu herhangi bir açıdan daha üstte yer alan genel / ortak kavramlarla çelişkiye düşmesi yabancılaştırmanın en olduğunu belirler; “*Kendi insanlarından bağlarının kopuk oluşu ile yabancılar kendilerini 'tamamen özgür' hissederler. Ancak bu çeşit bir özgürlüğün tam ve mükemmel adı yalnızlık ya da tek başlıktır. Bu yararsız ve sınırsız can sıkıntısı ya da azami derecede bir hali hazırlık durumudur. ... Kendini bağlayıcı her şeyden kurtulmuş, boşluktaki yabancı bir hiçtir ve sahip olduğu hiçbir şey yoktur.*” (Kristeva, 1991:12). Bireyin bir yandan özgür diğer yandan da bağımsız olması durumudur, çünkü değerler sistemine kendisini bağlayacak / ilintilendirecek / eklemleyecek pek çok benzerliğin dışına itilmiştir. Benliğin bizlik kavramından kopuşunu anlatan yabancılaştırma, kümeleşmeyi / ortaklığı / aidiyeti bir olasılık olmaktan çıkarır ve sadece birer bağımsız ada biçimindeki varlık alanını belirler. Üstelik bireyi tanımlayan adalar arasında ya çok az bir bağlantı vardır ya da hiç bulunmaz.

Aykırılığı, uyumsuzluğu anlatan yabancılaştırma, bireyin ruhsal evreninde olduğu kadar sosyal yaşantısında da önemli kırılmalarla kendini gösterir. Birey, toplum içinde iken, dışındalık hisseder; “*Kendisini gerçekleştirmek için dilini pratiğe dökemeyen ve iletişimi sadece bir işaretler dizgesi şeklinde bodur kalan toplum, bilincine varamadığı bir yabancılaştırmayı yaşar*” (Williams, 1990:64). İnsanlar arasında konuşma, dilsel iletişim bulunur bulunmasına, ancak samimiyetten uzak, sadece en temel ihtiyaçları gidermek üzere kullanılmış, alışkanlığa dayanan bir iletişimdir. Anlamak ve anlaşılacak üzerine sosyal varlığı ile yönelen / kurgulanan insan doğasının, kendine dönerek, dışsal yaşantısında önemsizleşmesi, kavranabilir / anlaşılabilir / anlamlandırılabilir bir yaşamı, bu tarzda bir iletişim(sizlik) yolu ile gerçekleştirmesi, bir taraftan bütünlük duygusunun yitimi, öte yandan insanın kendi gerçeğini sadece kendisine ait bir aynada tek başına seyretmesidir. Tümel olabileceği gibi, tikel özneler aracılığıyla gerçekleştirilen, en saf hali ile bir kopuşu / kopukluğu ve birbirinden uzaklaşmayı / savruluşu ifade eder.

Kopuş ve savrulma, en eski toplumlardan beri var olagelen bir olgudur, ancak en derin biçimi ile mekan değişimlerinin / göçlerin / yeni ekonomik ilişki tarzlarının / yaşam biçimlerinin / teknolojik icatlara sırtını dayayan dünya algısının / rekabetin yarattığı acımasızlığın ve zamansızlığın, yaşamı bir ekran ardından izleyerek imgeler ve gözle

algılanabilen görüntüler şeklinde anlamaya çalışmanın belirlediği modern dünyanın daha da öne çıkardığı bir insan gerçeğidir. Birey, değişim / dönüşüm karşısında şaşkınlık içinde debelenen, bir an anladığını sandığı herhangi bir şeyi, kısa bir süre sonra anlamadığı farkedilen bir konumdadır; “*Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. ... Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler*” (Berman, 2004:27). İmgelerin sınırsız sunumu, bireyi, sanal bir kahramanlık algısına yönelterek, sahte bir kendini önemseme duygusu yaratır. Kişi, birden, yeni heyecanlar yaşayacak, kendi içinde yatan gücü harekete geçirecek, gelişip dünyanın efendisi konumuna yükselebilecek, dünyayı değiştirecek bir hayal aleminde bulur kendini. Oysa eyleme geçmek bir tarafa, atılan ilk adımda, yapılan ilk sorgulamada, gözlerimizin önündeki perdeyi sıyrıp bizden öteye ilk bakışımızda, güçsüzlüğümüzün, hayat karşısındaki kırılmalığımızın ve önemsizliğimizin farkına varırız.

Kendimizi, yenilemek zorunda hissetmemiz, içe daha fazla dönmemiz anlamına gelir; eski halimizi silmek / yıkmak / düzeltmek, bize imgelerin anlattığından çok daha zordur. Kendimizi yıkmak, kendimizle çelişmeyi zorunlu kılar; eski, uyumsuz özelliklerin yerine yenilerini koymak, eski benin reddi ve yeni bir kimlik kurulumu için, teknolojik bir ifade ile “reset”lemektir. Resetleme ise, belirsizliğin ve yıkımın, sürekli bir dönüşümün sonucu olan yıpranmanın, ayak uyduramamanın diğer adıdır. Her insan, her türlü koşula uyum sağlayamayacağı gibi, aynı koşullara aynı düzeyde de tepki veremez. Tepki eksikliği, geride kalmayı, birleşmemeyi, uyumsuzluğu getirir. Birey, ya yalnızlaşır ve yabancılaşır, ya değişimi tümü ile inkar eder ve kabuğuna çekilir, ya da dönüşse bile eski kendisi olamayacağı için kırık dökük bir bileşkeye dönüşür; “*Modern birey sanayi toplumu modernliğinde belirlilikler ve kalıplar içinde yorgun ve bıkkın iken süre-gelen modernlikte aşırı bireyselliğin ve denge bozucu belirsizliklerin de katkısı ile daha da mutsuzdur. Çeşitli politikalar doğrultusunda kendisinden sürekli değişmesi istenmekte, ne ruhsal ne de bedensel olarak bu duruma uyum sağlayamadığından, yetersizlik duygusu eşliğinde neredeyse zihinsel sağlığını yitirmeye başlamıştır. Bu koşullar altında birey çözümü kendi içinde aramakta, belki de çıldırmamak için, aslında savunma mekanizması olarak beliren fantazilere sığınmaktadır.*” (Talu, 2010:164). Hangisi olursa olsun, birey hangi gerçekliği kurarsa kursun, ne türden bir ödünleme yolunu seçerse seçsin, ortaya çıkan sonuç, bir nesneleşmedir. İnsan, duygularının yerine başkasının beğenilerini yaşadığı için duygu yitimine uğrayabilir; doğrularını savunamayıp, kendine uymayan ilkeleri benimsemek zorunda kaldığı için başkalaşır; gereksinimi duymadığı nesnelere / davranışları / rolleri benimseyerek onların esiri olabilir. Her üç olasılık da, aslında farkına varmasak bile, bir yabancılaşmadır, çünkü bu süreç, tüketim mantığına göre gerçeğini uyarlamaya başlayan insanın trajik bahtsızlığıdır. Yabancılaşmanın vardığı boyut, Samuel Beckett’in **Waiting For Godot** oyunundaki Vladimir ve Estragon adlı kişilerin arasındaki iletişimsizliğe benzer. Her ikisi de birbiriyle konuşur gibidir, oysaki her birinin konuşması diğerinden bağımsız bir monolog halinde seyredir. Diğerinin varlığı ve konuşması bir iletişime dönüşmez, sadece birbirlerinin varlığını onayan ve yalnızlığın fiziksel boyutunu ortadan kaldıran niceliksel bir konumlamadır. Nitelik açısından her birisi varlığının ve insanlığının ispatı için hem diğerine hem de sözcüklerine ihtiyaç duyar. Modern insan da, kendi varlığının kanıtı olarak tüketime yönelmiştir ve ne kadar nesne tüketir, onları çevresinde bulundurur ya da onlara sahip olursa, kendi varlığının da somutlaşmasını sağlar gibidir. Oysa, başkasının sözü, nesnesi, tüketimi, beğenileri, düşünceleri ben öznesinin kimliğini kurmak yerine onu başkalaştırır ve öteki olarak yeni bir benlik konumunu ortaya çıkarır.

Toplumsallaşma, eytişimsel ilkeye göre, bireyselleşmenin tersidir. Ancak, karşıt bir bakış açısı ile, birey olmadan toplumsallaşmanın imkanı bulunamaz, çünkü toplumu belirleyen ana unsur, bireylerin biraraya gelerek ortak bir yaşamı oluşturmalarıdır. Bireyleşme, duygu, düşünce ve kimlikle ilgilidir. Olaylara, olgulara, kavramlar karşı duygusal tepki geliştirebilen, düşünen, gözlem yaparak sorgulayan ve kendini tanımlayabilecek nitelikleri kişiliğinde barındıran bir insan tipini gerekli kılar. Öte yandan, bir birey, duygusal tepkiler geliştirebilirse, bu tepkilerin her an olumlu ve yapıcı olması da beklenemez. Düşünen ve sorgulayan kişinin ise zaten olumsuzlukları, aykırılıkları, uygunsuzlukları da sorgulaması kaçınılmazdır. Kendi öznel nitelikleri varsa, bunları korumak ister ve genel, toplumsal niteliklerle kendi niteliklerinin çatışması durumunda, kendi öznelliğini önemsemeye eğilimli olur; *“Bireyin toplumsal yaşamdan kopuşu, kişisel ihtiyacı ve inziva özlemini tetikle(r) ve bireyi özel hayata ve yalnızlığa mahkûm (eder),”* (Talu, 2010:147). Uzlaşmaz karşıtlığı oluşturan bu çelişkili varlık durumu, bireyin toplumla ilişkisini, kendisi ile temasını, algısını ve değerlendirmesini zorunlu hale getirir. Karşılaştırma ise, ya uyarıcılığın ya da inkarın başlangıcıdır. Uyarıcılık da inkar da, etki anlamında, neredeyse birbirine koşuttur. Her iki koşulda da, birey bir yönü ile eksilmeye mahkûm kalır. Sosyal rollerimize büründükçe ve gittikçe çeşitlenen, ayrışan, çoğalan yeni konumlandırmalara girdikçe, kendimizi kendimizden daha da uzaklaşır halde bulma tehlikesini yaşarız. Bu tür bir uzaklaşma, Giddens'in belirttiği gibi, aklın, mantığın, ilerleme ülküsünün bir şiarı dönüştürüldüğü, *“modern çağda ortaya çıkmıştır”* (Giddens, 1993:137). Sanayi devrimi ile başlayan makinanın hükümlerine, eskiden makinaya, toprağa, doğaya ve nesneye hükmeden insanın köleşmesine yol açar. Makina karşısında, ileri teknolojik icatların gücüne yenilen insan, değer yitimine uğrar ve evrendeki konumlandırmasını kolay formüllerle açıklayamaz olur. Bilgi dünyasının hızla dayanan yapısı karşısında, çoklu imgeler yağmuruna tutulan birey zihni, sürekli değişen çevresi ve insanlarla giderek karmaşıklaşan bir ilişkiler ağı kurmaya zorlanır; *“Simmel büyük kentten kalabalığında bireyin görsel izlenimlerle kuşatılışının bir şekilde yabancılaşma duygusunu güçlendirdiğini anlatı(r),”* (Talu, 2010:146). Zamana, imgelerin yarattığı dünya tasarımına, değişen mekana ve her an yeni bir görüntü, davranış biçimi ve değer normları ile kendini ifade eden kitlesel insan ordusuna yenilen tekil birey, kendini bazen değersiz, güçsüz, kısıtlanmış, önemsiz bazen de gereksiz görmeye başlayabilir; *“Artık bir bireyselleşme projesi olan, risklerin arasında yaşayan, kariyeri için bir yerden diğerine sürüklenen modern bireyin, gerçekten ne bir dostu, ne de bir yeri/yurdu kalmıştır. Evi varsa bile orada huzur yoktur.”* (Talu, 2010:160). Kendini inşa etmek zorunda kalan modern birey, sadece terk edilmişlik hissi, tek başlılık, yersiz-yurtsuzluk, köksüzlük ve huzursuzluk ile karşı karşıyadır (Bauman, 2000). Toplumsal değerler ile bireysel değerlerin çatışması, mekandan koparılan kimliğin yerine konumlandırmaya uygun bir zemin arayışındaki başarısızlığı ve zamanın ileriye giden, akışkan, sıralamalı dizgesinde belirsizlikten kaynaklı tanımsızlık, modern bireyin yursuzluğu, köksüzlüğü ve huzursuzluğunun altında yatan değerlerdir. Ancak, genel anlamı ile, çağımızın insanı, kendi içindeki oluşun boşluktan / oyuktan pek de sebep-sonuç açısından haberdar sayılmaz ve bu yüzden de giderek artan yırtılmalarını / içsel boşluklarını / oyuklarını tüketimle, nesnelere ve imgelerle doldurarak, kendini onamaya başladığı düşüncesine kapılır, çünkü *“sevgiyle değil ama ölümlerle ve kinle birbirine ulanan ömürler, ancak modern meduzalar üretir ve dünyayı cehenneme çevirir,”* (Korkmaz, 2015:20). İşte, çağımızın insan trajedisini belirleyen en önemli unsur, böylesi sahte / sanal bir kimlik kurulumu ile kendini yaşamak zorunda kalan insanın, sevgi ve anlayış yerine nesne tüketimi ile anlam kazanmaya çalışmasının doğurduğu vahşi rekabet ortamındaki açgözlülüğü, ölümlerle beslenmesi ve kinle hareket etmesidir. Bu yeni insan

tipinin yaşadığı boşluk, T. S. Eliot'ın, “*The Hollow Man*” adlı şiirinde belirttiği şekliyle, anlamdan, anlamaktan ve anlaşılmaktan uzak, kendi dünyasında bir tür şizofreni konumudur.

Tarihsel süreçte, aklı ile her şeye hakim olabilen insan, teknolojinin gücü karşısında, insani değerlerini yitiren ve maddi çıkar hesapları yapmaya başlayan bir toplum içinde, iletişimi yok denecek seviyeye indirerek, ihtiyaç giderme ile kısıtlanan kent gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalır. Bu yüzleşme, kendini önemsiz hissetmesine yol açar. Batı toplumunda daha derin biçimde etkisini hissettiren modernist özellikler, son dönemlerde pervasızca dünyanın diğer toplumlarına da sirayet etmiştir. Aklın öne çıkarılmasını salık veren ve duyguları, arzuları, kısacası insanın ilkel yönünü bastırmaya neden olan ve sorgulama yerine koşulsuz itaat talep eden yeni dünya düzeni, yabancılaştırmadan büyük oranda sorumludur. Ortaya çıkan temel olgular çıkarıcılık, fayda ve bencillik olur, çünkü “*ontolojik anlamıyla insan, biyopsişik olarak günah tohumunu içinde taşıyan bir varlıktır,*” (Korkmaz, 2015:37). İnsanın yaşam alanı, kendini kendisi olarak deneyimleyebileceği öznel / mahrem alan, artık işlevsel bir boyuta taşınır. Öznel alanın yok oluşu, başkalarına maruz kalmayı, gizliliği, özneliği kaybetmeyi anlatır ve gizli / öznel / mahrem niteliğini kaybeden kişi artık hayatının bir öznesi olamaz.

Yeni konum, insanın herhangi bir kurala göre değil, o anda kendisinden beklendiği şekle göre davrandığı, genel değerleri reddettiği ve tutarlı bir kişilik sergileyemediği anomidir. Nesneleşme olarak da düşünülebilecek anomiyi, geneli inkar eden aklın kendileşmesi, bir yabancı gibi, salt içgüdüleri ile ilkesizliğe sürüklenmesidir. Kendini, bir insan ve farklı bir birey olarak yaşayamayan kişi, artık nesnelere döner ve herşeye sahip olmak ister. Kendine dönük herhangi bir denetimden uzaklaşan birey, maddi ve zihinsel yaşamının koşulları üzerinde herhangi bir denetim gücüne sahip olamayacak haldedir (Tolan, 2005). Nesne tapınmacılığına dönen insan, sahip olma güdüsünün aşırılığına kapılır ve nesnelere sayesinde kendini gerçekleştirdiği yanılsamasına girer. Nesneye büyük bir açgözlülükle saldırmaya başlayan insan, kendisi dışında bir yaşam sürer; ne nesnenin ne de dış dünyanın kendisinin gerçekliği ile bir ilişkisi kalmaz.

KAYNAKÇA

BAUMAN, Zygmunt. (2000). Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri. (Çev.: Nurgül Demirdöven). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

BERMAN, M. (2004). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi. (Çev: Ü. Altuğ, B. Peker). İletişim Yayınları: İstanbul.

GİDDENS, Anthony. (1993). Sosyoloji. (Çev.: Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir). İhtar Yayınları: İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan. (2015). Yazınsal Okumalar: “Yurtsuzluk İtkisi ve Anayurt Otel”. Kesit Yayınları: İstanbul.

KRİSTEVA, Julia. (1991). Strangers to Ourselves. (Trans.: L. S. Roudiez). Harvester Wheatsheaf: Hampstead.

TALU, Nilüfer. (2010). “Modernlik Söylemi: Endişeli Bakışlarda Modern Birey”. *METU, JFA*, 1010/1, s.: 141-171, METU Yayınları: Ankara.

TOLAN, Barlas. (2005). Sosyoloji. Gazi Kitabevi: Ankara.

WİLLİAMS, Raymond. (1990). Marksizm ve Edebiyat. (Çev.: Esen Tarım). Adam Yayınları: İstanbul.

**KARİYER BASAMAKLARINDA KADININ DÜŞMANI OLARAK KENDİSİ:
SÜPER ANNE
SENDROMU, GÖRÜNMEZ KADIN SENDROMU VE KÜLKEDİSİ
SENDROMU**

**WOMAN AS HER OWN ENEMY IN CAREER PATH: SUPERMOM
SYNDROME, INVISIBLE WOMAN SYNDROME AND CINDERELLA
SYNDROME**

**ЖЕНЩИНА, КАК САМ СЕБЕ ВРАГ В ТЕЧЕНИИ СВОЕЙ КАРЬЕРЫ:
СИНДРОМ СУПЕР МАТЕРИ, СИНДРОМ НЕВИДИМОЙ ЖЕНЩИНЫ И
СИНДРОМ ЗОЛУШКИ**

Şafak GÜNDÜZ*

ÖZ

Organizasyonların günümüzün giderek zorlaşan koşullara uyum sağlamasında en önemli aktörlerini, iş yaşamının sosyal sermayesi olan çalışanlar teşkil etmektedir. Yeni üstlendikleri rol ve sorumluluklar; çalışanlar üzerinde belirgin baskılar oluşturmakta, söz konusu baskılarla başa çıkmakta zorlananlarda ise birtakım psikolojik güçlükler ortaya çıkmaktadır.

İnsan ilişkilerinin yoğun biçimde yaşandığı örgütlerde iş yaşamının gerektirdiği birtakım davranış biçimleri belirlenmektedir. Profesyonel yaşamda yazılı olmayan kurallar çerçevesinde yürütülen ilişki biçimleri; örgütün yapısına, kültürüne ve iklimine göre farklılıklar gösterebildiği gibi bireyin özelliklerine göre de şekillenmektedir. Bireyler, örgüt veya kendilerinden kaynaklı nedenlerle her zaman sağlıklı ilişki biçimleri yürütmeyebilmekte, çeşitli sendromlarla karşılaşabilmektedirler. Psikolojik hastalık grubunda yer almayan sendromlar, örgütsel davranış disiplininin kapsamına girmektedir.

Bu çalışmanın amacı, genellikle iş yerinde genellikle kadınlarda ortaya çıkan ve yine kadının kendi kendine zarar veren ve kadınları iş yaşamındaki mücadelede güçsüzleştiren sendromlar hakkında farkındalık yaratarak iş dünyasının kariyer dinamiklerine dikkatleri çekmektir. Bu çalışmada, çok sayıdaki sendrom içinden, özgün bir üçlü seçki yapılmış; kadınlarda görülen ve kadının kendisinden kaynaklanarak iş yaşamındaki konumuna olumsuz olarak yansıyan Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu ve Külkedisi Sendromu ele alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sendrom, Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu, Külkedisi Sendromu

ABSTRACT

The most important actors who face challenging conditions in organisations are undoubtedly the employees, who are the social capital of business life. The new roles emerging due to many changes put a great pressure on employees and the ones who have difficulty in combating them may have some psychological problems.

*. Yrd. Doç. Dr, Maltepe Üniversitesi, safakgunduz@maltepe.edu.tr.

There is “business etiquette” in organisations which are the places heavily intertwined with human relationships. Those professional relationships determined with unwritten rules are shaped with determinants such as organisational structure, culture and climate as well as individual characteristics of the employees. Individuals could not succeed in having healthy relationships due to organisational or personal reasons. Thus, some syndromes may occur which are not considered psychological illnesses, and can be studied within the frame of Organisational Behaviour discipline.

The aim of this study is to affect the career dynamics of business life by creating awareness about a couple of syndromes that arise among women and harm them by weakening them in the struggle of business life. Three determined syndromes; Supermom Syndrome, Invisible Woman Syndrome and Cinderella Syndrome will be discussed in this study.

Key Words: Syndrome, Supermom Syndrome, Invisible Woman Syndrome, Cinderella Syndrome

АННОТАЦИЯ

В современных организациях, где всё больше усложняются условия работы, основным социальным капиталом для поддержания деловой жизнью является фактор персонала. Все новые инициативы и ответственности оказывают очевидное давление на сотрудников. В связи с этим, появляется ряд психологических трудностей.

В организациях, с активными человеческими отношениями, требуется некоторые формы поведения для продолжения активной деловой карьеры. В профессиональной карьере, в рамках неписанных правил, устанавливаются разные формы отношения, воздействующие на структуру, культуру и атмосферу организации. Сами формы отношения же меняются в соответствии характером индивида. Индивиды не всегда могут устанавливать здоровые отношения с организацией и в самом коллективе. В связи с этим, можно столкнуться с разными синдромами. Синдромы, не входящие в группу психологических заболеваний, относятся к системе организационно-поведенческой дисциплины.

Цель этой статьи, обратить внимание на такие синдромы, при которых женщины вредят сами себя и обессиливаются в течении своей жизнеспособной карьеры. В статье, из многочисленных синдромов, рассматриваются три синдрома – синдром супер матери, синдром невидимой женщины и синдром золушки.

Ключевые слова: синдром, синдром супер матери, синдром невидимой женщины, синдром золушки.

GİRİŞ

Yoğun iş ortamında hiç durmadan çalışıp dinlenmek, masadan kalkıp bir su içmeye dahi vakit ayıramayacak durumda kalmak, sıkça karşılaşılan gerçeklikler olarak ortaya çıkmaktadır. Rekabet ortamına, yüksek kariyer beklentileri de eklendiğinde birey, içinden çıkamadığı birtakım sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar ise beraberinde bireyin belirli sendromlar yaşamasına yol açmaktadır.

Bireyin ruhsal yapısına bağlı olarak gösterdiği davranış biçimlerinin irdelenmesi, psikoloji alanına girmektedir. Örgütlerdeki davranış biçimleri ise endüstriyel psikoloji

alanının konusunu teşkil etmektedir. Bu çalışmada, bireylerin örgüt içi davranışlarında ortaya çıkan belirli sorunlara dikkat çekmek hedeflenmiştir. Henüz tam olarak psikolojik bir rahatsızlık şeklinde tanımlanamamış sendromlardan, kendi aralarında benzerlik gösterenler ele alınmıştır. Çalışanların iş hayatında sergiledikleri davranışlar işletme bilim alanının bir alt dalı olan örgütsel davranışın konusu olarak belirginleşmektedir. Sendromlar, tam olarak psikolojik hastalıklar grubunda yer almayan davranış biçimleri olarak ele alınmaktadır. İş yaşamında sıklıkla bu sendroma sahip kişilerle bir arada çalışmak durumunda kalınmaktadır. Bu çalışmanın amacı, psikoloji biliminin temel kuramlarını derinlemesine incelemek ve psikolojik problemlere çözüm önerileri getirmek olmayıp, örgütlerde sıklıkla yaşanan ve sendrom olarak adlandırılmış belirli sorunlara değinmek ve söz konusu sorunlarla mücadele adına farkındalık yaratmaktır. Dolayısıyla, çalışmada ele alınan sendromlar Örgütsel Davranış disiplininin çerçevesinde irdelenmiş ve izah edilmiştir.

Örgütsel davranış, bir örgütün sosyal sermayesi olan insan ögesinin davranışlarını anlayarak daha tahmin edilebilir, dolayısıyla kontrol edilebilir hale getirmeye ilişkin olarak bu davranışları örgüt içinde inceleyerek tanımlamaya yönelik bir disiplindir. Davranışlarıyla bütünleşik bir sosyal sermaye, daha mutlu çalışanlar anlamına gelmektedir (Çiçek, 2014). Örgütsel davranış, bu çalışmada ele alınan türden davranış biçimleri üzerinde yoğunlaşmakta ve davranışı etkileyen kişilik, örgüt kültürü ve psikolojik etmenleri irdelemektedir.

İş yaşamında çok sayıda sendrom ortaya çıkabilmektedir. Bu sendromların başlıcaları ise şunlardır: “İşsiz Kalma Korkusu Sendromu”, “Geride Kalanlar Sendromu”, “İyi Asker Sendromu”, “Behemot Sendromu”, “Midye Sendromu”, “Tükenmişlik Sendromu”, “Gözlük Sendromu”, “Tek Yol Sendromu”, “Peter Pan Sendromu”, “Kırık Cam Sendromu”, “Dinozor Sendromu”, “Aptal Puma Sendromu”, “Spagetti Yönetim Sendromu”, “Titanik Sendromu”, “Gözden Düşme Sendromu”, “Ayıışığı Sendromu”, “İkarus Sendromu”, “Kraliçe Arı Sendromu”, “Sindrella Sendromu”.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde, çalışma yaşamında ortaya çıkan sendromların sınıflandırılması üzerine yapılmış bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. Sendromlar genellikle uniseks, erkeklerde görülen, kadınlarda görülen, liderlerde görülen vb. türlerde kategorize edilmektedir. Bu çalışmada; çoğunlukla kadınlarda görülen, kadının kendi kendine olumsuzluklara kaynaklık eden ve kariyerinin önüne engel olarak koyduğu üç sendrom incelenmiştir. Çalışmada ele alınarak açıklanan sendromlar sırasıyla şunlardır: Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu ve Külkedisi Sendromu.

2. PROBLEM

Kadınların, erkeklerle birlikte aynı platformda yer aldığı iş dünyasında cinsiyet ayrımcılığına dayalı durumların gözlemlenebilmektedir. Ayrıca, kadınların hemcinslerine karşı negatif tutumlar sergileyerek onların kariyer gelişim süreçlerinde engel olmaya çalıştıkları da bilinen bir gerçekliktir. Asıl dikkat çekici olan ise kadının, kendi kendine engel teşkil edici tutum ve davranışlarının içinde olabilesidir. Bir diğer deyişle kadınlık bu tür durumlarda; ne erkekten, ne de kendi hemcinsinden değil de kendinden kaynaklı bir zararlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kadının iş dünyasındaki kendi rolüne karşı olumsuz nitelikler taşıyan, bilinçli ya da bilinçsiz müdahalesi olarak gösterilebilecek Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu ve Külkedisi Sendromu bu çalışmada incelemeye konu edilmiştir. Bu çalışmayla pratik anlamda sağlanılmak istenilen katkı, kadının iş yaşamındaki ilerlemesinin önündeki kendinden kaynaklı (*self-sourced*) engeller hususunda farkındalık yaratmaktır. İşletme bilimi ile ilişkili disiplinlerden biri olan örgütsel davranış

literatüründe, bu çalışmada ele alınan sendromlara kısaca ve değiniliyor olmasına karşın, yeterli düzeyde bilgilendirici (*informative*) ve farkındalık sağlayıcı bilgiye ulaşılabilmesi mümkün olamamaktadır. Bu çalışma öncesi insanlarda en sıklıkla karşılaşılan çeşitli sendromlar analiz edilmiştir. Yapılan sentez sonucu, sendromlardan üçünün kadınlarda ortaya çıkmakta, kendi kendine olumsuz yönde yansımakta ve kariyerinin önünde engel teşkil etmekte oluşturduğu belirlenmiş, söz konusu ilişkilendirme perspektifinden hareketle, literatürdeki bilgilerin sistematize edilmesini sağlamak amacıyla bu çalışmanın yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Ele alınan sendromlar, işletme yazınında kavram olarak henüz yeni olduğu için, bu literatür taraması şeklindeki çalışmanın, daha sonra yapılması muhtemel olan araştırma ve incelemeye anlamlı katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir.

Çalışmada, Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu ve Külkedisi Sendromu üzerine yapılan araştırmalar detaylı bir biçimde disiplinlerarası perspektifle incelenmiş olup, kavramsal ve kuramsal çerçevesinin sunulmasına çalışılmıştır.

3. KAVRAMLAR

3.1 Sendrom ve Ortaya Çıkış Sebepleri

Çalışmanın konusunu oluşturan sendrom; Türk Dil Kurumu sözlüğünde “belirge” yani “belli bir hastalığı işaret eden belirti ve bulgular bütünü” ve “sorun, mesele sıkıntı” olarak tanımlanmaktadır. Antik Yunancada ise *sun* “birlikte” *drome* ise “koşma” anlamına gelen *sundrome* sözcüğünden türeyen türemiştir. Yani birlikte olan, birlikte ilerleyen anlamı taşımaktadır.

Sendrom; başlangıçta aralarında bir ilişki yokmuş gibi duran, ancak bir araya geldiğinde tek bir olgu olarak kendini gösteren belirtiler ve bulgular bütünüdür (Merriam Webster Dictionary). Tıpta bu bulgular eğer bir hastalık ile açıklanabilir hale gelirse artık kuramsal olarak hastalık adını almaktadır. Ancak günümüzde nedenleri bilinip de artık hastalık olarak adlandırılacak birçok sendrom, yine geleneksel olarak adını sendrom olarak korumaktadır. Kalıtsal sendromlardan olan “Down Sendromu” ve “Edinsel Bağışıklık Noksanlığı Sendromu” (*AIDS- Acquired Immune Deficiency Syndrome*) tıpta en bilinen sendromlardır. Günlük yaşamda ise “Pazartesi Sendromu”, “Huzursuz Bacak Sendromu”, “Tükenmişlik Sendromu”¹ gibi psikolojik kökenli sendromlar kulağımıza sıkça gelmektedir.

Sendromların ortaya çıkışında² bireysel faktörler, yani kişinin kendisi, işin niteliği ve örgütsel sebepler yer almaktadır. Bireyin eğitim, aile, yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerinin yanı sıra, geçmiş yaşantısı, iş deneyimleri, içinde bulunduğu ruhsal durum, ekonomik koşulları, kaygıları, hırsları, beklentileri vb. gibi bireysel faktörler bir takım

¹ Tükenmişlik Sendromunu ilk olarak Freudengerger gönüllü sağlık çalışanları üzerinde yaptığı bir araştırma ile ortaya atmıştır ve onlarda görülen yorgunluk ve hayal kırıklığına bağlı olarak gelişen işi bırakma olarak tanımlanmıştır. Sağlık örgütündeki tükenmişliğe bağlı olarak iş bırakma harici doğan diğer sonuçlar; hastalar ve yakınlarından gelen yakınmalarda artış, hasta bakımının kalitesinin düşmesi, işe gelmemede artış, çalışanlar arası iletişimde sorunlar yaşanması, fiziksel ve duygusal sorunları baş göstermesi olarak sıralanabilir. Sendromun bu sağlık örgütünde ortaya çıkış nedenleri de yapıcı eleştirisi azlığı, yaratıcı çabaların gösterilmemesi, demokratik olmayan ve katılımcılığı desteklemeyen hiyerarşik yapılar, personel değerlendirme ve teşvik sistemlerinin kurulmamış olması ve örgüte karşı duyulan güvensizlik olarak sıralanabilir.

² Sendromların muhtemel ortaya çıkış sebepleri ismini vermek istemeyen iki iş yeri psikologu ile yapılan derinlemesine görüşme sonuçlarına dayanan ortak görüşlerinden derlenmiştir.

deforme davranış biçimlerine yol açar ve bu da sendromlara sebebiyet verir. Bu deforme ve anomali gösteren davranış biçimleri de diğer çalışanlar tarafından genellikle fark edilmektedir. Bazen de bireyler bu durumu çok başarılı bir biçimde kamufle edebilmekte, ancak bu durum çevreye daha da zarar verici bir durum oluşturabilmektedir.

İşin niteliğine bağlı olarak birey çok fazla sıkıntı ve sorun yaşamaya maruz kalabilir ve bunun sonucunda yıpranabilir. Çok fazla başkalarına çare olmak durumunda kalınan işler bu anlamda oldukça yıpratıcı olabilmektedir.

Örgütün çok düzenli çalışıyor olması ya da aksine yoğun belirsizliğin olması durumları, bireyin bu sisteme ayak uydurmakta güçlük yaşamayı yine sendromların ortaya çıkmasına yol açan sebepler arasında sıralanabilir.

3.1.1 Süper Anne Sendromu (*Supermom Syndrome*)

Kadınlar iş dünyasındaki yerini aldıktan sonra bir yandan da ev hayatlarını aksatmadan sürdürebilme ihtiyacı içindedirler. Annelik içgüdüleri kadın çalışıyor olsa bile çocuklarına karşı sorumluluklarını aksatmadan yerine getirme çabasını içermektedir. Öte yandan medya kanallarının kadınlar üzerinde oluşturduğu anne olsa bile fit ve sağlıklı kalma ve görünme baskısı da ev ve iş yaşamı arasında mekik dokuyan kadınlar için psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Modern çağın kadını ve özellikle de annesi için oluşan “Süper Anne Sendromu”, diğer adıyla “Zorlanmış Anne Sendromu” ya da “Modern Anne Sendromu” halsizlik, konsantrasyon güçlüğü, çarpıntı, migren, depresyon, cinsel istekte azalma gibi bir çok psikosomatik sorunu da beraberinde getirmektedir. Genellikle eğitilmiş, çalışkan, titiz, mükemmeliyetçi ve hırslı kişiliklerde baş gösteren bu sendromun belirleyicileri şunlardır: modern şehir hayatının güçlükleri, toplumsal rol ve sorumluluklar, akraba, arkadaş ilişkilerindeki beklentiler ve annelik olgusunun sosyal tanımı (Besser vd., 2010: 292).

Günümüzde eğitim ve kariyer olanakları artan kadının kendisinden geleneksel olarak beklenen rollerinde azalma olmamasının yarattığı çelişki sonucu bu tip bir sendrom doğal olarak ortaya çıkabilmektedir. Erkek eşit hatta daha bile iyi eğitim alabilen kadın bu emeğinin karşılığı olarak kariyer beklentisi içine girmektedir. Bu yolda kendisine, evlilik hayatının ve çocuk sahibi olmanın engel olmayacağını ispat çabası da beraberinde gelebilmektedir. İş hayatında erkeklerle rekabet platformunda mücadele eden kadının, evdeki geleneksel rolü eşliğinde iyi bir eş olarak kocasının bir adım gerisinde durmak, gerektiğinde alttan almak çelişkisini yaşamayı da ayrıca ironiktir.

Kariyerde mükemmellik, ev işlerinin ve düzeninin yürütülmesinde titizlik ve çocuk eğitiminde bir numara olma hırsları bu sendromun en belirgin özelliğidir. Kadının hem aile bütçesine katkı sağladığı için çalışmasının değer görmesi, öte yandan da ev işlerini geleneksel anlamda aksatmadan yürütebilmesi beklentisi kadın üzerinde baskı yaratmaktadır. Üstelik de bu baskının yine kendi cinsinden geldiğinin altının çizilmesi önemlidir. Aktif olarak iş yaşamında yer almayan kadınların sürekli olan çalışan annelerin sağlıklı nesiller yetiştirebileceği yönündeki inancının aksini ispatlama çabasına giren çalışan annede, Süper Anne Sendromu baş gösterir. Bu sendromu yaşayan anne, söylenenleri haksız çıkarmak için çalışmayan anneden çok daha üstün bir performans gösterme ihtiyacı içine girer. Zaten işe giderken çocuğunu yalnız bıraktığı hissiyle sürekli suçluluk duyan anne kendi hissettiği açığı kapatmak için doğal olmayan bir performans kaygısı yaşamaktadır.

Alaska Valiliği yapmış, 2008 Amerika başkanlık seçimlerinde başkan yardımcısı adayı olan ve o dönem beş küçük çocuk annesi Sarah Palin'in (1964) seçim kampanyalarında aldığı en büyük eleştirisi, bir annenin nasıl olur da böylesi bir kariyer peşinde olabileceği

yönündeydi. Muhafazakâr görüşleriyle bilinen Palin ise muhafazakâr bir süper anne görevi üstlenerek, bile bile Down Sendromlu çocuğunu dünyaya getirerek, kadınların geleneksel annelik kavramını bir kenara bırakmadan süper annelik rolünü benimsemesinin örneklerinden birini vermiştir (Shreiber, 2011).

Medyanın baskısıyla sürekli fit kalmaya çalışmak, bunun için spor yapmak, cemiyet içinde bulunmak, sohbet etmek, misafir ağırlamak ve üstelik bunu en iyi şekilde yapmak, eşinin ailesine karşı sorumluluklar yerine getirmek ve bunları iyi bir anne olmaya çalışarak yapan kadının, çocuğu üzerinde farkında olmadan yarattığı baskı sendromun asıl tehlikeli uzantısını oluşturmaktadır. Kendisinin içinde bulunduğu zorlayıcı hayata çocuğunu da hazırlamaya çalışan bu mükemmeliyetçi ve sürekli kasan anne çocuğuyla vakit geçirirken bile amaç odaklı aktivitelere yönelmektedir. Balıklara yem atmak, sarılıp masal anlatıp uyumak, birlikte yemek pişirmek, yürüyüşler yapmak gibi aktivitelerin yerini, oyun gruplarına katılma, drama, müzik dersi aldırma, yaz okuluna yollama vb. alır. Sürekli bu koşturmacaya maruz kalan ve kendisine hızla sunulan imkânlarla alışmış bu çocuklarda da kendi kendini oyalayamama başlamakta ve şikâyetçi, mızımız, minnet etmeyen, doyumsuz, mutsuz bireylere dönüşmektedirler (Şengel, 2016).

Süper annelik çalışan kadına verilen en büyük nişanelerden biridir. İşinde başarılı birçok kadına bunu çocuklarla beraber nasıl yürüttüklerinin sorulduğuna sıkça rastlanır. Feminist çalışmaların da irdelediği konulardan biri olan Süper Anne Sendromu kadınların geleneksel rollerinden uzaklaşmaya başladığı günümüzde dahi annelik rollerinin ağır basması nedeniyle kadınları yoğun bir biçimde etkisi altına almaya devam etmekte ve birçok çalışan kadında çoklu kişiliklerin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Hem çalışıp hem de evdeki işlerini ve anneliği bir arada yürütmeye çalışan kadın asla bitmeyecekmiş bir enerjisi varmış izlenimini vermek için çok ağır bir bedel ödeyerek çaba göstermektedir. Oysa hiçbir enerji ve kaynak sonsuz değildir. (Spada, 1988) Bu kadar güçlükle mücadele eden kadınlarda da Tükenmişlik Sendromu yaşamak kaçınılmazdır.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyetin büyük oranda faili olan “annelik” (Metin, 2011: 91) rolünü her şeyin önüne koyan kadın bu bağlamda kariyerinin önüne kendisi bir set çekmiş hale gelebilmekte ve yükselme olanakları sunulsa dahi annelik ile bunun zor olacağını düşünerek uzak kalmaya çalışabilmektedir.

3.1.2 Görünmez Kadın Sendromu (*Invisible Woman Syndrome*)

Kadınlara toplumsal cinsiyet olarak yüklenen bir takım roller bulunmaktadır. Örneğin kadınlar erkekler gibi yüksek sesle konuşamaz, gülemez. Oturmaları kalkmaları erkeklere göre daha dikkatli olmalıdır. İsteklerini dile getirmekte çekimser olmalıdır. İşte bu erkek egemen toplum olmanın bir ürünü olan toplumsal cinsiyet nedeniyle kadına biçilen bu rollerin iş yaşamında da benimsenmesi sonucu ortaya “Görünmez Kadın Sendromu” çıkmaktadır. Bu sendrom tamamıyla toplumsal cinsiyet algısının iş yaşamında yoğun bir şekilde kendisini gösterme biçimi olarak ifade edilebilir.

Küçükken görünmez olma, başka insanların neler yaptığını sihirli bir biçimde görme isteğinde olmayan çocuk hemen hemen yok denilebilir. İş dünyasında da böyle olunması, iş arkadaşlarımızın hakkınızda ne konuştuğunu bilebilmek de kulağa cazip gelebilir. Ancak bunun tam tersi, yani fiziksel olarak görünür olup da kimse tarafından fark edilmemek pek de istenen bir durum olmayabilir (Dünya, 2014).

Kadınlar iş hayatında da sosyal yaşamdaki gibi başlarını öne eğerek işlerini sessiz bir biçimde yapmayı yeğleyebilmektedir İşte kadınların bu sakin bir biçimde başları önünde iş

yapma biçimini Hint asıllı Chitra Nayak “Görünmez Kadın Sendromu” olarak adlandırmaktadır (Carey, 2016; Hamm, 1997).

Birçok erkek yönetici kadınların söylediklerini fazla dikkate almadığından, erkekler aynı şeyi söylediklerinde daha çok dinlendiklerinden, kadınlarda ister istemez bildiklerini bile saklama eğilimi olması çok da yadırganmamalıdır. Üstelik kadınlar reddedilme hissine erkeklerden daha duyarlıdır. Örneğin, evlilik teklifi gibi tekliflerin erkekten geliyor olmasına beyni kodlanmış kadın herhangi bir teklifte bulunurken tedirgin olabilmektedir.

Bir diğer dikkat çekici nokta da toplumsal rol olarak erkeğin sözünün daha çok geçmesini benimsemiş kadının kendi kendine sessiz kalmayı tercih etmesidir. Ya da erkeğin yaptığı bir davranışı kadın yaptığında bunun daha anormal bir davranış biçimi olarak benimsenmesidir. Örneğin bir erkek görüşlerini net söyleyebilir, daha da ileri gidip kabul görmezse sinirlenip öfkelenebilir. Ancak bunu bir kadının yapması “yakışık almaz” ve kadına hemen “cadı” yaftası yapıştırılabilmektedir.

İlerleyen yaşla beraber kadınlar kendini giderek daha da görünmez hissettiği bir takım araştırmalarla ortaya konmuştur. Bunun sebeplerinden birisi kadınların ileri yaşlarda daha izole hissetmeleri olduğu ileri sürülmektedir (Tutvesson, 2016). Bunun da adı bir diğer iş yeri sendromu olan “Orta Yaş Kariyer Sendromu”dur³ (*Middle Age Career Syndrome*). Raggins vd. (1998) iş yaşamında görülen bir diğer sendrom olan “Cam Tavan Sendromu”nun⁴(*Glass Ceiling Syndrome*) kadınları erkek yöneticilerin istediği “görünmez” olma eylemine ittiğini savunmuştur.

Kadınların kariyer yolunda ilerleyebilmeleri için bu sendromdan bir an önce kurtularak kendi kendilerinin reklamlarını yapmaya geçmeleri gerekmektedir. Elbette kişinin kendisini sürekli olarak över boyutta ne yaptığını anlatması hoş değildir. Ancak kişi kendisinin reklamını yapmadığı sürece ne yaptığı da başkaları tarafından kolayca fark edilmeyebilir. Mükemmelliğini anlatmak yerine çalışmalar sonucu elde edilen somut sonuçlar paylaşılabilir. Bunların arasından örgüt için hayati olanların keşfedilmesi son derece önemlidir. Yöneticilerin yeteneklerini keşfederek ihtiyaç duyduğunda direkt temasa geçebileceği unutulmamalıdır. Sendromla başa çıkma adına atılabilecek bir diğer adım da kadınların reddedilme ve başarısız olma korkusundan sıyrılarak beklenti ve isteklerini ilgili yöneticilere iletmek konusunda kararlı olmaları gerekliliğidir (Nayak, 2014).

Kadınları görünmez olma yapan farklı etmenler de söz konusudur. Erkeklerin kadınların başlarına bela diye yollandığı inancıyla oluşan Helen Sendromunun⁵kadının

³ İngiltere’de Warwick Üniversitesi ile ortak çalışma yürüten bir grup ekonomist iş tatmininin orta yaşta azaldığını ortaya koymuştur. Genç yaşlarda hayalini kurduğu kariyeri henüz elde edemeyerek paniğe ve umutsuzluğa kapılan kişilerin yaşadığı bu kriz “Orta Yaş Kariyer Sendromu” olarak adlandırılır. Bu sendromun neden özellikle orta yaşta belirdiğine ve sebeplerinin ne olduğuna dair yapılan çalışmalar sürmektedir ancak henüz cevap bulunamamıştır.

⁴ Her tip örgütte yüksek pozisyonlara gelmeyi isteyen ve bunun için mücadele eden kadınlar bir takım engellerle karşılaşır. Kadınlar örgütte belirli bir seviyeye, genelde orta kademeye kadar yükselmekte, yönetici olabilmekte, ancak bir yerden sonra terfi beklerken tam olarak ifade edilemeyen bir dizi nedenden dolayı bu beklentilerine ulaşamamaktadır. İşte bu durum “Cam Tavan Sendromu” olarak adlandırılmaktadır. Muhtemelen, yükselmeye çalışırken kafalarını çarptıkları tavanın belli belirsiz olmasını ifade etmek için cam benzetmesi kullanılmıştır.

⁵ Birçok kültürün mitlerinde kadınların erkeklerin başına bela olsun diye yollandıkları inancına rastlanmaktadır. Zeus’un kadınları insanlığa ders vermek için gönderdiği ve kadınların güzelliklerinden dolayı erkeklerin başına dert açtıkları anlayışı günümüzde iş dünyasına giren

bilinçaltına verdiği suçluluk duygusu da onu görünmez yapıyor (Kulkarni, 2010) olabilir. Erkeklerle kuşatılmış bir dünyada da gördüğü baskıya artık buyun eğerek neredeyse bundan haz alma noktasına gelmiş olması da (Stockholm Sendromu⁶) görünmezliği oluşturabilmektedir. Daha geride kalarak rahat yaşayacağını düşünen kadın daha da yorgun düşüp Tükenmişlik Sendromu yaşayabilmektedir.

3.1.3 Külkedisi Sendromu (*Cinderella Syndrome*)

Dilimize Külkedisi olarak çevrilmiş olan *Cinderella* masalında bilindiği üzere, üvey annesi ve iki üvey kız kardeşiyle birlikte yaşayan ve evin tüm işlerini gören Külkedisi “beyaz atlı prensini” beklemektedir. Masalın verdiği mesajlardan biri de bu çabayı hiç gocunmadan en sonunda bir ödüle kavuşacağına inanarak yapmasıdır.

Psikolog Colette Dowling tarafından kadınların bağımsızlık korkusu üzerine 80’lerde yazılan kitapta ortaya atılan “Külkedisi Sendromu” başkarakter Külkedisi gibi; güzel, yardımsever, iyi kalpli, çalışkan, her işin üstesinden layıkıyla gelebilen bir kızın bir sebeple içinde bulunduğu duruma karşı çıkmayıp bunu kabullenmesi benzetmesi şeklinde kendini göstermektedir. Kadınlar bir şekilde bilinçaltında başkaları tarafından bakılma isteği içindedirler. Bu istek yaş ilerledikçe de artmaktadır. Kadınların birçoğu kendine güven sorunu yaşamakta ve bir erkeğin himayesine ihtiyaç duyabilmektedir. Kendine güven duysa bile bağımsızlık hissi dişiliklerinden ödün verecekleri inancını yaratabilmektedir (Saha ve Safri, 2016: 119, The New York Times, 1981).

Külkedisi Sendromunun bir diğer boyutu da sürekli çalışıp didinerek karşılığında ödül beklemektir. İş dünyasında bizden beklenenden fazlasını yapmak, bu kadar çok çaba göstermek gereksizdir. Sürekli emek sarf edip buna hiç ses çıkarmadan razı olmak ve en sonunda da günün birinde tıpkı Külkedisi gibi ödüllendirileceğimizi beklemek Külkedisi Sendromu olarak adlandırılmaktadır. Üzerine düşenden fazlasını yapıp takdir edilmediğini düşünmek bu sendromun en belirgin özelliğidir.

Yaptığımız işler sayesinde sevileceğimizi düşünmek gereksizdir. Çünkü sevgi karşılıksızdır. Külkedisi’nin üvey annesi ve kardeşleri de ev işlerini kendileri yapabilirler. Buna rağmen itirazsız bu işleri yapmak gereğinden fazlasını yapmak⁷ anlamına gelir. Bir

kadınlara karşı erkeklerde hala hüküm sürmektedir. Truvalı Helen, Cleopatra, Anne Boleyn başa bela açan kadın figürleri arasında sayılabilecek örneklerdir. Güzel olmalarının lanetini (*curse of beauty*) yaşayan bu kadınlar hep erkeklere bela getirmeleriyle anılmaktadırlar. Çok eski hikâyelere dayanan ve kadın güzelliğinin erkeğin hayatındaki olumsuz etkisine yüzyıllar boyunca sahip olmaya şartlanmış erkek beyninin iş yaşamında da aynı olumsuz düşünceye sahip olması “Helen Sendromu” olarak adlandırılmaktadır.

⁶ Psikiyatrist Nils Bejerot tarafından literatüre kazandırılan “Stockholm Sendromu” ismini 1973 yılında İsveç’in başkenti Stockholm’da yaşanan bir rehin alma olayından almıştır. Bu yaşanan olayda, rehine kendisini altı gün süreyle rehin alan banka soyguncusuyla aralarında geçen diyalogların sonucu onunla empati kurmuş ve ona âşık olmuştur. Olayın ardından soyguncu ve rehinciye savunmakla kalmayıp nişanlısından bile ayrılarak onun hapisten çıkmasını beklemiştir. Bu durum birçok rehine-rehine ilişkisinde gözlemlenmiştir. Bu olayın örgütlerde cereyan etmiş biçimi de *Psychology Today* dergisinde bir iş yeri travması olarak şu şekilde tanımlanır. İş yerinde yöneticiler çalışanlara ne kadar kötü davranırsa davranırsa, çalışanlar yöneticileriyle aşırı empati kurarak adeta özdeşleşirler ve ilişki daha da derinden bağlanma şeklinde ilerler. Rehinenin kendisini rehin alandan korkması gibi benzer bir durum görülür. Çünkü yönetici çalışanın kaderini elinde tutar.

⁷ İngilizcede bu kavram *overfunctioning* olarak adlandırılmıştır. *Functioning* burada hayatı yönetmek anlamına gelmektedir. Bireyler hayat yönetiminde *overfunctioning*, *optimal functioning* ve *underfunctioning* olarak üç tiptir. İlk gruptaki bireyler, kendilerinin üstlenebileceğinden fazla

annenin; çocuğu kendi işini görebilecekken didinip durup her işi çocuğu için yapması buna örnek olarak gösterilebilir.

Külkedisi sendromunun bir başka özelliği de tıpkı beyaz atlı prensi bekler gibi mükemmel bir işi ya da terfi beklemektir. Ancak iş hayatında her zaman masallardaki gibi mutlu son olmamaktadır. Kendileri için bir şey yapmayı başkalarının kendisi için bir şey yapmasını iş hayatında da bekleme yanlılığına düşen kadınlar Külkedisi Sendromuna yakalanmıştır denilebilir. Genellikle arı gibi çalışkan olan bu bireylerin çekingen davranıp yaptıklarını yöneticilerine göstermeden bir gün görüleceğini beklemesi bir yanlılıktır. İş yaşamında sadece çalışıp durmak yeterli olmayabilir. Bireyin dış görünüşüne de özen göstererek varlığını ortaya koyması, Külkedisi gibi çekingen ve silik durmaması gerekmektedir. Külkedisi Sendromu kadını iş yaşamında gerçekçi olmayan “beyaz atlı prens” beklentisi içine sokmaktadır. Erkeklerde ise bir gün piyangodan para çıkacağı inancıyla işe ilgisizlik şeklinde bu sendrom baş göstermektedir (Muddock ve Fulton, 1996: 61). Yine bir çok erkek doktora bekledikleri terfi gelmeyince bu sendromun belirtileri görülmektedir (Moaward, 2016).

Külkedisi sendromunun bir diğer kendini gösterme biçimi de masalın sonunda çektiği tüm sıkıntıların ödülü olarak prensine kavuşan masal kahramanının bu başarı öyküsünün özendiriciliğine bireyin kendisini kaptırmasıdır. Ben de aynı şekilde sebat edersem günün birinde ödüllendirilirim düşüncesi olmadık görevlerin üstlenilmesine yol açar ve bu da beraberinde Tükenmişlik Sendromunu getirir.

Kadınlarda psikolojik bağımlılığın temeli olarak görülen ve bir diğer adı da “Külkedisi Kompleksi” olan bu sendrom kadınların tercihen erkek olan baskın bir karaktere sığınma ihtiyacını ifade eder. Tıp Sözlüğü’nde “bağımsız olma korkusunun beraberinde getirdiği başkalarına bağlı yaşama isteği” (The Free Medical Dictionary) olarak tanımlanan bu sendromun temelinde kadınların küçük yaşlardan beri aşırı korumacı ebeveynler tarafından korunmaya çalışılması, kendilerini hep güvende hissedecekleri koşulda olmaya yönlendirilmeleri yatmaktadır. İçinde buldukları koşulu değiştirmek için fazla çaba harcamazlar. Erkekler gibi özgürlükleri için değil, tam aksine bağımlılık için koşullandırılırlar. Kadına geleneksel olarak yüklenen bağımlı olma davranış biçimi onların bağımsızlıklarını kazanmanın yolunun ancak bir erkek kurtarıcıyla mümkün olabileceğini düşüncelerine yol açar. Smith (1975) bir çok liseli genç kızın okul yıllarında hemen evlenip çocuk sahibi olma isteklerini bu sendrom ile açıklamaktadır ve bunun önüne geçmenin ancak iyi bir eğitimle olabileceğini vurgulamaktadır. Çalışmasının üstünden 40 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen sendromun hala kadınları etkisi altına alması da düşündürücüdür. Bağımsız olabilmek için bir erkeğin himayesine girmenin ne denli bağımsızlık sayılabileceği de ayrıca ironiktir. Külkedisi başkarakter olarak kadınların başarılı olmasının yolunun güzel, itaatkâr, sabırlı, gerekirse kendisini kurban eden ve

sorumluluk alır. Her şeyin üstesinden gelmeye çalışır. Sürekli başkaları için didinip dururlar. Verilen işleri son teslim tarihine uygun olarak ayarında ve makul ölçülerde yapan, kendi üstlenmesi gerekenden fazlasını üstüne almayan kişilerin durumuna *optimal functioning* denir. Bir diğer grup da *under functioning* durumundadır ve bunlar hayatlarının yönetiminde, rollerini doldurup görevlerini yerine getirmede pek de yetenekli sayılmazlar. Yeteneklerinin altında işlerde çalışmayı tercih ederler. Potansiyellerini açığa çıkarmamaktadırlar. Başkalarının hayatlarını yönlendirmesini isterler. Dışarıdan bakıldığında tembel ve yetersiz görünürler. İşte *overfunctioning* grubundakiler bu *underfunctioning* grubunda yer alanların hayatlarını üstlenir konumdadır. Kendileri yapmazsa diğer grubun asla yapmayacağını düşünürler ve değerleri anlaşılmadığında da kırgınlık hissederler.

masum görünüşlü olmasından geçtiğinin bir sembolüdür. Sosyal normların sentezi olarak ortaya çıkan ancak örneklemeleriyle sosyal normların bizzat oluşmasına sebep olan bu peri masalları aynı mutlu sona ulaşamayan kadınlarda güven erozyonu, anksiyete bozukluğu ve iş yerindeki fonksiyonlarını yerine getirememe gibi durumlara yol açabilmektedir (Saha ve Safri, 2016: 118).

Külkedisi Sendromunun karşılıksız ve koşulsuz bir şeyler yapma boyutu bir diğer iş yerinde kendini gösteren “Şehit Sendromu” ile benzer özellikler taşımaktadır. Yıllık izne bile ayrılmadan aralıksız çalışma, işleri bırakıp gidince başkasının asla yapamayacağını yeri doldurulamaz olduğunu ve daha ileri boyutta izne çıkıldığında dönünce tanınmayacağını düşünme gibi semptomların görüldüğü Şehit Sendromuna bir diğer adıyla “kurban kompleksine” yani mağdur psikolojisine sahip olmak anlamına gelmektedir. Genellikle çocukluktan gelen düşük benlik saygısı olan kişilerde görülen bu sendrom sürekli olarak başkaları için çalışıp didinme ve bunun sonunda da ödüllendirilmeyi bekleme şeklinde kendini gösterir. Dini öğretilerin bir kısmının özünde de tüm acılara katlanma ve sonunda da çekilen acılardan dolayı ödüllendirileceği inancı bulunmaktadır. Yaşamında kendinden başka herkesin ihtiyaçlarını ve beklentilerini kendininkinin üstünde tutan Şehit Sendromu mağdurları bu sendromu kendi seçimlerinden dolayı yaşamaktadır. Acı çekmeyi sorunlardan kaçmaktan daha onurlu bir davranış biçimi olarak görürler ve davranışlarını görev aşkı ve sevgi ile temellendirirler (Hampson, 2013: 30). İşte Külkedisi Sendromuna yakalanmış kadın da tıpkı Şehit Sendromuna yakalanmış birisinin belirtilerini gösterebilmekte, bu da uzun vadede başka karşılıksız gözüken emeklerinin karşılığını bekleme evresine geçme ve bulamayınca aşırı huzursuzluk yaşamaya mahkûm kalma şeklinde bir çıkmaza girmektedir.

Sendromlara isim verilirken etkileyici olmaları bakımından genellikle mitolojik karakterler ya da masal kahramanları tercih edilmektedir. Her disiplin kendi bakış açısıyla bu öykülerin ilgi çekici kısımlarını değerlendirerek isimlendirme yapabildiği unutulmamalıdır. Örneğin Külkedisi Sendromu, masalın başkahramanı Külkedisi'nin gece 12.00'den sonra tekrar eski haline dönmesinden esinlenerek tıpta bazı hastalıkların gece ağırlaşması ile ilgili yine bu tabir kullanılmıştır (Mideo vd., 2012: 10). 1954-200 yılları arası tam 119 tıp makalesinin başlığında Külkedisi metaforu kullanılmıştır (Cameron, 2005) Yine eğitimde öğrencileri için her türlü sihri yapabilen öğretmenlere öğrencilerin düşkünlüğünü anlatmak için de yine Külkedisi Sendromu tabiri kullanılmıştır (Wolfe, 1992: 103). Sosyolojik araştırmalarda “başka bir ülkede yaşamın çok daha iyi olduğu inancı” Külkedisi Sendromu olarak anılmaktadır (Stoecker, 2000: 131). Bu çalışmada ise iş yerinde yaşanan ve kadınlarda sıklıkla görülen Külkedisi Sendromu tasvir edilmeye çalışılmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada kadınların erkeklerle birlikte mücadele ettiği iş yaşamında kadınlarda ortaya çıkarak kendi kendine kariyer anlamında zarar verdiğini gösteren üç sendrom ele alınmıştır: Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu ve Külkedisi Sendromu. Bu üç sendromun ortak yanı genellikle kadında ortaya çıkarak kadının kendi kendine yaptığı kötülüğe dönüşüyor olmalarıdır. İş yaşamında kariyer basamaklarında kadınlar kendi kendilerine çelme takarak ilerlemelerinin önünde yine kendileri engel teşkil etmektedir. Zaten kadının daha geç katıldığı ve kendine bir yer edinme çabasında olduğu iş dünyasında karşı cinsten gelen önyargılı ve engelleyici davranışlar kadının kariyerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir de buna kendi zulümleri eklenince kadınların iş yaşamı daha da çıkmaza girmektedir. Örgütlerin İnsan Kaynakları departmanları ve tüm yöneticiler

bu sendromların örgütlerde oluşabilecek olumsuz etkilerini en aza indirmek ya da yok etmek için gerekli çabayı göstermelidirler.

Kadının toplumsal kimliği ile şekillenen bu sendromlar aslında şüphesiz erkek egemen toplumların dayatması sonucu kadının kendi algısında oluşturduğu şablonların ürünüdür. Kadın; toplum inşası sonucu yaratılan “kadın” kimliğini iş dünyasına taşıdığı anda rekabetin gerisinde kalmayı ve sadece bu kimliğin gereklerini yerine getirmeyi seçebilmektedir. Bu sendromlara çözüm önerisi sunmak daha çok Psikoloji bilimi ile İşletme disiplininin disiplinlerarası yürüteceği çalışmalarla mümkün olacaktır.

Ölçümlenebilen bir olgunun daha kolay kontrol altına alınabileceğinden hareketle araştırmacılara bu sendromlar ile ilgili ölçüm araçları geliştirmeleri önerilmektedir.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK SİNEMASININ ULUS-DEVLET POLİTİKALARIYLA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE TURKISH CINEMA AND THE NATION-STATE POLICIES DURING THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

ОБЗОР ОТНОШЕНИЙ ТУРЕЦКОГО КИНО С ПОЛИТИКОЙ “ГОСУДАРСТВО-НАЦИЯ” РАННЕГО РЕСПУБЛИКАНСКОГО ПЕРИОДА ТУРЦИИ

Ali Haydar SOYSÜREN* – Necip YILDIZ**

ÖZ

1890'lı yıllarda Türkiye topraklarına giren sinema, azınlıkların rağbet gösterdiği bir alan iken, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan itibaren devletin ve Müslümanların bu alana girmeye başladığı gözlenmektedir. I. Dünya Savaşı'nda ordu-merkezli olarak başlatılan sinema faaliyeti, Cumhuriyet döneminde özel sektörün hâkimiyeti altında devam etmiştir. Özel sektör, Cumhuriyet değerlerine ve cumhuriyetin kuruluş sürecine ilişkin filmler yapmışsa da, devletin, yeni rejimi yerleştirme sürecinde sinemayı doğrudan bir araç olarak kullanmadığı görülmektedir. Sinemanın dünya çapında kabul gördüğü, ses ve görüntü birlikteliğinin kitleler üzerinde önemli etkiler yarattığı bir dönemde, imparatorluktan ulus-devlete yönelen Cumhuriyet yönetiminin, bu alanı zayıf bırakması dikkat çekicidir. 1920'li yıllarda devletin sinema alanında sahip olduğu tutum, korumacı-devletçi bir modelin yerleşmeye başladığı 1930 yılı itibarıyla de gözlenmektedir. Devletin doğrudan müdahalede bulunmadığı ve zayıf bir özel sektörün inisiyatifindeki yerli sinemanın, yabancı sinemanın hâkimiyetindeki piyasada etkin bir aktör olamadığı görülmektedir. Yerli sinemanın aleyhine gelişen bu durumun yarattığı gerilim, 1930 yılı boyunca Cumhuriyet gazetesi ve 1929-1930 döneminde Sinema gazetesine yansıyan ulusçu tepkiler üzerinden izlenebilmektedir. Yabancı filmlerin halka sunulmasında Fransızca alt yazıların kullanılması, Türkçe harflerin küçük puntolarla yazılması, eleştirmenlerce milliyetçi bir refleksle karşılanmıştır. Bununla birlikte sinemanın, rejime doğrudan değilse de, modern yaşam tarzı ve kadın erkek ilişkileri üzerinden dolaylı ve pasif bir destek sağladığı iddia edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Devletçilik, Özel Sektör, Sinema, Uluslaşma, Kültürel Devrim, Laiklik

ABSTRACT

While cinema which entered Turkey in 1890s was an area in which the minorities showed interest, it is observed that the state and the Muslims started to enter into this area specially since the WWI. The cinema which started as a military-centered activity during the WWI, continued under the dominance of the private sector during the Republican

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İİBF, hsoysuren@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İİBF, necipyildiz@gmail.com

period. Although the private sector produced films on the Republican values and the republican foundation process, it is observed that the State did not use the cinema as a direct means to establish the new regime. It is remarkable that the Republican administration, which turned from the empire to the nation-state at a time when cinema had a world-wide appeal and the coupling of audio and vision had an important effect on the masses, left this area weak. It is observed that the State's attitude towards the cinema sector during the 1920s continued during the 1930s, when a protectionist-statist model started to be established. It can be seen that the national cinema, to which the state did not directly intervene and which was under the initiative of a weak private sector, could not become an active actor in the sector dominated by the foreign cinema. The tension which is created by this situation that worked against the national cinema, can be traced through the nationalist reactions reflected in the Cumhuriyet newspaper and the Sinema magazine of 1930, which we focused upon. The use of French subtitles in foreign films presented to the public as well as the smallness of the type size of the Turkish letters used, are met with a nationalist reflex by the critics. Nonetheless, it can be argued that cinema provided an indirect and passive, if not a direct, support to the regime via modern life style and male-female relationships.

Key Words: Early Republican Period, Statism, Private Sector, Cinema, Becoming a Nation, Cultural Revolution, Secularism

АННОТАЦИЯ

В Турции киноиндустрией начали заниматься с 1890-х годов. Он пользовался большим спросом со стороны меньшинств. Наряду с этим, с началом первой мировой войны само государство и исламское общество стали интересоваться этой сферой. Во время первой мировой войны само киноискусство занимало центральное место в армейской среде. После установления республики переместилось в частный сектор. Несмотря на то, что частный сектор снимал кинофильмы о ценностях ресубликанского строя и процессе создания республики, государство, всё таки, не применял киноиндустрию в качестве прямого инструмента. Надо обратить внимание на то, что в переходный период от империи к национальному государству, правительство обращала мало внимания к киноиндустрии. При том, когда во всём мире его применяли как средство звукового и изобразительного воздействия над массами. С 1920-х годов государство с целью создания папеченско-этатического моделья страны ночало укреплять свои позиции в киноиндустрии, которое продолжалось и в 30-е годы. Здесь нужно отметить о непрямом вмешательстве госудастрва в киноиндустрию, что привело к созданию слабого частного сектора в этой индустрии и она не смогла конкурировать с зарубежной киноиндустрией. Такая обстановка привела к напряжению. Информация о таком положении имеется в печатных средствах, таких как газета “Джумхуриет” 1930-го года и газета “Синема” 1929-1930-х годов. Показ иностранных фильмов с титрами на Французском, а под этими же титрами на Турецком но с маленьким шрифтом, привело к возбуждению национальных рефлексов и критике. Наряду с этим можно сказать, что поводом пассивной поддержки киноиндустрии со стороны государства стал современный образ жизни и показ женских и мужских отношений.

Ключевые слова: ранний республиканский период, этатизм, частный сектор, синема, культурная революция, секуляризм.

GİRİŞ

Bu çalışma, sinemanın Osmanlı İmparatorluğu'na giriş yaptığı 1890'lı yıllardan 1930'lu yılların başına kadar geçen dönem içerisinde Türkiye'deki gelişimini ve siyasetle etkileşim sürecini ele almaktadır. Çalışmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel süreç ve sinemadaki yerleşme çabasının boyutları ortaya konulmuştur. Çalışmada Osmanlı'daki sinema mirası ele alındıktan sonra, Cumhuriyet rejiminin sinema yaklaşımına odaklanılmaktadır. Çalışmanın amacı, ulus-devlet inşa sürecinde sinemanın yüklendiği kültürel ve siyasal fonksiyonu ortaya koymaktır.

Çalışmamızın sorunsalı; Cumhuriyet yönetiminin, 1923-1930 döneminde kültürün her alanına yoğunlukla müdahale ettiği halde, sinema alanını neden görece özerk bırakmayı tercih ederek, bu alana etkin bir müdahaleden geri durmuş olduğudur.

Literatürdeki bilgiler ile Cumhuriyet gazetesi ve Sinema gazetesindeki veriler göz önüne bulundurulduğunda, bu sorunsala şöyle bir açıklama getirilebilir: öncelikle, Cumhuriyet yönetiminin, Sovyetler Birliği gibi, sinemanın siyaset ve kültür üzerindeki muazzam önemini yeterince idrak etmemiş olduğu görülmektedir. İkinci olarak, Cumhuriyet rejimi, sinemanın siyaset ve kültür üzerindeki etkisini idrak edebildiği ölçüde, mevcut sinemacı kuşağın Cumhuriyet değerleri ve yaşam tarzı üzerinden rejime pasif destek sağlamalarını yeterli adanmıştır. Üçüncü olarak ise, ekonomik anlamda devletin bütçesinin yeterli olmadığı gerekçesi de gündeme getirilebilir.

Sonuç olarak, bu makale uluslaşma sürecinde sinemanın üstlendiği rolün boyutlarını sorunlaştırarak, devletin uluslaşma sürecinde sinemayı bir araç olarak neden yeterince kullanmadığı meselesini aydınlatarak literatüre özgün bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan miras özetlenmiş, bu kapsamda I. Dünya Savaşı itibarıyla, devletin sinema piyasasına bir aktör olarak girmesi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Milli Mücadele'den 1920'li yılların sonuna kadarki dönem, özel sektörün öne çıkan rolü ekseninde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, yabancı etkinin hâkimiyetinde şekillenen sinema faaliyetine karşı geliştirilen milliyetçi refleks ekseninde, ulus-devlet bağlamında sinema-siyaset ilişkisi ele alınmıştır.

1- Sinemada Osmanlı Mirası

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik, kültürel tercihlerinde, Batı etkisinin arttığı bir dönemdir. Bu etki, Batıdaki gelişmelerin gecikmeden İmparatorluğa ulaşmasını beraberinde getirmiş ve azınlıklar bu durumu daha da hızlandıran bir rol oynamışlardır. Bu etkileşim ve dönüşüm sürecinin bir parçası olarak sinema 1890'lı yıllarda Osmanlı'ya giriş yapmıştır. O dönemde, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen 'ülke dışı' bir toprak görüntüsüne kavuşan, 'azınlıklar cenneti' sıfatıyla anılan ve 'ortaklaşa dil olan Fransızca'sıyla dikkat çeken Beyoğlu, 1914 yılına kadar sinema faaliyetlerinin ana merkezi olmuştur (Arkın Sinema Ansiklopedisi, 1975: 450)

I. Dünya savaşı, sinemayı devlet politikası doğrultusunda kullanılan bir araca dönüştürmesi bakımından Osmanlı'daki sinemayı yakından etkilemiştir. Halkı savaş atmosferine sokmak için sinemadan yararlanılmıştır. Buna ilişkin adımlardan birisi, Talat Paşa'nın deyimiyle, " 'harbi popüler hale getirecek' çalışmalar"ın bir parçası olarak, 1876-1877 Osmanlı-Rus savaşında Rusların geldikleri en ileri nokta olan Ayestefonos'a

(Yeşilköy'e) diktikleri anıtın yıkılmasıydı (Şener, 1970:12)¹. Yıkımın filme alınması, sinemayı devlet politikasını halka ulaştırmanın aracı olarak kullanmanın bir örneği idi.

Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Almanya ziyareti, sinema alanında kurumsal adımların atılmasını tetiklemiştir. Alman Ordusu'nun sinema faaliyetlerinden etkilenen Enver Paşa, sinemanın asker eğitiminde, yeni silahların tanıtılmasında ve propaganda faaliyetlerinde oynadığı rolü kavramış olarak Almanya'dan dönmüş ve aynı çalışmaların Osmanlı Ordusu içinde de yapılmasını istemiştir (Şener, 1970:13). Bunun neticesi olarak, 1915'te "Merkez Ordu Sinema Dairesi" kurulmuştur. Daire'nin amaçları, cephede savaşan askerlerin hareketleri, askeri fabrikaların çalışmaları, Müttefik ülkelerden gelen yeni silahların kullanımı ve önemli olaylara ilişkin filmler çekmekti(Özön, 1970:11). Sinema Dairesi öncelikle savaş ve devlet katındaki gelişmeleri ele alan belgesel nitelikli filmlere yoğunlaşmıştır². Sinema Dairesi'nin çektiği, haber içerikli, askeri ve propaganda amaçlı filmler, Müttefiklerin gönderdiği aynı tarzdaki filmlerle beraber, İstanbul'daki Askeri Müze'nin bir bölümünde oluşturulan sinema salonunda halka gösterilmiştir (Özön, 1970:11)

Devlet eliyle oluşturulan alt yapı ile yürütülen sinema faaliyetleri, bir süre sonra belgesel nitelikli filmlerin dışına taşarak, öykülü film çekimlerine de başlanmıştır. Ordu Merkez Sinema Dairesi'nin başlattığı süreç³ yarı askeri bir kuruluş olan "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" tarafından tamamlanmıştır (Özgüç, 1988: 8). Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, devlet destekli sinema faaliyetini kesintiye uğratmıştır. Mondros

¹ Söz konusu anıtın yıkılışını filme çekmek için daha önceden Viyana merkezli bir şirketle anlaşılmıştı. Çekim için gelen şirket görevlilerini karşılayan kalabalık ise, savaşın körüklediği ulusal duyguların etkisiyle, bu olayın bir Türk tarafından çekilmesini istemişti. Bunun üzerine, şirket elemanları tarafından, daha önce film gösterimi işinde çalışmış olan ve seferberlik ilanıyla yedek subay olarak askere alınan Fuat Uzkinay'a, alıcının nasıl çalıştırılacağı orada öğretilmiş ve böylece yüz elli metrelik "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı" filmi Uzkinay tarafından çekilmiştir. (Özön, 1970:9-10) Bu filmin gerçekten çekildiğine dair bazı kuşklar dile getirilmişse de (Scagnamillo, 1987:21), bizzat izlendiğine dair tanıklıklar mevcuttur. "Yapımcı, yönetmen, senarist ve oyuncu olarak özellikle fantastik Türk filmlerine imza atan Kunt Tulgar" filmi bizzat izlediğini söylemektedir.(Durmaz, 2014) "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı" filmi ile Fuat Uzkinay, ilk Türk sinemacısı olmaya hak kazanmıştır. Ancak Osmanlı sınırları içinde, bir Osmanlı vatandaşı tarafından çekilen ilk film farklıydı. "5. Sultan Mehmet Reşat'ın Manastır ve Selanik ziyaretleri"ni konu alan ve Milton Manaki tarafından çekilen film 1911 tarihini taşımaktaydı. Milton Manaki'nin, Sultan Reşat'ın Belediye binasından çıkışıyla çekime başlaması üzerine "elindeki garip makinaya (alıcıya) bir anlam veremeyen padişahın mahiyetindekiler hemen araya girip film çekimini engellemek isteyince Sultan Reşat müdahale edip, tarihe geçen o hoşgörüle kuşatılmış sevgi dolu sözcükleri söylemek zorunda kaldı: 'Bırakın çocuk oynasın'".(Gökmen, 1997:48)

² Sinema Dairesi'nin çektiği filmler arasında şunlar bulunuyor: Anafartalar Muhaberesinde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi (1915), Çanakkale Muhabereleleri (1916), Galiçya Hareketi, Galiçya'da 19. Süvari Müfrezesi (1915), Irak Cephesi komutanlığını yaparken ölen Von Der Goltz Paşa'nın Cenaze Merasimi (1916), General Towshend (1916), General Towshend ve Hindli Üsera (1916), Alman İmparatoru'nun Dersaadet'e Gelişi, Alman İmparatoru'nun Çanakkale'yi Ziyareti (1917), Avusturya İmparatoru'nun İstanbul'a Gelişi, Avusturya İmparatoru'nun Askeri Müzeyi Ziyareti (1917), Abdülhamit'in Cenaze Merasimi (1918), Sultan Reşat'ın Cenaze Merasimi (1918), Vahdettin'in Biat Merasimi (1918), Vahdettin'in Kılıç Alayı (1918) (Arkın Sinema Ansiklopedisi, 1975: 454)

³ Yarım kalan bazı filmler için bkz. Arkın Sinema Ansiklopedisi, 1975:454; Moliere'nin "Zor Nikah"ından uyarlanan "Himmat Ağ'a'nın İzdivacı" filminin çekimi, rol alan çoğu oyuncunun Çanakkale Savaşı nedeniyle askere alınmasıyla yarım kalmıştı. (Özön, 1970:11)

Ateşkes Antlaşmasıyla (30 Ekim 1918) birlikte, galip devletlerin Osmanlı mirasını paylaşma yarışına girmesi üzerine, “Merkez Ordu Sinema Dairesi” ve yarı askeri “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti”ne ait araçlar, bir nevi “hile-i şeriye” ile “Malul Gaziler Cemiyeti”ne aktarılmıştır (Şener, 1970:18). Malul Gaziler Cemiyeti, İzmir işgalini protesto mitinglerini filme almanın yanı sıra, bazı kısa metrajlı ve uzun metrajlı filmler de çekmiştir (scognamillo, 1987: 32). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın aynı isimli romanı esas alınarak çekilen “Mürebbiye” filmi, Batı taklitçiliği ve alafranga özentisinin, insanın yaşantısında meydana getireceği “gülünç ve tehlikeli” yanlar işlenerek, o dönem İstanbul’unda “bilinçli ya da bilinçsiz bir protesto özelliği kazanıyordu”(Özön, 1970:19)⁴. Yönetmen Ahmet Fehim’in, sinemasal zayıflıklar üzerinden “Binnaz” isimli filme yöneltilen eleştiriler nedeniyle sinemayı bırakması, “Malul Gaziler Cemiyeti”nin de sinemadan elini çekmesine yol açarken, sinema araçları “Donanma Cemiyeti”ne kiralanmış, ancak “Donanma Cemiyeti”, aktif bir sinema faaliyetine girişmemiştir (Arkin Sinema Ansiklopedisi, 1975: 455-456).

2- Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Ve Özel Sektör Sinemasının Başat Rolü (1923-1930)

Anadolu’daki Milli Mücadele’yle birlikte, İstanbul’daki devlet bağlantılı cemiyetlerin elindeki sinema araçlarının Ankara’ya taşınması, düzenli ordunun kurulması ardından oluşturulan “Ordu Film Çekme Merkezi”ne bir alt yapı sağlamıştır (Şener, 1970:22)

I. Dünya Savaşı sürecinde devletin oluşturduğu alt yapı üzerinde yürütülen sinema faaliyeti, Kurtuluş Savaşı ile birlikte özel müteşebbisin ön plana geçtiği bir alan haline dönüşmüştür. Türkiye Sinemasının bundan sonraki döneminde şirket olarak “Kemal Film” ve ardından “İpek Film”, sinemacı olarak ise Muhsin Ertuğrul’un rolü ön plandadır.

1914 yılında açtıkları salonla sinema alanına giriş yapan Kemal ve Şakir Seden kardeşlerin, yurtdışından film getirip pazarlamak maksadı ile kurdukları Kemal Film, Cumhuriyet’in kuruluş evresinde sinemada önemli bir rol oynamış ve Malul Gaziler Cemiyeti ile TBMM Ordu Sinema Kolu’nu gölgede bırakan çalışmalar yapmıştır. Kurtuluş Savaşı’nı belgelendiren filmlerde, tek yapımcı değilse de⁵ geniş çalışmaların yapımcısı olarak dikkat çekmiş ve belgesel sinemanın ötesine geçen bir faaliyet yürütmüştür. Kurulduğu yıl Malul Gaziler Cemiyeti ile ortak bir yapıma (“Tombul Aşığın Dört Sevgilisi” adlı komedi) imza atan şirket, film çekimlerine asıl olarak, 1922 yılında Muhsin Ertuğrul’la başlamıştır. Muhsin Ertuğrul, 1908’de başladığı tiyatroculuğu, 1911’de Paris’e giderek aldığı eğitimle pekiştirip, kendi adına bir kumpanya kurmuş; 1916 ve 1918’de gittiği Berlin’de sinemayla ilgilenmeye başlamış, 1921’de tekrar gittiği Berlin’de edindiği tecrübelerle bilgisini genişleterek yurda dönmüş ve sinemaya Kemal Film bünyesinde el atmıştır (Güvemli, 1960:235-236)

⁴Filmde, yanına sığındığı Türk ailenin bütün erkeklerini baştan çıkararak Fransız mürebbiye Anjel karekteri ön plana çıkıyordu. Mondros Mütarekesi’nden sonra İstanbul’a tayin edilen Fransız General Francet d’Esperey "Fransızları küçük düşürüyor" gerekçesiyle filmin gösterimini yasaklamıştı. Böylece "Mürebbiye" sansür edilmiş ilk Türk filmi olmuştur. (Özgüç,1990:22,23)

⁵ Bu üç kurumun çektiği filmler arasında “Dumlupınar Vakayii, İzmir Nasıl İstirdat Edildi, İzmir’de Yunan Fecayii, Gazi’nin İzmir’e Gelişi ve Karşılığı, İstanbul’un İtilaf Devletleri Tarafından Tahliyesi, İstanbul’a Ordunun Gelişi kısa ya da Zafer Yollarında, İzmir Zaferi / İstiklal gibi filmler” vardı (Arkin Sinema Ansiklopedisi, 1975: 456)

Muhsin Ertuğrul, ilkin, konusunu güncel bir olaydan alan "İstanbul'da Bir Facia-i Aşk" filmini çekmiştir⁶. Fuat Uzkınay tarafından çekilen "Zafer Yollarında" ise, Büyük Taarruz'dan başlayarak İzmir'in kurtuluşuna kadar geçen olayları ele almıştır. Filmde ordu kuvvetlerinden de yararlanmak suretiyle, tarihsel süreç yeniden canlandırılmıştır. Kemal Film'in Kurtuluş Savaşı'na ilişkin çalışmaları bu filmle sınırlı değildi. Bu şirket; bir kısmı, Amerika ve Avrupa'da da gösterilen, 47 aktüalite filmi ile bir Kurtuluş Savaşı arşivinin oluşturulması bakımından önemli hizmetler görmüştür (Güvemli, 1960:237-238)

Kemal Film, belgesellerin ötesine geçen bir faaliyet yürütmüş ve Muhsin Ertuğrul, Halide Edip'in "Ateşten Gömlek" romanı temelinde, Kurtuluş Savaşı'nı bir sinema filminde işlemiştir.⁷ Kadın rollerinin Rum, Ermeni ve Beyaz Ruslar tarafından canlandırılması geleneği (Arkin Sinema Ansiklopedisi, 1975: 456), bu filmle değişikliğe uğramıştır. Halide Edip'in, olayın ancak Türk kadınları tarafından aktarılabilceği yönündeki düşüncesinin de etkisiyle (Soykan, 1993:28), Türk kadınları sinemada rol almış ve Bedia Muvahhit ile Neyyire Neyyir, bu filmdeki rolleriyle sinemada oynayan ilk Türk kadınları unvanını almışlardır⁸.

Aynı şirket bünyesinde yine Muhsin Ertuğrul'un, Yakup Kadri'nin bir Bektaşî dervişinin hayatı ekseninde yazdığı "Nur Baba" romanını esas alarak çektiği film, işlediği konu nedeniyle Bektaşîlerin tepkisine yol açmıştır.⁹ Muhsin Ertuğrul'un, "Ateşten Gömlek" filmi gibi, 1923'te çektiği "Leblebici Horhor", "Kız Kulesi Faciası", ve 1924'te çektiği "Sözde Kızlar" filmlerinin, önceki filmlerin gördüğü ilgiye ulaşamaması, Kemal Film'in bu işten elini çekmesi sonucunu doğurmuş ve Muhsin Ertuğrul 1924'te İsveç'e, 1925'te ise Rusya'ya gitmiştir (Güvemli, 1960:241).

Kesintiye uğrayan film çekimi, 1928'de İpekçi Kardeşlerin "İpek Film" şirketini faaliyete geçirmesiyle yeniden başlamıştır. İpek Film'de film çekim işini üstlenen kişi ise yine, yurt dışından dönen Muhsin Ertuğrul'du. Muhsin Ertuğrul, "Ateşten Günler"den 6 yıl sonra, Kurtuluş Savaşı konulu ikinci filmini, "Ankara Postası" ismiyle çekmiştir

⁶ "İstanbul'da Bir Facia-i Aşk", güncel bir olaydan alınan konuyla "özgün senaryolu ilk film"di. Büyük ilgi görmüş ve adeta şişelere "para akıtmıştı." (Özgüç, 1990:29-30) Bir aşk ve kıskançlık dramı olan filmin diğer adı "Şişli Güzeli Mediha Hanım'ın Facia-i Katli" idi (Arkin Sinema Ansiklopedisi, 1975: 456)

⁷ Halide Edip'in bizzat savaşta yaşadığı bazı olayları işleminin de etkisiyle, bazen bir belge filmi özelliklerini yansıtan filmin; aynı kıza aşık olan iki gencin Kurtuluş Savaşı ortamında yaşadıkları ekseninde dönen senaryosu şöyleydi: "İzmir'in İşgali sırasında kocası ve çocuğu öldürülen bir genç kadın İstanbul'daki akrabalarının yanına geliyor, İstanbul da işgal edilince Anadolu'ya geçen akrabası ve arkadaşının peşine takılır, İki erkek ve bir kadından müteşekkil kafileye Adapazarı'nda bir erkek daha katılır ve bu dörtlü arasında başlayan ilişki savaşla birlikte sürüp gider" (Şener1970:38).

⁸ Türk kadınların rol alması bazı kesimlerin tepkisine yol açmış, öyle ki film ekibi bazı yerlerde yiyecek temin etme noktasında sıkıntıya düşmüştür.(Özgüç, 1990: 35,37,38) Film, teknik bakımdan mükemmel değilse de, henüz yeni bitmiş Kurtuluş Savaşı'nı işlemiş olmasının etkisiyle "son derece ilgiyle karşılanmıştı" (Güvemli, 1960:240) Dış basında "Türk sinemasının en dikkate değer yapıtlarından biri" şeklinde değerlendirilmişti. (Scognamillo, 1987:45)

⁹ Bu film de, Muhsin Ertuğrul'un ilk filmi olan "İstanbul'da Bir Facia-i Aşk" gibi yine günlük hayattan bir olay seçilmişti. Ancak daha çekilirken film seti bir grup Bektaşî tarafından basılmış, baskından korkan başrol oyuncusu oynamaktan vazgeçmiş ve film polis koruması altında tamamlanabilmişti. Film tamamlanmışsa da, Bektaşîlerin yeni bir hareketinden çekinen işgal yönetimi, gösterilmesine izin vermemiş ve ancak İstanbul'un kurtuluşundan sonra "Boğaziçi Esrarı" adıyla gösterime sokulmuştur (Özön, 1962:76,78).

(Scognamillo, 1987: 48). Bir Fransız sinema gazetesinin (*Cinei Mande*), filmle ilgili yaptığı değerlendirmeler, Cumhuriyet gazetesinde şöyle aktarılıyordu: "Muhabir 'Ankara Postası'ndan bahsederken senaryonun zayıf, fakat temsilin umumiyetle iyi olduğunu söylüyor. Ertuğrul Muhsin, Neyyire Neyir, Emin Belig, Galip, Kemal Beylerle, İsmet Sırrı Hanımın istirdatlarını takdir ediyor.ERCÜMENT Behzat'la son sahneyi çok iyi oynadıklarını yazdıktan sonra, 'Kaçakçılar' filminden bahsediyor ve mektubunu 'Türkiye'de sinema bir hakikat oldu' cümlesiyle bitiriyor"du.(Ankara Postası Bir Fransız, 1930)

İlk defa 2 Ekim 1929'da, İpekçilere ait olan Melek ve Elhamra sinemalarında gösterilen film, teknik yetersizliklerden kaynaklanan pek çok kusura rağmen (Güvemli, 1960:242), "Beş yıldır Türk filmine susamış ve milli konuların, ne şekilde verilirse verilsin susuzluğunu duyan" halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmış, öyle bir kaç günde 15 bin kişi tarafından izlenerek, ülkemizde "yabancı filmlerin bile o güne kadar görmediği bir rağbetle" karşılanmıştır (Onaran, 1994a: 27).

"Ankara Postası"nın gördüğü ilginin etkisiyle bir zabıta filmi için arayışa giren Muhsin Ertuğrul, senaryosunu yabancı bir kaynaktan aldığı "Kaçakçılar" filmi çekmeye başlamıştır (Güvemli, 1960:242). Türkiye'de 'ilk polisiye film' olan "Kaçakçılar", çekimler sırasında, polisten kaçış sahnesinde arabanın devrilmesi sonucu, bir oyuncunun ölmesi ve birisinin de yaralanmasıyla yarım kalmış ve ancak iki yıl sonra, 1932'de halka gösterilebilmiştir (Özgüç, 1990:39).

Sinemanın Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1890'lı yıllarda başlayan macerası, İmparatorluğun tasfiyesine ve Cumhuriyetin kurulmasına paralel olarak, yeni aktörlerin devreye girdiği bir dönüşüm geçirmiştir. 1914'e kadar sınırlı bir kesimin seyirci olması bir tarafa bırakılırsa, Müslüman kesimin dışında kalan ve azınlıklarla yabancıların hâkimiyetinde kalan sinema, I. Dünya Savaşı sırasında Ordu bünyesinde başlatılan çalışmalarla yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemdeki tecrübe ve bilginin yanı sıra, sinemada kullanılan alt yapı Milli Mücadele Ordusu'na aktarılmıştır. Dünya Savaşı esnasında salon işletmeciliğiyle başlayan girişimciliğin 1920'li yılların başlarında film yapım şirketine evrilmesiyle özel teşebbüsün devreye girdiği yeni bir aşamaya ulaşmıştır.

1920'li yıllardaki sınırlı sinema faaliyeti, iki özel şirketin (Kemal Film ve İpek Film) tekelinde yürütülmüştür. O dönemde sinemayla "devletin fazla ilişkisi yoktur" ve alt yapıya devletin herhangi bir desteği olmamıştır. Bu, "sinemanın kısmen kendi dinamizmiyle gelişmesini sağlamış", ancak yetersizlikler devletin yardımını gerekli kılmıştır; nitekim M. Ertuğrul da çok kez devlet yardımının gerekliliğini vurgulamıştır. Devletin destek konusunda geri duruşuna rağmen, o dönemde "Cumhuriyetin temel değerleriyle uyumlu filmler çekilmiştir" (Kayalı, 1994: 13).

Dönemin Türkiye'sinde ne genel ne de özel koşullar, rejimin temel değerleriyle çatışan bir durumun gerçekleştirilmesine uygundu. Bu işi yürütenler, örneğin M. Ertuğrul tamamen, Batı'yı benimsemiş ve örnek almıştı. Genel siyasi planda ise, yeni kurulan rejim, muhalefet odaklarına fazla hoşgörü gösterme yanlısı değildi.

Sinemada sağlanmış olan birikim, 1930'lu yıllara varıldığında, Türk sinema geleneğinin oluşması bakımından bir temel sağlamış olsa da, Türkiye'deki sinema piyasasını yönlendirecek kapasiteden son derece uzaktı. Tiyatroyu sanat olarak, sinemayı ise "aşağı bir eğlence" olarak gören anlayış (Özön, 1995: 23), sinemayı, tiyatronun yanında "bir ek görev", "yaşamını sürdürmek için" gerekli maddi kaynağı sağlayan bir araç olarak

görme eğilimindeydi¹⁰. Esasen bu noktada dünyada sinemaya ilişkin hissiyatın da yeni değişmekte olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Dünya sinemasında benzer eğilimler varlığını hissettirmiştir. Sinema, başta entelektüel kesim tarafından olmak üzere, dünyada, önemsiz bir sanat olarak değerlendirilip, panayı eğlencesine indirgenen bir alandı (Bazin-Rohmer, 1989). Nitekim "Sinemanın sanata dönüşüm dönemi" olarak 1918-1924 arası yılları arasının işaret edilmiş olması (Onaran, 1994:169), bahse konu yaklaşımların, zeminini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Türkiye'deki film piyasası neredeyse bütünüyle yabancı kaynaklı olup, dünya siyasetindeki değişmelerin etkisiyle, yalnızca gelişmelere bağlı olarak filmlerin geldiği ülkeler değişiyordu. Birinci Dünya Savaşı'na kadar "Fransa, Almanya ve İtalya"dan film gelirken, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılması, savaş boyunca Almanya dışındaki ülkelere film gelişlerini kesintiye uğratmıştır. Savaş sonrasında yeniden gelmeye başlayan Fransız ve İtalyan filmlerine 1921'den itibaren Amerikan filmleri de eklenmiştir. Gösterilen filmlerin çoğunlukla Avrupa kaynaklı olması gerçeği 1930'da dönüşüme uğramış ve 1935'te piyasanın yarısına İngiliz, Fransız, Alman ve Rus filmleri hakim olurken, kalan diğer yarısına ise tek başına Amerika hakim olabilmıştır (Gökmen, 1989: 18).

Sinemanın kültürel taşıyıcılık misyonunu güçlendiren, sesli filme geçiş olgusu; 1920'li yılların ikinci yarısında sinemada devrim yaratmıştır. Bu gelişme kısa sürede Türkiye'de de yansımaları bulmuş ve sesli film, Türkiye piyasasına da girmiştir.

Sesli filmler 1929 yılı itibariyle Türkiye'deki sinemalarda gösterime girmiştir. Opera Sinemasının 8 Eylül 1929'da gazetelere yansıyan ilanında, sesli ve müzikal filmlerin gösterilmesinde kullanılacak makinanın alındığı ve yakında gösterime başlanacağı duyurulmuştur (Özgüç, 1990: 45). Nitekim bu tarihten sonra İpekçi Kardeşlere ait Opera ve Elhamra sinemalarında yabancı menşeli, sesli filmlerin gösterimi başlamıştır¹¹.

¹⁰ Muhsin Ertuğrul'un sinemaya yöneliminde, tiyatrodaki karşılaştığı maddi, bürokratik zorlukların etkisine dair anekdotları Vasfi Rıza Zobu aktarmaktadır. "Muhsin Ertuğrul, tiyatrodan ümidini kesmiş; Bahçekapı'da Anadolu Hanında bir büro açmış, film işleriyle meşgul olmaya başlamıştı" diyen Zobu, sinemayı "boş günlerin avareliğine" sıkıştıran anlayışla bir örneği şöyle anlatır; "Turne için İzmir'e hareket ettiğimizde Muhsin Ertuğrul 'İzmir'in İstirdatı'na dair bir film çevirmekle meşguldü. Mevzu İzmir'de geçmekteydi. Kemal Film'in daimi aktörlerinden Behzat'ın, benim, Bedia'nın İzmir'de bulunuşu, müessese için iyi bir fırsattı. Muhsin, Operatör Cezmi, filmin jön Promiyeri olan Doktor Emin Beliş İzmir'e geldiler. Başladık filmi çevirmeye... ve böylece boş kaldığımız günlerin avareliğinden kurtulduk" (Zobu, s.50-51,88).

¹¹ İstanbul'da gösterilen ilk sesli filmler ve gösterildikleri sinemalar sırasıyla şunlardır (Gökmen, 1991: 61):

- 1.Kadının Harbe Gidişi- Opera, 25.9.1929
- 2.Seher Vakti- Opera, 9.10.1929
- 3.Parisli Şarkıcı- Elhamra, 16.10.1929
- 4.Aşk Zambağı- Opera, 1.11.1929
- 5.Üç Nikah- Elhamra, 6.11.1929
- 6.İdeal Bir Aşk Gecesi- Opera, 6.11.1929
- 7.Buhranlı Geceler- Opera, 13.11.1929
- 8.Zifaf Marşı- Elhamra,13.11.1929

Ulus-devlet sürecinin derinleşmesi, yabancı etkinin milliyetçi refleksle karşılaşma potansiyelini arttırması, sinemanın taşıdığı öğelerin bu kapsamda değerlendirilmesine yol açmıştır. 1930 yılı itibariyle, basındaki tepkiler üzerinden bu gelişmeleri izlemek mümkündür. Çalışmanın sonraki bölümü, ilgili veriler çerçevesinde bu konuda değerlendirmeler içerecektir.

3- İnkılapçı Türkiye’de Sinemaya Yönelik İdeolojik Refleks

Sözlü film, kaynak ülkenin lisanını taşıması ve böylece anlama problemini gündeme getirmesi bakımından yerli kültürel politik refleksleri tetikleyen bir rol oynamıştır. İnkılap sürecinin içinden geçen Türkiye’deki hassasiyetler, bu noktada sinemaya ilişkin değerlendirmelere yansımıştır.

1930 yılı içerisinde sözlü filmlerin gösterimi yaygınlaşmış, lisan bilmeyenlerin anlamaları için alt-yazı uygulamasına geçilmiştir (Gökmen, 1989: 18). Alt-yazılarda Türkçe'nin yanı sıra, genelde azınlıkların konuştuğu Fransızca da kullanılmıştır. Bu yazıların niteliği ve yabancı dil kullanılması, yeni Türkiye'nin benimsediği “inkılapçı” tutum temelinde, bazı eleştirilere yol açmıştır. Çevirilerin, "ucuza mal olması" için "cahil mütercimler"ce yapılması ve Türkçe yazıların küçük yazılıyor olması üzerinde durulmuş; ayrıca “Türkçe'nin berbat edildiği”, kullanılan kötü Türkçenin yanı sıra, yazı karakterinin küçüklüğünün, yeni harflerin öğrenilmesi ve yaygınlaşması noktasında, sinemanın oynayacağı önemli rolü engellediği savunulmuştur. Harflerin "daha seyrek ve daha büyük" düzenlenmesi, bunun filmi ağırlaştırmaması için de Fransızca alt-yazıların kaldırılması istenmiştir. Dönemin genel politikasına damgasını vuran milliyetçi yaklaşım, sinemada kullanılan dil bağlamında şu ifadelerle yansıtılmıştır: "Esasen sesli filmler dolayısıyla seyircilerin birçoğu bir kelime bile anlamadıkları İngilizce'yi dinlemeye mecbur edilmişken, bir de Fransızca yazılarla gözleri yormakta mânâ ve mantık yoktur. Türkiye'deki sinema binaları bir Babil kulesi olmaktan kurtarılmalıdır. Hem de öylesine bir garib Babil kulesi ki içinde en az ve en fena konuşulan dil Türkçe'dir. Şehrimizdeki dört tane levanten ve iki tane ecnebiyi memnun edeceğiz diye seyircilerin ekseriyetini teşkil eden Türkçe bilenlere birçok lüzumsuz satır gösterip gözlerini berbat edemeyiz"(Sesli Filmelere Dair,1929-1930).

Bir başka değerlendirme, yeni harflerin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması noktasında sinemacıların sorumlu davranmadıklarına dairdi. Sinemacılar "keselerini" düşünmekle suçlanmış, "Sinemacılarımız yeni harfleri yoksa hakir mi görüyorlar" sorusu ardından şunlar yazılmıştı: "Bir Türk memleketinde Türk halkının zevki için işleyen ve Türk halkının sırtından geçinen her müessese, gene o kütlenin öz dili ile muamelesini yapmak mecburiyetindedir. Sinemalar bu tabii hakkı çiğneyip kendi keyiflerinin istediği gibi hareket edemezler." "Filmlerde Fransızca ve İngilizce senaryo hulasasına hiç de lüzum yoktur." "Hangi Fransız ve İngiliz memleketlerinde filmlerin Türkçe senaryo hulasaları vardır? Bizim memleketimizde neden onların dili hâkim mevkide bulunuyor da kendi harflerimiz küçük punto ile ve daha az gösteriliyor!." (Sesli Filmelere Dair,1929-1930).

1933 yılında filmlerde Türkçe seslendirmenin başlaması, söz konusu eleştirileri ortadan kaldıracak nitelikteydi. Ancak, Türkçe seslendirmenin bir anda tüm filmler için hayata geçmediği dikkate alındığında, bunun istenen sonuç için yetmeyeceği aşikârdır. Esasen dönem itibariyle yaygınlaşan “Türkçe Konuş” kampanyalarının konuya ilişkin hassasiyeti

9.Artist Aşk- Elhamra, 20.11.1929

10.Brodway Melody-Elhamra, 27.11.1929

artırmış olduğunu, dolayısıyla muhataplar tarafından, daha dikkatli bir tutumun benimsendiğini tahmin etmek zor değildir¹².

Dünya sinemasında geniş bir pazarı elinde bulduran Amerikan sinemasının ürünleri hakkındaki değerlendirmeler, sinemanın siyasal-kültürel süreçlerdeki yönlendirici fonksiyonu üzerinden bir refleksin ifadesidir. "Harb-i Umumiye'yi Amerikan emperyalizmi nokta-i nazarında idealize eden" filmlerin "sık sık" gösterilmesine, bunlar vasıtasıyla "Amerikan propagandası" yapılmasına tepki duyulmakta; "Çanakkale'den gelen top seslerini daha unutmamak. O güçlerin içinde Amerikan güçleri de vardı. Onları yapan ve atan elleri alkışlayamayız. Sinemaların bu gibi meselelerde daha titiz olmalarını tavsiye ederiz" şeklinde ifadeler kullanılmaktadır (Tenkit, 1929-1930). Tavsiyelerin işe yaradığını, pratik bir yansıması olduğunu söylemek zordur. Doğal olarak, üretildiği ülkelerin bakışını yansıtan filmler, ulusal bağlamda dayanılacak sinema temeli yeterince oluşmadığından, kendilerine alan bulmuş, mesajlarını aktarmıştır.

Başka bir değerlendirme Amerikan filmlerini aynı konular üstünde dönüp dolaşmakla eleştirmekte, "seneler vardır ki halis Amerikan filmleri esas itibarıyla, bir elmanın iki yarısı gibi birbirine benzemektedir," demekte ve ele alınan konuların içeriği şöyle ifade edilmektedir: "İki kişi birbirini severler. Tam işler yoluna girip te birleşecekleri zaman ortaya bir aksiliktir çıkar, ya sevgililerden birisi diğerinden şüphelenir, yahut bir iftira yüzünden sevilen adam tevkif edilir yahut da buna benzer bir aksilik sevgilileri birbirinden ayırır. Tam sizin bu aksilik yüzünden gözleriniz sulanırken bir tesadüf suyu tefehhümleri hal eder ve sevgililer birbirleriyle öpüşerek muratlarına nail olurlar. İşte bu esas mevzu hattı bir kalıptır, bir modeldir ki, bu model üstüne binlerce, yüz binlerce film piyasaya çıkarılmıştır. Bunun gibi bir iki model daha vardır. Ve bu modeller Amerika film mevzularının kalıplılığıdır."(Nuri Ahmet, 1929-1930)

Gösterime giren filmlerin konusu, sinemanın halka ulaştırdığı mesajları anlamak bakımından bazı ipuçları verebilir. Bu noktada kesin verilere ulaşmak zor ise de, 1930 yılında Cumhuriyet gazetesinde yer verilen ilanlardan, ya da haftalık değerlendirmelerden çıkarılan bilgilerden bazı izlenimler edinmek mümkündür.

Söz konusu değerlendirme ve ilanlardan anlaşıldığına göre gösterime giren filmlerin önemli bir kısmının konusu sevgi-aşk içeriklidir. 13 filmin isminde "aşk" kelimesi geçmekte, 35 civarında filmin ise konu itibarıyla "aşk" konusunu işlediği belirlenebilmektedir.

¹² Peyami Safa, Almanya örneğinde yola çıkarak, Türk Dil Kurumu'nun görevlerine değindiği yazısında şöyle diyordu; "Bizde bir çok ticaret müesseselerine (yahut kazanç evlerine) böyle birer mektup göndermek için, ilk önceleri, gazetelere bakmak ta şart değildir; çünkü bu müesseselerin dillerini Türk'leştirmeğe unvanlarından başlamak lazımdır: Harbiye'den Taksim'e giderken solda bir bahçe, adı Belvü. Taksim'de gene bir bahçe, adı Panorama. Daha ileride bir sinema, adı Etual. Karşısında bir Türk musikisi konser salonu ve birahane, adı Muleruj. Sonra birkaç sinema: Opera, Şık, Gloria (...) Dilimizi Tetkik Cemiyeti, bu kazanç evlerinin unvanlarından başlayarak duvar, gazete, el ilanlarında ve halka arz edilen bütün şirketler tarifelerinde, beyannamelerinde ilah... Yabancı kelimeleri kısa bir zamanda ayıklayabilir." (Safa, 1932) Beyoğlu'nda yoğun konuşulan dile uygun olarak Fransızca isim kullanılan sinema isimleri cumhuriyetin onuncu yıldönümünden sonra "vatandaş Türkçe konuş" kampanyasıyla birlikte yavaş yavaş Türkçeleştirilmiştir (Arkın Sinema Ansiklopedisi, 1975: 452). Üniversite gençliğinin harekete geçmesi isimlerin Türkçeleştirilmesinde rol oynamıştır (Güvemli, 1960: 242).

Açık sahneler içeren filmlerin de gösterildiği anlaşılmaktadır. Örneğin *Milli Sinemanın* bir ilanında 18 yaşında küçüklerin izlemesinin sakıncalı olduğu notuna yer verilmiştir.(Milli Sinema., 1930) Benzer uyarı Alkazar sinemasının bir ilanında da bulunmaktadır ki burada ilginin oldukça fazla olduğu ve yer bulunmadığı hususunda uyarı yapılmaktadır (Alkazar Sineması, 10 Teşrinievvel 1930).

Harp konusunu işleyen filmler, 1'i komedi olmak üzere, 7 tanedir.

Bazı sinemalarda da dini işleyen veyahut dini inkâr veya eleştiri konusu yapan filmlere de rastlanmaktadır. "Dindarlıkla uluhiyeti inkâr" ile (Asri sineması, 1930); "din ve serbest fikir taraftarları arasındaki çarpışmalar" ekseninde dönen (Alkazar Sineması, 14 Teşrinisani 1930) filmlerin yanı sıra; Nuh tufanını merkez alan "Nuh'un Gemisi" (Melek Sineması, 31 Kanunusani 1930), yine Kitab-ı Mukaddes'teki bir konuyu da içeren bir film (Melek Sineması, 7 Kanunusani 1930) gösterime sunulmuştur.

Komedi olarak belirlenenlerin sayısı 28, dramların ise 9'dur.

Tek bir konuyu merkeze almadan, değişik alanlarla ilgili sahnelerin birbirine eklenmesiyle oluşturulan ve şarkıların ön planda olduğu revülerin tespit edilen sayısı 4; operet sayısı ise 9'dur.¹³

1929 ekonomik bunalımının etkisiyle yoğun ilgi gören ve banka etrafında dönen ilişkileri işleyen "Para" filmi, nispeten değişik konulu bir filmidir. (Opera Sineması, 26 Nisan 1930)

Yıl içerisinde, sesli filmlerin sayısı 40'a yakındır. Yalnız bunların hepsi sözlü değildir. Sözün hiç yer almadığı ya da az yer aldığı, şarkılı-sesli filmler de bu rakama dâhildir.

Bahsi geçen filmlerin doğrudan politik bir mesaj içermese de, Batı merkezli ilişkileri, yaşam tarzını yansıtması bakımından önemli etkiler taşıdığını tahmin etmek zor değildir.

Filmlerdeki bazı konuların bugün bize pek yabancı gelmediği, sonraki dönem Türk filmleriyle benzer temaları kapsadığını ilave etmek gerekiyor. Kendisini olduğundan zengin gösteren kızla, zengin olduğu halde yoksul gösteren erkeğin aşkı (Opera Sineması, 1 Nisan 1930); herkes peşinde koşarken, fabrikasında çalışan sessiz bir kıza sevdalanan patron oğlu (Opera Sineması, 2 Mayıs 1930) vb. konular sonraları birçok yerli filmin temasını oluşturmuştur.

Ünlü bir şarkıcının sesini, müziklerini dinletmek maksadını esas alan, konuya çok fazla önem verilmeyen filmler (Elhamra Sineması, 1930), Türkiye'de bir dönem, bol bol şarkı, türkü vs. aktarılan modayı anımsatmaktadır.

Bir gazetede yer alan değerlendirmeye göre, İngilizce ve Almanca filmleri lisanlarının bilinmemesi, ağır müzikli filmler ise "musikiyle istinas [alışkanlık, aşinalık] peyda edilmemesi" nedeniyle ilgi görmemiştir. Fransızca filmler, bu dilin Beyoğlu'nda azınlıklar arasında yaygın konuşulan bir dil olması nedeniyle ilgi uyandırmıştır. "Diğer halkın" rağbet gösterdiği filmler ise "patırtılı, gürültülü ve hafif, şuh müzikli -bilmem neden- beynelmilel ismi verilmiş olan sade sesli filmler" şeklinde aktarılmış, "Bu basit filmlere rağbet gösterilmesi "zihniyetimizin pek basit" olmasına bağlanmıştır.(Hangi Filmler Rağbet..., 1930) Benzer noktaya işaret eden bir tanık Osman Seden'dir. Seden'in babası 1933 yılında Yüksek Kaldırım'da açtığı lüks sinemada, Beyoğlu'nda oynayan filmleri göstermiş ancak

¹³ Örn:Melek Sineması, 11 Nisan 1930; Opera Sineması, 21 Teşrinisani 1930.

hiç ilgi duyulmamış; işsizlikten devretmek zorunda kaldığı bir arkadaşı, kovboy filmleri oynatınca, oluşan izdihamdan "koltuklar kırılmış, salon harabeye dönmüştü"(Akçura, 1995: 25)

Vurgulanması gereken önemli nokta, yerli üretimin son derece zayıf kaldığı ve sinema alanının neredeyse tümüyle yabancı üretime bırakılmış olmasıydı. Bu nokta 1930'lu yıllara damgasını vuran korumacı-devletçi ekonomik politikalar ve milliyetçi yaklaşım bağlamında düşünüldüğünde ilginç görünse de, 1923-1929 döneminde ekonomide açıklık politikasının izlenmiş olması, ihtiyatlı bir tutumu gerekli kılmaktadır.

1920'lerde olduğu kadarıyla özel teşebbüse bırakılmış sinemanın bu vasfı devam etmiş görünmektedir. Devletin doğrudan müdahalesi noktasında kayda değer bir yönelime 1930 yılı itibariyle hala rastlanmamaktadır. Bu noktada görülebilecek sınırlı girişimlerden birisi, yerli malların kullanılmasını teşvik için başvurulan araçlardan biri olan "yerli malı sergileri"nden, 11 Ağustos 1930'da yapılan ikincisinin, propaganda için, Anadolu'nun değişik merkezlerinde göstermek maksadıyla filme alınmasıdır.(Yerli Mallar Sergisi..., 1930)

Diğer yandan konservatuvar heyeti tarafından çekilen ve Karadeniz sahili, Trabzon, Rize, Erzurum manzaralarını ve mahalli oyunlarını içeren filmi de bu kapsamda saymak mümkündür. 26 Ocak 1930 tarihinde İstanbul'da Melek sinemasında gösterilen film, hem işlenen konuların yeterince yansıtılmadığı iddiasıyla hem de teknik bakımdan eleştirilere uğramıştı. Oyuncuların acemiliği, Erzurum yöresine ait 18 oyundan ancak 5-6'sının çekilmesi, oyunların bazı özelliklerini aktarmada eksik kalınması, film ile oyun isimlerinin birbiriyle karıştırılarak verilmesi, görüntüde yer alan oyunun kendi müziğiyle değil farklı müzik eşliğinde sunulması vs. şeklinde sıralanan eksiklikler dile getirilmiştir (Sırrı Numan, 1930).

Ulus-devletin inşa edildiği bir süreçte, devletin sinemayı bir ideolojik araç olarak doğrudan devreye soktuğunu söylemek zordur. Birinci Dünya Savaşı esnasında ordu merkezli yatırımla başlayan sinema faaliyeti, 1920'li yıllarda özel teşebbüsün inisiyatifine terk edilmiştir. İmparatorluktan ulus-devlete dönüşüm sürecinde, ihtiyaç duyulan "kültürel birliğin" sağlanması bakımından etkin rol oynayabilecek sinemanın, devlet tarafından yeterince desteklenmemiş olması ilginçtir. Muhsin Ertuğrul, devletin parasal desteğinin gerekliliğini vurgularken, ancak "üç bin lira masraflı bir tiyatro mektebini de yaşatamadıktan sonra böyle hülyalara kapılamıyorum", diyerek sitem dolu ifadeleriyle tabloyu ortaya koymuştur. Sinemanın, özellikle bazı ülkelerde, örneğin Sovyetler'de (Nayır, 1931: 597)¹⁴, İtalya ve Almanya'da, rejimlerin yerleştirilmesinde etkin şekilde kullanıldığı görülürken (Soykan, 1993:23), Türkiye'de böyle bir rolle öne çıkmamasının, kadro yetersizliği ve daha önemlisi ekonomik yetersizlikten kaynaklı nedenleri olduğu gibi, devlet aklı düzeyinde dönüştürücü etkisine dair henüz bir netliğe varılmamış olması da unutulmamalıdır. Burada ilginç olan nokta, milliyetçi bir rejimin, alternatif yaratacak ölçüde güçlü bir sermayeye dayanmayan özel teşebbüsü, yabancı kaynaklı filmlerin hâkimiyetindeki piyasada yalnız bırakmasıdır. Bununla birlikte, yabancı sinemanın yaydığı

¹⁴ *Fikir Hareketleri* dergisi'de, 1934 yılında, İtalya'nın eski Başbakanlarından Francesco Nitti'den şunlar aktarılmıştı; "Sovyet Rusya hakkında ne fikir beslenirse beslensin, şurasını hatırdan çıkarmamalıdır ki, Rusya bu son senelerde en müessir propaganda vasıtalarını tatbik etmek yolunu bulmuştur. Sinematografin yalnız ilme, halkın tedrisine ve hızlısıhaya hizmet noktasında değil ahlaki fikirlerin telkini noktasında da en iyi bir alet olduğunu anlamıştır"(Nitti, s.10)

modern değerlerle, rejimin batılılaşma perspektifi arasındaki uyum düşünülürse, bu filmlerin rejime kültürel bir destek sağlamış olduğu da pekala söylenebilir.

Sinemanın yeni rejime hizmet etmesi, "Ateşten Gömlek", "Ankara Postası" gibi Kurtuluş Savaşı'nı işleyen filmler bir tarafa bırakılırsa, daha çok Batılı yaşam tarzını tanıtmaya, böylece eskinin kapalı yapısını aşmakta, kadın erkek eşitliği gibi konularda da yeni rejime pasif bir destek noktası olmakla sınırlı kalmaktadır.

1920'lerin Türkiye'sinde sinema yoğunlukla İstanbul olmak üzere, fiilen büyük şehirlerle sınırlı bir faaliyete denk düşmekteydi. Sinemanın Osmanlı'ya giriş kapısı olan İstanbul'da 1930 sonuna kadar 141 değişik isimle sinema salonu açılmıştı. Süreç içerisinde aynı salondaki isim değişiklikleri dikkate alınarak, somut salon sayısının daha az olduğu sonucuna varılsa dahi, yine de elde kayda değer bir yekün kalacaktır (Gökmen, 1991: 19-40). İzmir'deki salon sayısı 1924'de 17 idi. Ankara ve Bursa'da aynı tarihlerde ikişer sinema salonu mevcuttu (Çakır, 1997: 44). Ancak, "Sinema salonlarının 1950'lere kadar -bile- büyük şehirler dışında fazla yaygın olmadığı" (Kayalı, 1994: 14) gerçeği, sinemanın rejim için ifade ettiği pasif desteğin küçümsenmesi sonucunu doğurmamalıdır.

Cumhuriyet gazetesinde, 14 Şubat-16 Mayıs 1930 (14, 21, 28 Şubat; 7, 21 Mart; 1 Nisan ve 16 Mayıs) tarihleri arasında "Karilerimize Cevaplar" başlığı altında cevaplandırılan sinema ile ilgili soruları soranların, ülke içindeki dağılımı, sinema ilgisinin coğrafi yaygınlığı konusunda bir fikir vericidir. Daha çok yabancı artistlerin yaşamları, çevirdikleri filmler, onlarla haberleşmek için adres istekleri noktasında yoğunlaşan soru sahiplerinin toplam sayısı, 17'si kadın olmak üzere 47'dir. Bunların 21 tanesi İstanbul'dan (İstanbul'dan olanların, isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla 4'ü azınlıklardan 9 kadın; yine isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla 2'si azınlıklardan 12 Erkek); 26 tanesi diğer illerdir. (Ankara:1 kadın,1 Erkek; Kastamonu:1 Erkek; Elazığ:1 Kadın; İzmir:1 Erkek, 1 Kadın; Eskişehir:1 Erkek; Sarıkamış:1 Erkek; Edirne:1 Erkek, 1 Kadın; Çanakkale:1 Kadın; Adana:1 Erkek; Mersin:1 Erkek; Maraş:1 Erkek; Tekirdağ:1 Erkek; Trabzon:1 Kadın; Konya:2 Erkek; Erzurum:2 Erkek; Salihli:1 Erkek; Sivas:1 Kadın; Afyon:1 Erkek ve Tarsus:1 Erkek).

Söz konusu kişilerin dağılımı, sinemaya ilginin yurt çapındaki yaygınlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Sinemanın etki sahasına ve gücüne işaret eden bu yaygınlık, Batı tarzı yaşamı üreten bir araç olarak sinemanın önemsenmesi gerektiğini ve bu itibarla, devletin doğrudan kullandığı bir araç değilse de, yeni Türkiye için pasif ancak kayda değer bir destek kapasitesi taşıdığını göstermektedir¹⁵.

İstanbul'da İpekçilerin gücü karşısında tutunamayarak, Yunan işgalinin sona ermesi ardından, Salon işleten Rumların da gitmesiyle İzmir'de oluşan boşluğu fırsata çevirmek isteyen Filmer kardeşlerin (Akçura, 1995: 34-35), İzmir'de açtıkları Ankara Sineması'nda, haremlik-selamlık olmadan kadınların erkeklerle ilk defa film seyretmesi; Yeni Türkiye'nin yarattığı atmosferin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Cemil Filmer'in anılarında aktardığına göre, Atatürk bu sinemaya geldiğinde kendisine sevgi gösterilerinde bulunan

¹⁵ Sinema algısına dair bir örnek için Cumhuriyet gazetesinde yer alan şu esprili anlatımlar örneklerdir; "Artık sinema hayatın taklidi olmaktan çıktı. Şimdi hayat sinemayı taklit ediyor. İnanmazsanız genç kızlarımıza, genç beylerimize bakın!". Şu ifadeler de, sinemanın geleneksel değerlerde yarattığı aşındırmaya karşı gösterilen tepki ile olanaklarına dairdir; "Her şeye karşı nankör olan insanlar sinemaya karşı da bu cibilliyetlerini göstermekten geri kalmıyorlar: Hemen her mecliste onun ahlakı bozduğundan bahsediliyor da terbiyevi, ilmi, fenni faydaları sükunetle geçiştiriliyor" (Sinema Vecizeleri, 1930)

kadınların salona alınmadıklarını görünce, onların da alınmasını istemiş, böylece kadın erkek birlikte film seyretmeye başlamışlardı (Özgüç, 1990: 14-15). II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki, İzmir'de düzenlediği bir gösteriye kadın ve erkeklerin birlikte katılmasını uygun gördüğü halde, "Tiyatroya girecek kadınları bıçaklarız." diyenlerce katılımın engellendiği hatırlatıldığında (Özgüç, 1990: 13-14), kadın ve erkeklerin aynı salonda film izlemesinin manası daha iyi anlaşılır. Burada söz konusu edilen örnekler, Batı yaşam tarzını yaygınlaştıran bir olguyla karşı karşıya bulunduğumuzu göstermektedir.

SONUÇ

Genel olarak siyaset-sanat ilişkisi, özelde ise sinema-siyaset ilişkisi, siyaset biliminin en ilgi çekici alanlarından biri olarak değerlendirilebilir. Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında sinema ile siyaset arasında ne tür bir ilişkinin mevcut olduğu, Türk siyasal hayatının belli bir boyutuna ışık tutmak açısından önem taşımaktadır. İlgili literatüre bakıldığında, erken Cumhuriyet dönemi sineması ile siyaset ilişkisinin yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu bakımdan çalışmamız, sinemanın Osmanlı'nın son döneminde ve erken Cumhuriyet dönemindeki uluslaşma süreci üzerindeki kültürel ve siyasal etkilerini ele alması bakımından, literatüre özgün bir katkı sağlamaya çalışmıştır.

Radikal kültürel devrimler yapan Cumhuriyet, kendisini, mümkün olan her yolla kurumsallaştırmaya girişmekle birlikte, çalışmanın dönemini oluşturan 1923-1930 dönemi itibarıyla, sinema alanını görece özerk bırakmış görünmektedir. Bunda, ekonomik yetersizlik ya da sinemanın öneminin yeterince fark edilememiş olması gibi nedenler belli ölçüde etkili olmakla birlikte; esas etken olarak, sinema alanında öne çıkan aktörlerin Cumhuriyetçi ve laik kimlikle birlikte; esas etken olarak, sinema alanında öne çıkan aktörlerin Cumhuriyetçi ve laik kimlikle uyumlu üretimler yapmış olmaları gösterilebilir. O döneme damgasını vuran yönetmen Muhsin Ertuğrul ve faaliyette olan sinema şirketleri Cumhuriyetçi ve laik kimliği ön planda olan aktörler olarak göze çarpmaktadırlar. Gerek Cumhuriyet dönemindeki bu öncü sinemacıların yaptığı filmler, gerek piyasaya hâkim olan yabancı filmler, Cumhuriyet rejimine doğrudan politik katkılar sağlamış olmasa da, bizzat Cumhuriyet'in yeşerttiği yaşam tarzını ön plana çıkararak, rejime aktif değilse de, pasif bir destek sağlamışlardır.

Literatürdeki bilgiler ile Cumhuriyet gazetesi ve Sinema gazetesindeki veriler göz önüne bulundurulduğunda, devletin sinemaya ilişkin tutumu ve politikalarının genel çerçevesini ortaya koymak için şöyle bir açıklama geliştirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır: öncelikle, Cumhuriyet yönetiminin, Sovyetler Birliği gibi, sinemanın siyaset ve kültür üzerindeki muazzam önemini yeterince idrak etmemiş olduğu görülmektedir. İkinci olarak, Cumhuriyet rejimi, sinemanın siyaset ve kültür üzerindeki etkisini idrak edebildiği ölçüde, mevcut sinemacı kuşağın Cumhuriyet değerleri ve yaşam tarzı üzerinden rejime pasif destek sağlamalarını yeterli addetmiştir. Üçüncü olarak ise, ekonomik anlamda devletin bütçesinin yeterli olmadığı gerekçesi de gündeme getirilebilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yabancı filmlerde, azınlıklar göz önünde bulundurularak Fransızca alt-yazıların kullanılmasına karşı milliyetçi bir takım reflekslerin ortaya çıkmış olması, Türkiye'de sinema etkinliklerinde siyasi reflekslerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Sonuç olarak, sinema-siyaset ilişkileri bağlamında denilebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde sinema, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi doğrudan bir propaganda aracı olarak kullanılmamakla birlikte; rejimin kırmızı-çizgileri ve milliyetçi duyarlılıkları, sinema üzerinde belirleyici ve denetleyici bir işlev göstermekten geri durmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akçura, G. (1995). Aile Boyu Sinema. İstanbul: Yapı Kredi.
- Alkazar Sineması, (1930, 10 Teşrinievvel), Cumhuriyet, s.4.
- Alkazar Sineması, (1930, 14 Teşrinisani), Cumhuriyet, s.4.
- Ankara Postası Bir Fransız Sinema Gazetesinin Tenkitleri, (1930, 29 Kanunusani). Cumhuriyet, s.5.
- Arkın Sinema Ansiklopedisi (1975), Cilt: 2, İstanbul: Arkın.
- Asri sineması, (1930, 17 Teşrinievvel), Cumhuriyet, s.4.
- Bazin, A. - Rohmer, E. (1989), Charlie Chaplin. İstanbul: Afa.
- Çakır, H. (1997). 1920'lerde Taşrada Sinema Hayatı. Toplumsal Tarih, Sayı:48.
- Durmaz, T.Ö. (2014, 29 Mart). Kunt Tulgar: İlk Türk Filminin Son Durağı Çöp Sepeti Oldu. <http://www.hurriyet.com.tr/kunt-tulgar-ilk-turk-filminin-son-duragi-cop-sepeti-oldu-26101517>, (Erişim:14.12.2016).
- Elhamra Sineması, (1930, 12 Kanunuevvel), Cumhuriyet, s.4.
- Gökmen, M. (1989). Başlangıçtan 1950'ye Kadar Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları. İstanbul: y.y.
- Gökmen, M. (1991). Eski İstanbul Sinemaları. İstanbul: İstanbul Kitaplığı.
- Gökmen, M. (1997). Yıldız Tiyatrosunda Sinema. İstanbul:-
- Güvemli, Z. (1960). Sinema Tarihi Başlangıçtan Bugüne Türk ve Dünya Sineması. İstanbul: Varlık.
- Hangi Filmler Rağbet Buluyor, (1930, 14 Teşrinisani), Cumhuriyet, s.4.
- Karilerimize Cevaplar, (1930, 14, 21, 28 Şubat), Cumhuriyet, s.5,6.
- Karilerimize Cevaplar, (1930, 1 Nisan), Cumhuriyet, s.4.
- Karilerimize Cevaplar, (1930, 16 Mayıs), Cumhuriyet, s.5.
- Karilerimize Cevaplar, (1930, 7, 21 Mart), Cumhuriyet, s.5.
- Kayalı, K. (1994). Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması. İstanbul:Ayyıldız.
- Melek Sineması, (1930, 11 Nisan), Cumhuriyet, s.5.
- Melek Sineması, (1930, 31 Kanunusani), Cumhuriyet, s.5.
- Melek Sineması, (1930, 7 Kanunusani), Cumhuriyet, s.4.
- Milli Sinema, (1930, 14 Nisan), Cumhuriyet, s.4.
- Nayır, Y.N. (1931). Ertuğrul Muhsin'le Bir Saat. Yeni Türk Mecmuası. Cilt:1. 591-598.
- Nitti, F. Sinemannın Tesir ve Ehemmiyeti, *Fikir Hareketleri*, 22 (23 Mart 1934), 9-11.
- Nuri Ahmet (1929-1930), Amerikan Filmlerine Dair, Sinema gazetesi, Sayı:3, s.3.
- Onaran, A.Ş. (1994a). Türk Sineması. Cilt:1. İstanbul: Kitle.
- Onaran, A.Ş. (1994b). Sessiz Sinema Tarihi. İstanbul: Kitle.
- Opera Sineması, (1930, 1 Nisan), Cumhuriyet, s.4.
- Opera Sineması, (1930, 2 Mayıs), Cumhuriyet, s.4.

Opera Sineması, (1930, 21 Teşrinisani) Cumhuriyet, s.5.

Opera Sineması,(1930, 26 Nisan) Cumhuriyet, s.4.

Özgüç, A. (1988). Kronolojik Türk Sinema Tarihi 1914-1988. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Sinema Dairesi Başkanlığı.

Özgüç, A. (1990). Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler. İstanbul: Yılmaz.

Özön, N. (1962). Türk Sinema Tarihi (Dünden Bugüne) 1896-1960. İstanbul: Artist Reklam Ortaklığı.

Özön, N. (1970). Fuat Uzkınay, İstanbul: Türk Sinema Derneği (TSD).

Özön, N. (1995). Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları, Cilt:1, Ankara: Kitle. .

Safa, P. (1932, 25 Teşrinievvel), Bana Kalırsa – İlk Yapılacak İşlerden Biri, Cumhuriyet, s.3.

Scognamillo, G. (1987), Türk Sinema Tarihi, Cilt:1. İstanbul: Metis.

Şener, E. (1970). Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız. İstanbul: Dizi.

Sesli Filmlere Dair (1929-1930), Sinema Gazetesi, Sayı:7,s.7.

Sinema Vecizeleri, (1930, 29 Kanunusani), Cumhuriyet, s.5.

Sırrı Numan, (1930, 2 Şubat), Erzurum Oyunları, Cumhuriyet, s.4.

Soykan, F. (1993). Türk Sinemasında Kadın 1920-1990. İzmir: y.y.

Tenkit (1929-1930), Sinema Gazetesi, Sayı:1, s.3.

Yerli Mallar Sergisi Filmi İkmal Edildi, (1930, 13 Teşrinievvel) Cumhuriyet, s.2.

Zobu, V.R. (1977). O Günden Bugüne. İstanbul: Milliyet.

**YARATICI ENDÜSTRİLERDE YENİLİKÇİ İŞ DAVRANIŞI ÖLÇEĞİNİN
YÖNETİCİLERE UYGULANMASI VE DOĞRULANMASI: REKLAMCILIK
SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**

**IMPLEMENTATION AND CONFIRMATION OF INNOVATIVE WORK
BEHAVIOR SCALE TO DIRECTORS IN CREATIVE INDUSTRIES:
ADVERTISING SECTOR**

**ПРИМЕНЕНИЕ И ПРОВЕРКА МЕТОДОВ ИНОВАЦИОННЫХ БИЗНЕС-
ПОВЕДЕНИИ В КРЕАТИВНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПРИ УЧАСТИИ
РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ СЕКТОРА ПО
РЕКЛАМИРОВАНИЮ**

İşıl KIROĞLU* - Raif Serkan ALBAYRAK**

ÖZ

Topluma faydalı olacak ve ekonomik katkı sağlayacak yeni bir ürün veya hizmet yaratmak, inovasyon olarak adlandırılmaktadır. Alanyazında genel kabul gören haliyle inovasyon dört temel adımdan oluşan bir süreçtir: problemi/ fırsatları keşfetme, yeni fikirler üretme, fikirlerine destek arama, fikirlerini uygulamaya çevirme. Örgütsel veya bireysel boyutta başarılı bir inovasyon faaliyeti için inovasyon yapma eğilimi taşıyan bireye ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın amacı, Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği ile boyutları belirlenen inovasyon sürecinin geçerliğinin ve güvenilirliğinin Türk Reklamcılık Sektörü özelinde doğrulanmasıdır. Kuramsal geçerlik ölçekte kullanılan her indikatöre yönelik yazından destek verilerek, güvenilirlik ise Reklamcılık sektöründen toplanan veri ikiye ayrılarak ardışık uygulanan Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri ile gerçekleştirilmiştir.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği soruları, yöneticilerin inovatif bireyi değerlendirmesine dayalıdır. Temel alınan çalışmadan farklı olarak inovatif davranışlar ve inovatif iş çıktılarının bir arada ölçülmesi modelin uygunluk oranını yükselttiği bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçi İş Davranışı, inovasyon, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi

ABSTRACT

Development or creation of a new product or a service that makes an economic contribution or utility for the society is called as innovation. For the majority of the literature innovation is a process that consists of four bases: exposure of problems/opportunities, generation of ideas, searching for support for the ideas, and putting ideas into practice. For a successful innovation activity either in organizational or individual scope an individual that has a tendency to innovate is essential. The aim of this

* Öğretim Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, Göle MYO, Ardahan-Türkiye, e-posta: isilkiroglu@ardahan.edu.tr

** Yardımcı Doçent Doktor, Efes Academy, İzmir-Türkiye, e-posta: serkan.albayrak@efes.academy

paper is to confirm the validity and the reliability of the dimensions of innovation process that are extracted from Innovative Work Behavior Scale in Advertising Sector of Turkey. While contextual validity of the scale is confirmed through association of each indicator to the relevant literature, reliability of the scale is performed through random splitting data to half and then performing exploratory and confirmatory factor analysis consecutively.

Indicators of Innovative Work Behavior Scale depends on the directors' evaluation of their subordinates. Our analysis suggests that when the original scale is extended with indicators on innovative work outputs the success rate of the final model increases.

Keywords: Innovative Work Behavior, innovation, exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis

АННОТАЦИЯ

Всё полезное для общества, экономики и нового продукта называют инновацией. В соответствующей литературе инновацию делят на четыре части: исследование проблемы/возможностей, создание новых идеи, поиск поддержки идей, воплощение идей в жизни. Для комплексной и индивидуальной инновационной деятельности требуется индивид с инновационными навыками. Цель этой статьи, проверить на примере рекламного сектора турции инновационную шкалу бизнессектора, достоверность и надёжность инновационного процесса. Для теоретической обоснованности и всех показателей были применены последовательно применяемые пояснительные и фактические анализы из рекламной индустрии, которые были разделены на две части.

Иновационные вопросы по шкале бизнес-поведения оцениваются со стороны менеджеров по оценке лиц со склонностями к инновациям. В отличии от базового исследования было обнаружено, что одновременное измерение инновационных поведении и инновационных бизнес-инициатив увеличивает коэффициент соответствия модели.

Ключевые слова: инновационное деловое поведение, инновация, разъяснительный анализ факторов, анализ подтверждающих факторов.

Giriş

Modern nitelendirilen örgütlerin en önemli özelliklerinden biri verimliliğin sahip oldukları insan gücünden geçtiğini fark etmek ve çalışanların yaratıcı potansiyellerini ortaya çıkarmaktır (Peters ve Waterman, 1987; akt: Balay, 2010). İnovasyon geliştirmenin Ar-Ge'ye yoğunlaşmış örgüt personeli ya da insan kaynağını geliştirmekten geçtiği (Baldrige ve Burnham, 1975; Vietes ve Calvo, 2011); çünkü örgütlerin Ar-Ge departmanlarında çalışan bireylerin yaratıcı özelliklerini en üst seviyede kullanmakta oldukları ve diğer departmanlarda çalışanlara nazaran farklı yapılarla sahip oldukları (Paulus ve Yang, 2000) yazında belirtilmektedir. Özellikle tasarım ve teknoloji yoğun örgütlere bakıldığında, inovasyon faaliyetlerinin Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) bölümlerindeki personellerce yürütüldüğü dikkat çeker. Bu kişilerden beklenen, örgütün diğer bölümlerindeki personellere göre değişim ve yaratıcılık odaklı işler ortaya çıkarmalarıdır. Dolayısıyla işverenler, başvuran adaylarda zorlayıcı iş çevresi ile baş edebilmek üzere uygun tutumlar ve beceriler aramaktadırlar. Bu konuda iş çevrelerine destek vermeyi hedefleyen araştırmaların odağında bu beceriler odağında çalışanları sınıflandıran ve hatta

derecelendirebilen ölçekler geliştirmektedir. Ancak araştırmacıların karşısına en temel problem olarak örgüt ölçeğinde inovasyonun ne olduğu sorusu çıkmaktadır.

Değişim ve yaratıcılık odaklı işler için gereken tutum ve becerilerin ne olduğu, yöneticiler tarafından nasıl algılandığı sorusuna odaklanan çalışmalar araştırma birimi olarak odağına bireyi alır ve ölçümleme modelleri geliştirir. De Jong ve Den Hartog (2008) tarafından geliştirilen yenilikçi iş davranışı ölçeği, yenilikçi fikirleri geliştirip bu fikirleri ürün ve süreçler olarak somutlaştırabilen örgüt çalışanlarının, tutum ve becerilerine yönelik, yöneticilerin algılarını ölçümlemeyi amaçlar. Ölçek kuramsal olarak; yöneticilerin bu yeteneklere sahip çalışanları ve onların tutumlarını diğer çalışanlardan ayırabilme becerisine sahip olduğunu varsayar. Bu varsayım beraberinde ölçeğin uygulandığı örgütü çevreleyen çok sayıda sosyal değişkene bağımlılığını da getirmektedir. Dolayısıyla ölçeği oluşturan indikatörlerin kapsamı, ölçek içindeki ağırlıkları ve ölçeğin yapısal özellikleri örgütün faaliyet gösterdiği sektöre ve genel olarak toplumun kültürüne duyarlıdır. Bu nedenle ölçeğin geliştirildiği ve uygulanacağı bağlam ve ortam karşılaştıran geçerlilik ve güvenilirlik testlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı De Jong ve Den Hartog (2008) tarafından geliştirilen yenilikçi iş davranışı ölçeği özelinde uygulandığı bağlam ve ortamın etkisini araştırmaktır. Bu amaçla önce ölçeği oluşturan indikatörlerin geçerliliğine yönelik kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ardından Reklamcılık sektöründe faaliyet gösteren firmalardan toplanan veriye Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri yapılarak güvenilirlik test edilmiştir. Kullanılan iki faktör analizinde farklı verinin kullanılmasının gerekliliği de vurgulanmıştır. Çalışma sonunda elde edilen bulgular tartışılmıştır.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi

De Jong ve Den Hartog (2008) yenilikçi iş davranışını yeni ve faydalı fikirler, ürünler, süreçler ortaya çıkarmayı ve bunların tümünün bilinçli şekilde uygulamaya geçirilmesine ulaşmayı amaçlayan bireysel davranışlar olarak tanımlamaktadır. Onlara göre, çalışanların inovasyona yönelik davranmalarının gerekliliği ve önemine vurgu yapılıyor olması, bu davranışların ölçülebilirliğinin netleşmediğine ve ölçme araçlarının geliştirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu araştırmaya göre Yenilikçi İş Davranışı, dört aşamalı bir süreçtir: (1) fırsatların keşfedilmesi, (2) fikir üretme, (3) fikre destek bulma ve (4) fikrin uygulamaya geçirilmesi.

Araştırmacılar öncelikle bir pilot araştırmanın olduğu iki aşamalı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Öncelikle, bir araştırma enstitüsündeki 81 uzman ve 28 kişiden oluşan yöneticilerinin dâhil olduğu pilot araştırmada, katılımcı liderlik, dış bağlantılar ve yenilikçi çıktılar üzerine önceki araştırmalardan (Janssen, 2000; Kleysen ve Street, 2001; Scott ve Bruce, 1994; Afuah, 2003) faydalanılarak hazırlanan sorular sorulmuştur. Yöneticilere 'Bu çalışan ne sıklıkta ... ?' sorusu ile başlayan 17 ifade sunulmuş ve araştırma sonunda bunların 7 tanesi elenmiştir. Astlara ise üç başlık altında sorular sorulmuştur. Bunlardan ilki yöneticisinin katılımcı liderliğini değerlendirdiği 6 ifadeden oluşur. İkincisi dış bağlantılarıyla ilgili kendisini değerlendirdiği 5 ifadeden oluşur. Son kısım kendisinin yenilikçi çıktılarını değerlendirdiği 'İşinizde, ne sıklıkta ?' sorusu ile başlayan 6 ifadeden oluşur. Değerlendirmeler 5'li Likert Ölçeği ile yapılmıştır. Yöneticilere sorulan 17 soruya uygulanan Keşfedici Faktör Analizi sonrasında dört faktörlü bir model desteklenirken, Hair ve diğerlerinin (1998) tavsiyesine uyarak 0,50'nin altında faktör yüküne sahip olan sorular elenmiş ve 10 soruluk bir anket elde edilmiştir. Astlara sorulan her üç başlık (katılımcı liderlik, dış bağlantılar ve yenilikçi çıktılar) için hiçbir soru elenmeden birer faktörlü (her biri için Cronbach $\alpha > 0,80$) ölçekler oluşturulmuştur.

Ardından bu iki anket formu, 94 tane bilgi yoğun (Hukuk, Danışmanlık, Mühendislik ve Bilgi İşlem) hizmet işletmesinde çalışan 693 kişinin yöneticileri tarafından değerlendirildiği ve çalışanların kendilerini ve yöneticilerini değerlendirdiği iki taraflı veri toplamak üzere kullanılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanarak yöneticiler için elde edilen 10 soru ile uyum ve ayırt edici geçerlik testleri sağlanan Yenilikçi İş Davranışı ölçeğinin son hali verilmiştir. Bu dört faktörlü ölçek ile birer faktörden oluşan katılımcı liderlik, dış bağlantılar ve yenilikçi çıktılar ölçekleri de yüksek pozitif korelasyon göstermiştir.

Uluslararası ve ulusal yazında (Ayas, 2015; Özkan, 2017; Işık ve Aydın, 2016; Yeşiltaş ve diğ., 2013; Oukes, 2010; Dörner, 2012; Kroes, 2015) oldukça fazla tercih edilen ölçek, geçerliliği ve güvenilirliği ile önem arz etmektedir. Türkiye yazınında Ayas (2015), 17 soruluk Yenilikçi İş Davranışı ölçeğine Yenilikçi Çıktılar ölçeğinin 6 adet sorusunu da ekleyerek Türkçe'ye uyarlayıp kullanmıştır.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği'nin Kuramsal Geçerliliği

De Jong ve Den Hartog (2008) tarafından geliştirilen Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği'nde kullanılan ve yönetici tarafından yanıtlanan her bir soru, çalışanın yenilikçilik becerisi ve tutumuna yönelik indikatördür. Ölçeğin genel olarak geçerliliğinin tartışıldığı bu bölümde kullanılan indikatörlere yönelik kuramsal destek, yazına dayanılarak sunulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği ve Yenilikçi Çıktılar Ölçeği soruları

i1	Günlük işlerden sayılmayan diğer işlere de dikkat eder.
i2	Bir şeylerin geliştirilmesi için fırsat arar.
i3	Yenilikçi fırsatları göz önüne alır.
i4	Yeni bir şeylerin nasıl geliştirileceğini merak eder.
i5	Yeni ürün ve hizmetler keşfeder.
i6	Yeni çalışma yöntemleri, teknikleri ve enstrümanlarını araştırır.
i7	Sorunlara orijinal çözümler geliştirir.
i8	Yeni fikirler yaratır.
i9	İşi yürütmek için farklı yaklaşımlar sergiler.
i10	Yenilikçi düşüncelere her türlü desteği verir.
i11	Yenilikçi düşünceleri onaylar.
i12	İşletmenin önemli üyelerini yenilikçi düşüncelere karşı heveslendirir.
i13	Yenilikçi bir fikrin desteklenmesi için insanları ikna etmeye çalışır.
i14	Yenilikçi düşünceleri faydalı uygulamalara çevirir.
i15	Yenilikçi düşünceleri sistematik bir yolla iş gelişimi içinde ortaya çıkarır.
i16	Yenilikçi düşüncelerin faydalarını değerlendirir.
i17	Yeni şeylerin gelişimi için çaba harcar.
i18	İşletmedeki geçerli ürün ve hizmetleri arttırmak için önerilerde bulunur.
i19	İşletmemizdeki iş uygulamalarını arttırmak için yeni fikirler üretir.
i20	İşletmemizde iş ile ilgili yeni bilgiler elde eder.

i21	Yeni ürün ve hizmetlerin gelişimine aktif bir biçimde katkıda bulunur.
i22	Yeni müşteri grupları elde eder.
i23	İşletmemizde örgütlenmeyi en uygun hale getirir.

İşletmeler açısından beşeri sermaye kaynağının yaratıcılık özelliği ile ortaya çıkarılan yeni ve farklılaştırılmış ürün ve hizmetlerin ticari bir başarıya ulaşması olarak nitelendirilen “inovasyon”, bilişim çağı ekonomisinin elzem faktörlerinden biri halini almıştır (Hobikoğlu, 2011). Bu tetikleyici güç, firmaları sürekli *yeni ürün* geliştirmeye zorlamakta ve her yeni ürünün ardından da rakiplerinden önce tekrar yeni bir ürün araştırmasına başlamak üzere itmektedir (Kavak, 2009).

Hobikoğlu'na (2011) göre, yaratıcılık ile oluşturulan yeni ürünün ticari ürüne dönüştürülerek tüketici ile buluşması inovasyon değerini oluşturmaktadır. Craft (2005, s. 20) ise inovasyonu “yeni fikirlerin piyasada yükselişi ile kanıtlanabilecek bir değer yaratmak üzere uygulanması” olarak görür ve “piyasaya ilk kez sürülen yeni düşünce” olarak kabul eder. Drucker (1998, s. 13) işletmelerin tüketicileri için sadece üretim yapma amacı taşımadığını, kendi ürettikleri yeni ve farklı ürünlerle yaşam kalitelerini yükseltmeye ve kendi ürünlerine/ hizmetlerine bağlamaya odaklandıklarını ifade etmektedir. İşletmeler sürekli değişime ve yeniliğe odaklanarak bağlayıcılık oluşturmaya özen göstermektedir. Değişim ve yenilik içeren pazarlama stratejilerini belirleyen yöneticiler için önem arz eden dört unsur mevcuttur (Turgut ve Beğenirbaş, 2013; Ayas, 2015):

- Piyasa ile ilgili unsurlar; işletmenin piyasa içindeki durumunu iyileştirmek ve rakipler karşısında üstünlük sağlamak,
- Örgüt ile ilgili unsurlar; işletmeye yenilikçi ve yaratıcı bir kimlik oluşturmak ve devamlılığını sağlamak, ürün çeşitliliğini artırmak, sahip olduğu kar payını yükseltmek,
- Sosyal unsurlar; işletme içerisinde tüketicilerin ihtiyaçlarına yönelik inovatif çözümler üretmek, toplum içerisinde işletmenin yararlı olduğu imajını yaratmak, işletmeyle ilgili oluşabilecek tüm olumsuzlukları gidermeye çalışmak,
- Çalışanlar ile ilgili unsurlar; işletmenin sahip olduğu insan sermayesinin iş memnuniyetini ve örgüte bağlılığını sağlamak, örgütsel sorunlarla ilgili çalışanları çözüm sürecine dâhil etmek.

Avrupa Birliği Komisyonu'nun yayınladığı inovasyon raporunda ise “mevcut ve potansiyel kullanıcı ihtiyaçları, pazar fırsatları ile firmaların organizasyon, pazarlama, tasarım, geliştirme ve imalat yetenekleri arasında kurulan yenilikçi ilişki” olarak tanımlanmıştır (European Commission, 1995). Jorde ve Teece inovasyonu “yeni süreçlerin, yeni ürünlerin ve yeni örgütsel yapı ve usullerin araştırılması, keşfedilmesi, geliştirilmesi ve uygulamada benimsenmesi” olarak görmektedirler. İnovasyonun *belirsizlik* ve risk almayı içerdiğini; araştırma, deneme, tecrübe etme ve yeniden daha derin araştırma yapmayı gerektirdiğini de belirtmektedirler (Jorde ve Teece, 1989).

İnovasyonun, insan çabasıyla yürütülen bir süreç olduğunu düşündüğümüzde, öncelikle sosyal ve iktisadi faydalar sağlayacağı tahmin edilen bir fikrin kabul edilmesi ve geliştirilmesi ile başlar. Bireylerin deneyimleri ve yeteneklerinin üzerine inşa edilen, bilgi ve fikirlerini başkaları tarafından değer göreceği yeni bir şeye dönüştürdüğü bilişsel bir süreçtir (Chell ve Athayde, 2009). Ayrıca, İngiltere'nin İnovasyon, Üniversiteler ve Beceriler Müdürlüğü (DIUS, Department for Innovation, Universities & Skills) tarafından 2008 yılında yayınlanan raporuna göre, yeni fikirler dahi mucitlerin aklına bir anda gelmezler; insanların fikirleri oluşturması, birleştirilmesi ve paylaşmaları ile ortaya çıkarlar.

Bu nedenle, tüm bireylerin yeteneklerini, enerjilerini ve hayal güçlerini harekete geçirmek, inovasyonu güçlendirmek ve sürdürülebilir kılmak açısından önemlidir (DIUS, 2008). Her iki ölçeğin tüm indikatörleri birlikte ele alındığında bu tanıma uymaktadır.

Bireysel inovasyonun birçok sosyal unsurun etki ettiği çok aşamalı bir süreç (Kanter, 1988) olduğunu kabul edersek, ilk aşamanın problemin varlığını keşfetme/ fark etme ve bunun için yeni ya da denenmiş fikirler/ çözümler üretme ile başladığı söylenebilir. Bu ifade, çalışmada kullanılan ölçeğin 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 18, 19 ve 20 numaralı maddelerini destekler niteliktedir. Diğer aşama boyunca, inovatif bir birey fikri için destek/ sponsor ararken, onu destekleyenler arasında birlik oluşturmayı dener. Ölçekte sürecin bu kısmı, 10, 11, 17, 22 ve 23 numaralı maddeler ile sorgulanmıştır. Son olarak ise inovatif birey, fikrinden “kullanılabilecek/ çoğaltılabilecek/ kitle üretimine sokulabilecek/ yeniden üretim için örnek oluşturabilecek bir inovasyon modeli veya prototipi” üreterek inovasyon sürecini tamamlar (Kanter, 1988). Ölçekte yer alan 14, 15, 16 ve 21 numaralı sorular sürecin son aşamasını sorgulamaktadır. Böylece inovasyonun her aşamasında, farklı aktivitelerin ve farklı birey davranışlarının gerekli olduğu çok aşamalı bir süreç olarak tanımlamak mümkündür (Scott ve Bruce, 1994).

İşletme stratejileri üzerine danışmanlık yapan bir Amerikan firması olan Balanced Scorecard Institute’ ta görev yapan Mark Malinoski ve Gail S. Perry (2011) işletmelerde inovasyonun nasıl ölçüleceğini ortaya koyan makalelerinde, inovasyonu fikir yürütme (ölçekte yer alan 1, 2, 6, 8, ve 19 numaralı ifadeler), yürütülen fikirleri değerlendirme (ölçekte yer alan 9, 3, 16, 18, 20 numaralı ifadeler), değerlendirilen fikirlerden seçme (ölçekte yer alan 5, 10, 11 numaralı ifadeler), seçilen fikirleri geliştirme (ölçekte yer alan 4, 7, 12, 13, 17, 21 numaralı ifadeler) ve yeni ya da var olan ürün/ hizmet/ programların gelişmesi için fikirleri uygulama (ölçekte yer alan 14 ve 15 numaralı ifadeler) süreci olarak tanımlarlar. Diğer bir aşatırma ise Basadur’ un (2002) İnovasyon Geliştirme Süreci Modeli’ dir. Bu modele göre inovasyon süreci; fikirlerin üretimi, kavramlaştırma, optimizasyon (eniyileştirme) ve uygulama aşamalarından oluşur.

İlk aşama olan ‘fikirlerin üretimi’ aşaması, problemlerin fark edilmesi ve gerçek koşulların irdelenmesi sürecini içerir (Basadur ve Gelade, 2006). Yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi için yeni fikirlerin yaratılması aşamasıdır. Bu aşamada üretilen çok sayıda fikir dağınık haldedir. Fikirlerin üretimi/ problemin çözümü ile uğraşan kişilerden bu dağınık fikirleri değerlendirmesi, aralarından işe yarayacak olanları seçmesi ve belirli bir doğrultuda birleştirmesi beklenir (Duran ve Saraçoğlu, 2009). Bu ifade, çalışmada kullanılan ölçeğin 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 18, 19 ve 20 numaralı maddelerini destekler niteliktedir.

‘Kavramlaştırma’ bir önceki aşamada üretilen fikir sayısının, örgütün amacına ve kaynaklarının uygunluğuna göre azaltıldığı aşamadır (Tek, 1999). İnovasyonun sunulacağı hedef kitle ve bu kitleye sağlayacağı fayda üzerine odaklanılır. Bu doğrultuda, bir araya getirilen yeni fikirlerle ilgili, kişilerin içsel yargıları keşfedilir ve problemlere farklı bakış açıları geliştirme olanağı yaratılır. Böylece, fikirleri ayrıştırarak farklı kavramlar altında toplamaya çalışırlar (Duran ve Saraçoğlu, 2009). Ölçekte sürecin bu kısmı, 10, 11 ve 17 numaralı maddeler ile sorgulanmıştır.

Üçüncü aşamada, önceden ayrıştırılmış olan soyut fikirler ve alternatiflerin değerlendirilmesi ve seçilmesi, sonuç olarak da çözüm ve planlar geliştirilmesi sağlanır. ‘Optimizasyon ‘ adı verilen bu aşamada görev alanlar, soyut fikirleri zihinsel olarak test ederek optimal çözüme ulaşmaya çalışırlar (Basadur ve Gelade, 2006). Bu aşamada, ürünün prototipi geliştirilerek yeni ürünle ilgili pazar denemesi de gerçekleştirilir. Hedef kitlenin

vereceği geri bildirimlere göre ise düzeltmeler yapılarak ürüne son hali verilir (Duran ve Saraçoğlu, 2009). Ölçekte yer alan 12, 13, 22 ve 23 numaralı ifadeler sürecin bu adımı için uygundur.

Son aşama ise uygulamaya geçilerek inovasyon sürecinin tamamlandığı aşamadır. Soyut düşüncelerin, somut ürün ve hizmetlere dönüştüğü kısımdır. Hedef pazarda denemesi yapılan ve geri bildirimlere göre yeniden şekillendirilen ürün, belli miktar üretilerek pazara sunulur. Böylece, üretici işletme ürünün olası satışlarını ölçmek, alternatif pazar planları geliştirmek ve gözden kaçan hata ve eksikliklerinin tespitini yapmak, gibi fırsatları değerlendirebilir (Basadur ve Gelade, 2006; Duran ve Saraçoğlu, 2009). Ölçekte yer alan 14, 15, 16 ve 21 numaralı sorular sürecin son aşamasını sorgulamaktadır.

Basadur ve Gelade (2002, 2006), bu dört süreçte farklı faaliyetler bulunduğunu ve başarılı olmak üzere farklı kişilik özellikleri gerektirdiğini savunur. ‘Fikir üreticiler’, olasılıkları hayal etme, sorgulama ve şahsen deneyimleme yoluyla bilgi toplamaya dayalı olarak yeni şeyleri başlatmayı seven kişilerdir. Belirsizlik onları cezbeder. Farklı projelerde, aynı anda, hızla görev yapabilirler. ‘Kavramlaştırıcılar’ dikkatle düşünülerek kavranmış olan birçok alternatif üzerinde akıl yormaktan hoşlanan kişilerdir. Fikirlerle oynamaktan hoşlanırlar. Problemin tanımı için, deneyimleme yerine soyut düşünme yoluyla; yeni fikirleri bir araya getirir, farklı anlayışlar keşfeder ve olayları açıklamak üzere teorik modeller geliştirirler. Fikir üreticilerden bilgi edinme yoluyla farklı ve bağlantısı olmayan fikirleri birleştirip mantıklı hale getirmeyi severler (Basadur ve Gelade, 2006). Optimizasyon süreci ile uğraşan ‘eniyeleştiriciler’ özenle düşünülerek anlaşılmış olan en iyi sonucu veya cevabı hedeflemekten hoşlanan kişilerdir. Mantıksal değerlendirme ile en iyi sonuca varabilecekleri konusunda kendilerine güvenirlere ve ses getirecek işler yapmayı severler. ‘Uygulayıcılar’ deneyimleme ve hissetme yoluyla bir şeyleri sonuçlandırmayı seven kişilerdir. Fikirleri, somut hale getirmeyi tercih ederler. Bütün bireyler/ takımlar/ örgütler, bu dört ayrı stilin çeşitli şekillerde karışımından meydana gelirler. Fakat inovatif bir takım, bu dördünün yeterli oranda karışımından meydana gelmek durumundadır (Basadur ve Gelade, 2002).

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeğinin Güvenilirliği

Ölçeğin güvenilirliğinin farklı bağlam ve ortama hassasiyetini ölçümlemek amacıyla Yaratıcı Endüstri kollarından biri olan Reklamcılık sektöründe, reklam üreten pozisyonlarda çalışan yöneticilerin değerlendirmeleri ile elde edilen veri toplanmıştır. Veri rassal ikiye bölme (random split-half) tekniği kullanılarak ikiye bölünmüştür. Verinin birinci bölümüne Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA olarak kısaltılmıştır) yapılmış, verinin geri kalan kısmında ise AFA analizinde elde edilen yapı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile teste tabii tutulmuştur. Yenilikçi iş davranışı ölçeği yenilikçi çıktılar ölçeği ile genişletilmiş formu kullanıldığı için bu birleşimin ölçekler üzerinde yapısal değişimini görebilmek amacıyla önce Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA) ardından AFA analizinde elde edilen yapıyı test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır. Verinin yarısına AFA, diğer yarısına ise DFA uygulanmıştır. Bu şekilde veriyi ikiye ayırmak atlanmaması gereken önemli bir teknik adımdır. AFA, veriden yola çıkarak boyut düşürme amaçlı gizil değişkenler elde etmekte kullanılırken DFA, ters yönde giderek bu gizil değişkenlerin tüm veriyi temsil becerisini ölçmektedir. Dolayısıyla iki analiz aynı veri üzerinde uygulanırsa DFA hiç şüphesiz AFA analizini onaylar. Bu totolojiden kaçınmak amacıyla veri rassal ikiye bölme (random split-half) tekniği ile ikiye bölünmüş ve analizler ayrı veri üzerinde yapılmıştır.

Araştırmanın Örnekleme, Verinin Toplanması ve Rassallık Testi

Araştırma, Yaratıcı Endüstri kollarından biri olan reklamcılık sektöründeki inovasyon etkinlikleri ve bu amaçla geliştirilmek istenen yeterliklerin belirlenmesine dönüktür. Bu bağlamda, İstanbul Ticaret Odası'na bağlı olarak faaliyet gösteren reklam ajansları içinden, Nielsen Araştırma Hizmetleri (Tüketici ve Medya Grubu)' nin verilerine dayanarak MediaCat tarafından yayınlanan *2015 Yılıın En Büyük Reklam Ajansları* listesindeki 100 ajansın çalışanları, araştırmanın ana kümesini ve 44 tanesindeki 343 çalışanın 76 yöneticisi de örnekleme oluşturmaktadır.

Bilgi toplamak üzere anket formu kullanılmıştır. İstanbul'da bulunan *2015 Yılıın En Büyük Reklam Ajansları* listesindeki 100 ajansın takım yöneticilerine çalışmayı detaylı olarak anlatan ve katılımlarını talep eden bir elektronik posta gönderilmiştir. Araştırmaya destek vermeyi kabul edenler ile uygun zamanlarında görüşmeler organize edilmiştir. Ajans ziyaretleri esnasında, yöneticilere soru formunun nasıl cevaplanacağı izah edilmiş ve dağıtılmıştır. İlk etapta direkt ajans ziyaretleri şeklinde başlayan veri toplama süreci, ajansların yoğun ve karmaşık iş yapısı dolayısıyla daha pratik olması açısından şekillendirilmiştir. Yazışma esnasında araştırmaya katılmayı kabul eden yöneticilere anket formu elektronik posta yoluyla iletilmiş ve doldurulması ile ilgili açıklamalar eklenmiştir.

Örneklemin Reklamcılık Sektöründe faaliyet gösteren 100 ajansı, diğer bir söylemle anakütleli temsil kabiliyetini ölçülemek amacıyla rassallık testi (Locks, 1953) uygulanmış ve %5 güvenilirlik seviyesinde verinin rassal olduğu hipotezi reddedilmemiştir.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

AFA, gözlemlenebilen ve ölçülebilen değişkenlerin sayısını daha aza düşürmek, ortak varyansa sahip ve gözlemlenemeyen gizil/örtük değişkenlere dönüştürmek, daha anlamlı yeni kavramlar elde etmek ve olayları bu yeni kavramlar arasındaki ilişkilere dayalı olarak açıklamak temel amaçtır. Elde edilen yeni ve daha az sayıdaki değişken gruplarına faktör veya boyut denmektedir (Büyüköztürk, 2002; Rennie, 1997; Yong ve Pearce, 2013).

Yenilikçi iş davranışı ve yenilikçi çıktılar ölçeğini oluşturan 23 sorunun birbirleriyle ilişkisinin bulunduğu 23 boyutlu bir uzay AFA kullanılarak az sayıda boyutla ifade edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak veri rassal olarak ikiye ayrılmıştır. Toplam anket sayısı olan 343'ün, 173'ü AFA için kullanılmıştır. Elde edilen boyutlar, en baştaki soruların (değişkenlerin) doğrusal bir kombinasyonudur ve faktör olarak adlandırılır. Yazında düşülecek boyut sayısını belirlemek için kullanılacak kriterlerden biri olarak özdeğerler önerilmektedir (Hair vd., 1998). Özdeğeri "bir"den büyük olan faktör sayısı elde edilen yapıyı tanımlar. Faktör değerlerinin hesaplanmasında başlangıçtaki tüm değişkenlerin katkısı olmasına karşın, faktörlerin kavramsal anlamları ve isimlendirilmeleri için en yüksek ağırlıkta katkı yapan değişkenlerden faydalanılmaktadır. Bu aşamada faktörlere kavramsal anlam atama sürecini kolaylaştırması amacıyla çeşitli dönüşümler kullanılmaktadır. Bu dönüşümler ortogonal (faktörler arası korelasyonun sıfır olduğu) veya oblik (faktörler arası korelasyona izin verilen) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada oblik dönüşüm kullanılmıştır. Analiz R yazılımı (R Core Team, 2017) kullanarak gerçekleştirilmiştir.

Faktörlerin özdeğerlerinden yola çıkılarak eşde edilen 6 faktörlü yapı Tablo 2'de gösterilmiştir. . Bu yapı için toplam açıklanan varyans %74 olarak elde edilmiş ve boyut düşürme sürecinde yeterli bir açıklama gücü olduğu kabul edilmiştir. Sosyal bilimlerde çok faktörlü desenler için açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli bulunmaktadır (Büyüköztürk, 2010).

Tablo 2: Verinin Yarısına Yapılan AFA Sonucu

	F1	F2	F3	F4	F5	F6
İ1	0.689			0.225		
İ2	0.822					
İ3	0.557					
İ4	0.815					
İ5	0.608					
İ6	0.563					0.292
İ7					0.642	
İ8			0.251		0.64	
İ9			0.346		0.531	
İ10			0.869			
İ11			0.734			
İ12	0.383					0.202
İ13	0.324		0.283	0.312		
İ14	0.26					0.472
İ15				0.249	0.308	0.486
İ16			0.259			0.674
İ17			0.308			0.374
İ18		0.52		0.252		0.207
İ19		0.73				
İ20		0.846				
İ21		0.729		-0.233		
İ22				0.651		
İ23				0.723		

1, 2, 3, 4, 5, 6, 12 ve 13 numaralı soruların oluşturduğu 1. Faktör '*Yenilik arayışı ve çevresini yeniliğe yöneltme*' olarak; 22 ve 23 numaralı sorulardan oluşan 2. Faktör '*Yenilik için kurumsal iletişim kullanma*' olarak; 18, 19, 20 ve 21 numaralı sorulardan oluşan 3. Faktör '*Bilgi edinme ve kurumsal yenilik için kullanma*' olarak; 10, 11 ve 17 numaralı sorulardan oluşan 4. Faktör '*Yeniliği desteklemek ve yenilik için çabalamak*' olarak; 7, 8 ve 9 numaralı sorulardan oluşan 5. Faktör '*Yeni ve farklı fikirler üretme*' ve 14, 15 ve 16 numaralı sorulardan oluşan 6. Faktör '*Yenilikçi fikirleri uygulamaya çevirme*' olarak adlandırılmıştır.

Doğrulamalı Faktör Analizi

AFA, değişkenler arasındaki ilişkilere dayalı olarak faktör (boyut) üretmeye yönelik hesaplamalar yapılmakta ve doğrulamalı faktör analizinde ise, değişkenler arasında varsayılan ilişkinin test edilmesi mümkün olmaktadır (Büyüköztürk, 2002; Kline, 1994;

Tabachnick ve Fidell, 2001). AFA teori üretmeye yöneliktir (Henson ve Roberts, 2006; Karaman, 2015). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ise teori üretmektense test etmeye yöneliktir (Henson ve Roberts, 2006).

Çalışmada AFA sonrası elde edilen faktör modeli verinin geri kalan yarısıyla DFA kullanılarak teste tabii tutulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: DFA Sonucu

User model versus baseline model:		
Comparative Fit Index (CFI)	0.982	
Tucker-Lewis Index (TLI)	0.975	
Loglikelihood and Information Criteria:		
Loglikelihood user model (H0)	-3362.327	
Loglikelihood unrestricted model (H1)	-3240.021	
Number of free parameters		92
Akaike (AIC)	6908.654	
Bayesian (BIC)	7197.148	
Sample-size adjusted Bayesian (BIC)	6905.843	
Root Mean Square Error of Approximation:		
RMSEA	0.044	
90 Percent Confidence Interval	0.028 0.058	
P-value RMSEA \leq 0.05	0.744	
Standardized Root Mean Square Residual:		
SRMR	0.034	

Ölçeğin geçerliğini test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, Yenilikçi İş Davranışı anketinin 6 faktörlü model için iyi bir uyum gösterdiği belirlenmiştir. DFA için çoklu uyum indeksleri kullanılmış ve ve Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI), Tucker-Lewis İndeksi (Tucker-Lewis Index, TLI) Ortalama Hataların Karekökü (Root Mean Square Residuals, RMR) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error Of Approximation, RMSEA) uyum indeksleri incelenmiştir.

Ki-kare uyum testinin serbestlik derecesine oranının 1 ile 5 arasında olması modelin ve verilerin birbiriyle uygunluğunu belirtmektedir (Marsh ve Hocevar, 1985). Araştırmada elde edilen değer 1.326 ($p = 0.002$) olduğundan oldukça başarılı bir uyum söz konusudur.

Hataların Ortalama Karekökü Yaklaşımı (RMSEA= .044) ve Standartlaştırılmış Ortalama Hata Karekök Artığı (SRMR= .034) değerleri .05'in altında çıkmıştır. Modelin kabul edilirliliğini test etmek üzere kullanılan bu değerlerin belirli bir sınırın altında veya üstünde olması beklenir. Yani evren kovaryans matrisi ile örneklem kovaryans matrisinin birbiriyle uyumlu olması söz konusudur (Tabachnick ve Fidell, 2013). Diğer yandan uyumu gösteren bu değerler örneklem büyüklüğüne oldukça duyarlıdır. Bu nedenle birçok uyumu gösteren teknik üretilmiştir. Bunların arasında yaygın olarak kullanılanlardan ikisi ise SRMR (Standardized Root Mean Square Residual) ve RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)'dır. Uyum iyiliğini gösteren tahmini ortalama karekök hatası değerinin .05'in altında olması halinde iyi bir uyumdan, .08'in altında olması ise kabul edilebilir bir uyumdan söz edilmektedir (McDonald ve Ho, 2002).

Bununla birlikte, modelin Karşılaştırmalı Uyum İndeks (CFI) değeri 0.982 ve normlaştırılmış uyumu gösteren Tucker-Lewis İndeks (TLI) değeri 0.975 bulunmuştur. Alan yazında CFI değerinin .95'in üzerinde olması iyi uyumu, .97 üzerinde çıkması ise mükemmel uyumu göstermekte; TLI değerinin .90 üzerinde olması iyi uyumu, .95 üzerinde olması ise mükemmel uyumu belirtmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011; Mirzeoğlu ve Çoknaz, 2014).

Buna göre AFA ile elde edilen 6 faktörlü modelin güvenilirliği yukarıda açıklanan istatistiksel sonuçlarla birlikte onaylanmaktadır.

Sonuçlar

Yaratıcılığın ve beraberinde inovasyonun önem kazanması vesilesi ile Yaratıcı Endüstriler kavramı alan yazına ve ülkelerin stratejik planlarına dâhil edilmiştir. Küresel boyutta önem kazanan inovasyonun, Yaratıcı Endüstrilerin geliştirilmesi yoluyla rekabet avantajı sağlayacağı üzerinde durulmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği araştırma raporlarında değinilen Yaratıcı Endüstriler'e "reklam, mimari, sanat ve antika piyasası, el sanatları, tasarım, moda tasarımı, film ve video, interaktif eğlence yazılımı, müzik, sahne sanatları, basım, yazılım ve bilgisayar hizmetleri, televizyon ve radyo" sektörleri dâhil edilmektedir. Türkiye için bu sektörlerden Reklamcılık sektörünün, Yaratıcı Endüstriler arasından en büyük paya sahip olmasının yaratıcı üretim ve iktisadi dinamizm açısından önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın Reklamcılık sektöründe yapılmasına karar verilmiştir.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği'ne ek olarak kullanımı yoluyla Reklam ajanslarında çalışanların inovasyon yeterlikleri ölçümlenmeye çalışılmıştır. 343 çalışanın yöneticilerinin yanıtladığı 23 soru ile elde edilen verinin testi kapsamında elde edilen bulgular Faktör Analizi yoluyla sağlanmıştır. Alan yazında mevcut olan dört boyut (Basadur, 2002; Basadur ve Gelade, 2006; De Jong ve Den Hartog, 2008; Duran ve Saraçoğlu, 2009; Kanter, 1998; Scott ve Bruce, 1994), bu çalışmanın analiz sonuçlarında altı boyut olarak bulgulanmıştır. De Jong ve Den Hartog (2008)'un geliştirmiş oldukları Yenilikçi İş Davranışı (Innovative Work Behavior) ölçüm aracı kullanılmıştır. De Jong ve Den Hartog'un (2008) çalışmasında kişiyi yöneticisinin değerlendirdiği inovatif davranışı ölçen 17 sorusu ve çalışanın kendisini değerlendirdiği inovatif iş çıktılarını ölçen 6 sorusunun tamamı (23 soru) çalışanın yöneticisine sorulmuştur.

Temel çalışmada Yenilikçi İş Davranışı'nın 17 sorusunun 7'si Faktör Analizi esnasında elenmiş ve 10 soru ile 4 boyut ('fırsatların keşfedilmesi', 'fikir üretilmesi', 'fikrin savunulması ve destek aranması' ve 'fikrin uygulamaya geçirilmesi') sağlanmıştır. Ancak soru sayısı 23'e yükselince 6 boyut elde edilmiştir. Elde edilen boyutlar ise '*F1- Yenilik*

arayışı ve çevresini yeniliğe yöneltme’ olarak; ‘F2- Yenilik için kurumsal iletişim kullanma’ olarak; ‘F3- Bilgi edinme ve kurumsal yenilik için kullanma’ olarak; ‘F4- Yeniliği desteklemek ve yenilik için çabalamak’ olarak; ‘F5- Yeni ve farklı fikirler üretme’ olarak ve ‘F6- Yenilikçi fikirleri uygulamaya çevirme’ olarak adlandırılmıştır. Temel alınan çalışmadan farklı olarak inovatif davranışlar ve inovatif iş çıktılarının bir arada ölçülmesi modelin uygunluk oranını yükseltmiştir.

Öneriler

İnovasyonun gerekliliği ve “inovatif çalışan” a olan ihtiyaç tüm alanlarda kendini göstermekte ve zorunluluk halini almış bulunmaktadır. Ancak, mevcut bulgular, örgütlerin inovatif bireylerin özelliklerini ve davranışlarını nasıl tanımlayacaklarını; sonuç olarak çalışanlara nasıl destek vereceklerini ve teşvik edeceklerini anlamaya ihtiyaç duymakta olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, yöneticinin ve inovatif işi yerine getiren çalışanın ayrı ayrı değerlendirmesi üzere oluşturulan iki ölçek bir arada kullanılmış ve inovatif birey modelinin uygunluk oranı yükseltilmiştir. Gelecek çalışmalarda da bu şekilde kullanılması ve iki ölçeğin bir arada hem yöneticinin hem de çalışanın değerlendirmesine sunulması önerilmektedir.

ALTAI TÜRKÇESİNİN AYIRT EDİCİ SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ
THE DISTINCTIVE PHONETIC FEATURES OF ALTAI TURKISH
ОСОБЕННОСТИ ФОНЕТИКИ АЛТАЙСКО-ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА

Abdullah ELCAN*

ÖZ

Altay Türkçesi, Güney Sibirya Bölgesi'nde Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti'nde ve Altay Kray'da yaşayan Altay Türklerinin edebi dilidir. Altay Türkçesinin ses bilgisi özellikleri, Genel Türkçe ses bilgisi özelliklerine uygun olmakla birlikte dil içi ve dil dışı çeşitli sebeplerle birtakım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Altay Türkçesinin görece yakın bir zamanda yazı dili haline gelmesi standartlaşma sürecinin halen devam etmesi sonucunu doğurmuş; konuşma diline ait bazı unsurlar zaman zaman yazı diline de geçmiş, böylelikle Altaycanın ses bilgisinde ikili şekiller ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Altay Türkçesini, Türkiye Türkçesinden farklılaştıran, ayırt edici ses bilgisi özellikleri, eş zamanlı ve art zamanlı ses bilgisi olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Altay Türkçesi, Ses Bilgisi, Eş zamanlı Ses Bilgisi, Art zamanlı Ses Bilgisi.

ABSTRACT

Altai Turkish is the literary language of the Altai Turks living in the Altai Republic and the Altai Kray of the Russian Federation in the South Siberia Region. The phonetic features of Altai Turkish are suitable for the phonetic features of General Turkish. However, some differences have emerged for a variety of in-language and non-language factors. The fact that Altai Turkish became a written language in a relatively short time has resulted in the continuation of the standardization process; some elements of the spoken language occasionally passed on to the written language, thus creating binary forms in Altai Turkish's phonetics. In this study, the distinctive features of the phonetics distinguishing Altai Turkish from Turkey Turkish will be examined under two main headings as synchronic and diachronic phonetics.

Key Words: Altai Turkish, Phonetic, Diachronic Phonetics, Synchronic Phonetics.

АННОТАЦИЯ

Алтайско-турецкий является литературным языком Алтайских турков, проживающих на юге Сибири РСФСР в Алтайском краю. Фонетика алтайско-турецкого языка имеет много общего с другими тюркскими языками. Наряду с этим, по разным внутренним и внешним языковым причинам, имеются некоторые различия. По сей день продолжается формирование алтайско-турецкого, как литературного языка. Некоторые элементы разговорной речи перешли в

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, abdullahelcan@ardahan.edu.tr

литературный язык. В связи с этим в фонетике алтайского имеются двоичные формы. В статье рассматриваются вопросы схожих и различающих форм алтайского с современным турецким языком.

Ключевые слова: алтайско-турецкий, фонетика, параллельная фонетика, искусственная фонетика.

Giriş

Türk lehçelerinin tasnifinde Kuzeydoğu/Güney Sibiryа Türk lehçeleri arasında gösterilen Altay Türkçesi zamansal ve mekânsal olarak Türkiye Türkçesinin en uzak akrabalarından biridir. Her iki Türk dilinin kökenleri Eski Türkçeye dayanmakla birlikte dil içi ve dil dışı nedenlerle Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında dilbilgisel farklılıklar oluşmuştur. Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses ve şekil bilgisel farklılıklar iki temel nedene dayanır. Her iki Türk dili tarihsel olarak farklı dil içi gelişim süreçlerinden geçmiş; bu da Eski Türkçe kaynaklı bazı özelliklerin bir lehçede korunurken diğerinde kaybolmasıyla sonuçlanmıştır. Farklılıkların diğer sebebi ise Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin tarih boyunca diğer dillerle kurduğu ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

Altay Türkçesi ilk olarak 1840'lı yıllardan itibaren bölgeye gelen misyonerlerin çalışmaları sonucu yazı dili olarak gelişmeye başlamıştır¹. İlk yazılı metinler Teleüt lehçesi temel alınarak Kiril alfabesiyle oluşturulmuştur (Baskakov, 1958: 49). Sovyet devriminden sonra 1922 yılında en büyük grup olan Altay-kiji grubunun dili ölçünlü dil olarak kabul edilmiştir (Baskakov, 1958: 14). Altay-kiji ağzına dayanan Altay Türkçesi, Rusça ile birlikte günümüzde de Altay Cumhuriyeti'nin devlet dilidir. Altay Türkçesinin görece yakın bir zamanda yazı dili haline gelmesi standartlaşma sürecinin halen devam etmesi sonucunu doğurmuş; konuşma diline ait bazı unsurlar zaman zaman yazı diline de geçmiş, böylelikle Altaycanın ses bilgisinde ikili şekiller ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ünlüler, ünsüzler, ses özellikleri, ses uyumları, ses denklikleri ve ses olaylarında görülen farklılıklar, Altaycanın ayırt edici ses bilgisi özellikleri olarak, eş zamanlı ve art zamanlı bakış açısıyla iki ana başlık altında ele alınacaktır. Eş zamanlı ses bilgisinde Altayca ile Türkçenin mevcut durumlarından hareketle iki lehçe arasında görülen farklılıklar belirlenerek nedenleri üzerinde durulacaktır. Art zamanlı ses bilgisinde ise iki lehçe arasında ortaya çıkan farklılıklar Eski Türkçeden hareketle aydınlatılmaya çalışılacaktır. Eski Türkçe temelindeki karşılaştırmalarda kullanılan örnek kelimeler Sir Gerard Clauson'un *An Etymological Dictionary of pre-thirteenth-century Turkish* adlı eserinden alınacaktır.

1. Altaycanın Eş Zamanlı Ses Bilgisi

1.1. Uzun Ünlüler

Altaycada sekizi normal, sekizi uzun olmak üzere on altı ünlü; Türkçede ise sekiz ünlü fonem bulunur. Altaycanın normal ünlüleriyle Türkçenin ünlüleri, ağızdaki oluşum bölgelerine (art-ön), söyleyiş sırasında ağzın aldığı biçime (geniş-dar) ve söyleyiş sırasında dudakların aldığı biçime (düz-yuvarlak) göre aynı özellikleri gösterirler. Altayca ile Türkçe arasında ünlüler bakımından temel fark Altaycada uzun ünlülerin bulunmasıdır.

¹ Altay Türkçesinin yazı dili hâline getirilmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Güner Dilek, Figen (2004), "Altay Türkçesinin Yazı Dili Hâline Getirilmesi", *1552 ve Sonrası: Kazanın İşgali ve Türk Topulukları Bilgi Şöleni Bildirileri*, 15 Ekim 2002, Ankara: TDK Yay., 73-78.

Altaycada /aa/, /ee/, /ıı/, /ii/, /oo/, /öö/, /uu/, /üü/ olmak üzere sekiz adet uzun ünlü bulunur. Bu uzun ünlüler asli (birincil) uzun ünlüler olmayıp eş zamanlı ve art zamanlı ses olayları sonucu oluşmuş ikincil uzun ünlülerdir.

Eş zamanlı ses olayları sonucu ortaya çıkan ve daha çok konuşma dilinde karşılaşılan ancak resmi belgeler dışındaki metinlere de yansıyan ünlü uzunluklarının oluşumu şu şekilde açıklanabilir:

1. Gelecek zaman eki ünlüyle biten bir fiile eklendiğinde araya yardımcı ünsüz girmez; uzun ünlü ortaya çıkar:

uyukta-ar > *uyuktaar* “uyuyacak”, *işte-er* > *işteer* “çalışacak”, *bayı-ır* > *bayır* “zenginleşecek”, *ci-ir-iş* > *ciiriş* “yiyeceksin”, *oñdo-or-ıs* > *oñdoorıs* “anlayacağız”, *tölö-ör-im* > *tölöörim* “ödeyeceğim”, *mürgü-ür* > *mürgüür* “dua edecek”.

2. -p zarf fiil eki /p/ fonemi ile biten bir fiile eklendiğinde uzun ünlü ortaya çıkar:

cap-ı-p > *caap* “örtüp, kapatıp”, *çap-ı-p* > *çaap* “kesip, biçip”, *tap-ı-p* > *taap* “bulup”, *köp-ü-p* > *kööp* “şişip”, *tep-ı-p* > *teep* “tepip, çiğneyip”.

3. Birinci ve ikinci teklik şahıs zamirlerine yönelme hâli eki +G²A⁴ eklendiğinde ekteki /g/ fonemi düşer ve uzun ünlü oluşur:

men+ge > *mege* – *maga* > *mee* – *maa* “bana”, *sen+ge* > *sege* – *saga* > *see* – *saa* “sana”.

4. İkinci çokluk şahıs iyelik +(I²)gA²r ekindeki /g/ fonemi, isim çekimi sırasında erir ve uzun ünlü oluşur:

ayıl-ıgar > *aylaar* “eviniz”, *cürek-iger* > *cüregeer* “yüreğiniz”, *boy-ıgar* > *boyoor* “kendiniz”, *nökör-iger* > *nököröör* “arkadaşınız”.

5. Bilinen uzak geçmiş zaman –G²A⁴n ekindeki /g/ fonemi, fiilin olumsuz çekimi sırasında erir ve uzun ünlü oluşur:

cıgıl-ba-gan-im > *cıgılbaam* “yıkılmadım”, *al-ba-gan* > *albaan* “almadı”, *cür-be-gen-im* > *cürbeem* “yaşamadım”, *kör-bö-gön-im* > *körbööm* “görmedim”.

6. Birinci çokluk şahıs eki –(I²)bI²s, şart ekinden sonra geldiğinde uzun ünlü oluşur:

al-za-bıs > *alzaas* “alsak”, *ber-ze-bıs* > *berzees* “versek”, *kör-zö-bıs* > *körzöös* “görsek”, *bol-zo-bıs* > *bolzoos* “olsak” vb.

7. İkinci çokluk şahıs –(I²)gA²r, ekindeki /g/ fonemi fiil çekimi sırasında erir ve uzun ünlü oluşur:

ayt-kan-ıgar > *aytkanaar* “söylediniz”, *otur-ıgar* > *oturaar* “oturunuz”, *kel-di-ger* > *keldeer* “geldiniz”, *kör-di-ger* > *kördöör* “gördünüz”, *koy-dı-gar* > *koydoor* “koydunuz”.

8. Bazı gramer birlikleri sözcükselleşirken uzun ünlü oluşur:

bara cat- > *braat-* “gide durmak”, *kele cat-* > *kleet-* “gele durmak” vb.

9. Altayca kelimelerde iki ünlü arasında kalan /g/ foneminin erimesi sonucu uzun ünlü oluştuğu da görülmektedir. Böyle kelimeler her iki şekilde de kullanılır:

emegen ~ *emeen* “eş; yaşlı kadın”, *öböğön* ~ *öböön* “koca, yaşlı adam”, *tarbagan* ~ *tarbaan* “köstebek”, *kuragan* ~ *kuraan* “kuzu”, *törögön* ~ *töröön* “akraba” vb.

1.2. Ünsüzler

Altaycada /b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /v/, /y/, /z/, /ts/, /şç/ olmak üzere 23 ünsüz fonem bulunur.

Türkçede olduğu gibi Altaycada da /g/ sesi hem ön damak /g/ hem de art damak /ğ/ ünsüzünü imlemektedir.

Altaycada, Türkçeden farklı olarak /ŋ/, /ts/ ve /şç/ ünsüzleri; Türkçede ise Altaycadan farklı olarak /ğ/ ünsüzü bulunmaktadır.

/ts/ ve /şç/ ünsüzleri Altayca kelimelerde bulunmaz; Altaycaya Rusçadan giren kelimelerde bulunur: *kuznitsa* “demirhane” *militsiya* “polis”, *revolutsiya* “devrim”, *obşçejitiye* “öğrenci yurdu”, *plaşç* “yağmurluk”, *zaveduyuşçiy* “yönetici” vb.

1.3. Ses Uyumları

1.3.1. Artlık-Önlük (Damak) Uyumu

Her iki Türk dilinde artlık-önlük (damak) uyumu tamdır. Uyuma girmeyen kelimeler yabancı dillerden kopyalanan sözcüklerdir.

Her iki dilde de yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde de artlık-önlük uyumu görülebilir.

Johanson (2007: 69), “*sesçe baskın olmayan dilin sistemine uymuş kopyaların çoğunlukla pek gelişmemiş iki dillilik zamanından kaldığını; daha sonraki kopyaların çoğunlukla daha az uyarlandığını*” ifade eder. Altaycaya Ekim devrimine kadar giren Rusça kelimelerin artlık-önlük uyumuna girdiği, Ekim devriminden sonra giren kelimelerin ise uyum dışı kaldığı dikkat çekmektedir.

Uyuma giren alıntı kelime örnekleri: *stene* < Rus. *stena* (стена) “duvar”, *peçke* < Rus. *peçka* (печка) “soba, fırın”, *serkve* < Rus. *tserkov*’ (церковь) “kilise”, *törkö* < Rus. *terka* (тёрка) “rende” vb.

Uyuma girmeyen alıntı kelime örnekleri: *bol’nitsa* < Rus. *bol’nitsa* (больница) “hastane”, *brigada* < Rus. *brigada* (бригада) “ekip”, *etaj* < Rus. *etaj* (этаж) “kat”, *respublika* < Rus. *respublika* (республика) “cumhuriyet” vb.

Altaycada alıntı bir kelimeye bir ek getirildiğinde, ekin ünlüsü, kökün son hecesindeki ünlüye bağlı olarak kalın veya ince sıradan bir ünlü olur: *etaj-ka* “kata”, *teatr-dıj* “tiyatronun”, *kino-lor* “filmler”, *kniga-nı* “kitabı”, *kommunist-ter* “komünistler” vb.

1.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) Uyumu

Altaycada düzlük-yuvarlaklık (dudak) uyumu görülür. Altayca kelimenin ilk hecesinde bulunan düz ünlüleri düz ünlüler; geniş-yuvarlak ünlüleri geniş-yuvarlak ünlüler, dar-yuvarlak ünlüleri ise ya dar-yuvarlak ya da düz-geniş ünlüler takip eder: *kara*, *balık*, *ceten* “yetmiş”, *kezim* “kesim, parça”, *sıgırt* “ıslık”, *çıray* “yüz, sima, görünüş”, *çiçke* “ince”, *kiyim* “giyim, giysi”, *kölötkö* “gölge”, *oçok* “ocak”, *kutuk* “kuyu”, *mürküt* “kartal”, *kuçak* “kucak”, *çürçe* “çabuk, hızlı” vb.

Altaycada düzlük-yuvarlaklık (dudak) uyumu ile ilgili bazı istisnai durumlar söz konusudur:

1. İsimden isim yapma eki $+L^3U^2$ ve fiilden isim yapma eki $-U^2$ kelime tabanının ünlülerine bakılmaksızın dar-yuvarlak ünlülü olarak eklenir: *karlu* “karlı”, *kayıñdu* “kayınlı”, *kemelü* “gemili”, *tildü* “dilli”, *ceñü* “zafer”, *aju* “geçit” vb.

2. Bazı kelimelerde geniş-yuvarlak ünlülerden sonra dar-düz ünlüler gelebilir: *toozın* “toz”, *koyın* “koyun, sine”, *köpsin-* “övünmek, şişinmek”, *söktir-* “söktürmek” vb.

3. Bazı kelimelerde dar-yuvarlak ünlülerden sonra dar-düz ünlüler gelebilir: *tuucu* “masal”, *kuuçın* “konuşma; hikâye”, *küçsin-* “zorlanmak, tembellik yapmak” vb.

4. İlk hecesinde dar-yuvarlak ünlü bulunan bazı kelimelerin ikinci hecesinde hem dar-yuvarlak hem de dar-düz ünlü bulunabilir: *burulçık* ~ *burılçık* “dönemeç”, *utku-* ~ *utkı-* “karşılama; selamlama”, *ulu-* ~ *ulı-* “ululamak”, *ürkü-* ~ *ürki-* “ürkmek, korkmak” vb.

5. Eski Türkçe birden çok heceli kelimelerin sonundaki -g sesi, Altaycada düşer ve kendinden önceki ünlü dar-yuvarlak hâle gelir: ET. *isig* > AT. *izü* “sıcak”, ET. *arığ* > AT. *aru* “temiz”, ET. *çerig* > AT. *çerü* “asker; ordu”, ET. *tirig* > AT. *tirü* “diri”, ET. *katıg* > AT. *katu* “sert, katı” vb. Ancak *sarı* kelimesi Altaycada istisnai olarak yuvarlaklaşmamıştır: ET. *sarıg* > AT. *sarı*.

Düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından Altayca ile Türkçe arasındaki dikkat çekici farklılık, geniş-yuvarlak /o/ ve /ö/ ünlülerinin Türkçede ilk hece dışında yer alamadığı hâlde Altaycada bu ünlülerin ilk hece dışında ve eklerde bulunabilmesidir. Altaycaya göre Türkçe daha sınırlı bir uyumluluk gösterir: TT. *orta* ~ AT. *orto*, TT. *yol-lar* ~ AT. *col-dor*, TT. *döşek* ~ AT. *töjök*, TT. *söz-ler* ~ AT. *sös-tör* vb.

Altayca, yuvarlaklaşma bakımından Kırgızcaya yaklaşıyor. Ancak, Kırgızcada yuvarlaklaşma, Altaycaya göre daha ileri safhadadır. Kırgızcada /u/ ünlüsünden sonra yuvarlaklaşma görülmezken (Abduldayev vd., 2009: 40), Altaycada /u/ ve /ü/ ünlülerinden sonra yuvarlaklaşma görülmez: Krg. *tuşa-* ~ AT. *tuja-* “köstek vurmak” ama Krg. *cürök* ~ AT. *cürek* “yürek”, Krg. *tünö-* ~ AT. *tüne-* “tünemek, gecelemek” vb.

1.3.3. Ünsüz Uyumu

Her iki Türk dilinde de ünsüz uyumu görülür. Ötümlü ünsüzle biten bir kelimeye ötümlü-ötümsüz karşılığı olan ünsüz çiftlerinden ötümlü ünsüzle başlayan bir ek; ötümsüz ünsüzle biten bir kelimeye de ötümlü-ötümsüz karşılığı olan ünsüz çiftlerinden ötümsüz ünsüzle başlayan bir ek gelir:

Altayca: *ezendeş-ti* “selamlaştı”, *ekel-di* “getirdi”, *ıraak-ta* “uzakta”, *tuular-da* “dağlarda”, *ırs-tağ* “mutluluktan”, *ayıldar-daj* “evlerden” vb.

Altaycada ünsüz uyumu, Türkçede olduğundan daha ileridir. Ünsüz uyumu sonucu Türkçedeki bazı eklerin, Türkçede kullanılmayan eş biçimleri Altaycada ortaya çıkmıştır:

1. Türkçede /l/ ünsüzü ile başlayan isimden isim yapma ekleri + l^2k ve + l^2 ; isimden fiil yapma eki + lA^2 ve çokluk eki + lA^2r gibi eklerin, Altaycada /l/, /t/, /d/ ünsüzleri ile başlayan eş biçimleri vardır. /t/, /y/ ötümlü ünsüzleri ile biten kelimelere /l/ ünsüzü, /l/, /n/, /ŋ/, /m/ ötümlü ünsüzleri ile biten kelimelere /d/ ünsüzü, ötümsüz ünsüz ile biten kelimelere ise /t/ ünsüzü ile başlayan eş biçimler getirilir: *oygorlık* “bilgelik, akıllılık”, *baylık* “zenginlik”, *cüktük* “yükklük”, *cıldık* “yıllık”, *çındık* “doğruluk”, *karlu* “karlı”, *aylu* “aylı”, *multıktu* “tüfekli”, *kunıçıldı* “hüzünlü”, *terle-* “terlemek”, *bıçakta-* “bıçaklamak”, *bayramda-* “kutlamak, bayram yapmak”, *koylor* “koyunlar”, *künder* “günler”, *kursaktar* “yiyecekler” vb.

2. Türkçede /d/ ünsüzü ile başlayan + D^2A^2n ayrılma hâli ekinin, Altaycada /d/, /t/, /n/ ünsüzleri ile başlayan eş biçimleri vardır. /m/, /n/, /ŋ/ ötümlü ünsüzleri ile biten kelimelere /n/ ünsüzü, diğer ötümlü ünsüzlerden sonra /d/ ünsüzü, ötümsüz ünsüzlerden sonra ise /t/ ünsüzü ile başlayan eş biçimler getirilir: *ece-m-neñ* “ablamdan”, *kün-neñ* “güneşten”, *tiyiñ-*

ney “sincaptan”, *tuular-daj* “dağlardan”, *uy-daj* “inekten”, *agaş-taj* “ağaçtan”, *at-taj* “attan” vb.

3. Türkçede /s/ ünsüzü ile başlayan –sA² dilek-şart ekinin, Altaycada /s/, /z/ ünsüzleri ile başlayan eş biçimleri vardır. Ötümlü ünsüz ile biten kelimeye /z/ ünsüzü; ötümsüz ünsüzler ile biten kelimelere ise /s/ ünsüzü ile başlayan eş biçimler eklenir: *kör-zö* “görse”, *bil-ze* “bilse”, *boluş-sa* “yardım etse”, *cat-sa* “yatsa” vb.

Altaycada bazı ekler ise ünsüz uyumu dışında kalır. Bu ekler şunlardır:

1. İsimden isim yapan +(P²)çA²k, +çP², +çP²k, +nçP²: *uulçak* “oğulcuk”, *tögünçi* “yalancı”, *uurçı* “hırsız”, *karuulçık* “bekçi”, *toguzınçı* “dokuzuncu” vb.

2. Fiilden isim yapan –çA²k, –çP², –çA²η, –çık: *korkunçak* “korkak”, *süünçi* “sevinç”, *soguşçay* “kavgacı”, *burulçık* “dönemeç” vb.

3. Fiilden fiil yapma eki -D²I^r sonu /l/ ünsüzü ile biten bazı fiillere /t/’li eklenir: *öl-tür-* “öldürmek”, *tol-tır-* “doldurmak” vb.

4. Eşitlik hâli eki +çA⁴: *onço* “onca”, *teermençe* “değirmen gibi” vb.

1.3.4. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Ünlü-ünsüz uyumu (sedalılışma, tonlulaşma, ötümlüleşme) her iki Türk dili için karakteristiktir. Ancak Altayca için Türkçede olduğundan daha kuvvetlidir. Altaycada hem kelime tabanında hem de eklemeler sırasında iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler ötümlüleştiren Türkçede ise eklemeler sırasında iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler ötümlüleştiren. Ayrıca Altaycada /p/, /t/, /k/, /s/, /ş/ ünsüzleri; Türkçede ise /p/, /ç/, /t/, /k/ ünsüzleri ötümlüleştiren.

/p/ ünsüzü: Altaycada iki ünlü arasında kalan /p/ ünsüzü genellikle ötümlüleştiren /b/ ünsüzüne değişir: *kabak* > *kapak* “kaş, göz kapağı”, *köbük* > *köpük*, *töbö* > *tepe*, *tap-ar-ım* > *tabarım* “bulurum”, *çap-atan* > *çabatan* “biçilecek” vb. Ötümlüleşme dışında kalan örnekler de vardır: *apar-* “götürmek”, *capaş* “kulübe”, *copon* “Japon” vb.

/t/ ünsüzü: Altaycada iki ünlü arasında kalan /t/ ünsüzü genellikle ötümlüleştiren /d/ ünsüzüne değişir: *ada* > *ata* “baba”, *odus* > *otuz*, *sat-il-* > *sadil-* “satılmak”, *sat-u* > *sadu* “satma, alışveriş” vb. Ötümlüleşme dışında kalan örnekler de vardır: *baatır* “bahadır”, *oto-* “otlamak”, *atan-* “gitmek, yollanmak”, *katu* “ağır, zor, sert” vb.

/k/ ünsüzü: Altaycada iki ünlü arasında kalan /k/ ünsüzü genellikle ötümlüleştiren /g/ ünsüzüne değişir: *agıl* > *akıl*, *ak-it-* > *agit-* “akıtmak”, *igis* > *ikiz*, *sagal* > *sakal*, *ak-ış* > *agiş* “akma, akış” vb. Ötümlüleşme dışında kalan örnekler de vardır: *aka* “büyük erkek kardeş”, *akala-* “üstün gelmek, yarışta geçmek”, *nökör* “dost, arkadaş” vb.

/s/ ünsüzü: Altaycada iki ünlü arasında kalan bütün /s/’ler ötümlüleştiren /z/ ünsüzüne değişir: *ezen* > *esen*, *izit-* > *ısit-*, *kes-il-* > *kezil-* “kesilmek”, *suu-sa-* > *suuza-* “susamak”, *kıs-ıçak* > *kızıçak* “kızcağız”, *bas- ar* > *bazar* “basar” vb.

/ş/ ünsüzü: Altaycada iki ünlü arasında kalan bütün /ş/’ler ötümlüleştiren /j/ ünsüzüne değişir: *ajan-* “yemek yemek” *ijen-* “ummak, inanmak, güvenmek”, *üjü-* “üşümek”, *majak* > *başak*, *kiji* > *kişi*, *caja-* > *yaşa*, *tepkış-i* > *tepkiji* “(onun) merdiveni” vb.

/ç/ ünsüzü: Altaycada iki ünlü arasında kalan /ç/ ünsüzü ötümlüleşme dışındadır: *açu* > *acı*, *oçok* > *ocak*, *kuçak* > *kucak*, *aç-ı-p* > *açıp*, “açıp” *keç-i-p* > *keçip* “geçip”, *öç-ü-p* > *öçüp* “sönüp” vb.

1.4. Ses Olayları

Ünlü türemesi, hece kaynaşması, daralma, göçüşme, ünlü birleşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi, benzeşme, hece düşmesi gibi ses olayları her iki Türk dili için karakteristik ses olaylarıdır. Ses olayları bakımından Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki en dikkat çekici farklılık ünlü düşmesinde görülür.

1.4.1. Ünlü Düşmesi

Vurgusuz hece dar ünlülerin düşmesi hem Altaycada hem Türkçede görülür:

AT. *kögüs-i* > *köksi* “göğsü”, *kiyin-i* > *kiyni* “arkası”, *kayın-ı* > *kaynı* “kayını”, *sıyın-ı* > *sıynı* “kız kardeşi” vb.

TT. *ağız-a* > *ağza*, *burun-u* > *burnu*, *alın-ı* > *alını*, *çevir-il-* > *çevril-*, *devir-il-* > *devrilmek*, *gönül-üm* > *gönlüm* vb.

Ancak Altaycada, Türkçeden farklı olarak dar ünlü düşmesi yaşanan kelimelerde akıcı /l/ ve /r/ ünsüzlerinden sonraki /n/ sesi /d/’ye dönüşür. Yani /n/ > /d/ aykırılışması ortaya çıkar. Türkçede ise bu tür nöbetleşmeler görülmez: *orın-ı* > *ordu* “yeri”, *kelin-i* > *keldi* “gelini”, *karın-ı* > *kardı* “karnı”, *alın-ı* > *aldı* “önü”, *erin-i* > *erdi* “dudağı” vb.

2. Altayca Türkçesinin Art Zamanlı Ses Bilgisi

2.1. Uzun Ünlüler

Altayca ile Türkçe arasında ünlüler bakımından temel farklılığın uzun ünlüler olduğu ve Altaycada eş zamanlı ses olayları sonucu ortaya çıkan uzun ünlülerin oluşma biçimleri yukarıda belirtilmişti. Burada da Altaycada art zamanlı ses olayları sonucu ortaya çıkan uzun ünlülerin oluşma biçimleri yer almaktadır. Buna göre Altaycada art zamanlı ses olayları sonucu ortaya çıkan uzun ünlülerin oluşum biçimleri şu şekilde açıklanabilir:

1. Eski Türkçedeki *ağ*, *ağa*, *ağı*, *ıgu* ses grupları Altaycada /aa/ veya /uu/ fonemine dönüşür: ET. *sağ* > AT. *saa-* > TT. *sağ-*, ET. *bağatur* > AT. *baatur* > TT. *bahadır*, ET. *yağış* > AT. *caaş* > TT. *yağış*, ET. *takıgu* > AT. *takaa* > TT. *tavuk*, ET. *tag* > AT. *tuu* > TT. *dağ*, ET. *ağır* > AT. *uur* > TT. *ağır*.

2. Eski Türkçedeki *ege*, *eye* (< *eđe*), *eje* ses grupları Altaycada /ee/ fonemine döner: ET. *içi/iye/eye* > AT. *ee* > TT. *eye* “sahip”, ET. *yegen* > AT. *ceen* > TT. *yeğen*, ET. *eğer/eyer* > AT. *eer* > TT. *eyer*, ET. *eñek* > AT. *eek* “çene”.

3. Eski Türkçedeki *oğ*, *oğu* ve *ıgi* ses grupları Altaycada /uu/ fonemine; *ağ* ve *oğı* ses grubu /oo/ fonemine; *agu* ses grubu ise bazen /uu/ bazen de /oo/ fonemine döner: ET. *boğ-* > AT. *buu-* > TT. *boğ-*, ET. *oğul* > AT. *uul* > TT. *oğul*, ET. *yığın* > AT. *cuun* > TT. *yığın* “toplantı, meclis”, ET. *ağız* > AT. *oos* > TT. *ağız*, ET. *ağrı* > AT. *ooru* > TT. *ağrı*, ET. *soğuk* > AT. *sook* > TT. *soğuk*, ET. *yağuk* > AT. *cuuk* > TT. *yakın*, ET. *ağu* > AT. *oo* > TT. *ağu* “zehir”.

4. Eski Türkçedeki *üñü* ses grubu Altaycada /öö/ veya /üü/; *üğü* ses grubu /üü/; *igi* ses grubu ise bazen /öö/ bazen de /ii/ fonemine döner: ET. *süñük* > AT. *söök* “kemik”, ET. *müñüz* > AT. *müüs* > TT. *boynuz*, ET. *tügün* > AT. *tüün* > TT. *düğüm*, ET. *sigil* > AT. *sööl* > TT. *siğil*, ET. *yigit* > AT. *ciit* > TT. *yiğit*.

2.2. Ses Özellikleri

2.2.1. Ön Seste Bulunmayan Sesler

Türkçede ön seste bulunup Altaycada bulunamayan sesler:

1. /y/ ünsüzü: Eski Türkçe kelime başı /y/ ünsüzü ile başlayan kelimeler Türkçede korunmuş ancak Altaycada bu ses /c/ ünsüzüne değişmiştir. Dolayısıyla /y/ ünsüzü Türkçede ön seste bulunduğu hâlde Altaycada bulunamaz: *yol, yurt, yaşa-, ye-, yıl, yılan* vb.

2. /d/ ünsüzü: Eski Türkçe kelime başı /t/ ünsüzü Türkçede /d/ sesine değişmiş, Altaycada ise korunmuştur. Dolayısıyla Türkçede /d/ ünsüzü ön seste bulunur, Altaycada bulunmaz: *der-, dur-, dört, dokuz, diz-, doy-* vb.

Ancak Altaycada *de-* fiili ve türevleri (*dep* “diye”, *deze* “ise”) istisna olarak /d/ ünsüzü ile başlamaktadır:

3. /g/ ünsüzü: Eski Türkçe kelime başı /k/ ünsüzü Türkçede /g/ sesine değişmiş, Altaycada korunmuştur. Dolayısıyla /g/ ünsüzü Türkçede kelime başında bulunur, Altaycada ise bulunmaz: *gel-, gör-, giy-, güz, gün, gönül* vb.

Altaycada ön seste bulunup Türkçede bulunamayan sesler:

1. /c/ ünsüzü: Eski Türkçe kelime başı /y/ ünsüzünün Altaycada /c/ sesine değişmesi sonucu Altaycada /c/ ünsüzü ön seste bulunur: *col* “yol”, *curt* “yurt”, *caja-* “yaşamak”, *ci-* “yemek”, *cıl* “yıl”, *cılan* “yılan” vb.

2. /m/ ünsüzü: Eski Türkçe döneminde bünyesinde damak seslerinden biri bulunan kelimelerin hem /b/ hem de /m/ ünsüzü ile başladığı görülür: *bin- ~ min-, ben ~ men, buñ ~ muñ* vb. Altayca bu kelimelerin /m/’li varyantlarını, Türkçe ise /b/’li varyantlarını korumuştur. Dolayısıyla Altaycada /m/ ünsüzü ön seste bulunabilir.

Hem Altaycada hem Türkçede ön seste bulunamayan sesler: /l/, /n/, /p/, /x/, /ş/, /v/, /z/ ünsüzleri hem Türkçede hem de Altaycada ön seste bulunamaz. Ancak her iki Türk dilinde de bu ünsüzlerle başlayan kökeni ihtilafli kelimelere rastlanmaktadır. Yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde de bu ünsüzler ön seste bulunabilir.

2.2.2. Son Seste Bulunmayan Sesler

Türkçede /b/, /c/, /d/, /g/ ünsüzleri genellikle kelime sonunda bulunmaz. Ancak Türkçe kökenli olmalarına rağmen tarihsel nedenlerle (Tekin, 1995: 38) *yad* “yabancı”, *ad, od* “ateş”, *öd* “safra kesesi”, *sac* “yassı demir çelik ürünü”, *yed-* “yedeğinde götürmek” kelimeleri bu ünsüzlerle biterler.

Altaycada ise /b/, /c/, /d/, /g/, /z/ ünsüzleri Altayca kelimelerin sonunda bulunmaz. Ancak yabancı kökenli kelimelerin sonunda bulunur ve kendilerinden sonra ünlü gelmediği sürece ötümsüz olarak telaffuz edilir: *gorod /gorat/* ancak *gorod+ı /goradı/* vb.

Altayca ile Türkçe arasındaki son seste bulunmayan sesler bakımından farklılık /z/ ünsüzü ile ilgilidir. Türkçede ötümlü /z/ ünsüzü kelime sonunda bulunurken Altaycada bu sesin ötümsüz karşılığı olan /s/ sesi kelime sonunda bulunabilir: TT. *kız* ~ AT. *kıs*, TT. *tuz* ~ AT. *tus*, TT. *kaz-* ~ AT. *kas-*, TT. *kaz* ~ AT. *kas* vb.

2.2.3. Altaycada Türkçe Kökenli Kelimeler için Karakteristik Olmayan Sesler

Altayca kelimelerde /f/, /h/, /v/, /ts/, /şç/ ünsüzleri; Türkçe kelimelerde ise /c/, /f/, /h/, /j/, /v/ ünsüzleri karakteristik olmayan seslerdir.

Altaycada /f/, /h/, /v/, /ts/, /şç/ ünsüzleri ise özellikle Rusçadan kopyalanan kelimelerde görülür: *fermer* “çiftçi”, *hudojnik* “ressam”, *frontovik* “gazi”, *bol’nitsa* “hastane”, *plaşç* “yağmurluk” vb.

Türkçede /c/, /f/, /h/, /v/ sesleri bazı Türkçe kökenli kelimelerde mevcuttur. Bunlar sırasıyla /ç/, /p/, /k/, /b/ seslerinden gelişmiştir:

c < ç: TT. *birinci* < ET. *birinçi*

f < p: TT. *öfke* < ET. *öpke*

h < k: TT. *hangi* < ET. *kañı*

v < b: TT. *ev* < TT. *eb*, TT. *ver-* < ET. *ber-*

Türkçede bulunmayan sesler bakımından iki dil arasında /j/ sesi farklılık göstermektedir. Türkçe kelimelerde /j/ sesi bulunmazken, Altayca kelimelerde bulunabilir. Bunun nedeni Altaycada kelime tabanları ve ekleme sırasında iki ünlü arasında kalan /ş/ ünsüzünün ötümlüleşmesi sonucu /j/ ünsüzüne dönüşmesidir: TT. *yaşa-* ~ AT. *caja-* “yaşamak”, TT. *eşik* ~ AT. *ejik*, TT. *kişi* ~ AT. *kiji* vb.

2.2.4. Yan Yana İki Ünlü

Yan yana veya bir hecede iki ünlü bulunmaması kuralı bakımından Altayca, Türkçeden farklılık göstermektedir. Altaycanın tarihsel gelişim sürecinde çeşitli ses olayları sonucu oluşan ikincil uzun ünlüler ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar diftong olmayıp uzunluğu göstermek amacıyla aynı ünlünün iki kere yazılması sonucu ortaya çıkmışlardır:

ceen “yeğen”, *ciit* “yiğit, genç”, *saa-* “sağmak”, *oo* “ağu, zehir”, *tuu* “dağ”, *söök* “kemik”, *sakur* “bekler”, *süünçi* “sevinç” vb.

Türkçede ise /ğ/ ünsüzünün erimesi sonucu söyleyişte ünlü uzunluğuna ve diftonga neden olduğu görülür: *dağ* ~ /da:/, *yağ* ~ /ya:/ kelimelerinde uzunluk, *dağı* ~ /dav/, *yağı* ~ /yav/ kelimelerinde ise diftong ortaya çıkmaktadır.

2.2.5. Yan Yana İki Ünsüz

Türkçede, kelime başında iki ünsüz sadece yabancı dillerden alınan kelimelerde görülürken Altaycada hem yabancı dillerden alınan kelimelerde hem de bazı Altayca kelimelerde görülmektedir.

Altayca kelimelerde iki ünsüzün kelime başında yan yana bulunması ilk hecede iki ünsüz arasında kalan ünlünün erimesi ve /l/, /r/ akıcı ünsüzlerinin etkisi sonucu ortaya çıkmaktadır: *blaaş-* < *bul-a aş-* “imkân bularak aşmak, ilerlemek”, *kleet-* < *kele cat-* “geledurmak”, *braat-* < *bara cat-* “gidedurmak”, *sler* “siz” vb.

Türkçede hece ya da kelime sonunda ise ancak bazı ünsüz çiftleri yan yana bulunabilmektedir:

-lç, -lk, -lp, -lt: *ölç-*, *kalk-*, *silk-*, *alp*, *alt* vb.

-nç, -nk, -nt: *sevinç*, *denk*, *ant* vb.

-rç, -rk, -rp, -rs, -rt: *sürç-*, *Türk*, *serp-*, *ters*, *tart-* vb.

-st: *ast*, *üst* vb.

Altaycada da bu ünsüz çiftlerinden bazıları hece veya kelime sonunda bulunabilirler:

-ld: *ald*² “alt” vb.

-rç: *kurç* “keskin, sivri” vb.

-rs: *arşlan* “aslan” vb.

-rt: *curt* “yurt”, *tört* “dört” vb.

² Altaycada *ald* kelimesi *ahn* “ön” kelimesinden gelişen edatlaşmış yer-yön ismidir: *ahn-ı* > *aldı* > *ald*.

Türkçede hece ya da kelime sonundaki bazı ünsüz çiftlerinin ise Altaycada hece yapısının değişmesi sonucu kaybolduğu; bu ünlü çiftlerinin arasında ya da ikinci ünsüzden sonra bir ünlü türeyerek ünsüz çiftlerini iki heceye ayırdığı görülmektedir:

-lp: TT. *alp* ~ AT. *alıp* vb.

-lk: TT. *silik* ~ AT. *silki*-, TT. *hâlk* ~ AT. *kalık* vb.

-rp: TT. *serp*- ~ AT. *serpi*- vb.

-rk: TT. *kork*- ~ AT. *korkı*-, TT. *börk* ~ AT. *börük* vb.

-rç: ET. *yurç* ~ AT. *curçı* “kayın birader” vb.

-nç: TT. *sevinç* ~ AT. *süünçi*, TT. *konç* ~ AT. *koniç* vb.

-nt: TT. *ant* ~ AT. *antık*- “ant içmek” vb.

2.3. Ses Denklikleri

2.3.1. Ünlü Denklikleri

Eski Türkçe ünlü sistemi hem Altaycada hem de Türkçede büyük ölçüde korunmuştur. Eski Türkçe ile Altayca ve Türkçe arasında görülen belli başlı ünlü denklikleri şunlardır:

1. a ~ e: Eski Türkçe /a/ sesi Altaycada korunmuş, Türkçede bazı kelimelerde ise /e/ ünlüsüne dönüşmüştür: ET. *yañı* ~ AT. *cañı* ~ TT. *yeni*, ET. *yaşar*- ~ AT. *cajar*- ~ TT. *yeşer*-, ET. *yaşıl* ~ AT. *cajıl* ~ TT. *yeşil*, ET. *yal* ~ AT. *cal* ~ TT. *yele* vb.

2. a ~ o: Eski Türkçe /a/ sesi hem Altaycada hem de Türkçede büyük ölçüde korunmuştur. Ancak Altaycadaki dudak uyumu sonucu bazı iç ve son sesteki /a/ ünlüsü /o/ya dönüşmüştür: ET. *orta* ~ AT. *orto* ~ TT. *orta*, ET. *ortak* ~ AT. *ortok* ~ TT. *ortak*, ET. *añla*- ~ AT. *oñdo*-, ~ TT. *anla*- ET. *oyna*- ~ AT. *oyno*- ~ TT. *oyna*- vb.

3. ı ~ a: Eski Türkçe /ı/ sesi, Altaycada bazı kelimelerde korunurken bazı kelimelerde /a/ ünlüsüne dönüşmüş, Türkçede ise bazı kelimelerde /a/ ünlüsüne dönüşmüştür: ET. *tamır* ~ AT. *tamır* ~ TT. *damar*, ET. *ıgla*- ~ AT. *ıyla*- ~ TT. *ağla*- ancak ET. *ıgaç* ~ AT. *agaş* ~ TT. *ağaç* vb.

4. ı ~ i: Eski Türkçe bazı kelimelerde /ı/ sesinin Altaycada korunduğu, Türkçede ise öndamaksillaşarak /i/ sesine dönüştüğü görülür: ET. *yañı* ~ AT. *cañı* ~ TT. *yeni*, ET. *yaşıl* ~ AT. *cajıl* ~ TT. *yeşil*, ET. *bıç*- ~ AT. *bıç*- ~ TT. *biç*-, ET. *tıñla*- ~ AT. *tıñda*- ~ TT. *dinle*-vb.

5. i ~ ı: Eski Türkçe bazı kelimelerde /i/ ünlüsünün Altaycada korunduğu, Türkçede ise artdamaksillaşarak /ı/ ünlüsüne dönüştüğü görülür: ET. *isig* ~ AT. *izü* ~ TT. *ısı*, ET. *teñri* ~ AT. *teñeri* ~ TT. *tanrı* vb.

6. ö ~ e: Eski Türkçe bazı kelimelerde /ö/ ünlüsünün Altaycada korunduğu, Türkçede ise /e/ ünlüsüne dönüştüğü görülür: ET. *töpü* ~ AT. *töbö* ~ TT. *tepe* vb.

7. ö ~ ü: Eski Türkçe bazı kelimelerde /ö/ ünlüsünün Altaycada korunduğu, Türkçede ise /ü/ ünlüsüne dönüştüğü görülür: ET. *törü*- ~ AT. *törö*- ~ TT. *türe*- vb.

8. u ~ o: Eski Türkçe bazı kelimelerdeki /u/ sesi Altaycada korunmuş, Türkçede ise genişleyerek /o/ sesine dönüşmüştür: ET. *buz*- ~ AT. *bus*- ~ TT. *boz*-, ET. *yul*- > AT. *yul*- ~ TT. *yol*-, ET. *suk*- > AT. *suk*- ~ TT. *sok*- vb.

9. ü ~ i: Eski Türkçe bazı kelimelerde /ü/ ünlüsünün Altaycada genellikle korunduğu bazı kelimelerde ise artdamaksillaşarak /u/ ünlüsüne dönüştüğü, Türkçede ise düzleşerek /i/ ünlüsüne dönüştüğü görülür: ET. *büt*- ~ AT. *büt*- ~ TT. *bit*- “büyüme”, ET. *üçün* ~ AT. *uçun* ~ TT. *için* vb.

2.3.2. Ünsüz Denklikleri

1. b ~ v: Eski Türkçe kelime başı /b/ sesi Altaycada korunur; Türkçede /v/'ye dönüşür: ET. *ber-* ~ AT. *ber-* ~ TT. *ver-*, ET. *bar-* ~ AT. *bar-* ~ TT. *var-*, ET. *bar* ~ AT. *bar* ~ TT. *var* vb.

2. b ~ m: Daha Eski Türkçe döneminde /b/ ünsüzü ile başlayan kelimelerde kendinden sonra nazal seslerden birinin gelmesi durumunda /b/ sesinin /m/ sesine döndüğü ve bu kelimelerde ikili kullanımın olduğu görülmektedir: ET. *ben* ~ *men*, ET. *bin-* ~ *min-*, ET. *bengü* ~ *mengü* vb.

Altayca, bu ve benzeri kelimelerde /m/'li şekilleri; Türkçe ise /b/'li şekilleri korumuştur: AT. *men* ~ TT. *ben*, AT. *min-* ~ TT. *bin-*, AT. *mönkü* ~ TT. *bengü* vb.

3. ç ~ c: Eski Türkçe /ç/ sesi Altaycada bazı kelimelerde korunmuş, Türkçede ise ötümsüzleşerek /c/ sesine dönüşmüştür: ET. *oçok* ~ AT. *oçok* ~ TT. *ocak*, ET. *kuçak* ~ AT. *kuçak* ~ TT. *kucak*, ET. *küçen-* ~ AT. *küçen-* ~ TT. *gücen-* vb.

4. ç ~ ş: Eski Türkçe bazı kelimelerdeki /ç/ sesinin Altaycada /ş/'ye geliştiği, Türkçede korunduğu görülür: ET. *iğaç* ~ AT. *agaş* ~ TT. *ağaç*, ET. *çañ* ~ AT. *şañ* ~ TT. *çan*, ET. *kılıç* ~ AT. *kılış* ~ TT. *kılıç* vb.

ç ~ ş denkliği konusunda Altayca kendi içinde kararsız bir tutum sergiler. Aynı kelimenin hem /ç/'li hem de /ş/'li şekilleri vardır: *çakpıra-* ~ *şakpıra-* “telaşa olmak, tedirgin olmak”, *çakpirt* ~ *şakpirt* “telaş”, *çaltañ* ~ *şaltañ* “çıplak”, *çanı* ~ *şanı* “amca çocukları”, *çımıra-* ~ *şımıra-* “fısıldamak” vb.

5. d ~ y: Eski Türkçe kelime içi /d/'ler hem Altaycada hem de Türkçede /y/'ye dönüşmüştür: ET. *adaK* ~ AT. *ayak* ~ TT. *ayak*, ET. *tod-* ~ AT. *toy-* ~ TT. *do-y-*, ET. *kod-* ~ AT. *koy-* ~ TT. *koy-* vb.

Ancak Altaycada bazı kelimelerde Eski Türkçe /d/ sesi korunmuştur: ET. *bodu-* ~ AT. *budu-* ~ TT. *boya-*, ET. *kuduk* ~ AT. *kutuk* ~ TT. *kuyu* vb.

6. g ~ ğ ~ y: Eski Türkçe /g/ sesi Altaycada /y/, Türkçede ise /ğ/ sesine dönüşmüştür: ET. *egir-* ~ AT. *eyir-* ~ TT. *eğir-*, ET. *egin* ~ AT. *iyin* ~ TT. *eğın* “omuz”, ET. *igne* ~ AT. *iyne* ~ TT. *iğne*, ET. *teg-* ~ AT. *tiy-* ~ TT. *değ-*, ET. *ıgla-* ~ AT. *ıyyla* ~ TT. *ağla-* vb.

7. k ~ g: Eski Türkçe kelime başı /k/ sesi Altaycada korunmuş, Türkçede ise /g/'ye dönüşmüştür: ET. *kel-* ~ AT. *kel-* ~ TT. *gel-*, ET. *kergek* ~ AT. *kerek* ~ TT. *gerek*, ET. *kün* ~ AT. *kün* ~ TT. *gün*, ET. *köl* ~ AT. *köl* ~ TT. *göl* vb.

Türkçede de kelime başında bazı /k/ ünsüzlerinin korunduğu görülür. Bu kelimeler hem Altaycada hem Türkçede /k/ ünsüzü ile başlar: AT. *kaan* ~ TT. *kağan*, AT. *kabık* ~ TT. *kabuk*, AT. *kaç-* ~ TT. *kaç-*, AT. *kıska* ~ TT. *kısa*, AT. *korku-* ~ TT. *kork-*, AT. *kes-* ~ TT. *kes-*, AT. *kiçinek* ~ TT. *küçük* vb.

8. ŋ ~ n/m/ğ: Eski Türkçede kelime içi /ŋ/ ünsüzü Altaycada korunurken; Türkiye Türkçesinde /n/, /m/ veya /ğ/ ünsüzlerine dönüşmüştür: ET. *yañı* ~ AT. *cañı* ~ TT. *yeni*, ET. *toñuz* ~ AT. *toñus* ~ TT. *domuz*, ET. *eñ-* ~ AT. *eñi-* ~ TT. *eğ-* “eğmek, bükmek” vb.

9. s ~ ç: Eski Türkçe /s/ sesi Altaycada bazı kelimelerde bir sonraki /ç/ sesinden dolayı /ç/ sesine değişmiş, Türkçede ise korunmuştur. ET. *saç* ~ AT. *çaç* ~ TT. *saç*, ET. *saç-* ~ AT. *çaç* ~ TT. *saç-*, ET. *sıçğan* ~ AT. *çıçgan* ~ TT. *sıçan*, ET. *saçgak* ~ AT. *çaçak* ~ TT. *saçak* vb.

Ancak s ~ ç denklığı düzenli bir ses denklığı değildir. Hem Altaycada hem Türkçede /s/ ünsüzü ile başlayan kelimeler de vardır: ET. *sağ-* ~ AT. *saa-* ~ TT. *sağ-*, ET. *sağal* ~ AT. *sagal* ~ TT. *sakal*, ET. *semiz* ~ AT. *semis* ~ TT. *semiz*, ET. *sat-* ~ AT. *sat-* ~ TT. *sat-*, ET. *sub* ~ AT. *suu* ~ TT. *su* vb.

10. ş ~ j: Eski Türkçe /ş/ sesi Altaycada ötümlüleşerek /j/ sesine dönüşmüş, Türkçede ise korunmuştur: ET. *kişi* ~ AT. *kiji* ~ TT. *kişi*, ET. *yaşıl* ~ AT. *cajıl* ~ TT. *yeşil*, ET. *yaşar-* ~ AT. *cajar-* ~ TT. *yeşer-* vb.

11. t ~ d: Eski Türkçe kelime başı /t/ sesi Altaycada korunmuş, Türkçede ise genellikle /d/’ye dönüşmüştür: ET. *tag* ~ AT. *tuu* ~ TT. *dağ*, ET. *tog-* ~ AT. *tuu-* ~ TT. *doğ-*, ET. *tiz-* ~ AT. *tis-* ~ TT. *diz-* vb. Ancak Altaycada *de-* fiili ve bu fiilden türeyen *dep* “diye”, *deze* “ise” gibi sözcüklerde Eski Türkçe kelime başı /t/ ünsüzü /d/’ye dönüşmüştür.

Türkçede bazı kelimelerde de Eski Türk kelime başı /t/ ünsüzünün korunduğu görülür. Bu kelimeler, hem Altaycada hem Türkçede /t/ ünsüzü ile başlar: AT. *tabak* ~ TT. *tabak*, AT. *tajl-* ~ TT. *taşı-*, AT. *taman* ~ TT. *taban*, AT. *tañ* ~ TT. *tan*, AT. *töbö* ~ TT. *tepe* vb.

12. y ~ c: Eski Türkçe kelime başı /y/ sesi Altaycada /c/’ye dönmüş; Türkçede ise korunmuştur: ET. *yañı* ~ AT. *cañı* ~ TT. *yeni*, ET. *yıl* ~ AT. *cıl* ~ TT. *yıl*, ET. *yaşar-* ~ AT. *cajar-* ~ TT. *yeşer-*, ET. *yok* ~ AT. *cok* ~ TT. *yok* vb.

13. z ~ s: Eski Türkçe /z/ sesi Altaycada ötümlüleşerek /s/ sesine dönüşmüş, Türkçede ise korunmuştur: ET. *özge* ~ AT. *öskö* ~ TT. *özge*, ET. *tuz* ~ AT. *tus* ~ TT. *tuz*, ET. *kız* ~ AT. *kıs* ~ TT. *kız*, ET. *kaz-* ~ AT. *kas-* ~ TT. *kaz-* vb.

Sonuç

Altayca ile Türkçe arasında görülen sesbilgisel farklılıklar şu şekilde özetlenebilir:

Altayca ile Türkçenin ünlü sistemleri arasındaki temel farklılık Türkçede kullanılan sekiz ünlünün yanı sıra Altaycada sekiz uzun ünlünün de kullanılıyor olmasıdır. Altaycadaki uzun ünlüler ikincil nitelikli olup çeşitli ses olayları sonucu art zamanlı ve eş zamanlı olarak ortaya çıkmışlardır.

Altayca ile Türkçenin ünsüz sistemleri büyük oranda benzerdir. Altaycada, Türkçeden farklı olarak Rusçadan kopyalanan kelimelerde görülen /ts/ ve /şç/ sesleri ile Türkçe olmakla birlikte Türkçe alfabe gösterilmeyen /ŋ/ ünsüzü; Türkçede ise Altaycadan farklı olarak /ğ/ ünsüzü bulunmaktadır.

Ses uyumları hem Altaycada hem de Türkçede sağlam olmakla birlikte Altaycada düzlük-yuvarlaklık, ünsüz ve ünlü-ünsüz uyumları Türkçeden daha ileri seviyededir. Düzlük-yuvarlaklık uyumu Türk dilleri içinde en fazla Kırgızcada gelişmiştir. Altayca da dudak uyumu bakımından Kırgızcaya yaklaşır ancak Altaycada dudak uyumu Kırgızca kadar ileri seviyede değildir. Ünsüz uyumu da Altaycada Türkçede olduğundan daha ileri seviyededir. Dudak ve ünsüz uyumları Altaycanın ek sistemini büyük ölçüde etkilemiş, Genel Türkçe karakterli eklerin Türkçede kullanılmayan eş biçimleri Altaycada ortaya çıkmıştır. Örnek olarak Türkçede *+lar*, *+ler* olmak üzere iki eş biçimi olan çokluk ekinin Altaycada dudak ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak *+lar*, *+ler*, *+lor*, *+lör*; *+tar*, *+ter*, *+tor*, *+tör*; *+dar*, *+der*, *+dor*, *+dör* olmak üzere on iki eş biçimi oluşmuştur. Ünlü-ünsüz uyumu (ötümlüleşme) da Altaycada daha ileri seviyededir. Altaycada hem kelime tabanında hem de ekleme sırasında iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler ötümlüleşirken Türkçede ise ekleme sırasında iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzler ötümlüleşir. Ancak Altaycada /ç/ ünsüzünün hem kelime tabanında hem de ekleme sırasında ötümlüleşmediği görülür.

Ses olayları bakımından da Altayca ile Türkçe büyük ölçüde benzeşir. Ancak Altaycada, Türkçeden farklı olarak dar ünlü düşmesi yaşanan *orın-ı > ordı* “yeri”, *kelin-i > keldi* “gelini”, *karın-ı > kardı* “karnı” gibi kelimelerde akıcı /l/ ve /r/ ünsüzlerinden sonraki /n/ sesinin /d/’ye dönüştüğü görülür. Yani n > d ayrırışması ortaya çıkar. Türkçede ise bu tür nöbetleşmeler görülmemektedir.

Altayca ile Türkçe arasında ses özellikleri bakımından da bazı farklılıklar görülür. Altaycada ön seste bulunup Türkçede bulunamayan sesler olduğu gibi Türkçede ön seste bulunup Altaycada bulunamayan sesler de mevcuttur. Son seste bulunamama konusunda /z/ ünsüzü iki dil arasında farklılık gösterir. Altaycada /z/ ünsüzü kelime sonunda yer almaz ancak Türkçede kelime sonunda bulunabilir (mesela AT. *kıs* ~ TT. *kız* gibi). Türkçede yanyana iki ünlü veya iki ünsüz bulunmadığı hâlde Altayca çeşitli seslik nedenler bu durumun örneklerine rastlanmaktadır.

Altayca ile Türkçe ses denklikleri bakımından değerlendirildiğinde Altaycanın, Türkçeye oranla Eski Türkçe ile daha fazla benzeştiği; Türkçenin Eski Türkçe ve Altaycadan farklılaştığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULDAYEV, E. vd. (2009), *Azırkı Kırgız Adabiy Tili*, Bişkek: Avrasya Press.

BASKAKOV, N. A. (1958), *Altayskiy Yazık (Vvedeniye v İzuçeniye Altayskogo Yazıkı i Ego Dialektov)*, Moskva: Akademii Nauk SSSR.

CLAUSON, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

GÜNER DİLEK, Figen (2004), “Altay Türkçesinin Yazı Dili Hâline Getirilmesi”, *1552 ve Sonrası: Kazanın İşgali ve Türk Topulukları Bilgi Şöleni Bildirileri*, 15 Ekim 2002, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 73-78.

JOHANSON, Lars (2007), *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (Çev. Nurettin Demir), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar

ADAROV, Arjan (2005), *Kudaylık Altay. Ürgülci Süüş*, Gorno-Altaysk.

ÇUNİJEKOV, Çalçık (2013), *Munduzak*, Gorno-Altaysk.

KAYİNÇİN, Çıbaş (2006), *Tuular Baştay Kıyğı*, Gorno-Altaysk.

KOKIŞEV, Lazar’ (1980), *Altaydın Kıstarı*, Gorno-Altaysk.

KOKIŞEV, Lazar’ (2010), *Tuulardın Uulı*, Gorno-Altaysk.

ŞİNJİN, Tanıspay (1986), *İris Ekelgen İjemci (Povestter le Kuuçındar)*, Gorno-Altaysk.

**PROF. DR. GÜRKAN DOĞAN
ÖZGEÇMİŞ**

Ferhat UZUNKAYA*

İlk, orta ve lise öğrenimini TED Ankara Koleji'nde tamamladı. 1982 yılında Hacettepe Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek Lisans öğrenimine başladığı aynı bölümde 1984 yılında asistan olarak görev aldı.

Doktora çalışmasını “Türkçede Anlam Belirsizliği ve Anlamda Kapalılık” konusu üzerine Manchester Üniversitesi'nde hazırladığı tezle 1992 yılında tamamladı. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevine dönerek Yardımcı Doçent olarak atandı. 1996 yılında ise Doçentlik unvanını aldı.

1997 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi – Fen ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Aynı Üniversite'de Türk Dili Edebiyatı Bölümü Başkanlığı, Eğitim Fakültesi Dekanlığı ve Rektör Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 2003 yılında Profesörlük unvanını aldı. 2005 yılında Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 2006-2011 yılları arasında kuruculuğunu yapmış olduğu Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Doğan 2011 yılında Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Çeviribilim Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı. Prof. Dr. Doğan Ardahan Üniversitesi'nde (2011-2016) Rektör Yardımcılığı görevini, 2016-2017 yılları arasında da Ardahan Üniversitesi Rektör Vekilliği görevini yürüttü.

2017 yılında Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. Prof. Dr. Gürkan Doğan, halen Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanlığı görevini yürütmektedir.

Prof. Dr. Doğan'ın dilin kullanım, söylem ve anlam boyutlarını konu edinen çok sayıda makalesi ve konferans bildirisi vardır. “**Küçük Şeyler**” (1995), “**Ortancalar**” (1996), “**Mavi**” (2000) ve *Veranda* (2015) adlı dört şiir kitabı da bulunmaktadır.

CURRICULUM VITAE

I. PERSONAL

Name	:	Gürkan Doğan
Academic title	:	Professor - Linguistics
Date and place of birth	:	15.09.1961, Ankara
Contact address	:	Maltepe University, Faculty of Humanities and Social Sciences
	:	Marmara Eğitim Köyü, 34857, Maltepe, İstanbul, Turkey
Phone	:	+90 (216) 626 1050 / 2200

* Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Fax	:	+90 (216) 626 1113
E-mail	:	gurkandogan@maltepe.edu.tr
Personal Web Page	:	www.gurkandogan.net

II. Educational Background

Hacettepe University	1978-1982	BA	Linguistics
Hacettepe University	1983-1985	MA	Linguistics
Manchester University	1988-1992	Ph.D.	Linguistics

III. Employment

Maltepe University	Professor	February 2017
Ardahan University	Professor	March 2011
Çankaya University	Professor	Sept. 2005
Eastern Mediterranean University	Professor	July 2003
Eastern Mediterranean University	Assoc. Prof	Sept. 1997
Hacettepe University	Assoc. Prof.	Oct. 1996
Hacettepe University	Asst. Prof.	April 1992
Manchester University	Instructor	1990-1991
Hacettepe University	Research Assistant	Sept. 1984
Ankara University	Instructor of English	1983-1984

IV. Courses Taught

Undergraduate	Introduction to Linguistics, Applied Linguistics , Sociolinguistics, Psycholinguistics, Philosophy of Linguistics, Discourse Analysis, Literary Terms, Pragmatics, Reading and Interpretation, Oral Communication, Composition and Writing Skills, Textual Genres, Grammar of Modern Turkish, Advanced English Grammar, Translation Theories, Literary Translation, Research Techniques, Communicative Skills, Creative Writing.
Graduate	Language Teaching Methods, Pragmatics, Discourse Analysis, Grammatical theories, Linguistic Theories, Textual Analysis, Stylistics and Translation
Language Courses	English and Turkish as a Foreign Language.

V. Research Activities

Refereed Publications

“Şiir Dili, Bağını ve Zayıf Sezdirimler” (Poetic language, relevance and weak implicatures), **Bilig (Knowledge)**, 123-150, (2013).

“İltifat Olgusuna Bilişsel Bir Yaklaşım”.(A cognitive approach to compliments) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) İstanbul: Simurg Yayıncılık, 49-63. (2000).

Doğan, G. ve A. Kocaman, “Sözcüde Kişisel Tutum ve Belirteçler” (Propositional attitude and adverbials in discourse) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) İstanbul: Simurg, 65-78 (1999).

“Dil, Kural ve Yaratıcılık” (Language, rules and creativity) **Kuram**. (Theory) Kitap (Book) 18. İstanbul: Can Ofset, 63-69 (1998).

“Opera’da Bağlıklık ve Bağdaşık İlişkileri” (Cohesion and coherence in the *Opera*). (İçinde) (in) **Opera Odağında Enis Batur Şiiri**.(Poetry of Enis Batur with special reference to the *Opera*) (haz – ed. Mustafa Durak) Antalya: Atılım Yayıncılık, 147-161 (1997).

“Söylemde İlginçlik ve Duygu Bağlantısı. (Interestingness and affect in discourse) **Dilbilim Araştırmaları**.(Linguistic Research) Bizim Büro: Ankara, 76-88(1996).

“Baudelaire’den Vassaf’a Kanat Sesleri”.(Chirping wings from Baudelaire to Vassaf) **Frankofoni** 8. Şafak Yayınevi: Ankara, 65-75 (1996).

“Anlamda Dolaylılık”.(Indirectness of meaning) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) Bizim Büro: Ankara, 138-151 (1995).

“Çeviride Doğallık ve Bağını”.(Natural translation and relevance) **Çeviribilim (Translation Studies)**. I. TÖMER Çeviri Dergisi (1st TOMER Translation Journal) Bursa, 99-110 (1995).

“Ama Bağlacına Edimbilimsel Bir Bakış”.(A pragmatic approach to the connective *but* in Turkish) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) Hitit Yayınevi: Ankara, 195-205 (1994).

“Bir Şiir, Bir Çeviri, İki Yorum, Bir Sorun”.(A poem, a translation, two interpretations, one problem) **İngiliz Dili ve Edebiyatı Dergisi**, (Journal of English Language and Literature) sayı (issue) 2. Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 157-162 (1994).

“Asafora”.(*Asaphora*) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) Hitit Yayınevi: Ankara, 131-140 (1993).

“Hangi Anlam” (Which meaning?) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) Hitit Yayınevi: Ankara, 93-100 (1992).

“Cooperativeness or Relevance?”. **20. Yıl Yazıları** (20th Anniversary Yearbook). Karaca Yayınları: Ankara, 48-60 (1992).

“Dilbilim-Göstergebilim İlişkileri ve Edimbilim”.(Relations between semiology and linguistics within the context of pragmatics) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) Hitit Yayınevi: Ankara, 79-87 (1991).

“Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağını”. (Relevance as a theory of pragmatics) **Dilbilim Araştırmaları**. (Linguistic Research) Hitit Yayınevi: Ankara, 63-75 (1990).

Refereed Book Chapters

Ruhi S. and G. Doğan, “Relevance theory and compliments as phatic communication: The case of Turkish”, **Linguistic Politeness Across Boundaries**, eds. A. Bayraktaroğlu and M. Sifianou, 341-390, John Benjamin’s Publishing Company, Amsterdam, (2001).

Published International Conference Papers

“Poetic Indexicals as Threats to Literary Translation” International Conference on Translation and Cross-Cultural Communication. 01-02 December 2011. The Queensland University, Brisbane, Australia.

Söylemde Alaycı Dil Kullanımı”. (Sarcasm in discourse) XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri. (Proceedings of the 11th Linguistic Symposium) O.D.T.Ü. (Middle East Technical University) Presss, 22-23 Mayıs (May) 1997.

“Buyurmayan Buyrum Tümceleri”(Imperatives with no imperative power) **Proceedings of the Eighth International Conference on Turkish Linguistics**. 7-9 August, 249-255 (1996).

Books

Korkmaz, R and G. Doğan (eds) (2016) **Endangered Languages of Caucasus and Beyond**. London: Brill Publications.

Doğan, G. (2015) **Anlamlandırma Süreçleri** (Processes of Interpretation). Kesit Yayınları, İstanbul.

İmer, K. and G. Doğan, (eds) (2004) **Current Research in Turkish Linguistics**. EMU Press: Famagusta.

Doğan, G., (2009) “Söylemin Yorumlanması” (Utterance Interpretation). In. **Söylem Üzerine** (On Discourse) (3rd edition) ed. Ahmet Kocaman, Ankara: METU Press, 82-104.

Doğan, G., (2003) “Söylemin Yorumlanması” (Utterance Interpretation). In **Söylem Üzerine** (On Discourse) (2nd edition) (ed. A. Kocaman), Ankara: METU Press, 82-104.

Doğan, G., (1996). “Söylemin Yorumlanması” (Utterance Interpretation). In **Söylem Üzerine** (On Discourse) (ed. Ahmet Kocaman) Ankara: Hitit Yayınları, 114-146.

Doğan, G., Kocaman, A. and C. Aksoy, (editör) (1992) **20. Yıl Yazıları** (20th Anniversary Yearbook). Karaca Yayınları, Ankara.

Forthcoming Book

Meaning and Relevance (to be published in 2017)

Conference Papers

“Beyaz Bir Gemi, Küçük Bir Çocuk, Büyük Bir İntihar: Cengiz Aytmatov’un *Beyaz Gemi* adlı romanındaki intihar olgusuna metindilbilimsel bir bakış denemesi. (A white ship, a little boy, a big suicide:a textlinguistic approach to the problem of suicide in Chingiz Aitmatov’s novel titled White Ship) Cengiz Aytmatov ve Türk Uygarlığı’nın Rönesansı Kongresi. (Congress on Chingiz Aitmatov and the renaissance of Turkish civilization) 24-25 Mayıs (May) 2012. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan.

“Poetic Indexicals as Threats to Literary Translation” International Conference on Translation and Cross-Cultural Communication. 01-02 December 2011. The Queensland University, Brisbane, Australia.

“Mektupların İzinde 1960’ların Çıldır’ı”. (Lake Childir in 1960s through the foot prints of letters) I. Çıldır Gölü Çalıştayı. (1st Workshop on Lake Childir) 21-22 Haziran (June) 2011. Ardahan Üniversitesi.

“Literary Translation, Stylistic Equivalence and Ad Hoc Concept Construction: A

Relevance –theoretic Approach.16-17 September 2010 *Metaphor Festival*, Stockholm University.

“Literary Translation, Stylistic Equivalence and Ad Hoc Concept Construction: a Relevance-Theoretic Approach”. New Developments in Linguistic Pragmatics 5th Lodz Symposium, Poland, Lodz University, Institute of English Department of Pragmatics 07-09 May 2010.

“Translation and the Language of Inferencing”. 5th International IDEA Conference. Ankara Atılım Üniversitesi 14-16 April 2010.

“Çıkarımlar ve İletişim Kazaları”. (Inferences and Communication Breakdown) IX. Uluslararası Dil-Yazın-Deyişbilim Sempozyumu. (9th International Language, Literature and Stylistics Symposium) Sakarya Üniversitesi, 15-17 Ekim (October) 2009.

“The Element of Sarcasm in ‘On Golden Pond’: a Relevance-Theoretic Approach to Impoliteness via Indirect Character Development”. Conference on Linguistic Impoliteness and Rudeness (LIAR II). Lancaster University, UK, 30 June – 02 July 2009.

“Poetic Indexicals as Threats to Literary Translation”. The 3-D International Conference on Linguistics. Russia: Rostov -Taganrog, 05 -07 June 2009.

“Liderlik ve Dilsel Çeşitlilik”. Leadership and stylistic diversity) Profesyonel Kariyer Platformu. Professional Career Platform. Çankaya Üniversitesi, 12 Mayıs (May) 2009.

“Dilin Altındaki Bakla, Üstündeki Takla”. (What is said vs what is meant) Junior Chamber International (JCI) 4.Liderlik Akademisi. (4th Leadership Academy) Ankara, 25-26 Nisan (April) 2009.

“Translation, relevance and connotations”. Second International IDEA Conference: Studies in English. Hacettepe Üniversitesi, 17-19 Nisan (April) 2007.

“Translation and translation –des-fouux amistracing translation (s) across disciplines” ”A cognitive account of ‘translation subjectivity and impact’ : a relevance – theoretic approach”. Boğaziçi University, 5-8 Nisan (April) 2007.

“Inferential Awareness” International Academic Symposium, IWU, San Antonio, Texas, USA, 23-24 March 2006.

“Poetic effects and weak implicature” (9th International Pragmatics Conference, Riva Del Garda, Italy, 10-15 July 2005).

“Leadership and Style” (3rd Young Guru Academy Meeting on Leadership, North Carolina, USA, 15-20 March 2005) (invited speaker)

“Söylemde Alaycı Dil Kullanımı”. (Sarcastic language use in discourse) XI. Dilbilim Kurultayı. (11th Linguistic Symposium) O.D.T.Ü. (Middle East Technical University) 22-23 Mayıs (May) 1997.

“Dil Beğenisi ve Anlamlandırma Süreçleri”. (Textual taste and interpretive processes) IX. Dilbilim Kurultayı, (9th Linguistic Symposium) Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 25-27 Mayıs (May) 1995.

“Bir İletişim Edimi Olarak Çeviri”. (Translation as an act of communication) TÖMER Çeviri Konferans Dizisi (TOMER Translation Conferences (1 – 7 Nisan (April) 1995).

“Dile Getirmeden Dile Getirme Sanatı”. (The art of not saying what is meant) VIII. Dilbilim Kurultayı, (8th Linguistic Symposium) İstanbul Üniversitesi, 26-28 Mayıs (May) 1994.

“Anlam Zenginliği ve Edimbilim Üzerine” (On semantic diversity and pragmatics) VI. Dilbilim Kurultayı, (6th Linguistic Symposium) Gazi Üniversitesi, 21-23 Mayıs (May)

1992.

“The Pragmatics of Incomplete Propositional Forms”. PALA International Conference, September 20-22, 1992.

“The Pragmatics of Contradiction in Turkish”. 6th International Conference on Turkish Linguistics, 12-14 August 1992.

“The Art of not Saying What is meant”. Linguistics Association of Great Britain, 16-18 September 1991.

“Explicature and Vagueness of Meaning in Epigrams”. Linguistics Association of Great Britain, Autumn 1990.

“Explicature, Implicature and Vagueness of Meaning in Epigrams by Özdemir Asaf”. 5th International Conference on Turkish Linguistics, 15-17 August 1990.

Erasmus Exchange Faculty

Nicolaus Copernicus University, Faculty of Philology, Poland, 10-14 May 2010.

Invited Lecturer

Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales Centre de Recherches Linguistiques sur L’Asie Orientale, Paris, 09-13 November 2015

Thesis Supervised

MUHAMMED ÇİTGEZ, Dede Korkut Hikâyeleri’nin Söz Varlığı. Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Devam Ediyor, 2016 -)

FATMA BANU TÜMAY, Examining the Relationship Between the Higher-order Thinking Processes in the Native Language and Reading Comprehension Skills in English in the Secondary Education. Mersin Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Doktora Tezi, tamamlandı, 2014)

HÜSEYİN PAKSOY, Sema Kaygusuz’un Hikâyelerinde Modern İnsanın Yalnızlığı, Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. (Tamamlandı 2014).

EDA EKEN, Mirze Elekber Sabir’in “Hophopname” Eserinde Bağdaşıklık. Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. (Devam Ediyor 2014 -)

EDA GÜL EGE, Nuri Bilge Ceylan Sinemasında Karakter Oluşturmanın Dilsel Temelleri: Kış Uykusu’nda *Değersizlik Duygusu* Taşıyan Karakterlerin Kişilik Özelliklerinin Bağlantı Kuramı ve Beş Faktör Modeli Bağlamında İncelenmesi. Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. (Devam Ediyor 2015 -)

VI. Service for the University

Administrative Duties

- Dean – Faculty of Humanities and Social Sciences (2017 -)
- Acting Rector (2016-2017) Ardahan University
- Vice-Rector (2011 - 2016) Ardahan University
- Chair – Dept. of Translation and Interpreting Studies (2005 - 2011) Çankaya University
- Dean – Faculty of Education (2003 - 2004) Eastern Mediterranean University
- Vice-Rector (1999-2003) Eastern Mediterranean University

Center/Committee Assignments

- Center for Educational Technologies (director) (2004 - 2005) (EMU)
- International Center for Student Recruitment / Retention (member) (2004 - 2005) (EMU)

Conference Organization

- 59th PIAC (Permanent International Conference), 26 June – 01 July- 2016, Ardahan, Turkey (General Chair)
- 1st International CUA Conference on Endangered Languages, 13-16 October 2014, Ardahan, Turkey (General Chair)
- 2nd International Congress on Cyprus Studies, November 1998 (conference secretary)
- 11th *International Conference on Turkish Linguistics* (ICTL 2002), 7-9 August 2002. (Organizing Committee Member)

Journal Editor

International Journal of Cyprus Studies (1999-2003)

Journal Referee / Editorial Board Member

Dilbilim Araştırmaları (2003 –)

Hacettepe Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi Dergisi (referee) (2008).

Çankaya University Journal of Arts and Sciences – (editorial board member) (2005 - 2009)

Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences (editorial board member) (2009 – 2011)

Service for Community

Nicosia Atatürk Educational Academy – Executive Board Director (2003 – 2004)

Caucasus University Association – Executive Director of International Education (2011 -)

Poetry

Veranda. Gelişim Sanat Yayınları, Antalya (2015).

Küçük Şeyler. (Small Things) Karaca Yayınları: Ankara (1995).

Ortancalar. (Hydregea) Sim Ofset: Ankara (1996).

Mavi. (Blue) EMU Press: Famagusta (2000).

**ERKEN ORTAÇAĞ VE ÖNCESİNDE KARADENİZ'DE BULGARLARIN
TARİHİ COĞRAFYASI VE ETNİK YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

**AN EVALUATION ON THE HISTORICAL GEOGRAPHY AND ETHNIC
STRUCTURE OF THE BULGARIANS IN THE BLACK SEA IN THE EARLY
MEDIEVAL AND BEFORE.**

**ОЧЕРК ОБ ИСТОРИИ, ГЕОГРАФИИ И ЭТНИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ
БОЛГАР, ПРОЖИВАЮЩИХ В ОБЛАСТИ ЧЕРНОГО МОРЯ В ЭПОХУ
СРЕДНЕВЕКОВЬЯ И В ЭПОХУ ДО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ**

Önder GÜLER*

ÖZ:

7. Yüzyılın ikinci yarısında Tuna Deltasının kuzeyine doğru ilk Bulgarlara ait bir boy gelip buraya yerleşti. Bu boy, Hazar denizinin kuzeyinde, Dinyeper nehri ile Azak Denizinin arasında kalan bölgede yerleşmiş olan Bulgar Türk boylarındandı. 6. Yüzyılın sonuna doğru aynı dili konuşan aynı gelenek ve kültüre sahip olan gruplar arasında bir birlik oluşturan bu Bulgar Türklerinin ülkesi, Bizanslı tarih yazarlarının eserlerinde Büyük Bulgaristan olarak geçecektir. Bu boyların başında Kubrat Han bulunuyordu. Ancak onun ölümünden sonra bu birlikler parçalandı. Dolayısıyla bu ilk Bulgarların bir bölümü Kubrat'ın oğullarından Asparuh'un liderliğinde Tuna deltasına kadar uzanarak bugünkü Sırbistan'a kadar geldiler. Nitekim bizde bu çalışmamızda yukarıda bahsi geçen detaylar üzerinden Bulgarların Karadeniz'deki tarihi coğrafyası ve etnik yapıları üzerine bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İlk Bulgarlar, Tuna, Dinyeper, Karadeniz.

ABSTRACT

In the second half of the 7th century, the first Bulgarians to the north of the Danube Delta came and settled here. This clan was located in the Bulgarian Turkish colony, in the area between the river Dnieper and the Azov Sea, to the north of the Caspian Sea. By the end of the 6th century, these Bulgarian Turks' countries, which formed a union of groups with the same tradition and culture speaking the same language, would be called Great Bulgaria in the works of Byzantine history writers. Kubrat Khan was at the beginning of these clans. However, after his death, these units were dismantled. Therefore, some of these first Bulgarians came from the sons of Kubrat, led by Asparuh, to the Danube delta, to present-day Serbia. As a matter of fact, we tried to make an assessment on the historical geographical and ethnic structures of the Bulgarians in the Black Sea through the details mentioned above in this study.

Key words: First Bulgarians, Danube Delta, Dnieper River, Black Sea.

* Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ. (Doktora tezinden üretilmiştir.)

АННОТАЦИЯ

Во второй половине седьмого века первые болгары пришли на север от дельты Дуная и поселились здесь. Они были Турецкими Болгарами, поселения которых были расположены в районе между рекой Днепр и Азовским морем, к северу от Каспийского моря. К концу 6-го века эти народы образовали объединение группы двух народов с той же традицией и культурой, которые говорят на одном языке, позже о них будет упоминаться в произведениях писателей и поэтов Византии как Великая Болгария. Во главе этих народов стоял Курбат Хан. Но после его смерти эти народы были расчленены. Таким образом некоторые из этих первых болгар, которые произошли из рода Кубрата, возглавляемые Аспарухом поселились в дельте Дуная и дошли современной Сербии. По сути, в этом исследовании мы попытались сделать оценку исторических и этнических структур болгар в Черном море с помощью вышеупомянутых деталей.

Ключевые слова: первые болгары, Дельта Дуная, река Днепр, Черное море.

Tarihi Coğrafyası

Bulgaristan, Güneydoğu Avrupa'da Karadeniz üzerinde bulunan bir ülke olup, ülkenin yüz ölçümü 42.858 km² büyüklüğündedir. Batıda Sırbistan ve Makedonya Cumhuriyeti, kuzeyde Romanya, güneyde Yunanistan ve Türkiye vardır. Ayrıca Sırbistan'dan Karadeniz'e yani doğuya doğru uzanan Balkan dağ sıraları ülkeyi ikiye bölerek ünlü Güller Vadisi'ne uzanmaktadır. Meşhur Tuna Nehri, Bulgaristan'ın kuzey sınırı boyunca takip ederek, ülkenin sınırı Silistra da kuzeye doğru kıvrılana kadar akmaya devam eder. Balkanlar'ın güneyinde akan Maritsa Nehri doğuya doğru ve sonrasında da güneye doğru yani Ege'ye akarak verimli Thracian yada Trakya Ovasına sularını boşaltır. Ülkenin Güneydeki, Rila ve Rhodope arazi yada otlakları Balkanlar'dan daha da yukarılara kadar ulaşmaktadır (Chary, 2011: XIX).

Ayrıca Bulgaristan'ın en eski tarihi coğrafyasına baktığımızda, Trakya olarak adlandırılan bu coğrafya, kuzeyde Tuna nehri, güneyde Ege ve Propontis yani Marmara denizi, batıda Strymon nehri ile doğuda Pontus Euxinus (Karadeniz) arasında kalan topraklar için kullanılarak, Roma döneminde kuzeyde Balkan dağları ile sınırlandırılmıştı. Ve Antik Trakya günümüzde siyasi açıdan üç kısma ayrılmıştı: Kuzey Trakya; Bulgaristan, Batı Trakya; Yunanistan ve Doğu Trakya; Türkiye'nin sınırları içerisinde yer almaktadır (Strabon, 2015: 380). Bulgaristan'ın, bu coğrafya üzerinde Tuna'dan başka önemli nehirleri arasında Rila Dağları'ndaki İskur, Rodoplar'daki Arda, Bulgaristan'ın Makedonya kısmındaki Struma ve Kuzey Orta bölgede, Bulgaristan'ın Orta Çağ'daki başkenti Turnovo'yu kesen kıvrımlı Iantra nehirleri, Bulgaristan'ın önemli nehirlerindedir. Ayrıca bu coğrafya çok çeşitli toprak türlerine sahiptir. Öyle ki, Kuzey Tuna ovasında zengin siyah ve gri orman toprağı bulunmaktadır. Aynı zamanda burada dağların karakteristik ormanları ve çayır toprağı vardır. Yine bu coğrafya içerisinde hem toprak bakımından hem de verimlilik açısından Trakya ovası önemli bir bölgeyi oluşturmaktadır (Chary, 2011: XIX). Ayrıca Meriç nehri bu ovadan geçmektedir. Nitekim bu bölge de önemli tarım ürünleri ve orman toprakları vardır (Yılmaz- Kaşıkçı, 2001: 3-4). Ayrıca diğer önemli bir bölge olan, Avrasya kara kütlesi, Bulgaristan'ın coğrafi konumu nedeniyle, yerli flora ve faunası Arktik yani buzlu yahut buz gibi olan, alpin ve step türlerini içermektedir. Nitekim Bulgaristan'ın genelinde ılımlı bir karasal iklimi vardır. Ancak Trakya Ovası diğer bölgelere nazaran daha çok Akdeniz iklimine sahiptir. Ülkenin ortalama sıcaklığı 51c, ancak kışın sıcaklık

dereceleri sıfırın altına düşebilir ve yaz aylarında aşırı ısınabilir. Yıllık yağış değerleri, kuzeydoğu da yüzde 18 miktarlarında iken bu oran dağlarda yüzde 45'lere çıkmaktadır. Yıllık kar yağışları ise, yılda yaklaşık olarak 20-30 gün kar yağmaktadır. Genel olarak, Bulgaristan'ın coğrafyası ve iklimi, tarım ve orman ekonomisi için idealdir (Chary, 2011: XIX).

Trakya bölgesine Türkiye ya da Anadolu sahasından bakıldığında, Trakya, modern Türkiye'nin Avrupa bölümünü oluşturan antik bir bölgeydi. Coğrafi olarak onun önde gelen şehri Bizans idi. MS 46'da Claudius tarafından kurulan Roma eyaleti, kuzeydoğuda Karadeniz ile güneyde Hellespont yani (Çanakkale boğazı) adı verilen dar boğaza giden Marmara denizi ve Ege deniziyle sınırlanmıştır (Wilson, 2014: 355). Erken dönem Trak krallarından olan Orpheus'un Trakya ve Makedonya kavimlerini tek bir çatı altında toplayarak, birleşme taraftarı olmayan bu kavimleri dahi birleştirerek büyük bir başarı elde etmişti. Aslında bu birlik dış baskılardan kaynaklı kendisini göstermişti. Çünkü Karadeniz kıyılarında Yunanlılar koloniler kurarak baskılar oluşturuyordu. Ayrıca M.Ö. 4 ve 5. Yüzyıllarda Balkanlar da yaşayan Persler ve onların baskı ve işgalleri Yunanlılardan daha tehlikeliydi. Dolayısıyla Orta Balkanlardaki Trak boyları birleşerek Odrysis Krallığını kurup, amaçları Pers baskılarına karşı ortak bir güç ortaya koymaktı. Fakat yine bu yüzyılda başka bir güç daha ortaya çıkmıştı. O da Makedonya Krallığıydı. Makedonya Krallığına karşı koyamayan Traklar, onların egemenliğini kabul ederek Makedonların idaresi altına girdiler (Crampton, 2007: 2). Nitekim sonrasında Makedon baskı ve tehditlerinin ortadan kalkmasıyla birlikte Romalılar ortaya çıkmış ve Trak krallığı yıkılmıştı. Tabii Trakların yaşadığı bu baskı ve mücadelelerden sonra Balkan yarımadasındaki bütün Trakya ülkesi, Roma'ya dahil edildi ve Roma imparatorluğunun iki eyaleti haline geldi. Özellikle Roma ve Greek kültürlerinin baskısı altında etnik yapılarını kaybettiler (Todorov, 1979: 11). Fakat Trakya bölgesi Romalıların eline geçmesinden sonra bölgede düzen ve istikrar sağlanmıştı. Özellikle Roma idaresi altında bulunan Moesia Eyaleti yani Tuna nehri ile Balkan dağları arasında kalan bölge ile Balkan dağlarından Ege kıyılarına kadarki Trakya coğrafyası zenginleşerek sağlam bir devlet yapısına büründü (Crampton, 2007: 3).

Ve devam eden yıllarda Bulgarların Balkan yarımadasına doğru ilerlemesi ve yedinci yüzyıldaki son kuruluşlarına kadar olan tüm hareketleri tarihi kayıtlarda aslında belirsizdir. İlk olarak klasik ve Ermeni kaynaklarından edinilen bilgiye göre M.S. 482 yılında Karadeniz'in kuzeyinde, diğer Asya kabileleri arasında bozkırlarda yaşadıklarına dair var olan bilgilerin yanında, Bulgarların altıncı yüzyılın sonlarına kadar buralarda yaşadıkları belirtilmektedir. Ve sonrasında da Doğu Roma'nın yoğun saldırı ve istilalarından dolayı ilk önce Hunlarla sonrada Avarlar ve Slavlarla birleştiler (Forbes, Toynbee, Mitrany, Hogarth, 1915: 23). Slavlar, Baltık-Rus bölgesinden gelen Hint-Avrupa halklarının bir koludur. Orta Çağın erken yüzyıllarında, Germen Vizigotlarının bulunduğu bölgede yaşıyorlardı. Dördüncü yüzyıldan başlayarak göçler sırasında üç büyük gruba ayrıldı: Batı, Doğu ve Güney Slavlar. Güney Slavlar beşinci yüzyılda Balkanlar'a girdi ve yerleşti. Orada gevşek biçimde iki kola bölündüler; batı sonraki yıllarda Slovenler, Sırlar ve Hırvatlar ve doğu Bulgarlar ve Makedonlar haline geldiler (Chary, 2011: 2-3).

Dolayısıyla sonraki dönemlerde ortaya atılan görüşlere göre de; Bulgarlar, Tuna'nın güney kısmında herhangi bir yere yerleşerek, Bulgarların Tuna'yı geçmesinden yüz yıl önce Balkan yarımadasında kurulduğunu ortaya koymuşlardı (Forbes, Toynbee, Mitrany, Hogarth, 1915: 24). Özellikle buralarda yapılan kazı çalışmaları Varna, Bulgaristan'ın doğusundaki bazı köylerde, Rusçuk yakınlarında ve Tuna kıyılarında, taş çekiçler, iğneler,

kemikten yapıma araç gereçler, deri ve elbise parçaları, çakmak taşları gibi daha bir çok malzeme buralardan çıkarılmıştır (Dujcev, Velkov, Mitev, Panayotov, t: 8).

Nitekim Bulgarlar aynı Hunlar ve Avarlar ve onları takip eden Magyarlar ve Türkler gibi, onlarda doğu Asya'dan gelen Moğol veya Tatar olarak bilinen kabilenin mevcut bir kabilesi idi. Bütün bu halkların eğilimi, Asya'dan batıya yani Avrupa'ya doğru ilerlemekte ve bu ilerleyiş kayda değer ve düzensiz aralıklarla, yaklaşık olarak dördüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etti. Fakat bazıları asla batıya doğru hareket etmeyip Rusya'dan uzaklaşmadılar. Ve bu Bulgar grupları güney Rusya'daki bozkırlarda kalıp buradaki düz, yeşillik, ağaçsız ve sulak alanlarda kalarak buralarda ikamet etmeye başladılar. Zaten öncesinde buralar da Bulgarlar, Volga üzerinde, Kama bölgesinde çok sayıda yerleşim yerleri görmüşler ve dolayısıyla beşinci yüzyılda burada kurulmuş oldukları tahmin ediliyor. Büyük veya Beyaz Bulgaristan olarak bilinen önemli ve güçlü bir topluluk kurdular. Bu Bulgarlar, daha sonraki yıllarda Asya'daki Tartar göçmenleriyle kaynaşarak güçlü bir Kazan krallığı kurdular. Ayrıca Bulgar tarihçilerine göre, Volga ve Don nehir havzaları ile doğu Rusya bozkırları, Bulgar enerjisinin meşru gelişimi için sınırlı bir yerdi ve dolayısıyla buradan batıya genişleme kararı aldılar (Forbes, Toynbee, Mitrany, Hogarth, 1915: 24).

Neticede çok sayıda Bulgar'ın kendi kendilerine bağımsız olarak güneybatıya doğru hareket etmeye başladı. Altıncı yüzyıl boyunca Bulgarlar Karadeniz'in kuzeyine yerleşip, Kara Bulgaristan olarak bilinen bir koloni kurmuş olarak görünüyorlardı. 559 yılında başka bir Tatar kabilesinin şefi olan Zabergan tarafından İstanbul'a yapılan iddialı fakat başarısız saldırıda Bulgarların yer alıp almadıkları konusunun şüpheli olmasının yanında, 609'da Salonika'ya, 626'da da İstanbul'a karşı Slavlar ve Avarlar tarafından eşit derecede korkunç fakat aynı derecede başarısız saldırılarda buldukları kesindir. Nitekim Altıncı yılın son çeyreğinde ve yedinci yüzyılın birinci döneminde, Volga'dan Tuna'ya uzanan Bulgar ulusunun çeşitli kolları, sonunda Yunanlılar adına Avarlara karşı savaştan prens Kubrat (Forbes, Toynbee, Mitrany, Hogarth, 1915: 25), Konstant'ın Bizans imparatoru olduğu zaman, Prens Kubrat Azov denizinin kıyılarında yaşıyor ve buralarda hakimiyet kuruyordu. (Runciman, 1930: 3). Tabii daha sonra Kubrat tarafından Avarlar toparlanıp kontrol altında tutuldu. Ve bu dönemde, Bulgarların gücü artarken Avarların gücü azaldı, fakat 638 yılında ölen Kubrat'ın krallığı onun oğulları arasında paylaştırıldı (Forbes, Toynbee, Mitrany, Hogarth, 1915: 25). Bu oğullarından biri batı'ya doğru ilerleyerek Pannonia şehrine geldi ve burayı iyi bir hale getirdi ve burada Avarlardan ayrılan kuvvetlerle bir güç oluşturdu ya da onların egemenliğine girdi (Runciman, 1930: 3). Nitekim Bulgarlar uzun bir süre kendilerini korudular fakat 893'te Magyarların istila ve baskılarından dolayı yok edildiler. Başka bir oğlu Asparukh veya Ispirikh, 640'ta Prut ve Dniester nehirleri arasında Beşarabya'ya yerleştiler ve birkaç yıl sonra güneye doğru geçtiler. İmparator Konstantinopolis'in 660 yılından beri yaptığı düzensiz savaşlarından sonra imparatorun halefi, Greeklerin yani Yunanlıların üstesinden gelerek bu zamanda Araplar ile savaşmış ve Varna'yı ele geçirmişti. Ve o kendi kendine 679 yılında Tuna nehri ve Balkan dağları arasında burada bir yerleşke kurdu. Dolayısıyla bu yıldan sonra Tuna nehrinin, Doğu imparatorluğunun sınırı olması sona erdi (Forbes, Toynbee, Mitrany, Hogarth, 1915: 25). Nitekim Tuna Nehri'ne yerleşen Bulgarlıların sayıları bilinmiyor, fakat Bulgarlar daha sonraları Slavlar ile kaynaştı. Birkaç kişisel ismin ötesinde, Bulgar dilinin izleri pek kalmadı. Ayrıca Modern Bulgarca, daha sonra Osmanlı yönetimi sırasında tanıtılan Türkçe kelimeler dışında tamamen Slavca'dır.

Etnik Yapı

V. yüzyılın son çeyreğinden önce *Bulgar* adıyla bilinen bir kavim yada böyle bir isim yoktu. Bu isim ilk defa, Bizans imparatoru Zenon'un (474-491), Doğu Gotlarına karşı, askeri bir destek bulmak ve onların yardımlarından faydalanmak için M.S. 482 yılında Karadeniz'in kuzey batı kesiminde bulunan bu topluluğu belirtmesi üzerine ortaya çıkmışlardır. Ayrıca Bulgar ifadesi Türkçeden başka herhangi bir dilde açıklaması da yapılamamıştır. *Bulgar* kelimesinin Türkçede anlam olarak; karışmak, karıştırılmak, karışmış olmak olarak ifade edilmiştir (Kafesoğlu, 1985: 1-2). Zaten İngilizce kaynaklarda da Bulgarlardan bahsedilirken "one of mixed nationality" olarak ifadelendirilir (Curtis, 1992: 6). Aslında Batı Hun Hükümdarı Attila'nın 453 yılında ölmesinden sonra ilk iki oğlu'da Germen ve Bizans ordularıyla savaş esnasında ölmüş ve son kalan kardeşleri İrnik Kağan, artık Orta Avrupa'da hakimiyet kurmasının zor olduğunu anlayarak, elinde son kalan Hun güçleriyle doğu yönüne yani Kuzey batı Karadeniz kıyılarına gelerek burada kendi ırk ve kültüründen olan Türk gruplarıyla karışıp birleşmişlerdi. İşte *Bulgar* adının da bu birleşme sonrasında ortaya çıktığı bütün yabancı kaynaklarda belirtilmiştir (Kafesoğlu, 1985: 2-3).

İlk olarak M.S. 3. Yüzyılda Hunlar, Gotlar, Visigotlar ve Ostrogothların göç dalgaları Balkanlar'ı işgal ederek buraları yağmaladılar. Bu istilacılardan hiçbiri buralara kalıcı olarak yerleşmedi. Küçük Slav grupları, beşinci yüzyılda bölgelerin dışına yerleşmeye başladı ve yedinci yüzyılda Slavlar Bizans direnişini aşıp Balkanlar'ın çoğuna yerleşti. Slavlar daha istikrarlı bir kültür getirdi, kendi dillerini korudu ve var olan Roma ve Bizans sosyal sistemini esasen Slavlaştırdı (Curtis, 1992: 5). Birçok kaynak göstermektedir ki, Slavların ana yurtlarının Tuna'nın kuzeyinde oldukça küçük bir bölge olduğunu göstermektedir. M.S. 5. yüzyıla kadar pek bilinmeyen Slavlar, eski Türk kavimlerinin göç hareketleri sayesinde tanınmaya başlamışlardır (Tufay, 1988: 194). Aslında Stepler öteden beri Orta Asya ile Avrupa önemli bir yol olmuştu. Nitekim göçmen grupların çoğu Karadeniz havzasının kuzeyi, batısı ve doğu taraflarına göçler gerçekleştirerek, özellikle Sarmatlar, Hunlar, Avarlar, Macarlar, Peçenekler, Kumanlar çok daha doğu'da, Moğolistan ve batı Çin'de kendini gösteren çeşitli nüfus hareketlerinin batı ucunu oluşturmaktaydılar. Ayrıca bu göçler öyle kısa bir sürede gerçekleşmemiş, bu halkların batıya olan göç hareketleri ve gittikleri bölgelerin etnik yapılarını etkilemeleri uzun yılları almıştır (Goffart, 1981: 284).

M.S. 5. yüzyılın ortalarına doğru Attila idaresindeki Hunların akınları ile gittikçe yoğunlaşan göç hareketleri neticesinde, Hunların ardından Ogurlar, Avarlar, Tuna Bulgarları, Bulaklar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar ve diğer Türk boyları Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Avrupa, ve Tuna'yı aşarak Balkanlara ulaştılar. Göç eden bu Türk kavimleri yolları üzerindeki diğer kavimleri de harekete geçirerek bu harekete kattılar. Yol üzerindeki diğer kavimlerin bu büyük göç hareketine katılmasında Avarların da önemli bir rolü vardır. Çünkü Avarlar göçebe olduklarından, işgal edilen arazilere toprağı işleyen serf kavimlerine yani onların buralara iskanlarına ihtiyaçları vardı. Bu serfler Avarların seferlerinde yaya asker olarak da hizmet görmüş olmalıydı. Bunun da ötesinde Avarlar Slav kavimlerini kendi topraklarından başka Tuna'nın güney yörelerine de zorla iskan etmişlerdir. Böylece Bizans, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da gittikçe artan bir hareketlilik ve kargaşa ile yüz yüze geldi. Bizans artık Avarlar ve onlara tabi olan orta Tuna bölgesi-Slav kabilelerinin artan baskısı ile karşı karşıyaydı. Ayrıca Bunun bir sonucu olarak Bizans'ın Sava ve Tuna geçitlerini koruyan savunma noktalarında şiddetli bir mücadele başladı (Tufay, 1988: 195). Öyle ki İlk Bulgarların 7. Yüzyıldaki göçleri Slavlarınkiyle

aynı döneme denk gelerek çakıştı. Mevcut karışık Türk grupları, Bulgarlar savaştıydılar. Öyle ki onlar Ural ve Volga arasındaki bölgelerden Hazar deniz'in kuzeyindeki steplere oradan da Tuna nehrinin karşısından Balkan içlerine göç etmişlerdi. Ayrıca müthiş ünlü atlı bir orduya sahip olan Bulgarlar, Han merkezli güçlü bir politik yönetime sahipti. M.S. 630 yılında Bulgar kavimleri birliği zaten vardı, ve 631-32 yıllarında Bulgarlar, Bizans İmparatorluğu kontrolüne karşı Slavlar ile birleşti. M.S. 681 yılı başlarında Han Asparukh, İlk Bulgar Devletini tanıması için İmparator V. Constantine'yi zorladı. Bu devlet merkezi modern Shuman yakınındaki Pliska'dır, bu ilişki Slavların dil ve kültürel yapılarıyla Bulgar politik yapılarını birleştirdi (Curtis, 1992: 5-6).

Ayrıca günümüzdeki güney Rusya bozkırlarını o dönemde baştan sona hakimiyetleri altına alan bu göç hareketleri sonucunda kendini gösteren kabileler, Hunlar ile karşılaşmadan önce Bulgar diye anılmıyorlardı. Ancak önemli Bizans tarihçisi Priskos'un ifadelerine göre; Oğur- Ak Oğur- On Oğur- adlarını taşıyorlardı. Neticede Bulgarlar Hun Türkleri ile Oğur Türklerinin karışarak birleşmesinden ortaya çıkmış yeni bir Türk topluluğu olmuşlardı (Kafesoğlu, 1985: 3).

Nitekim Ogurlar, Doğu Avrupa'ya göç hareketini gerçekleştirmeden önce üç farklı coğrafyalar da yaşıyorlardı. Birinci grup Sır Derya- Çu ırmakları arasında, ikinci grup Emba nehri yani Kuzeybatı Kazakistan bozkırlarında son grup ise Yayık ırmağı çevresinde yaşıyorlardı. 461-465 yıllarında Ural dağlarının doğusundan batısına göç ettirilmişlerdi. Neticede Karadeniz'in kuzeyine geldikten sonra Avrupa Hunları lideri İrnik'in hakimiyetini kabul eden Ogurlar, Hunlarla birleşerek, Kafkasların kuzeyinde, Azak Denizi'nin doğusunda, Don ve Volga arasında be batıda Dinyeper'e kadar Ogurlar bu coğrafyalarda yaşamaya devam ettiler (Taşağıl, 2016: 27-28).

Bölgenin önemli diğer etnik gruplarından bir diğeri de Peçeneklerdir. Peçenekler, önce Yayık ve İdil boylarında yaşıyorlardı. Bunların komşuları Hazarlar ve Uzlar'dı. 9. Yüzyılın sonu 10. Yüzyılın hemen başlarında bu iki boy birleşerek ortak düşmanı olan Peçeneklere karşı mücadele ederek, Peçenekleri yerlerinden attılar. Daha sonraları Peçenekler kendilerine yurt bulmak için batı'ya doğru harekete geçerek Macar yurtlarına gelmiş ve onlarla savaşmışlardı. Dolayısıyla yapılan bu mücadele de Macarlar yenilerek yurtlarını Peçeneklere bırakmışlardı. Ve artık bu tarihten sonra da Peçenekler, Don nehri çevrelerinden Tuna'ya kadar olan yerleri yurt edindiler. Ve güney batı Avrasya stepleri ile Kırım yarımadasında hakimiyet kurduktan sonra da batı taraflarına doğru hakimiyet sahasını genişletmek için hareket geçmiş olan Peçenekler, 11. Yüzyılda Uzlar ve Kumanların baskısı ile Tuna boylarına inerek 1035'ten itibaren Roma yerleşkelerine saldırmaya başlamışlardı (Kurat, 2016: 41, 61).

Sonuç olarak, Bulgarların bu zamana kadar Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde devletler kurmaları onları önemli bir konuma getirmişti. Orta Volga'da birkaç yüzyıl süren

KAYNAKÇA

Chary, Frederick B., (2011). The History of Bulgaria, , Santa Barbara- California- USA: Greenwood Publishing.

Strabon, (2015). Geographika, (Adnan Pekman Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Forbes, Nevill – Toynbee, Arnold J. – Mitrany, D. – Hogarth, D.G., (1915). *The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, England: Oxford University Press.

Runciman, Steven, (1930). *A History Of The The First Bulgarian Empire*, London: G. Bell and Sons LTD Puplicing.

Curtis, Gleen E., (1992). *Bulgaria A Country Study*, Washington, D.C.: Federal Research Division- Library Of Congress.

Dujcev, Ivan- Velkov, Velizar- Mitev, Lono- Panayotov, Lubomir, (t.). *Histoire De La Bulgarie*, Roanne- France: ISBN: 2-7171-0084-9.

Wilson, Mark, (2014). *Biblical Turkey- A Guide To The Jewish And Christian Sites Of Asia Minor-*, İstanbul- Turkey: Ege Publishing.

Goffart, Walter, (April 1981). “Rome, Constantinople And The Barbarians”, *American Historical Review*, S. 86, Num. 2, (pp. 275-306), s. 284

Yılmaz, Hasan – Kaşıkçı, (2001). *Nihat, Karadeniz Kıyılarında Yaşama, İnsana ve İzlere Dair*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.

Crampton, R.J., (2007). *Bulgaristan Tarihi*, (Nuray Ekici Çev.), İstanbul: JeoPolitika Yay.

Todorov, Nikolay, (1979). *Bulgaristan Tarihi*, (Veysel Atayman Çev.), İstanbul: Öncü Kitabevi.

Kafesoğlu, İbrahim, (1985). *Bulgarların Kökeni*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Tufay, Muzaffer, (Aralık 1988). “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, Ankara, (ss. 193 – 218), s. 194.

Taşagıl, Ahmet, (2016). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., s. 27-28.

Kurat, Akdes Nimet, (2016). *Peçenekler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

FERİT EDGÜ’NÜN “GECE BEKÇİSİ” İSİMLİ KÜÇÜREK ÖYKÜSÜ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY A STUDY ON FERİT EDGÜ’S SHORT-SHORT STORY TITLED
“GECE BEKÇİSİ”

НОВЕЛЛА ФЕРИТА ЭДГУ “НОЧНОЙ СТОРОЖ” И ЕГО
ИССЛЕДОВАНИЕ

Betül HASTAOĞLU ÖZBEK*

ÖZ

Yirminci yüzyıl, yaşanan birtakım olay ve gelişmeler sebebiyle dünyanın farklı bir mecraaya girdiği dönemlerden biri olarak kabul edilir. Hiç şüphesiz bunda, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi; sosyal, siyasal, ekonomik değişimler ile teknoloji ve bilim alanındaki gelişmeler etkilidir. Maddî ve manevî birçok değerın anlamını yitirdiği bu çağın bunalımını derinden duyumsayan sanatçı, zamanla yarışır hale gelen insanın hızlı tüketim ihtiyacına uygun olan küçürek öyküler aracılığıyla sesini duyurur ve bireyden hareketle tüm insanlığın sorunlarına ışık tutmayı amaçlar. Dolayısıyla küçürek öyküler, modern zamanın bozulmuşluğu ve yozlaşmışlığı içerisine sıkışan sanatçının çığlığını barındırır.

Dünya edebiyatında pek çok temsilcisi bulunan türün Türk edebiyatındaki en güçlü ismi ise Ferit Edgü olur. Birçok türde eser kaleme alan sanatçının asıl başarısı, küçürek öykülerinde göze çarpar. O, bireyi temel aldığı öykülerinde evrensel izleklere yer vererek dünyanın ve yaşamın anlamını çözmeye çalışarak varoluşçu bir çizgide ilerler. “Gece Bekçisi” isimli küçürek öyküsünde, dünyaya ait herhangi bir değeri Bekçi; akıp giden zamanı ise konuşmayı okura aktaran başkişiyile sembolize eder. Ölümüne doğru yol aldığı farkındalığını yaşayan bireyin yersiz yurtsuzluğuna, iki zıt karakteri karşı karşıya getirerek vurgu yapar. Bu hiçbir yere/şeye tutunamama ve ölümlü olmanın bilinciyle hiçlik duygusuna kapılan başkişinin şahsında modern insanın bunalısını görüntüler.

Anahtar Sözcükler: Küçürek Öykü, Ferit Edgü, Gece, Bekçi, Yersiz Yurtsuzluk, Ölüm.

ABSTRACT

The twentieth century is accepted as one of the periods in which the world entered a different course due to some events and developments. Undoubtedly, the outbreak of World War II; social, political, economic changes and developments in technology and science are effective in that. The artist who deeply feels the depression of this age in which many of the material and spiritual values have lost their meaning, becomes popular with short-short stories that fit the fast consumption needs of human who has to compete against time and by acting individually, aims to shed light on the problems of all mankind. Accordingly, short-short stories, contain the scream of the artist who is trapped in the deterioration and corruption of modern times.

* bhastaoglu@hotmail.com

The genre has a lot of representatives in world literature, in which the strongest name in Turkish literature is Ferit Edgü. The true success of the artist, who wrote many different types of artifacts, stands out in his short-short stories. In his individual based stories, he goes on an existential line by including universal trails, with solving the meaning of the world and of life. In his short-short story titled “Gece Bekçisi”, he symbolizes any value of the world via the watchman, and the time that flows via the head character who transfers the speech to the reader. He impresses on the displacement of the individual, who has the awareness of his heading for death, with confronting two opposite characters. This shows the anxiety of modern human regarding the main character who feels not holding on to anything/anywhere and the feeling of nothingness with awareness of being mortal.

Key Words: Short-Short Story, Ferit Edgü, Night, Watchman, Displacement, Death.

АННОТАЦИЯ

Двадцатый век, в связи с происходящими событиями, считается миром разного характера. Несомненно, что над этим повлекла вторая мировая война и развитие социальных, политических, экономических, технологических и научных сфер. Писатель, который глубоко чувствовал депрессивное состояние этой эпохи, в которой потерялись духовные и материальные ценности, с помощью новелл начал оглашать требования состязавшего человека со временем и поставил своей целью показать все проблемы человечества, начиная с индивида. В связи с этим, автор в своих новелах, основное внимание уделил на предательскую и регрессивную сторону современного периода.

Ферит Эдгу является одним и выдающихся писателем среди турецких писателей, представляющих турецкую литературу во всём мире. Его главным достижением считаются новеллы. Автор, в своей новелле “Ночной сторож”, символизирует образ ненужного всему миру сторожа и от его уст рассказывает о преходящем мире, обращая главное внимание на беспризорность индивида с двумя противоположными характером и осознававшего дорогу, ведущую к смерти. Главный герой новеллы символизирует депрессию современного человека, осознавшего смерть и как неспособного хвататся за что-то ради своего спасения.

Ключевые слова: новелла, Ферит Эдгу, ночь, сторож, беспризорный, смерть.

Giriş

20. yüzyılın sonlarında ön plana çıkan küçürek öykü, kısa, yoğun ve düşündürücü niteliğiyle modern çağın gereksinimlerine cevap veren yeni bir türdür. Bu türün yazarları eserlerinde, bir yere ait olamamanın yarattığı huzursuzluk, hiçlik ve yalıtılmışlık duygusunu yansıtmayı amaçlar. Çarpıcı bir etkiyle okuru şaşırtan küçürek öykülerdeki kişiler ise dünyaya atılmışlığın yurtsuzluk kaynaklı bunaltılarını derinden yaşar; “*O yüzden yabancılaşma, köleşme, umutsuzluk, yalnızlık, iletişimsizlik, çöküntü ve bunaltı izlekleri üzerine kurulan küçürek öyküler, çağın baskın eğilimi doğrultusunda ulusal ya da geleneksel öğelerden çok, bireysel öğeleri işler.*” (Korkmaz vd. 2011: 13). Bireysel öğelerden hareketle de evrensel izleklere ulaşan türün Türk edebiyatındaki en güçlü temsilcisi Ferit Edgü’dür. Sanatçının küçürek öykülerinde bireyler, genellikle kendini/hayatını fark ederek umutsuzluğa, karamsarlığa kapılır ve bunalırlar.

Öykü, roman, şiir, deneme, tiyatro, aforizma ve inceleme türünde birçok eseri bulunan yazarın asıl üslubu, küçürek öykülerinde gelişerek yaratıcı bir kimliğe bürünür; “*Düşteki gerçeğin, gerçekteki düşün aynasında yansımaları bulan yapıtları, bir varoluş ve bireyleşme sesinin söze dönüşümüdür.*”(Deveci, 2010: 552). Eserlerinin merkezine bireyi yerleştiren sanatçı, “Gece Bekçisi” isimli öyküsünde ise, yurtsuzluk itkisiyle tutunamayan bireyin ölüme doğru yol alışı ele alır.

“Gece Bekçisi

Dilersen bu gece burada kalabilirsin, dedi bana.

Bu bir çağrı mıydı, yoksa bir acıma duygusu mu, çıkaramadım.

Geceye, yoğun karanlığa çevirdim bakışlarımı. Teşekkür ettim.

Ne yazık ki kalamam, dedim. Bekleyenim var.”(Edgü, 2007: 53).

“Gece Bekçisi” isimli küçürek öykü, başlığıyla birlikte 6 tümce ve 33 sözcükten oluşur. Yazar, iki kere “bu” sözcüğünü, bir kere de “burada” ifadesini kullanarak bireyin zamansallığına gönderme yapar. “Kalmak” ve “beklemek” sözcüklerinin üzerinde de durarak bireyin mekâna sıkışmışlığını vurgulamaya çalışır. Öykü kişilerini, “Dilersen bu gece burada kalabilirsin.” diyen Bekçi ile “Ne yazık ki kalamam.” diyen başkişi/Özne oluşturur. Öykünün zamanını belirten ve başlık dâhil olmak üzere tam üç kez kullanılarak laytmotif oluşturan “gece” sözcüğü, Özne’nin durumunu/psikolojisini okura sezdirenen güçlü bir imge niteliği taşır. Ben anlatıcı ve bakış açısıyla yazılan öykü, Bekçi’nin Özne’ye dilerse burada kalabileceğini söylemesiyle başlar. Başkişinin aktarımıyla okur, yaşananları kişi açısından görür ve samimi ama taraflı bir anlatımla karşılaşmış olur. Ferit Edgü, olayı doğrudan konuşmalar hâlinde vererek okuruyla kişilerini, araya birilerini koymadan, aracsız bir şekilde buluşturur ve böylece anlatımına gerçeklik kazandırır.

Yazar, mekâna dair kullandığı “burada” sözüyle daha çok sezgisel bir mekân izlenimi uyandırır ve kastettiği yerin niteliklerini ortaya koymayarak oraya, dünyaya ait herhangi bir yeri çağrıştıran özellikler atfeder. Öykünün şahıs kadrosu, zaman, mekân, olay örgüsü gibi yapı unsurları, ana izleği belirginleştirmek için kullanılan araçlardır. Olay örgüsünü oluşturan vaka birimlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

V1 Bekçi’nin Özne’ye “burada” kalması için çağrıda bulunması.

V2 Özne’nin Bekçi tarafından yapılan çağrının içeriğini anlayamaması.

V3 Özne’nin yoğun karanlığa bakarak düşünmesi ve teşekkür etmesi.

V4 Özne’nin bekleyeni olduğunu söyleyerek çağrıyı reddetmesi.

Olay örgüsü, dört vaka biriminden oluşmaktadır. Zaman, mekân, şahıs kadrosu ve olay örgüsüyle birlikte öykü, belirli bir temel içerisinde kurguya kavuşur. Öykünün izleği ise, “Yurtsuzluk İtkisi” ve “Kaçınılmaz Son: Ölüm” olmak üzere iki bölüm halinde incelenecektir.

1. Yurtsuzluk İtkisi

Varlığını konumlandıramadığı için yaşadığı dünyaya sığamayan, var olduğu yere ait olamayıp bu durumun bunaltısını yaşayan kişi, yersiz yurtsuzdur. Özne de hiçbir yerde kalamayan yolcu konumuyla “*bulunduğu dünyaya atılmış veya fırlatılmış*”(Çüçen, 2012: 80) bir varlık olduğunu duyumsar ve bekçinin teklifini reddeder. Gecenin koyu karanlığında sokakları dolaşır; kendisine çağrıda bulunan Bekçi’ye “Ne yazık ki kalamam.”

diyerek bir mekâna ait olamayacağını okura sezdirir. Dünyaya tutunamayışının verdiği bunaltıyla varlığının özünü oluşturacak bir eylemde bulunmaz.

“Dilersen bu gece burada kalabilirsin” diyen Bekçi, kıymetli bir eşya, ev veya bölgenin güvenliği için orada bekleyen; “*Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli*”(TDK, 08.12.2016) kişidir. Hayatın önemine inanarak bir yere ait olmanın verdiği güvenle Özne’yi davet eder. O, dünyaya ait bir varlığın güvenliğinden sorumludur ve koruduğu nesnenin/kimsenin önemine inanır. İşinin gereğini yerine getirmeye çalışarak hayata tutunurken varoluşunu ve amacını sorgulamaz, sadece görevini yapar. Varlığını anlamlandırmak adına bir çabada bulunmadığı için de kapalı, “*otantik olmayan*”(Çüçen, 2012: 41) bir varlık özelliği gösterir. Özne ise “Ne yazık ki kalamam dedim. Bekleyenim var.” diyerek kendisini bir bekleyenin olduğunu belirtmek ister. Özne’yi bekleyen birileri ya da bir şeyler vardır ancak Bekçi, hep beklemek zorundadır ve beklenen kişi olmanın hazzını hiç yaşayamayacaktır. Oysa Özne, yaşamın sonsuz bir akışa sahip olmadığını, her eylemin onu ölüme biraz daha yaklaştırdığını ve dolayısıyla yaşam adına seçimlerde bulunmanın anlamsızlığını düşünmektedir. Yazar, Bekçi’ye “Dilersen bu gece burada kalabilirsin.” dedirterek “burada” sözcüğünün herhangi bir fikri veya yeri çağrıştırmasını ister. Böylece sonlu bir hayat süren insanın dünyadaki konumunu hatırlatır. Yersiz yurtsuzluğa gönderme yapmak için öyküsüne de zemin hazırlamış olur; “*Dünyadaki yerimiz, varoluş kesinliğimizin ‘burada’lık boyutunu oluşturur. Varoluşun ikinci boyutu ise, kendini kuran insanın ‘şimdi’liğini kavraması ve bu aydın bilinçle geleceğe yönelmesiyle biçimlenir.*”(Korkmaz, 2005: 140). O halde bireyin “burada” ve “şimdi” yaşadığını kavraması, eylemlerini bunun üzerine kurması için önem taşımaktadır. Özne de Bekçi’nin davetini kendi ifadesiyle aktarırken “Burada kalabilirsin dedi bana” diyerek dünyadaki yerinin/“burada”lık boyutunun bilincinde olduğunu okura sezdirmeye çalışır.

Özne, bakışlarını “geceye, yoğun karanlığa” çevirerek dünyaya ait bir değere tutunamayacağını ve “şimdi”liğini hatırlar. Teşekkür ederek sözü kısa keser, bir an önce oradan uzaklaşmak ister. Şimdiden hareketle de “Ne yazık ki kalamam, dedim. Bekleyenim var.” diyerek geleceğe işaret eder. Kesintisiz bir akıştan oluşan zaman, süreklilik arz eder ve durdurulamaz. Özne, dünyanın içinden akıp geçen, hiçbir şekilde dondurulamayan bu zamana göndermede bulunur. İnsanın sürekli zaman akışı içerisinde sahip olmaya çalıştığı maddî değerler ise Bekçi’nin kimliğinde somutlaştırılır. Özne’ye göre, durdurulamayacak kadar hızlı akan bir zaman diliminde insanın bir yere/şeye tutunmaya çalışması anlamsızdır. Gecenin karanlığında amaçsızca dolaşan, “burada” kalmak istemeyen ve dünyaya atıldığının farkındalığını yaşayan Özne, bu sebeple bir yere tutunamaz. Üstelik dünyaya atılmışlık, onu sadece mekâna değil herhangi bir fikre ya da kişiye tutunmaktan da alıkoyar. Bakışlarını Bekçi’den çevirir, ona güvenemez.

Dünyayı içinden geçilip gidilecek bir yol; insanı da sürekli yer değiştiren ve belirgin bir yeri/yurdu olmayan yolcu olarak gören Özne, bu hiçbir şeye tutunamama yönüyle bohem bir kişi görünümünü sergiler. Bohem tipin özelliklerini belirten Ramazan Korkmaz’a göre; “*Bu tipler, hayata, hayatlarına karşı oldukça kayıtsız; herhangi bir düzene, intizama bağlı olmaktan nefret eden insanlardır. Ruhlarında sürekli bir sıkıntı ve arayış vardır. Mahiyetini kendilerinin de bilmediği bu sıkıntı ve arayış; onları bir yere, bir fikre ve bir işe bağlanmaktan men eder*”(1997: 206). Bu tanım, doğrudan Özne’yi tarif etmektedir. Çünkü ruhundaki sıkıntıyla kendisini sokaklara atan Özne için de durum pek farklı değildir. O, bir düzene tabi olamaz ve çevresine karşı kayıtsız davranır. İnsanın dünyaya kök salamayacağını ve edindiği değerleri, kazandığı varlıkları dünyada bırakarak ölüme gideceğinin farkında olduğu için durumunun çaresizliğini, bunaltısını hisseder. Bu durum,

tutunamayan insanın bünyesinde barındırdığı hiçlik duygusuna dönüşür; “*Hiçlik, olumsuz yargının kökenindedir çünkü kendisi de olumsuzlamadır. Olumsuzlamayı edim olarak kurar, çünkü kendisi varlık olarak olumsuzlamadır.*” (Sartre, 2014: 62). Tüm karamsar duygularıyla Özne, adım adım ölüme doğru yol alırken içinde bulunduğu olumsuz hisler ona hiçliğini hatırlatır.

Hayatın boş ve sonlu olduğunu bilen birey, benliğini oluşturan etmenler içerisinde biraz da hiçlik duygusu taşır. Öznenin hiçbir yerde/hiç kimse olmanın bilinciyle hayattan bunalması ve kaygılanması bu nedenledir. Bekçi'nin onu davet etmesiyle de tedirgin olur, endişelenir ve oradan kaçmak ister. Ancak “*Hiçbir yerdelik (yerde bulunmama), hiçlik veya yokluk değildir. Hiçlik ve hiçbir yerdelik, dünyayı yok etmez veya hiçlemez.*” (Çüçen, 2012: 81). Aksine Özne, dünyanın varlığını kabul ettiği için yaşama dair kaygılar duyar. Akıp giden yaşamın varlığını reddetmez ama bir yerde kalmak istemez. Bekçinin teklifinin acıma duygusundan kaynaklanabileceğini düşünmesi ise, kendi kendisine de zaman zaman acıdığını hissettirir. Bohem bir kişi oluşunun insanlarda acıma duygusuna sebebiyet verebileceğini aklına getirir. Bekçi'nin daveti karşısında kısa bir süre tereddüt yaşar, bir anlık gafletle orada kalmaya karar vermekten korkar. Kendinden ve gerçek olmayan bu hayattan kaygı duyarak kaçır. Çünkü onun için gerçek olan tek şey, kendisini bekleyen ölümdür.

2. Kaçınılmaz Son: Ölüm

Hayatı tüm faaliyetlerin durması, son bulması anlamına gelen ölüm; insanın varlığını doğrudan ilgilendirdiği hâlde deneyimlenemeyen, döndürülüp ötelenemeyen bir olgudur. Ölümle birlikte yaşam adına verilen mücadelelerin hepsi son bularak anlamını yitirecek ve o andan itibaren bütün sorular cevapsız kalacaktır. Fakat hayatın içinde var olmak kadar ölmek de vardır. Özne, kendi şahsında deneyimlemese de diğer canlıların bünyesinde ölümü gözlemlediği için var olan her şeyi ölümün beklediğini bilir. Bu nedenle bir yere tutunamayarak kaygılı yolculuğuna devam eder.

Ölüm, mutlak bir son ve çaresizliktir; üstelik Özne'nin onu engelleyecek hiçbir gücü yoktur. Çünkü ölüm; “*geriye dönüşü olmayan bir mesafedir: Biyolojik hareketler anlamın, ifadenin bağımlılığından çıkarlar artık. Ölüm bozulmadır, yanıt yokluğudur.*” (Levinas, 2006: 16). Hayattayken anlamı ve cevapları olan hareketlerin bitişi söz konusudur. Özne de her geçen gün kendi ile ölüm arasındaki mesafenin azaldığını bilmekte ve kaygıyla bu yolda ilerlemektedir. Ölümün mutlaklığı ve kaçınılmazlığı vardır ancak kişi, ölüme, bir anlamda değerleriyle karşı koyabilir. Çünkü değerler, insanın yaşamsal serüveninin tinsel anlamdaki çıktılarınıdır. İyile kötünün, yalanla gerçeğin, sonluyla sonsuzun ayırt edilmesini sağlayan, insanın değer dünyasını tanımlayan bir ışık gibidir. Işık nasıl maddeyi görünür kılarak anlama dönüştürüyorsa, değerler de bireyin yaşadığı dünyayı öyle anlamlandırır. Özne, bu anlamda bir değere sahip değildir; dolayısıyla ışıksızdır, karanlıktır. Onun umutsuzluğunu, karamsar psikolojisini çağrıştıran özelliğiyle “yoğun karanlık”, aynı zamanda ölümü imleyen güçlü bir belirteçtir. Onun serüveni, bu karanlık ve kaosun içerisinde geçer; oysa değerler, kaosa karşı oluşturulan bir kozmos dünyasını betimler. Karanlık, bilinmeyendir; dolayısıyla varoluşu çizgiden bakan bireye cazip ve çekici gelir. Özne'nin karanlığa ve ölüme doğru yol alma sebebi de budur. O, kendi karanlık dünyasına en uygun durumun ölüm olduğunu düşünür, sırlarla dolu olanı arzular ve deneyimlenemeyeni ister; “*Rastlantısal bir yer ve zamanda bu dünyaya fırlatılmış olan insan, yine rastlantısal bir şekilde oradan çıkmak için zorlanmaktadır. Kendi bilincine varmış olduğu için güçsüzlüğünü ve varoluşunun sınırlamalarını algılamaktadır. Kendi sonunu, yani ölümü gözünün önüne getirmektedir*” (Fromm, 2015: 70). Çünkü ona göre

yaşamın sırları çözülmüştür ve gizemi kalmamıştır ancak ölüm, hâlâ tam bir muammadır. Bu dünyadaki varlığın sonudur ama belki başka bir dünyaya açılımın ilk adımdır. Ölümle yepyeni ve bilinmeyen bir öteki âleme yolculuk başlayacak veya varlık, tamamen çözümlenip yok olacaktır. Üstelik hayata dair her türlü hesap, son bulacak; iyi-kötü, hayal-hakikat, yalan-doğru, aydınlık-karanlık, kalmak-gitmek gibi zıtlıklar anlamını yitirecektir. Sonlu olduğunu bildiği bir yaşam için muhasebe yapmak, bir yere ait olmak için çaba harcamak, bu yüzden gereksizdir.

Ne zaman geleceği belirsiz olan ölümün her an Özne'yi yakalaması mümkündür ve varlık için ölüm, o son ana erişeceğini bilmek, bunun bilinciyle hareket etmek demektir. Kesintisiz bir akıştan oluşan sürenin zamansal boyutu, insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden yaşamıdır. Ölümünden sonrası artık başka bir zamana açılır; zamanın ötesine, sürenin devamına... Bu nedenle zaman belirten "bu gece" veya yer belirten "burada" ifadeleri, Özne için hiçbir şey ifade etmez. Çünkü asıl olan ve parçalanamayan süredir; zamanı oluşturan ve adlandıranlar ise insanlardır. Özne'ye göre yaşamsal döngünün son halkası olan ölüm, dünyaya gelmek ve büyüyüp gelişmek kadar doğal ve zorunlu bir durumdur. Dünya içinde varlık olan insanın yaşamında önemli görülen son aşamadır; tüm canlı varlıkların hayatının bir parçası ve varoluşsal boyutun son durağıdır. Özne, varlığını tamamlamak için ölüme ihtiyaç duyar fakat bunu bir kendini gerçekleştirme olarak da görmez; "*Ölmek, bir gerçekleşme değildir, ama her gerçekliğin hiçliğidir.*" (Levinas, 2011: 56). İnsanların dört elle sarıldığı değerler, varlıklar ve gerçek olduğunu düşündükleri her şey, ölümle birlikte bir hiç olacaktır. Ölümü, çevresinde görüp anlamlandırdığı kadarıyla bilen Özne'nin bu konuda deneyim kazanması mümkün değildir; o, yalnızca kendi hayatının son bulmasıyla ölümü tanıyacak ancak o zaman da her şey anlamını yitirecek ve yokluk başlayacaktır.

Özne, tüm canlıların aynı sona ulaşacağını bildiği için ölümden kaçmaz ve korkmaz. Kaotik gecenin yalnız yolcusunu ürküten şey, ölüm değil; ona bırakılmışlığını daha çok duyumsatan yurtsuzluğudur. Üstelik bunaltılar içerisinde nereye gideceğini, ne yapacağını da bilemez. Kasvetli, meşakkatli ve karanlık yolun bekleyeni ölüm; bekleneni ise yurtsuz, huzursuz, kimsesiz Özne'dir. Asıl katlanılamaz olan işte bu karanlık, rehbersizlik ve kimsesizlik durumudur. Hiçbir yerde kalamama ve kimseye güvenememenin yanı sıra hayatın yürünüp geçilecek bir yol gibi sonlu olduğunun bilinciyle çaresiz ve umutsuzdur. Bu nedenle de o, geçici olan kaotik yaşamının sonundaki ölümün varlığını sık sık duyumsayarak yaşadığı derin bunaltıdan hiçbir zaman kurtulamaz.

Sonuç

Varoluşçu bakış açısına göre dünyaya atılan/fırlatılan insan, bu düşüncenin itkisiyle bunalarak yersiz yurtsuzluğunu derinden duyumsar. Bir yere tutunamayan ve yurtsuzluğunu fark eden bireyin görüntüsü, küçürek öykülere belirgin bir biçimde yansır. Ferit Edgü'nün "Gece Bekçisi" adlı öyküsünde Özne, dünyaya atılan bir varlık olarak yurtsuzluğunu hisseder ve hiçbir yere/şeye tutunamayarak hayattan bunalır. Bir mekânı kendisine yurt edinemeyeceğini bildiği için de Bekçi'nin davetini geri çevirir. Onu bekleyen ölümün varlığını okura sezdirerek geleceğe işaret eder ve şimdi'nin farkındalığını yaşayarak umutsuzluğa düşer. Çağrısı reddedilen Bekçi ise, dünyaya ait herhangi bir değeri simgelemesi bakımından fanî hayatı işaret eder. Bekleme- beklenme, kalıcılık- geçicilik, bir yere ait olma-olamama, yaşam-ölüm gibi durumlar, Bekçi ile Özne kimliğinde karşı karşıya getirilerek hayatın zıtlıklarla beraber aktığı vurgulanmış olur.

KAYNAKÇA

ÇÜÇEN A. Kadir (2012). *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

DEVECİ Mutlu (2012). *Varoluş ve Bireyleşme Açısından Ferit Edgü Anlatılarında Yapı ve İzlek*, Ankara: Akçağ Yayınları.

EDGÜ Ferit (2007). *İşte Deniz, Maria*, İstanbul: Can Yayınları.

FROMM Erich (2015). *Kendini Savunan İnsan* (Çev. Necla Arat), İstanbul: Say Yayınları.

KORKMAZ Ramazan (1997). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KORKMAZ Ramazan (2005). “Yurtsuzluk İtkisi ve Anayurt Oteli”, İlmî Araştırmalar Dergisi, Sayı: 20.

KORKMAZ Ramazan-DEVECİ Mutlu (2011). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü*, Ankara: Grafiker Yayınları.

LEVİNAS Emmanuel (2006). *Ölüm ve Zaman* (Çev. Nami Beşer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

LEVİNAS Emmanuel (2011). *Tanrı, Ölüm ve Zaman* (Çev. Işık Ergüden), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

SARTRE Jean- Paul (2014). *Varlık ve Hiçlik: Fenomonolijik Ontoloji Denemesi* (Çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen), İstanbul: İthaki Yayınları.

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.584958133ee1b7.94360605, 08.12.2016.

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Uluslar Arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

❖ Yayın İlkeleri ❖

Yayın İlkeleri

- 1) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslar arası hakemli bir dergidir.
- 2) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi’nde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olacaktır.
- 3) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi’nde yayımlanacak yazılar metin olarak en fazla 20 sayfa; resim, belge, kroki, harita ve benzeri malzemeler mevcut ise bu eklerle birlikte en fazla 23 sayfa olacaktır.
- 4) Türkiye Türkçesi ve Türk Dilinin diğer şiveleri ile yazılan yazılara Türkçe Özet (ortalama 70 kelime), İngilizce veya Rusça Özet, Anahtar Kelimeler (ortalama 5 kelime) ve bunların İngilizce veya Rusça karşılıkları eklenecektir.
- 5) Yabancı dillerde yazılmış yazılara, yazının Türkçe başlığı ve Türkçe özeti eklenecektir.
- 6) Dergimize Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde yazı kabul edilebilir.
- 7) Yazılar, disket/CD kaydı ile birlikte dört nüsha halinde ve üç nüshasında yazar adı belirtilmeden yazışma adresine gönderilecektir.
- 8) Yazılar, Times New Roman (11 punto) yazı karakteriyle, tek satır aralığıyla yazılacaktır.
- 9) Metin içinde yapılacak göndermeler ad, yayın yılı ve sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. (Köprülü 1989: 9). “Dip notlar” yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve “Son not” olarak metnin sonunda Times New Roman yazı karakterinde 10 punto ile yazılacaktır.
- 10) Yazılarda yararlanılan kaynaklar yazının sonundaki Kaynaklar bölümünde alfabetik olarak verilecektir.
- 11) Çalışmanın “Kaynaklar” bölümünde yararlanılan eserler (kitaplar için) KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b. (makale ve bildiriler için) ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.örneğindeki sisteme uygun biçimde belirtilecektir.
- 12) Yayın kuruluna gönderilen yazılar, hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla gönderilecektir.
- 13) Dergiye gönderilecek yazılarla birlikte web sayfasında yer alan Makale Sunum Formu doldurulup gönderilecektir.
- 14) Yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazı sahiplerine ait olacaktır.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
An International Journal of Social Sciences

❖ Publication Principles ❖

1) Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) is a quarterly journal of social science subject to international peer review.

2) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should be original contributions, meaning that they should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

3) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should have a maximum text length of 20 pages, to be extended to 23 pages in the case of articles containing photos, documents, drawings, maps or similar materials.

4) With regards to articles written in Turkish (as it is spoken in Turkey) or other Turkish dialects, a Turkish, English or Russian abstract (average 70 words) and Key Words (average 5 words) in all three languages should be provided.

5) With regards to articles written in foreign languages, titles and abstracts of the articles should be submitted in Turkish.

6) Articles written only in Turkish, English and Russian are accepted to our journal.

7) All articles should be submitted in a CD/floppy disk with four written samples, three of which should be sent to the given correspondence address without stating the writer's name.

8) All articles should be written in Times New Roman, size 11pt with one lined space.

9) References in the text should be signified in brackets as name, publication year and page number. (Köprülü 1989: 9). "Foot notes" should be used only for statements and should be written in Times New Roman font and 10 font size at the end of the text as a "Last Note".

10) References used in articles should be given under the title References at the end of the article in an alphabetical order.

11) Literatures in the "Bibliography" section of the study should be indicated as in the example of the system "KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b." (for the books) and "ASAN Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik", Cem, V (49), s. 44-45." (for the essays and papers).

12) All articles submitted to the publisher's board will be, firstly, sent to two different experts concerned with the subject in the referee committee. Then, they will be published according to the reports taken from these two referees or sent back to the owners of the articles for editing/reviewing if needed.

13) When sending the articles to the journal, also, "Article Presentation Form" which can be found in the website www.karadenizdergi.com should be filled and sent.

14) The owners of the articles are fully responsible for their published writings.

KARADENİZ BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Ежеквартальный международный журнал общественных наук

❖ Основные положения журнала и требования к статьям ❖

1) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – является ежеквартальным международным изданием, со своей редколлегией.

2) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – издание, в котором будут печататься нигде до этого времени неопубликованные статьи. Если же статья уже выходила в свет, в нашем журнале она может быть опубликована на другом языке.

3) Объем статей для журнала Karadeniz (Black Sea – Черное море), должен составлять не более 20 страниц. Если в статье имеются дополнения в виде рисунков, документов, схем, карт и др. подобных материалов, объем статьи может увеличиваться до 23 страниц.

4) Если статья написана на турецком или других тюркских языках, к ней требуются резюме на турецком, а также на русском или английском языках (примерно 70 слов) и список ключевых слов (примерно 5 слов) с переводом на английский или русский.

5) Статьи, которые будут написаны не на турецком языке, будут дополняться переведенной на турецкий язык аннотацией и названием статьи.

6) Наш журнал принимает статьи, написанные на турецком, английском и русском языках.

7) Статьи на дискетах или CD в четырех экземплярах, в трех из которых не должно быть указано имя автора, отправляются на адрес издательства.

8) Статьи должны быть набраны в программе Times New Roman, кегль -11, межстрочный интервал — 1.

9) Ссылки на библиографию в тексте выполняются следующим способом: в круглых скобках указывается автор издания, год (разделяется запятой) и страница. Указание страницы разделяется двоеточием. Например: (Köprülü, 1989: 9). Для сносок следует использовать 10 размер шрифта Times New Roman.

10) Используемая для написания статьи библиография, должна приводиться после текста статьи в алфавитном порядке.

11) Список литературы в разделе «Библиография» представлен по образцу системы “KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b.” (для книг) и “ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.” (для эссе и прочих документов).

12) Присланные в издательство статьи, отправляются двум специалистам (по теме статьи) из редколлегии и, согласно их отчету, принимается решение о публикации. Если, по мнению редколлегии, статья требует исправлений, ее высылают обратно автору для доработки.

13) При отсылке статьи в журнал также должна быть заполнена и отослана «Форма Презентации Статьи», которую можно найти по ссылке www.karadenizdergi.com

14) Всю ответственность за статьи, опубликованные в журнале, несут авторы.

Ежеквартальный международный журнал общественных наук основные положения журнала и требования к статьям

❖ **Abone Şartları** ❖

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına 05732013 numaralı posta çeki hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla ileteceklerdir.

❖ **Payments** ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's postal cheque account number: 05732013 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ **Абонентное Условие** ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ **Fiyatı / Стоимость / Price** ❖

50 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)

30 \$ / 20 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ **Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price** ❖

600 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)